

Mirosław Mika

Turystyka a przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński

Turystyka
a przemiany
środowiska przyrodniczego
Beskidu Śląskiego

*Tourism
and
the environmental change
in the Silesian Beskid Mountains*

Mirosław Mika

Turystyka a przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński

Kraków 2004

Praca wydana ze środków Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ oraz Centralnej Rezerwy Badań Własnych UJ

Recenzent: prof. dr hab. Bronisław Górz

Projekt okładki: Marcin Kępski

Autorzy zdjęć: Łukasz Bączek, Marcin Kępski, Mirosław Mika

Korekta: Agnieszka Ślusarczyk

Tłumaczenie na język angielski: Mirosław Mika

© Copyright by the Institute of Geography and Spatial Management
of the Jagiellonian University
Cracow 2004

Printed in Poland

ISBN: 83-88424-38-6

Nakład 300 egz.

Wydawca: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Grodzka 64, 31-044 Kraków, Polska, tel. +48(12) 422-47-03, fax +48(12) 422-55-78

Druk: Offsetdruk i media sp. z o.o., 43-400 Cieszyn, ul Frysztacka 43, tel. +48(33) 857-70-90

A 522115

II

Spis treści:

1. Wstęp.....	9
2. Problematyka wpływu turystyki na przemiany środowiska przyrodniczego w świetle dotychczasowych badań	13
2.1. Uwagi ogólne.....	13
2.2. Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego na świecie.....	18
2.3. Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego w Polsce.....	22
3. Beskid Śląski - charakterystyka fizycznogeograficzna	27
3.1. Położenie.....	27
3.2. Rzeźba i jej związek z litologią.....	29
3.3. Warunki klimatyczne.....	31
3.4. Wody.....	36
3.5. Gleby.....	37
3.6. Szata roślinna.....	38
3.7. Fauna.....	41
3.8. Formy ochrony przyrody.....	42
3.9. Współczesne zagrożenia środowiska przyrodniczego.....	44
4. Rozwój turystyki w Beskidzie Śląskim.....	47
4.1. Wprowadzenie.....	47
4.2. Okresy rozwoju zagospodarowania turystycznego w Beskidzie Śląskim.....	52
4.2.1. Okres do roku 1918.....	53
4.2.2. Okres 1918-1939 r.....	57
4.2.3. Okres II wojny światowej.....	68
4.2.4. Okres 1945-1959 r.....	68
4.2.5. Okres 1959-1989 r.....	70
4.2.6. Okres po 1989 r.....	78
5. Współczesna funkcja turystyczna regionu.....	89
5.1. Stan rozwoju bazy noclegowej.....	89
5.2. Drugie domy.....	105
5.3. Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju funkcji turystycznej.....	115
5.4. Cykl rozwoju regionu oraz model kształtowania się przestrzeni turystycznej.....	119

6. Wybrane zagadnienia gospodarki lokalnej w kontekście rozwoju turystyki	125
6.1. Infrastruktura transportowa i jej obciążenie ruchem turystycznym	125
6.2. Stan rozwoju oraz funkcjonowanie infrastruktury komunalnej.....	129
6.3. Działalność samorządów lokalnych w zakresie rozwoju turystyki	133
7. Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego...	141
7.1. Osadnictwo turystyczne.....	142
7.1.1. Osadnictwo turystyczne wypoczynku zbiorowego.....	143
7.1.2. Ocena wypełniania wymogów ochrony środowiska przez obiekty turystyczne.....	146
7.1.3. Osadnictwo drugich domów.....	150
7.1.4. Zmiany użytkowania ziemi związane z rozwojem osadnictwa turystycznego.....	154
7.2. Antropopresja turystyczna w obrębie terenów rekreacyjnych	157
7.2.1. Górskie szlaki turystyki pieszej.....	159
7.2.2. Tereny użytkowane przez turystykę narciarską.....	163
7.3. Ocena stopnia oddziaływania rozwoju zagospodarowania turystycznego na środowisko przyrodnicze Beskidu Śląskiego.....	170
8. Konflikty funkcjonalne i środowiskowe związane z funkcją turystyczną.....	179
8.1. Rodzaje konfliktów.....	181
8.2. Przestrzenne zróżnicowanie występowania konfliktów oraz możliwości ich rozwiązania.....	188
9. Zakończenie.....	195
Literatura.....	201
Summary.....	219
Spis rycin.....	223
Spis tabel.....	227

Contents:

1. Preface.....	9
2. Problems of tourist impact on the environment- a bibliographical review.....	13
2.1. General notices.....	13
2.2. Tourism as a factor of environmental change - worlds` perspective.....	18
2.3. Tourism as a factor of environmental change in Poland.....	22
3. The Silesian Beskid Mts - geographical characteristics.....	27
3.1. Localization.....	27
3.2. Lanscape and its relation to the lithological basement.....	29
3.3. Climate conditions.....	31
3.4. Hydrosphere.....	36
3.5. Soils.....	37
3.6. Plant cover.....	38
3.7. Fauna.....	41
3.8. Forms of environmental protection.....	42
3.9. Contemporary environmental hazards.....	44
4. Development of tourism in the Silesian Beskid Mts.....	47
4.1. Introduction.....	47
4.2. Stages of tourist facilities development in the Silesian Beskid Mts.....	52
4.2.1. Period since 1918.....	53
4.2.2. Period between 1918 and 1939.....	57
4.2.3. Period of the II world war.....	68
4.2.4. Period between 1945 and 1959.....	68
4.2.5. Period between 1959 and 1989.....	70
4.2.6. Period after 1989	78
5. Contemporary image of tourist function development.....	89
5.1. State of accommodation base development.....	89
5.2. Second homes.....	105
5.3. Spatial differentiation of tourist function development.....	115
5.4. Life-cycle of the Silesian Beskid tourist region and model of tourist space development.....	119

6. Selected problems of local economy in the context of tourist development.....	125
6.1. Road infrastructure and its loading by tourist traffic.....	125
6.2. Problems of local public utilities management.....	129
6.3. Local government activity for tourism development.....	133
7. Tourism as a factor of environmental change in the Silesian Beskid Mts.....	141
7.1. Tourist settlement.....	142
7.1.1. Accommodation base settlement.....	143
7.1.2. Evaluation of meeting environmental conditions by tourist objects...	146
7.1.3. Second homes settlement.....	150
7.1.4. Land use changes caused by tourist settlement.....	154
7.2. Tourist anthropopression within recreation areas.....	157
7.2.1. Mountain tourist trails.....	159
7.2.2. Alpine ski areas.....	163
7.3. Evaluation of impact of tourist facilities development on the environment in the Silesian Beskid Mts.....	170
8. Functional and environmental conflicts connected with the tourist function development.....	179
8.1. Types of conflicts.....	181
8.2. Spatial differentiation of conflicts and possibilities for their resolution.....	188
9. Conclusion.....	195
Bibliography.....	201
Summary in English.....	219
List of figures.....	223
List of tables.....	227

1. WSTĘP

Współcześnie w badaniach nad funkcjonowaniem regionów turystycznych, w tym głównie regionów o wysoko rozwiniętej funkcji turystycznej, podkreśla się ścisły związek pomiędzy możliwościami ich dalszego rozwoju a koniecznością zachowania jakości walorów środowiska przyrodniczego. Turystyka, szczególnie turystyka masowa, jest czynnikiem znaczących przeobrażeń w środowisku przyrodniczym obszarów recepcji turystycznej, przyczyniając się tym samym do obniżenia warunków wypoczynku. Skala presji, jaką wywiera turystyka na środowisko przyrodnicze, a równocześnie świadomość potrzeby zachowania walorów przyrodniczych dla dalszego rozwoju turystyki, narzucają konieczność harmonijnego kształtowania funkcji turystycznej w miejscowościach turystycznych, zgodnie z ideą rozwoju zrównoważonego.

Kwestia trwałego rozwoju miejscowości i regionów turystycznych w Polsce nabiera szczególnego znaczenia w związku z transformacją społeczno-gospodarczą państwa oraz w świetle obecnych i oczekiwanych funkcji turystyki w rozwoju lokalnym. Dodatkową trudnością we właściwym zarządzaniu rozwojem regionów turystycznych w Polsce są trwałe, infrastrukturalne pozostałości centralnie sterowanego wypoczynku socjalnego minionego systemu, a także nieuregulowany status własnościowy części obiektów turystycznych.

Problem relacji pomiędzy jakością środowiska przyrodniczego, jakością wypoczynku a utrzymaniem rozwoju tradycyjnych obszarów recepcji turystycznej wymaga szczególnego podkreślenia w obecnej dobie swobody podróżowania, kształtowania się nowego modelu wypoczynku w Polsce po 1989 r. oraz coraz częściej podkreślanej konkurencyjności regionów turystycznych w przyciąganiu ruchu turystycznego.

Beskid Śląski należy obecnie do najintensywniej zagospodarowanych regionów turystycznych polskiej części Karpat. Trwający od ponad wieku rozwój turystyki

przyczynił się do wykształcenia oraz specjalizacji funkcji recepcji ruchu turystycznego w miejscowościach położonych na jego obszarze. Szczególna rola w tym względzie przypada tradycyjnym ośrodkom turystycznym o randze ogólnopolskiej, jak Wisła, Ustroń oraz Szczyrk. Bliskie położenie konurbacji górnośląskiej sprawiło, iż rozwój zjawisk turystycznych w Beskidzie Śląskim odbywał się w warunkach wyjątkowych na skalę ogólnopolską. Równoległe z rozwojem funkcji turystycznej następowały znaczące zmiany w środowisku przyrodniczym. Za główne siły sprawcze tego typu przemian należy uznać szybkie tempo urbanizacji turystycznej terenów wiejskich prowadzone od lat 60. XX w. oraz masowy ruch turystyczny.

Wskazane powyżej przesłanki stały się impulsem do podjęcia badań nad zależnościami pomiędzy rozwojem turystyki, oddziaływaniem tego rozwoju na środowisko przyrodnicze a możliwościami dalszego kształtowania funkcji turystycznej przez miejscowości turystyczne na obszarze Beskidu Śląskiego.

W niniejszym opracowaniu rozwój turystyki w Beskidzie Śląskim przedstawiono z wydzieleniem jego etapów w ujęciu historycznym, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych oraz poprzez pogłębioną analizę obecnego stanu wyposażenia miejscowości w bazę turystyczną. Zakres czasowy analizy rozwoju turystyki obejmuje okres od początku pojawienia się zjawisk turystycznych na badanym obszarze (XVIII w.) do roku 2001.

Złożoną problematykę przemian środowiska przyrodniczego na skutek rozwoju turystyki na obszarze Beskidu Śląskiego starano się przedstawić poprzez szczegółową analizę procesu przystosowania przestrzeni geograficznej tego regionu dla potrzeb ruchu turystycznego. Przejawem owego procesu jest zagospodarowanie turystyczne rozumiane, z jednej strony, jako działalność mająca na celu: a) ochronę i adaptację dla potrzeb ruchu turystycznego walorów turystycznych, a więc tych elementów środowiska geograficznego, które stanowią właściwy cel przestrzenny wyjazdów turystycznych; b) zapewnienie możliwości dojazdu do obszarów i obiektów stanowiących cele wyjazdów turystycznych; c) zapewnienie turystom niezbędnych warunków egzystencji w celu podróży lub na szlaku. Z drugiej strony zaś, zagospodarowanie turystyczne rozumiane jest jako wynik tej działalności, określane także mianem zespołu urządzeń turystycznych, infrastruktury turystycznej lub bazy materialnej turystyki (Kowalczyk 2000; Rogalewski 1977; Warszńska, Jackowski 1979).

Określeniu charakteru przemian i zagrożeń środowiska przyrodniczego, wynikających z rozwoju i funkcjonowania materialnej bazy turystyki posłużyła analiza zmian w użytkowaniu ziemi, związanych z rozwojem osadnictwa turystycznego oraz innych urządzeń turystycznych, a także analiza środowiskowych skutków użytkowania tejże bazy, w ujęciu przyczynowo-skutkowym.

Dla uzyskania obrazu przestrzennego relacji turystyka a środowisko przyrodnicze i inne funkcje społeczno-gospodarcze regionu wyodrębniono obszary objęte antropopresją turystyczną w Beskidzie Śląskim. Zidentyfikowano także główne konflikty funkcjonalne i środowiskowe, wynikające z konkurencyjności funkcji turystycznej

względem innych funkcji w użytkowaniu przestrzeni geograficznej.

Zakres przestrzenny badań obejmował obszar Beskidu Śląskiego, jako jednostki fizycznogeograficznej, według podziału Kondrackiego (1988). Jednakże, z uwagi na fakt niezgodności przebiegu granicy fizycznogeograficznej Beskidu Śląskiego z granicami administracyjnymi, do badań wybrano miejscowości położone w całości lub częściowo na jego obszarze, są to: Bielsko-Biała, Brenna, Bystra, Cisiec, Cisownica, Górki, Istebna, Jaworze, Jaworzynka, Kamesznica, Koniaków, Laliki, Leszna Góra, Lipowa, Mieszna, Nieleddwia, Ostre, Przybędza, Radziechowy, Słotwina, Szare, Szczyrk, Twardorzeczka, Ustroń, Węgierska Górka oraz Wisła (ryc. 2). Włączenie do analizy miejscowości położonych częściowo w obrębie Beskidu Śląskiego, szczególnie jeśli chodzi o jego granicę wschodnią i południowo-wschodnią, wynikało z faktu koncentracji w tych wsiach większości lub całości bazy turystycznej na obszarze badań. Do badań włączono także położone w granicach Beskidu Śląskiego dzielnice Bielska-Białej, z doliną Wapienicy oraz północnymi stokami Szyndzielni.

Złożoność problematyki badawczej wymagała podjęcia szczegółowych badań terenowych, na które składały się:

- inwentaryzacja kartograficzna osadnictwa turystycznego oraz innych obiektów i terenów turystyczno-rekreacyjnych, na podkładzie mapy topograficznej w skali 1:10 000, którą objęto cały obszar Beskidu Śląskiego; badania inwentaryzacyjne osadnictwa drugich domów poprzedzono identyfikacją tych obiektów poprzez informacje urzędowe, cechy fizjonomiczne budynków lub wywiad środowiskowy prowadzony wśród mieszkańców i właścicieli obiektów;
- badania ankietowe obiektów zakwaterowania zbiorowego odnośnie do rodzaju bazy, standardu wyposażenia, wielkości i sezonowości wykorzystania, wielkości działki, struktury użytkowania gruntów, zmian własnościowych po 1989 r.;
- badania ankietowe drugich domów na temat wielkości obiektu, rodzaju zabudowy, wyposażenia w podstawowe media, gospodarki odpadami, stałego miejsca zamieszkania właścicieli;
- badania ankietowe i wywiady w urzędach miast i gmin odnośnie do podejmowanych działań przez samorządy lokalne w zakresie rozwoju turystyki oraz infrastruktury społecznej i technicznej;
- sondażowe pomiary natężenia ruchu samochodowego, związanego z ruchem turystycznym, w wybranych punktach na głównych drogach dojazdowych;
- obserwacje wybranych form antropopresji turystycznej, głównie w obrębie szlaków górskich i terenów narciarskich oraz inwentaryzacja rozmiarów przekształceń środowiska.

Prócz badań terenowych prowadzono kwerendę materiału statystycznego w urzędach powiatowych oraz urzędach miast i gmin, w oddziale Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Bielsku-Białej, w oddziale Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Bielsku-Białej, w oddziałach PTTK w Cieszynie, Bielsku-Białej, Żywcu, w Nadleśnictwach Ustroń, Wisła i Szczyrk.

Z uwagi na brak, jak dotychczas, syntetycznych opracowań przedstawiających zagadnienia rozwoju turystyki w Beskidzie Śląskim w ujęciu historycznym, konieczne było zebranie materiału archiwalnego, odnoszącego się do analizowanych zagadnień, szczególnie jeśli idzie o okres międzywojenny oraz pierwsze lata po II wojnie światowej.

Dla celów badawczych oraz prezentacji wyników badań wykorzystano także materiał kartograficzny, w postaci *Mapy gospodarczo-przeglądowej* w skali 1:10000 dla Nadleśnictw Szczyrk, Ustroń, Wisła, *Mapy sozologicznej* w skali 1:50000 (arkusze M-34-74-D, M-34-75-C, M-34-86-B, M-34-87-A) oraz *Map topograficznych* w skali 1:10000, 1:25000, 1:50000.

2. Problematyka wpływu turystyki na przemiany środowiska przyrodniczego w świetle dotychczasowych badań

2.1. Uwagi ogólne

Począwszy od lat pięćdziesiątych XX w. turystyka jest jednym z najbardziej dynamicznych elementów gospodarki na świecie. Rozwój licznych form aktywności turystycznej, związany z coraz większą potrzebą rekreacji, prowadzi do wzrostu użytkowania środowiska naturalnego, a w konsekwencji do obniżenia jego jakości (OECD 1980).

Przemiany środowiska naturalnego, związane z szeroko pojmowaną turystyką, nie mają charakteru globalnego, ich zasięg ogranicza się do konkretnych miejsc i regionów na świecie (Jenner, Smith 1992). Niekorzystne zmiany w środowisku pojawiają się najczęściej tam, gdzie rozwój turystyki przebiega w sposób gwałtowny oraz gdzie słabo bądź wcale nie jest kontrolowany (Pearce 1993). Negatywnym skutkiem turystyki sprzyja brak środków finansowych i technicznych potrzebnych dla zapewnienia właściwej infrastruktury oraz sezonowość w nasileniu ruchu turystycznego (OECD 1980).

Wyraźny konflikt pomiędzy potrzebą rekreacji a ochroną naturalnego środowiska ma swoją przyczynę w rozwoju cywilizacyjnym (Briassoulis, Van Der Straaten 1992). Wszelkie zmiany w środowisku związane z inwestycjami w turystyce cechuje szczególnie trwały charakter. Migracje turystyczne oraz towarzyszący im proces inwestycyjny, związany z infrastrukturą, stwarzają dla środowiska naturalnego zagrożenia podobne do tych, jakie powodują: rozwój przemysłu, urbanizacja czy transport (Warszyńska, Jackowski 1979).

Stopień przeobrażenia środowiska przyrodniczego przez turystykę zależy przede wszystkim od charakteru oraz form turystyki, poziomu rozwoju zagospodarowania turystycznego, odpowiedniego planowania rozwoju infrastruktury turystycznej, właściwego prowadzenia inwestycji, sposobu zarządzania i zorganizowania ruchu turystycznego, świadomości ekologicznej turystów, a także od odporności środowiska przyrodniczego na antropopresję. Intensywność oddziaływania turystyki zwiększa się wraz ze wzrostem liczby uczestników ruchu turystycznego na danym obszarze (Inskeep 1994).

Przejawy niszczącego oddziaływania turystyki na środowisko są różnorodne, przy czym do najbardziej szkodliwych zalicza się:

- urbanizację środowiska, w wyniku rozwoju infrastruktury turystycznej i towarzyszącej;
- zanieczyszczanie powietrza związane z użytkowaniem bazy turystycznej i paraturystycznej, zwłaszcza zaś przez środki transportu;
- zanieczyszczanie wód przez ścieki, środki turystycznego transportu wodnego itp.;
- hałas powodowany nadmierną koncentracją ruchu turystycznego i przez środki transportu;
- niszczenie krajobrazu przez nadmierną koncentrację obiektów i urządzeń turystycznych, ich niewłaściwą lokalizację i brak wartości estetycznych;
- śmieci i odpadki (Allan 1995; Hunter, Green 1995; Liddle 1997, Warszzyńska, Jackowski 1979).

Stosunek turystyki w odniesieniu do przyrody określany jest często jako „agresywny”. Szczególną uwagę zwracają zwłaszcza te formy gospodarki turystycznej, które prowadzą do przekształceń w krajobrazie naturalnym i kulturowym poprzez nadmierną „urbanizację turystyczną” środowiska oraz zanieczyszczenia powietrza i wód powierzchniowych (Butler 1993; Edington, Edington 1986; Gartner 1996; Holden 2000a; OECD 1980; Pearce 1991).

Według Briassoulis (1992) zasadniczymi czynnikami, które należy brać pod uwagę badając problem turystycznego wykorzystania środowiska przyrodniczego, są:

- fakt, że turystyka jest kompleksem czynności i zjawisk, których wpływy wzajemnie się przenikają; wynika stąd problem określenia i zmierzenia konkretnego wpływu;
- często elementy środowiska są wspólnie użytkowane przez turystów i nie turystów, co stwarza trudność w wyodrębnieniu wpływu turystyki spośród innych procesów gospodarczych i społecznych;
- elementy środowiska przyrodniczego decydujące o atrakcyjności regionu są równocześnie receptorem ubocznych produktów turystyki;
- formy aktywności turystycznej zmieniają się w czasie i przestrzeni;
- turystyka indukuje wzrost gospodarczy (rozwój innych funkcji społeczno-gospodarczych) w regionach turystycznych, przez co stopień przeobrażenia środowiska przyrodniczego znacznie wzrasta;

- często brak punktu odniesienia w określaniu skali zmian środowiskowych, co wynika z niedostatecznej ilości danych na temat stanu środowiska przed pojawieniem się funkcji turystycznej na badanym obszarze.

Literatura naukowa przytacza różne możliwości klasyfikacji środowiska z punktu widzenia oddziaływania turystyki. Często używany jest podział środowiska na: fizyczne (abiotyczne), biologiczne (żywe) i społeczno-ekonomiczne (w tym kulturowe) (Romeril 1989). Stosowany jest również podział na środowisko naturalne, antropogeniczne i kulturowe (OECD 1980). Kategorie wpływów turystyki można wydzielić ze względu na ich kierunek: bezpośredni, pośredni oraz indukujący; ze względu na skalę przestrzenną: lokalny, regionalny, ponadregionalny oraz punktowy i nie punktowy, a także ze względu na skalę czasową: krótko- średnio- i długoterminowy (Briassoulis, Van Der Straaten 1992).

Hammitt (1987) podkreśla, że w badaniach nad oddziaływaniem turystyki szczególnie istotne jest rozumienie jego przestrzennego zróżnicowania oraz zmienności w czasie. Bezpośrednie oraz pośrednie oddziaływania turystyki na środowisko są ze sobą powiązane, często wzajemnie kompensujące i synergiczne.

Wpływ turystyki i rekreacji na środowisko przyrodnicze, a ściślej biorąc na jego elementy składowe, ma bardzo zróżnicowany charakter. Odnosi się to zarówno do różnorodnych mechanizmów interakcji, jak też do ich skutków dla obu „partnerów”, tj. dla osób uprawiających turystykę oraz dla przyrody, zwłaszcza żywej, gdyż ta najsilniej wchodzi w związki interakcyjne z człowiekiem (Krzymowska-Kostrowicka 1995).

Interakcje między turystyką a środowiskiem przyrodniczym mają charakter swoistej wymiany (Krzymowska-Kostrowicka 1999). Z jednej strony przyroda oferuje i przekazuje człowiekowi określone wartości, z drugiej zaś - turyści przez swoją aktywność oddziałują na środowisko, niszcząc je lub - rzadziej - wzbogacając. Podstawowym zadaniem przy charakteryzowaniu w ujęciu teorii wymiany jakichkolwiek wzajemnych oddziaływań jest sprecyzowanie:

- a) między kim a kim następuje wymiana (oddziaływanie);
- b) co jest przedmiotem wymiany (oddziaływania);
- c) jakimi kanałami, w jaki sposób następuje wymiana (oddziaływanie);
- d) jakie skutki ma ona dla obu stron (Krzymowska-Kostrowicka 1997).

Należy pamiętać o charakterze zwrotnym relacji turystyka-środowisko. Wszelkie negatywne zmiany w środowisku przyrodniczym mają swoje konsekwencje w obniżeniu atrakcyjności turystycznej regionu (OECD 1980). W takim ujęciu wpływu środowiska przyrodniczego na turystykę podstawowe znaczenie mają:

- jakość walorów środowiska przyrodniczego umożliwiającą optymalną realizację potrzeb turystycznych, a tym samym uzyskanie przez turystów pełnego sukcesu psychofizycznego i socjokulturowego z przebywania w przyrodzie;
- znaczenie środowiska przyrodniczego jako czynnika „sortującego” określone zachowania turystyczno-rekreacyjne, a tym samym warunkującego ich bezkolizyjność w przestrzeni i w czasie (Krzymowska-Kostrowicka 1995).

Biorąc pod uwagę technikę oddziaływań turystyki na środowisko można je podzielić następująco:

- a) oddziaływania fizyczne, a ściślej biorąc - mechaniczne, powstające na skutek poruszania się ludzi oraz urządzeń technicznych po podłożu;
- b) oddziaływania chemiczne, będące skutkiem wydzielania do środowiska różnego rodzaju substancji chemicznych;
- c) oddziaływania biologiczne, polegające na wprowadzaniu lub eliminowaniu z układu przyrodniczego organizmów żywych;
- d) oddziaływania techniczne, obejmujące różnorodne formy ingerencji ludzkiej w środowisko przyrodnicze; mimo iż mieszczą się one w poprzednich grupach, niemniej tworzą one całość ukierunkowaną na stworzenie warunków wypoczynku i turystyki, stąd też grupę tych oddziaływań traktuje się jako odmienną od poprzednich. (Krzymowska-Kostrowicka 1997).

Złożoność środowiska przyrodniczego nakłada konieczność rozpatrywania geologicznych konsekwencji rozwoju turystyki i rekreacji na dwóch poziomach:

- elementarnym, dotyczącym wpływu zachowań turystyczno-rekreacyjnych na podstawowe składniki przyrody, takie jak podłoże, gleby, roślinność czy świat zwierzęcy;
- oraz całościowym, odnoszącym się do geoeosystemów i krajobrazu (OECD 1980; Krzymowska-Kostrowicka 1995).

W każdym z tych ujęć skutki mogą przybierać różne formy fluktuacyjne, degeneracyjne oraz degradacyjne (Kostrowicki 1992).

Charakter oraz natężenie oddziaływania turystyki lub - szerzej - rekreacji zależą od typu zachowań rekreacyjnych. Każda z form rekreacji jest wyjątkowa pod względem sposobu, przestrzennego zróżnicowania oraz czasowej zmienności oddziaływania na środowisko (Cohen 1978; Lidle 1997). Jest rzeczą bezsporną, że wszelkie interakcje, wszelka wymiana, wyrażają się w zachowaniach i jedynie poprzez nie są czytelne. Dlatego też nie człowiek jako taki, lecz jego konkretne zachowania oddziałują na przyrodę. W ujęciu behawioralnym oddziaływania turystyki (rekreacji) na przyrodę istotne są typy i wzory zachowań, wyznaczające określoną ruchliwość czasowo-przestrzenną i jej zasięg u osób korzystających ze środowiska oraz parametry techniczno-organizacyjne zagospodarowania turystycznego (Krzymowska-Kostrowicka 1995).

Oddziaływanie wybranych typów aktywności turystyczno-rekreacyjnej (zachowań, czynności) na elementy przyrody należy ujmować dwójako:

- a) jako bezpośrednią presję, np. poprzez wydeptywanie, świadomą eliminację określonych składowych ze środowiska, np. polowanie;
- b) jako jeden spośród wielu czynników zanieczyszczających środowisko (Krzymowska-Kostrowicka 1997).

Ujemny wpływ rekreacji na środowisko wiąże się przede wszystkim ze zmianami w obrębie gleb, wód, roślinności i świata zwierzęcego (Wall 1977; Wall, Wright 1977). Biocenozy te są też najsilniej i najtrwalej przekształcane przez ruch turystyczno-re-

kreacyjny (Krzymowska-Kostrowicka 1995). Turystyka jest istotnym czynnikiem procesu synantropizacji ekosystemów na świecie (Poleno 1988).

Ważnym czynnikiem decydującym o środowiskowych skutkach turystycznego oddziaływania jest odporność różnych siedlisk i poszczególnych gatunków na zmiany i zaburzenia równowagi, a także możliwość samoregeneracji oraz tolerancji określonych bodźców (Poleno 1988). Różne gatunki roślin i typy gleb użytkowane rekreacyjnie różnią się odpornością na zniszczenie, równocześnie w niejednakowym stopniu zdolne są powrócić do stanu naturalnego (Hammit 1987; Liddle 1997).

Z punktu widzenia środowiska przyrodniczego, jako biorcy oddziaływać ludzkich, istotnymi cechami są:

- odporność elementów przyrody na presję turystyczno-rekreacyjną,
- sprawność funkcjonowania mechanizmów przystosowawczych, umożliwiających dostosowanie się zarówno poszczególnych elementów środowiska, jak i jego systemów złożonych (geosystemów, ekosystemów itp.), czyli tzw. adaptabilność układu (Krzymowska-Kostrowicka 1995; Poleno 1988).

W ujęciu krajobrazowym degradacja środowiska przyrodniczego przez szeroko rozumianą turystykę, rozpatrywana jest zarówno w odniesieniu do struktury krajobrazu, jak i jego funkcjonowania (Richling, Solon 1994).

Z punktu widzenia krajobrazu oddziaływanie wybranych zmian w sposobie zagospodarowania terenu dotyczy, oprócz struktury krajobrazu (typy krajobrazowe, wnętrza architektoniczno-krajobrazowe), także kompozycji krajobrazu (osie dominanty, panoramy), walorów krajobrazu (elementy i cechy ukształtowania, pokrycia naturalnego i kulturowego) oraz warunków ekspozycji i penetracji (Kasprzak 2000). Ujęcie krajobrazowe uwzględnia jeszcze jeden aspekt oddziaływania na środowisko, jakim jest efekt wizualny (estetyczny) procesu zagospodarowania turystycznego, szczególnie ważny z punktu widzenia percepcji przestrzeni (krajobrazu) przez uczestników ruchu turystycznego (Pietrzak 1998). Różne przejawy ujemnego wpływu zagospodarowania turystycznego na estetykę krajobrazu określa się jako „zanieczyszczenie architektoniczne” (Hunter, Green 1995).

Użytkowane przez turystykę i rekreację środowisko przyrodnicze nie jest izolowane ani od innych form jego wykorzystywania, ani też od wpływów zewnętrznych, pochodzących z jego bliższego i dalszego otoczenia. Uzyskanie pełnego obrazu jego transformacji wymaga poznania całokształtu antropopresji, jej kierunków, siły oraz czasu trwania. Należy również pamiętać, iż niektóre z ujemnych skutków procesu inwestycyjnego w turystyce są nie do uniknięcia, bądź też są konieczne dla zapewnienia jego prawidłowego przebiegu. Często wynikają z potrzeby zapewnienia turystom właściwych warunków wypoczynku (Dysarz 1980).

2.2. Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego na świecie

Gwałtowny rozwój ruchu turystycznego w tradycyjnych regionach turystycznych, jak również wkraczanie masowej turystyki w coraz to nowe obszary skłoniły licznych autorów do podjęcia badań nad rolą turystyki w przeobrażeniach środowiska naturalnego (Bratton i in. 1978; Holden 2000a, b; Liddle, Scorgie 1980; Seabroke, Marsh 1981; Rodriguez 1987; Speight 1973; Wilkinson 1978; Wall, Wrighta 1977). Początek tego typu studiów związany był z rekreacyjnym użytkowaniem środowiska naturalnego, w kontekście bezpośredniego kontaktu człowieka (turysty) z przyrodą. Pierwsze artykuły opisujące zaburzenia wegetacji roślin przy drogach i ścieżkach spacerowych, związane z wydeptywaniem, pojawiły się już w okresie międzywojennym (Liddle 1997). Dopiero koniec lat 60. i początek 70. XX w. przyniósł rozwój badań nad problematyką negatywnych skutków wykorzystania środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki.

Ekspansja masowej turystyki pociąga za sobą poważne, negatywne skutki w wielu regionach górskich świata. Szczególnie silnymi zmianami dotknięte zostały Alpy, Góry Skaliste, Zachodnie Karpaty, Himalaje, góry Szkocji (Alpenreport 1998; Ashworth, Dietvorst 1995; Bätzing 1985; Dickinson 1996; Goode 2000; Hashimoto 1996; Kurek 1997; Lennartz 1995; Kohn 1997; Singh 1989a). Środowisko górskie ze względu na swoją specyfikę i zróżnicowanie jest szczególnie wrażliwe na wszelkie formy ludzkiej ingerencji. Negatywne skutki działalności turystycznej, prowadzące do zaburzenia kruchej równowagi ekosystemów górskich są bardzo trudne do odwrócenia, a czasami wręcz niemożliwe (Gartner 1996). Za pierwszą przyczynę tego typu przemian w obrębie obszarów górskich wielu autorów uznaje kwestię ich dostępności dla turystyki (Allan 1986; Bayfield, Barrow 1985; Butler 1988). Skutki ludzkiej aktywności turystycznej w poszczególnych regionach górskich świata są bardzo podobne, różni je jedynie skala natężenia oraz zróżnicowanie przestrzenne (Allan 1995; Price 1992).

Jedną z najbardziej widocznych ingerencji człowieka w środowisko gór jest proces wylesiania (Price 1981). W rozwoju zagospodarowania turystycznego związany jest z urządzaniem tras narciarskich, budową wyciągów, kolei linowych i dróg (Baker 1982). Negatywne konsekwencje wylesiania na obszarach górskich dotyczyły przede wszystkim zaburzeń krajobrazowych (Tschurtschenthaler 1986) oraz zmian w retencji wody. Wskazywano je m.in. jako przyczynę pojawiania się powodzi i spływów błotnych w Tyrolu (Romeril 1989) oraz nasilania się zjawisk lawinowych w Alpach Szwajcarskich (Messerli 1987). Zaburzenia ekosystemów leśnych związane z wycinaniem drzew obserwowane są we wszystkich regionach górskich objętych rozwojem turystyki narciarskiej, szczególnie w Alpach i Górach Skalistych (Kariel, Draper 1992). Natomiast Cater (1987) i Gartner (1996) przyczynę masowego wylesiania w regionie zachodniego i północnego Nepalu wiązali pośrednio z rozwojem turystyki trekkingowej.

Kolejnym polem widocznych przeobrażeń w wielu górskich regionach świata są

zmiany w układach osadniczych, związane z procesem urbanizacji turystycznej. Ekspansja osadnictwa w coraz wyższe partie gór oraz budowa nowych dzielnic o funkcjach turystycznych prowadzą do kurczenia się terenów rolniczych i leśnych. W trakcie rozbudowy bazy turystycznej często dochodzi do zaburzeń w tradycyjnej architekturze wiejskiej oraz powstawania obiektów o wyraźnym dysonansie architektonicznym względem tradycyjnej zabudowy, określanymi mianem „zanieczyszczenia architektonicznego” (Price 1992). W wielu regionach świata turystyka zmieniła szereg pierwotnie wiejskich dolin górskich w krajobrazy na wpółurbanizowane (Allan 1989; Baker 1982; Bätzig 1991; Brugger i in. 1984; Herbin 1995; Singh 1989b).

Zjawiskiem przyczyniającym się do istotnych zmian przestrzennych i ekologicznych jest urbanizacja turystyczna związana z osadnictwem drugich domów, uznanych przez wielu badaczy za jedną z najbardziej powszechnych form spędzania czasu wolnego na świecie (Coppock 1977; Chubb 1989; Douriens, Naquet 1978; Gartner 1989; Nuorteva 1980; Stroud 1983)). Przy okazji tego typu osadnictwa ujawnia się konflikt między rozwojem turystyki a użytkowaniem ziemi w regionach turystycznych (McKercher 1992). Szybko rozprzestrzeniające się budownictwo rekreacyjne staje się nie tylko zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego, lecz lokalnie hamuje także i ogranicza możliwości rozwoju innych dziedzin gospodarki - przede wszystkim rolnictwa, leśnictwa i rybactwa.

Ważny i szeroko opisywany problem w literaturze światowej stanowi turystyczne użytkowanie obszarów nadmorskich oraz wysp (Burger 1981; De Groot 1983; Dowling 1991; Edington, Edington 1986; Hawkins, Roberts 1992; Liddle 1980; Mieczkowski 1995; Roupheal, Inglis 1997; Theobald 1994), w tym także wysp arktycznych i Antarktydy (Benninghoff 1985; Erize 1987; Stonehouse 1994). Według Gormsena (1997) ekologiczne skutki rozwoju turystyki w obrębie wybrzeży zależą od naturalnej atrakcyjności tych obszarów dla realizacji określonych form rekreacji w obrębie kąpielisk, dostępności plaż dla turystyki oraz poziomu rozwoju infrastruktury turystycznej (Archer 1992). Szczególnie silną presją turystyczną objęte są wybrzeża Morza Śródziemnego, szczególnie Włoch, Hiszpanii (Barke 1996), Grecji, Turcji, Cypru (Andronikou 1987), Morza Czarnego (Lukashina i in. 1996), wybrzeża Ameryki Północnej (Swearingen, Bencherifa 1996) i Azji oraz wyspy regionu Pacyfiku i Karaibów (Hunter, Green 1995, Henry 1988, Holder 1988, Pacione 1977). Jedną z powszechnie znanych ekologicznych konsekwencji szybkiego rozwoju turystyki w regionach nadmorskich jest przeciążenie lokalnego środowiska narastającą ilością zanieczyszczeń (Uthof 1996; Wong 1994) oraz niewłaściwa ich utylizacja (Archer 1992). Zanieczyszczanie ściekami, jako skutek rozwoju turystyki, obserwowano również w rejonie wybrzeży Cypru (Andronikou 1987), Wysp Brytyjskich (Hunter, Green 1995), północnego Adriatyku (Zanetto, Sorani 1996), w tym Wenecji (Bywater 1991) oraz wybrzeży Turcji (Kocasooy 1989; Morrison, Selman 1991). Faktem wyróżniającym wyspy jest to, iż dla zaspokojenia napływu masowej turystyki mają do dyspozycji ograniczone zasoby naturalne (Briguglio 1996). Jednym z głównych konfliktów między rozwojem turystyki a lokalną gospodarką na obszarach nadmorskich i wyspach stanowi problem użytkowa-

nia słodkiej wody (Cater 1987), której zużycie *per capita* przez turystykę wg Gartnera (1996) przekracza miejscami nawet dziesięciokrotnie potrzeby lokalnych mieszkańców.

Zagadnieniem obszernie poruszonym w literaturze światowej jest turystyka na przyrodniczych obszarach chronionych, szczególnie w obrębie parków narodowych (Barker 1980; Gomez-Limon, Lucio 1995; Lennartz, Taxacher 1995; Shipp 1993). Zasadniczy problem w użytkowaniu tych obszarów stanowi duże natężenie ruchu turystycznego, z czego wynikają wszystkie ekologiczne konsekwencje towarzyszące masowej turystyce. Podejmowane są próby określenia możliwości recepcyjnych tych terenów. Dyskutowany jest problem rozwoju infrastruktury w obrębie parków, szczególnie lokalizacja bazy noclegowej.

Ważnym elementem rekreacyjnego użytkowania środowiska przyrodniczego jest uprawianie sportu, rozbudowa obiektów sportowych, a także organizacja dużych imprez sportowych. Liczne przykłady negatywnych skutków dla środowiska opisywano w przypadku górskiej turystyki rowerowej, wspinaczek górskich, motorowych sportów wodnych oraz narciarstwa i trekingu (Lauterwasser 1990). Wiele opracowań poświęconych jest bezpośrednio problemowi ekologicznych skutków narciarstwa (Bachleitner 1992; Eggers 1993; Probstl 1990). Negatywnie z punktu widzenia krajobrazowego oceniana jest lokalizacja stacji narciarskich powyżej górnej granicy lasu w Alpach Francuskich (Baker 1982). Wyjątkowa wrażliwość piętra alpejskiego gór na wszelkie zmiany sprawia, iż przytaczane są liczne przykłady rozwoju procesów erozyjnych w obrębie stoków użytkowanych przez narciarzy, szczególnie w rejonie Alp, Gór Skalistych (Willard, Marr 1970), masywu Cairgorn w północnej Szkocji (Butler 1985; Dickinson 1996; Watson 1985), a także masywu les Monts Dore w Masywie Centralnym (Krzemiń 1997).

W intensywnie wykorzystywanych regionach narciarskich sztuczne naśnieżanie oraz ubijanie powierzchni śniegu powoduje wydłużanie się okresu wiosennych roztopów, a tym samym opóźnienie i skracanie okresu wegetacji roślin, natomiast poprzez używanie jakościowo złej wody do produkcji sztucznego śniegu wprowadza się zanieczyszczenia bezpośrednio w środowisko wysokogórskie (Khan 1994). W wyniku grodzenia tras narciarskich na długich odcinkach tworzy się sztuczne bariery ograniczające swobodę przemieszczania się zwierząt (Liddle 1997).

Znaczące skutki środowiskowe niesie ze sobą rozwój turystyki trekkingowej w Himalajach. Zdaniem Gurunga i De Corseya (1994) w ciągu ostatnich dwudziestu lat eksplozja turystyki trekkingowej naruszyła delikatną równowagę ekologiczną i zaburzyła jedność kulturową regionu Annapurny. Szczególnym problemem środowiska Himalajów są odpady w postaci wszelkiego rodzaju śmieci i odpadków organicznych (Pawson i in. 1984). Do kumulacji znacznych ilości nieczystości dochodzi w obrębie dolin, u podnóży stoków, gdzie zakłada się bazy i przygotowuje wyprawy górskie. Dodatkowo problem pogłębia prowizoryczna infrastruktura sanitarna lub też zupełny jej brak na tym terenie, co powoduje, że oprócz rażącego naruszenia estetyki naturalnego krajobrazu wysokogórskiego, dochodzi do skażenia potoków górskich związkami

chorobotwórczymi (Cater 1987). Również wydeptywanie przez trekerów skrótów przy szlakach w istotnym stopniu przyczyniło się do wzmożenia erozji stokowej (Singh 1989a).

W relacji turystyka a środowisko ważną rolę odgrywa transport. Powszechnie znany i szeroko opisywany w literaturze naukowej jest wpływ na środowisko poszczególnych środków transportu. Z punktu widzenia ruchu turystycznego szczególne znaczenie mają współcześnie transport samochodowy i lotniczy (Kurek 1997; Pillmann, Predl 1992; Wheatcroft 1991). Znaczenie tych środków transportu dla turystyki związane jest z potrzebą szybkiego, łatwego oraz wygodnego, a także stosunkowo taniego sposobu dotarcia do miejsc wypoczynku. Wysoki komfort podróży sprawia, iż można je uznać za czynniki sprzyjające masowości w turystyce. Postęp technologiczny w rozwoju środków transportu, szczególnie transportu samochodowego, zmierza do ograniczenia ich uciążliwości dla środowiska. Z drugiej strony jednak ułatwia penetrację przez turystów odległych i mało dostępnych miejsc, powiększając tym samym przestrzeń turystycznego oddziaływania na świecie.

Jest rzeczą oczywistą, że rozwój turystyki i jakość środowiska naturalnego są ze sobą ściśle powiązane. Dlatego też ważne jest właściwe planowanie turystyki, uwzględniające potrzebę zachowania walorów środowiska przyrodniczego (Lindberg, Hawkins 1993). Według Inskeepa (1991) podstawą do planowania i wdrażania nowych projektów powinno być pełne poznanie i oszacowanie społecznych i środowiskowych skutków turystyki. Podkreśla on również wagę utrzymania jakości środowiska oraz stałego monitorowania wpływu turystyki, jak również potrzebę nowych badań, doskonalenia polityki rozwoju w regionach turystycznych, szerszego stosowania podejścia środowiskowego, zintegrowanych działań oraz udziału społeczności lokalnych w planowaniu.

Planowanie, poprzedzone pełną analizą środowiska i ustaleniem jego chłonności turystycznej, powinno odbywać się w dwóch płaszczyznach. Pierwsza to planowanie zagospodarowania turystycznego poprzez właściwe użytkowanie ziemi, odpowiednią lokalizację oraz architektoniczne, krajobrazowe i inżynierskie projektowanie w celu uzyskania standardów o właściwym zagęszczeniu zabudowy oraz integracji architektury z naturalnym krajobrazem. Druga to planowanie atrakcji turystycznych, głównie poprzez właściwe zarządzanie turystyką w obszarach chronionych (Hunter 1995).

Butler (1993) uważa, iż przygotowywane i realizowane projekty rozwoju sektora turystycznego w wielu regionach świata rzadko były oceniane z punktu widzenia kosztów środowiskowych. Natomiast tam, gdzie planowanie turystyczne miało miejsce, było raczej reakcją na zachodzące zmiany w środowisku niż faktycznym działaniem zmierzającym do zapobiegania im (Mowfoth, Mont 1998). Wielu autorów wskazuje na konieczność stosowania procedury oceny wpływu inwestycji turystycznych na środowisko (ang. Environmental Impact Assessment) (Butler 1993; Hunter 1995; Glasson i in. 1999). Ocena taka, aby mogła stanowić instrument kontroli rozwoju turystyki, powinna przebiegać z wykorzystaniem różnych metod zbierania i przetwarzania danych o środowisku, metod prognozowania i komunikowania oraz zarządzania w opar-

ciu o różne dyscypliny naukowe (Nelson i in. 1993). Równie istotne jest określanie chłonności turystycznej (carrying capacity) dla poszczególnych ekosystemów, górskich dolin, wysp, parków narodowych i rezerwatów (Shelby, Heberlein 1986).

W latach 80. XX w., w przeciwieństwie do tradycyjnych form zorganizowanej turystyki, rozwinęły się trendy zmierzające do ograniczenia jej negatywnych skutków w środowisku (Mieczkowski 1990; Smith, Eadington 1994, Travis 1992). W minionej dekadzie terminologia turystyczna rozszerzyła się o pojęcia opisujące owe trendy jako: turystyka alternatywna (*alternative tourism*), turystyka odpowiedzialna (*responsible tourism*), turystyka dyskretna (*discreet tourism*), zielona turystyka (*green tourism*), turystyka właściwa (*appropriate tourism*), ekoturystyka (*ecotourism*), turystyka zrównoważona (*sustainable tourism*), a w Niemczech i Austrii turystyka łagodna (*sanfter Tourismus*) (Boo 1990; Cater, Lowman 1994; Hannenberg 1994, Krippendorf i in. 1988; Kirstges 1996; Lindberg, Hawks 1993; Whelan 1991). Jako potencjalne rozwiązania problemu terminy te różnią się nieznacznie między sobą z punktu widzenia skali i form ruchu turystycznego określanych jako alternatywne, choć w pewnych zakresach stosowane są zamiennie (Davidson 1998). Odmienne do cech masowej turystyki, promują organizację małych grup, turystykę rodzinną, edukację i rozbudzanie świadomości ekologicznej, integrację turystów ze społecznościami lokalnymi (Harrison 1996).

Wielu autorów uważa, iż rozwój turystyki powinien opierać się na zasadach zrównoważonego rozwoju (Coccossis, Nijkamp 1995; Hoffenbeck, Zimmer 1993, Hunter, Green 1995; McCool 2001; McIntyre 1993; Priestley i in. 1996; Stabler 1997).

Idea harmonijnego rozwoju i równowagi między rozwojem ekonomicznym a środowiskiem w praktyce ma się przejawiać poprzez budowanie mniejszych hoteli, wykorzystanie lokalnych rezydencji jako podstawy zaplecza noclegowego, rozbudzanie lokalnej świadomości, udział lokalnych władz i mieszkańców w procesie planowania i rozwoju, zachowanie własności ziemi i infrastruktury w rękach lokalnych mieszkańców, a także rozwijanie miejscowej edukacji (Price 1992). Jednakże według Sharpley-ów (1997) jednym z głównych czynników przyczyniających się do tego, iż w obecnym czasie brak postępu we wprowadzaniu zrównoważonych form rozwoju turystyki, było założenie o wzroście świadomości środowiskowej wśród turystów. Okazuje się jednak, że mimo tak szeroko propagowanej turystyki proekologicznej, wciąż elementem decydującym o wyborze konkretnych form turystyki nie są względy środowiskowe, lecz typowo konsumpcyjne.

2.3. Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego w Polsce

Turystyka o charakterze masowym w Polsce rozwijała się głównie za sprawą funkcjonującego przed 1989 r. systemu zorganizowanego wypoczynku pracowniczego oraz ograniczonych w tamtym czasie możliwości uprawiania turystyki poza gra-

nicami kraju. Intensywnemu rozwojowi turystyki, zapoczątkowanemu w latach 60. XX w., towarzyszyła rozbudowa infrastruktury turystycznej na obszarach o najwyższych walorach przyrodniczych, takich jak wybrzeże Bałtyku, obszary górskie i pojezierza (Warszyńska, Jackowski 1979).

Świadomość presji, jaką wywiera ruch turystyczny na środowisko przyrodnicze oraz potrzeby zachowania walorów przyrodniczych dla rozwoju turystyki pojawiła się w polskiej literaturze naukowej już przed II wojną światową (Goetel 1938). W tym czasie pojawiły się także pierwsze opinie na temat konieczności racjonalnego i planowego rozwoju zagospodarowania turystycznego na obszarach górskich w Polsce (Leszczycki, Treter 1934).

Współcześnie środowiskowe skutki stale postępującego - choć zmieniającego swój charakter i natężenie - procesu zagospodarowania turystycznego najwyraźniej ujawniają się w obrębie wybrzeża Bałtyku, zachodniej części polskich Karpat oraz w Sudetach. Antropopresja turystyczna na obszarach recepcyjnych związana jest z rozbudową urządzeń oraz obiektów turystycznych i sportowych, tworzeniem systemów infrastruktury komunikacyjnej, a także z przebywaniem turystów i uprawianiem różnych form turystyki w środowisku.

Silna presja turystyczna na obszarze polskiego wybrzeża Bałtyku jest zjawiskiem sezonowym, trwa tylko od czterech do (miejscami) dziesięciu tygodni w roku. Mimo krótkiego okresu oddziaływania, koncentracja czasowa i przestrzenna ruchu turystycznego niesie ze sobą trwałe i często nieodwracalne zmiany środowiskowe. Po 1989 r. znacznie zwiększył się przestrzenny zasięg oddziaływania antropogenicznego na skutek postępującej urbanizacji małych i średnich miejscowości nadmorskich, bezpośrednio lub pośrednio związanej z ich funkcją turystyczną. Obszarami najsilniejszej urbanizacji turystycznej są Wybrzeże Gdańskie oraz obszar sąsiadujący ze Słowińskim Parkiem Narodowym (Gerstmannowa 2000).

Jednym z głównych problemów, który ujawnia się w procesie zagospodarowywania nadmorskich terenów wiejskich w Polsce, jest nieuporządkowana gospodarka ściekowa i odpadami. W wyniku takiej sytuacji dochodzi do eutrofizacji środowiska na skutek nieszczelnych szamb, dzikich wylewisk ścieków i wysypisk śmieci, a także niewłaściwego systemu gromadzenia i usuwania odpadów. Ilość odpadów stałych, produkowanych w okresie letnim wzrasta, nawet trzydziestokrotnie, a ścieków dziesięciokrotnie, w porównaniu do okresu poza sezonem turystycznym (Gerstmannowa 2000). Niektóre miejscowości nadmorskie w całości lub częściowo korzystają z ograniczonych zasobów wody słodkiej (zasilanie opadowe). Nadmierna eksploatacja prowadzi do ich wyczerpywania i przeciągania w obręb ujęć zasolonych wód morskich, często zanieczyszczonych i zawierających siarkowodór.

Oprócz urbanizacji najbardziej powszechnym rodzajem antropopresji na środowisko przyrodnicze polskich wybrzeży jest penetracja turystyczna na terenach leśnych i nieleśnych, której towarzyszy wydeptywanie roślinności i rozjeżdżanie gruntu kołami pojazdów. Najmocniej zaznacza się ona w rejonie między strefą obiektów noclegowych a plażą. Tego typu oddziaływaniem objęte są również nadmorskie obszary

chronionej przyrody, jak: parki krajobrazowe (np. Park Krajobrazowy Mierzei Wiślanej), obszary chronionego krajobrazu oraz fragmenty nadmorskich parków narodowych (Dysarz 1993).

Szczególnym zagrożeniem ze strony turystyki dla polskich wybrzeży jest jej silny rozwój na wybrzeżach mierzejowych (Gerstmannowa 2000). Najintensywniej zagospodarowanymi turystycznie regionami górskimi Polski są Karpaty Zachodnie, w tym szczególnie Beskid Śląski i Podhale oraz w Sudetach - Karkonosze i Kotlina Jeleniogórska (Warszyńska, Jackowski 1979). Prócz rozwoju infrastruktury noclegowej i narciarskiej ważnym elementem urbanizacji dolin i stoków górskich są drugie domy (Kowalczyk 1994).

Znaczne zagrożenie dla harmonijnego rozwoju obszarów turystycznych w Polsce niesie ze sobą żywiołowe kształtowanie się wolnego rynku w okresie transformacji ustrojowej i gospodarczej państwa (Kamieniecka 1998). Widocznym przejawem tego procesu jest zaburzenie ładu przestrzennego, który w znacznym stopniu decyduje o jakości krajobrazu. Często za szybką urbanizacją nie nadąża rozwój infrastruktury komunalnej, szczególnie w obszarach górskich. Negatywnym zjawiskiem jest także wyprzedzanie terenów cennych przyrodniczo pod zabudowę rekreacyjną oraz silna presja inwestycyjna na te obszary.

Budownictwo drugich domów jest współcześnie jednym z najważniejszych czynników urbanizacji turystycznej terenów wiejskich w Polsce (Dziegieć 1995; Kowalczyk 1994). Osadnictwo tego typu w szybkim tempie rozwija się od lat 70. XX w., a w szczególności po 1989 r., na wybrzeżu Bałtyku, Pojezierzu Mazurskim, Pojezierzu Kaszubskim, w Beskidzie Śląskim, Beskidzie Żywieckim, Kotlinie Jeleniogórskiej, w północnej Wielkopolsce, w strefach podmiejskich Warszawy, Krakowa, Łodzi, Poznania, a także w rejonie Lublina, Szczecina, Wrocławia i Częstochowy.

Przyczyny generujące wysoki popyt na posiadanie własnego domu rekreacyjnego w Polsce są takie same jak w innych państwach wysoko rozwiniętych, a więc rozwój indywidualnej motoryzacji, wzrost zasobów wolnego czasu, pogarszające się warunki życia w dużych aglomeracjach miejskich, wzrost zamożności części społeczeństwa (Dziegieć 1995). Na przestrzenne zróżnicowanie tego zjawiska ma także wpływ położenie obszarów o wysokich walorach środowiska przyrodniczego w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich oraz dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna. Czynnikiem szczególnie sprzyjającym rozwojowi tego zjawiska stała się liberalizacja przepisów w zakresie obrotu gruntami po 1989 r.

Gwałtowny rozwój indywidualnej motoryzacji w Polsce, w ostatnich 10 latach, stał się znaczącym nośnikiem zanieczyszczeń związanych z ruchem turystycznym. Ujawnił także niedostosowanie infrastruktury drogowej do zmieniających się warunków. Znaczne natężenie ruchu samochodowego jest zjawiskiem uciążliwym dla środowiska przyrodniczego oraz dla samych turystów, przez co staje się elementem wpływającym na obniżenie jakości wypoczynku (Ruszkowski, Studnicki 1988).

Masowy ruch turystyczny staje się czynnikiem przemian nie tylko terenów recepcyjnych, ale także środowiska przyrodniczego w polskich parkach narodowych

(Mielnicka 1991; Partyka 2002, Sokołowski 1981; Stasiak 1997) i innych obszarach chronionych (Baranowska-Janota 1991; Olaczek 1988; Mielnicka 1990; Ptaszycka-Jackowska 1984; Ptaszycka-Jackowska 1993). Mimo że jednym z podstawowych zadań parków narodowych jest pełnienie przez nie funkcji turystycznej, to jednak w wielu wypadkach funkcja ta silnie koliduje z podstawowym zadaniem tych obszarów, jakim jest ochrona przyrody. W 2000 roku 23 polskie parki narodowe odwiedziło około 11 mln. turystów, z czego na 8 parków górskich przypadło 50,8 mln osób, czyli 53% całości ruchu turystycznego.

Ruch turystyczny w polskich parkach narodowych, z wyjątkiem Białowieckiego PN i Roztoczańskiego PN, nie jest regulowany. Choć w parkach narodowych turyści mogą poruszać się tylko po wyznaczonych trasach, korzystają oni jednak z licznych dróg gospodarczych, ścieżek leśnych oraz tzw. dzikich ścieżek, stanowiących zazwyczaj skróty między szlakami turystycznymi. Najpoważniejsze zniszczenia środowiska naturalnego związane z turystyką notuje się w siedmiu parkach narodowych: Kampinoskim, Karkonoskim, Ojcowskim, Słowińskim, Tatrzańskim, Wielkopolskim i Wolińskim.

Wyjątkowo niepokojące są przyrodnicze konsekwencje użytkowania turystycznego górskich parków narodowych (Zabierowski 1982). W okresie zimowym dostępność wewnętrzną tych parków narodowych, oprócz szlaków pieszych, ułatwiają urządzenia i trasy służące do uprawiania turystyki narciarskiej. Największe nasycenie elementami infrastruktury turystycznej występuje w Karkonoskim PN oraz Tatrzańskim PN (Mielnicka 1992).

Do konfliktu między rozwojem turystyki, głównie narciarskiej, a ochroną naturalnego środowiska dochodzi także na innych górskich obszarach chronionych, np. w rejonie Babiej Góry (Holeksa, Holeksa 1981) i Pilska w Beskidzie Żywieckim (Łajczak, Michalik, Witkowski 1996), na stokach Jaworzyny Krynickiej, w Beskidzie Sądeckim (Potoniec 2001) oraz w Beskidzie Śląskim (Absalon i inni 1990; Mika 2001).

Pomimo że zasięg przestrzenny ekologicznych skutków turystyki dotyczy jedynie wybranych miejsc i regionów, to jednak zasadniczym problemem jest korzystanie przez turystów z obszarów o najwyższych walorach środowiska przyrodniczego (Kornak 1988). Konsekwencją silnej antropopresji, spowodowanej masowym ruchem turystycznym, jest przekroczenie naturalnych barier chłonności przyrodniczej, a co za tym idzie, zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania środowiska.

W Polsce od lat 70. XX w. podejmowane są próby określania przyrodniczej chłonności obszarów wykorzystywanych turystycznie (Faliński 1973; Marsz 1972; Koźłowski, Baranowska-Janota 1982). Metody wyznaczania wskaźników chłonności przyrodniczej terenu - stosując techniki symulacyjne, analizę post factum oraz monitoring - opierają się na badaniu stanu szaty roślinnej jako indykatora antropizacji ekosfery (Kostrowicki 1992). Operuje się bliskoznacznymi pojęciami, jak: naturalna pojemność rekreacyjna (Marsz 1972), chłonność naturalna (Kostrowicki 1981), chłonność turystyczna, chłonność naturalna maksymalna (Krzymowska-Kostrowicka 1997).

Znaczący wkład w poznanie mechanizmów presji turystycznej na środowisko

przyrodnicze wnoszą badania Krzymowskiej-Kostrowickiej (1980, 1988, 1995, 1997) dotyczące geoeologicznych skutków uprawiania różnych form rekreacji oraz roli poszczególnych typów zachowań turystyczno-rekreacyjnych w przeobrażaniu środowiska przyrodniczego terenów użytkowanych rekreacyjnie.

W polskiej literaturze naukowej pojawiły się także opracowania dotyczące ekonomicznych aspektów ekologicznych skutków rozwoju turystyki (Jędrzejczyk 2000; Prudzienica 1991), badania nad przestrzeganiem prawa ochrony środowiska przez przedsiębiorstwa turystyczne (PIOŚ 1997) oraz wdrażania w ich działalności standardów ekologicznych (Jędrzejczyk 2000).

Znaczące zmiany w podejściu do zjawisk turystycznych pojawiły się wraz z wprowadzeniem do polskiego ustawodawstwa idei zrównoważonego rozwoju (Mirowski 2000). Koncepcja zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju) objęła także sektor turystyczny (Kurek 2003; Szwichenberg 1993). Współcześnie znajduje ona szczególne miejsce w planach zagospodarowania przestrzennego miejscowości oraz w opracowywanych regionalnych i lokalnych strategiach rozwojowych (Kasprzak 2000). W prawie ochrony środowiska pojawiły się ekologiczne ograniczenia działalności inwestycyjnej, m.in. poprzez wprowadzenie procedury ocen oddziaływania na środowisko w planowaniu przestrzennym i inwestycyjnym, która obejmuje także niektóre inwestycje turystyczne (Kasprzak 1999). Dyskutowana jest problematyka ekologizacji produktów turystycznych (Wiatrak 2000), kadr oraz regionów turystycznych, które są koniecznymi warunkami utrzymania jakości środowiska (Wohler 1997), a tym samym ciągłości i dalszego rozwoju ich funkcji turystycznej.

3. BESKID ŚLĄSKI

- CHARAKTERYSTYKA FIZYCZNOGEOGRAFICZNA

3.1. Położenie

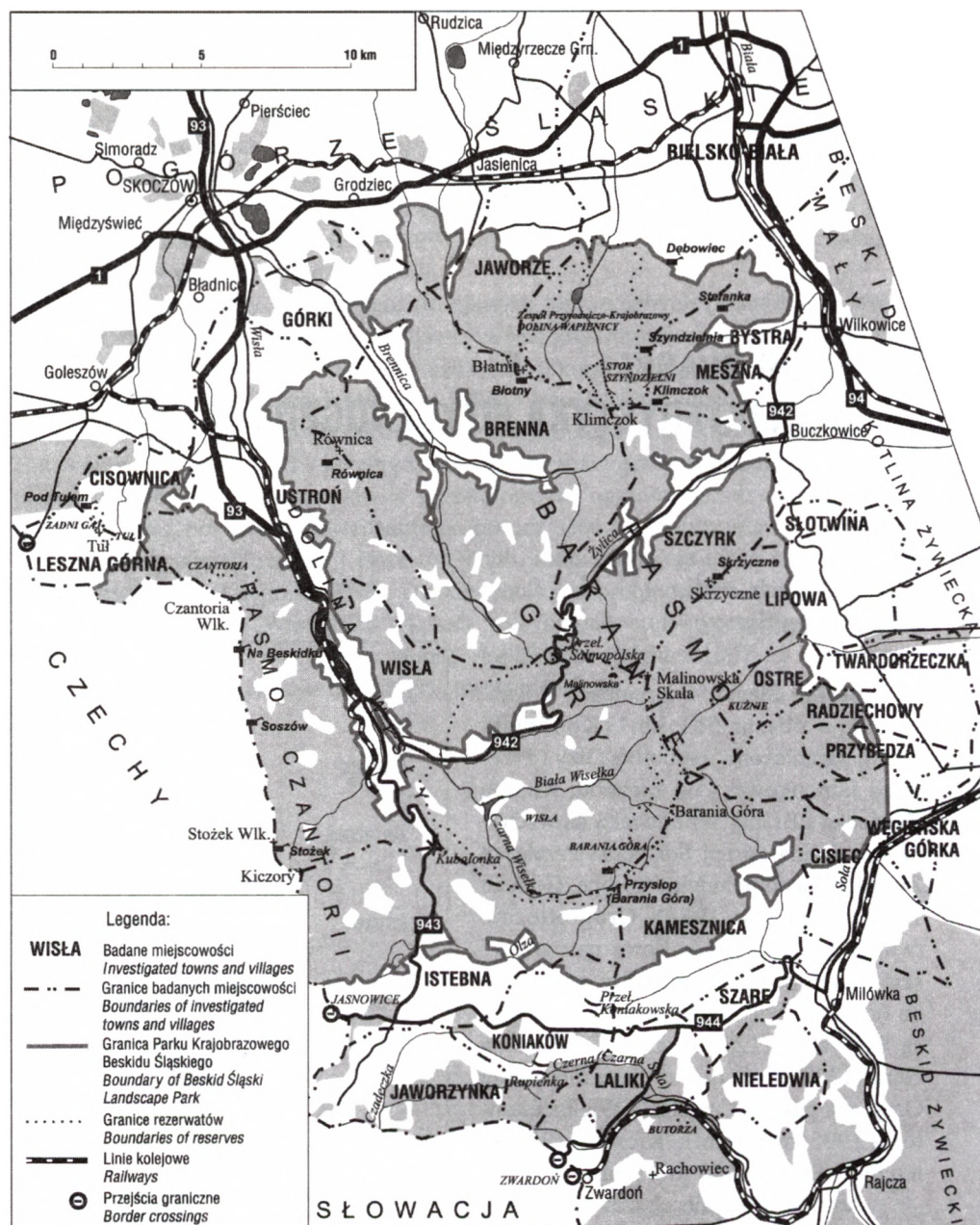
Beskid Śląski, w granicach Polski, obejmuje obszar 561 km² (Kondracki 1988), ograniczony jest doliną Olzy i Przełęczą Jabłonkowską od zachodu, Kotliną Żywiecką i Bramą Wilkowicką na wschodzie, a doliną górnej Soły oraz Przełęczą Zwardońską od południa (Czeppe, German 1981; Kondracki 1988). Orograficznie tworzą go dwa południkowe pasma górskie Czantorii i Baraniej Góry, rozdzielone doliną Wisły. Najwyższymi szczytami są Skrzyczne (1257 m n.p.m.) i Barania Góra (1220 m n.p.m.) w paśmie Baraniej Góry, a w paśmie Czantorii - Wielka Czantoria (995 m n.p.m.), Kiczory (989 m n.p.m.) i Stożek (980 m n.p.m.).

Administracyjnie obszar ten należy do województwa śląskiego, wchodzi w skład powiatów: cieszyńskiego, bielskiego ziemskiego, bielskiego grodzkiego oraz żywieckiego.

Ryc. 1. Beskid Śląski - położenie

Fig. 1. Localization of Silesian Beskid Mts

Ryc. 2. Obszar badań

Fig. 2. Investigated area

3.2. Rzeźba i jej związek z litologią

Beskid Śląski opada ku północy 400 metrowym progiem denudacyjnym u czoła nasunięcia godulskiego. Progami opada też ku Kotlinie Żywieckiej. Od Beskidu Małego dzieli go wąska Brama Wilkowicka, leżąca na linii uskoku. Cechuje go monoklinalne ułożenie warstw zapadających generalnie ku południowi, wśród nich odpornych piaskowców łgockich i godulskich oraz częściowo mniej odpornych piaskowców i łupków istebniańskich, na południu także magurskich (Kondracki 1988; Książkiewicz 1953). Stąd głębokie doliny, o często nie wyrównanym profilu podłużnym, mają stoki strome, często skaliste (25° - 45° nachylenia).

Rzeźba terenu, dzięki dużym kontrastom w odporności podłoża i trwającym w czwartorzędzie ruchom tektonicznym, zachowała wiele cech pierwotnej rzeźby tektonicznej (Baumgart-Kotarba 1974). Nasuwające się w miocenie jednostki płaszczowiny fliszowej miały złożoną litologię. Obok odpornych grubo- i średnioławicowych piaskowców godulskich, mniej miększych piaskowców łgockich, częściowo istebniańskich, występują w obrębie jednostki śląskiej serie łupków cieszyńskich, rozsypliwych piaskowców i łupków istebniańskich, łupków i piaskowców krośnieńskich. One to decydują o kontraście między blokiem Beskidu Śląskiego a pogórską rzeźbą przedpola i śródgórskich kotlin (Starkel 1983).

Dostosowywanie rzeźby do budowy podłoża i odnawianie linii tektonicznych odbywało się w czasie etapowo przebiegającego podnoszenia, zrównywania i rozcinań gór. W obrębie grzbietów zachowały się fragmenty spłaszczeń lub osie grzbietów, o wyrównanej wysokości, oddzielone od siebie załomami, na podstawie których można rekonstruować etapy rozwoju rzeźby. Najwyższe elementy dojrzałego krajobrazu spotykane są w obrębie odpornych piaskowców (do 1000-1200 m n.p.m.), określane mianem poziomu beskidzkiego (Baumgart-Kotarba 1974; Starkel 1983).

Beskid Śląski przypomina układem grzbietów widły górskie (Klimaszewski 1946). Obok wierzchołków na wysokości poziomu beskidzkiego, urozmaiconych w wychodniach twardych ławic skałkami, świadczącymi o jego obniżeniu w czwartorzędzie, wzdłuż dolin występują listwy poziomu śródgórskiego (ok. 800 m n.p.m.). W rzeźbie stoków dominującym elementem są wielkie osuwiska i zerwy skalne, szczególnie w lejach źródłowych. One to, jak również cokoły skalne w terasach z ostatniego glacjału (do 15 m wysokości) i holocenu oraz progi wodospadowe w korytach, wskazują na współczesne podnoszenie i rozcinać bloku Beskidu Śląskiego (Starkel 1983).

Do Beskidu Śląskiego zalicza się także obszary źródłowe Olzy (dopływ Odry) i Czadeczki (dopływ Wagu), leżące w obrębie Bramy Koniakowskiej (Starkel 1983). Brama Koniakowska obejmuje szereg garbów i grzbietów leżących na poziomie średnich i wysokich pogórzy (do 900 m n.p.m.). Rozcięta jedynie na głębokość 100-300 m, stanowi typowy obszar wododziałowy, choć położona jest między masywem Beskidu Śląskiego a grupą Wielkiej Raczy. Dzięki dużym kontrastom odporności w obrębie stropu płaszczowiny śląskiej i łuski przedmagurskiej dominuje układ pasmowy, zaś na miękkich łupkach powstała Kotlina Istebniańska, zamknięta przełomowym

Ryc. 3. Ustroń - widok z Czantorii na pasmo Równicy oraz północną granicę Beskidu Śląskiego

Fig. 3. Ustroń - panorama of Równica range and the northern boundary of Silesian Beskid Mts from Czantoria Mtn

odcinkiem doliny Olzy (Gerlach 1976; Starkel 1972).

Według Starkla (1983) w obrębie Beskidu Śląskiego można wyróżnić 3 podstawowe typy rzeźby: 1) nisko- i średniogórski, 2) pogórsko-wysoczytnowy i 3) den dolin i kotlin.

Typ gór średnich i niskich charakteryzują strome stoki ($>20^\circ$) okryte pokrywami gruzowymi, na bardziej odpornych skałach oraz wysokości względne wyższe od otaczających garbów pogórskich i ostry z nimi kontakt. Wśród nich występują grzbiety niskich gór leżące na wysokości poziomu śródgórskiego (300-400 m n.p. den dolin, 500-1000 m n.p.m.) i gór średnich, wznoszące się wyżej do 400-800 m nad dna dolin (800-1300 m n.p.m.).

Typ rzeźby pogórsko-wysoczytnowy, złożony z szerokich garbów o wypukłokłęsłych stokach i przeważnie płaskodennych dolinach, obejmuje 3 piętra wysokościowe. Pogórza wysokie z resztkami poziomu śródgórskiego (300-400 m n. p. den dolin) mają na ogół stoki dość strome ($10-25^\circ$) rozwinięte na odporniejszych skałach, zwykle w obszarach wododzielnych. Pogórza średnie, o deniwelacjach 120-200 m z zachowanymi fragmentami poziomu pogórskiego tworzą szerokie płaskowyże lub wąskie listwy, czy też twardzielcowe garby (zależnie od odporności podłoża). Pogórza niskie i wysoczyzny, o wysokościach względnych 40-100 m, noszą resztki poziomu przydolinowego, ścinającego zarówno mniej odporny flisz, jak i iłolupki miocenńskie. Są one równocześnie nadsypane i wyrównane różnej miąższości warstwą osadów czwartorzędowych.

Typ rzeźby den dolin i kotlin obejmuje zarówno równiny niskich teras, zalewanych w obrębie gór i na przedpolu, jak i wyższe stopnie teras rzecznych (do 15-30 m), nadsypane lessem lub pokrywami stokowymi.

3.3. Warunki klimatyczne

O kształtowaniu się makroklimatu badanego terenu decyduje jego wysunięta ku zachodowi pozycja w obrębie łuku Karpat oraz różnice wysokości bezwzględnych. Przy ekspozycji zachodniej i północnej wzniesienia odgrywają rolę ekranizującą względem wiatrów opadonośnych. Wymiana powietrza w kierunku południkowym następuje dzięki sieci rzecznej, a we wnętrzu gór średnich umożliwia ją Brama Koniakowska. Na mezo-klimat badanego obszaru wpływają także zbiorowiska leśne, które łagodzą ostre bodźce bioklimatyczne (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Na badanym terenie występuje we wszystkich porach roku przewaga adwekcji mas polarnomorskich (62,4%) nad polarnokontynentalnymi (25,6%). Jedynie w marcu panuje między nimi równowaga (odpowiednio: 45,8 i 44,2%). Małym udziałem (około 6%) w kształtowaniu pogody w ciągu roku odznaczają się masy zwrotnikowe i arktyczne, na których sezonowe wzmoczenie częstości napływu przypada występowanie okresów skrajnie ciepłych i chłodnych. Powietrze arktyczne wpływa na kształtowanie się warunków pogodowych w półroczu chłodnym. Adwekcje tego powietrza w kwietniu i maju prowadzi do szkód w roślinności, ze względu na przymrozki. Wiosną, a szczególnie w kwietniu, występują duże kontrasty w układzie stosunków termiczno-wilgotnościowych, wynikające ze zmienności adwekcji powietrza zwrotnikowego i arktycznego (Niedźwiedź 1981).

Zjawiska cyrkulacyjne wykazują wyraźną sezonowość. W okresie zimowo-wiosennym dominują w Karpatkach Zachodnich układy niżowe (52-51%), zaś w pozostałej części roku wyżowe (około 52-53%). Przy sytuacjach niżowych w ciągu całego roku zaznacza się wzmożona częstość adwekcji (15-25%) z zachodu i północnego zachodu, a także z południa i południowego zachodu, z wyjątkiem sezonu letniego. Te kierunki napływu mas powietrznych pojawiają się również dość często (około 10%) przy sytuacjach antycyklonalnych, z tym, że dołączają się do nich adwekcje ze wschodu i południowego wschodu, bardziej intensywne wiosną (Niedźwiedź 1981).

W porównaniu z innymi rejonami Karpat, Beskid Śląski jest stosunkowo dobrze przewietrzany (Obrębska-Starkłowa 1977; Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983). Duży jest udział wiatrów z sektora S i SW, co wskazuje, że większość z nich należy do wiatrów typu fenowego. Wiatry wieją głównie z kierunków od S do NW, co jest zgodne z kierunkiem adwekcji mas powietrznych na tym obszarze oraz z przebiegiem głównych dolin rzecznych (*Atlas województwa bielskiego* 1981). Jedynie w rejonie Istebnej duży jest udział wiatrów z północy (21,6%). Najwięcej cisz notuje się na terenach położonych w głębokich dolinach śródgórskich. Najmniej cisz występuje na stokach oraz na wierzchołkach Pogórza, a także w płytkich dolinach pogórskich (*Atlas województwa*

bielskiego 1981).

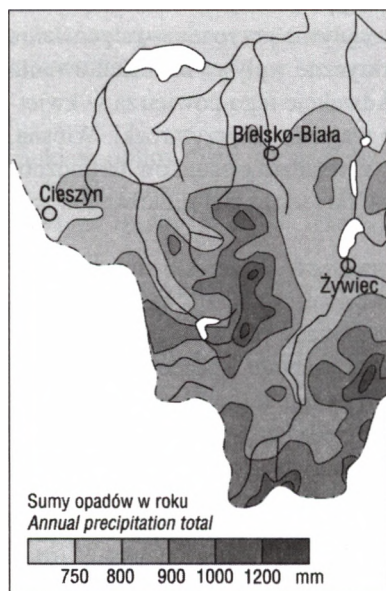
Największe prędkości wiatru występują w okresie zimowym i wahają się od 1,6 do 5,2 m/s, najmniejsze - w okresie lata. Na szczytach i wierzchołkach prędkość może dochodzić do 3,9 m/s, w dolinach do 1,5 m/s. Podobnie jak średnia prędkość wiatru, także liczba dni z wiatrem silnym (max 10 m/s) i bardzo silnym (>15 m/s) wykazują wyraźną sezonowość w przebiegu rocznym. Największa jest zimą, gdy na niektórych stacjach może dochodzić nawet do 10 dni, natomiast najmniejsza występuje w lecie (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Najwięcej dni z wiatrem silnym i bardzo silnym w miesiącu i roku notuje się na przedpolu Beskidów oraz na szczytach i stokach górskich, najmniej w dolinach. Wiatry silne występują najczęściej przy sytuacji W+NW oraz S+SW. Z tym ostatnim typem sytuacji związane są wiatry fenowe, które największą częstość osiągają w zimie, na wiosnę i jesienią (około 40%). Maksymalne ich prędkości mogą dochodzić wtedy do 25, a nawet 35 m/s (Niedźwiedź 1981).

Promieniowanie całkowite zmienia się od 87 do 89 kcal/cm² w roku (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983). W półroczu zimowym (od września do lutego) następuje wzrost sum promieniowania całkowitego o 0,3-0,4 kcal/cm², na każde 100 m wzrostu wysokości n.p.m. W lecie warunki solarne w wyższych partiach są mniej korzystne, ponieważ promieniowanie całkowite maleje od podnóży do wysokości 1500-1700 m n.p.m. według gradientu - 0,5 kcal/cm² na 100 m wzniesienia. Największe sumy tego promieniowania przypadają w lecie (40% sumy rocznej), najmniejsze zimą (10%). Wzrost natężenia promieniowania bezpośredniego z wysokością n.p.m. odbywa się w całym zakresie fal widma słonecznego. Szczególnie jednak znaczenie dla organizmów posiada wzrost natężenia promieniowania ultrafioletowego w wyższych partiach gór.

Cechy rozkładu usłonecznienia w okresie wegetacyjnym wespół z temperaturą powietrza warunkują przebieg niektórych okresów fenologicznych (Obrębska-Starkłowa 1977).

O warunkach zachmurzenia na badanym obszarze decyduje wiele czynników. Znaczące jest położenie w określonym regionie fizyczno-geograficznym, natomiast wpływ wzniesienia n.p.m. nie jest istotny. Miejscowości usytuowane w strefie Pogórza Śląskiego (Cieszyn 6,9; Bielsko-Biała 6,8) mają średnie roczne zachmurzenie wyższe, w porównaniu z miejscowościami

Ryc. 4. Wielkość opadów w roku

Fig. 4. Annual precipitation total

Źródło: Atlas województwa bielskiego (1981)

mi w Beskidzie Śląskim (Wisła 6,3, Istebna-Kubalonka 6,3). Średnia roczna liczba dni pogodnych mieści się w granicach 55-65. Natomiast dni bez słońca przypadają na całym badanym obszarze najczęściej w grudniu i styczniu. Łączą się one w cykle, co stwarza uciążliwe warunki biologiczne (*Atlas województwa bielskiego* 1981; Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Sumy roczne usłonecznienia w Beskidzie Śląskim zbliżają się do 1500 godzin. Z położenia takich miejscowości wypoczynkowych i uzdrowiskowych, jak Brenna, Szczyrk, Ustroń, Wisła, Jaworze wynika, że od kwietnia do września występuje w nich średnio ponad 4 godziny dziennie ze słońcem, co jedynie gwarantuje efekt bakterio-bójczy i witaminotwórczy, zaś panujące w nich warunki solarne pozwala uznać za umiarkowanie korzystne (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Skutkiem lepszego przewietrzania obszar przedpola Beskidów wykazuje niższą wilgotność względną w półroczu ciepłym (74-76%) niż dna kotlin śródgórskich (74-81%). Niskie średnie dobowe wartości wilgotności względnej (<70%) występują w ciągu całego roku przy sytuacji synoptycznej S+SW, której towarzyszą efekty fenowe (Niedźwiedź 1981). Na wiosnę średnia dobowa wilgotność względna spada nawet poniżej 60%. Z wilgotnością powietrza związana jest parność, odczuwana przy ciśnieniu pary wodnej powyżej 18,8 hPa. Liczba dni parnych waha się od 20 do 25 w roku. Skupione są one w okresie od maja do września, ze znaczną ich koncentracją w lipcu. Potencjalny okres występowania parności zmniejsza się z wysokością n.p.m. Dni z tym zjawiskiem zanikają całkowicie na poziomie 900-950 m n.p.m. (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Mimo niezbyt dużych wysokości nad poziom morza w Beskidzie Śląskim notuje się największe poza Tatrami sumy opadów atmosferycznych w Polsce (ryc. 4). Zależność rocznej sumy opadów od wysokości nad poziomem morza jest krzywoliniowa, a gradienty do wysokości 500 m n.p.m. wynoszą nawet 150 mm na 100 m. Powyżej tej wysokości gradient gwałtownie spada i kształtuje się zwykle na poziomie 50 mm na 100 m wzniesienia (Hess 1965).

Ekspozowane na zachód i północny zachód stoki Beskidu Śląskiego otrzymują średnio o 15% opadu więcej niż stoki zawietrzne. Roczne sumy opadów po stronie ekspozowanej ku NW wahają się od 960 mm u podnóża gór (Skoczów), do ponad 1300 mm w szczytowych partiach Beskidu Śląskiego (w paśmie Baraniej Góry i Skrzycznego). W cieniu opadowym znajdują się Kotlina Żywiecka i Istebniańska, gdzie roczne sumy opadów są z reguły niższe od 1000 mm (np. Lipowa - 940 mm) (Niedźwiedź 1981).

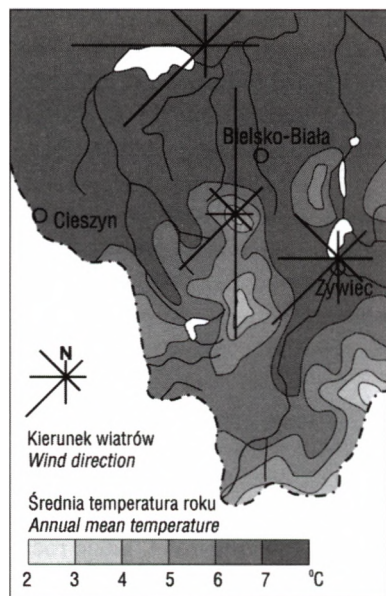
Sezonowy przebieg opadów wykazuje wyraźną ich przewagę w półroczu letnim (V-X). Stosunek opadów letnich do zimowych wynosi ok. 1,62 na stokach ekspozowanych ku NW i 1,80 w głębi masywu. Miesiącem o największych sumach opadów w Beskidzie Śląskim jest lipiec. Wynoszą one wówczas od 180 mm w Wiśle, do 208 mm na Przysłopie, co stanowi ok. 25% opadów sezonu letniego. Maksymalne wartości dobowe opadów osiągają ok. 270 mm. Najwięcej opadów, około 40% ogólnej sumy rocznej przypada na miesiące letnie (czerwiec-sierpień). Na grzbietach i szczytach

Beskidu Śląskiego spada w tym okresie ponad 500 mm opadu, w kotlinach śródgórskich od 400 do 500 mm. Najmniej opadów przypada w zimie - od 190 do 240 mm. Udział opadów zimowych w ogólnej sumie opadów rocznych kształtuje się od 15 do 20%, i jest zbliżony do opadów jesieni (20%). Nieco więcej opadów - około 25% - przypada na okres wiosny (*Atlas województwa bielskiego* 1981; Niedźwiedź 1981).

Opady o wysokości ponad 200 mm występują z największym prawdopodobieństwem w lipcu (6-9%). Najwięcej ulew i deszczy nawaalnych przypada przy niżowych sytuacjach barycznych (Niedźwiedź 1981). Prawdopodobieństwo wystąpienia ich wtedy może dochodzić w czerwcu aż do 65%, w maju do 48%, w lipcu do 39%. W Beskidzie Śląskim potencjalny okres ich występowania wynosi aż 177 dni, na Pogórzu i w kotlinach dochodzi zaledwie do 140 dni. Największa częstość opadów o dużej wydajności przypada na lipiec, a maksymalny czas ich trwania w tym miesiącu może dochodzić do 24 godzin, natomiast ich natężenie do 3 mm/s (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Liczba dni z pokrywą śnieżną w roku na przedpolu Beskidu Śląskiego wynosi zaledwie 69, zaś na Skrzycznem dochodzi do około 160 dni. Na każde 100 m wzrostu wysokości n.p.m. przybywa przeciętnie 11 dni z pokrywą śnieżną w formach wklęsłych oraz 9,5 dnia na formach wypukłych. Zróżnicowanie rocznej liczby dni z pokrywą śnieżną, uwarunkowane formami terenu, jest największe na wysokości 1100 m, gdzie dochodzi do 10 dni (Leśniak 1980).

Roczna liczba dni z pokrywą śnieżną podlega również zróżnicowaniu uwarunkowanemu ekspozycją stoków. Na stokach eksponowanych na północ, które w okresie zimowym nie otrzymują prawie w ogóle, lub też uzyskują tylko niewielkie ilości bezpośredniego promieniowania słonecznego, roczna liczba dni z pokrywą śnieżną jest przeciętnie o 8-25 dni większa niż na stokach eksponowanych na południe. Pokrywa śnieżna o wysokości >50 cm pojawia się zaledwie w ciągu dwóch miesięcy (luty, marzec) w piętrze hipsometrycznym od 200 do 400 m n.p.m. w ciągu trzech miesięcy (styczeń, luty, marzec) w przedziale wysokościowym 400-600 m n.p.m. oraz w ciągu 5 miesięcy powyżej tej wysokości. Największe jej prawdopodobieństwo notuje się w lutym. Pokrywa śnieżna o wysokości >100 cm występuje jedynie powyżej 650 m n.p.m., a naj-

Ryc. 5. Średnia temperatura roku oraz kierunki wiatrów

Fig. 5. Annual mean temperature and wind directions

Źródło: *Atlas województwa bielskiego* (1981)

większe wartości jej prawdopodobieństwa przypadają w marcu (Leśniak 1980).

Średnia temperatura roku zmienia się na badanym obszarze od około 8° na wysokości 250 m n.p.m. do 2,2° na szczycie Skrzycznego (ryc. 5). Wartości jej podlegają wpływowi wzniesienia nad poziom morza oraz form rzeźby terenu. Gradient średniej rocznej temperatury powietrza stanowi -0,56°/100 m dla form wypukłych i -0,64°/100 m dla wklęsłych form terenowych (Hess 1965). Średnie roczne i średnie miesięczne temperatury powietrza są wyższe na wierzchołkach i stokach niż w dnach dolin. Przyczynę tego należy upatrywać w tworzeniu się zastoiśk chłodu w dnach dolin i w częstym występowaniu inwersji temperatury powietrza.

Inwersje temperatury powietrza pojawiają się w warunkach pogody cichej i bezchmurnej. Pionowy zasięg inwersji w dolinach karpackich wynosi około 150 m. W Beskidzie Śląskim istnieje wyraźny skok termiczny w profilu pionowym na wysokości 80-100 m nad dnem dolin górskich. Jest to granica zbiornika chłodnego powietrza w obrębie form wklęsłych, o największym natężeniu zjawisk mrozowych. Natomiast warstwa inwersyjna w czasie pogody wyżowej często zalega na wysokości szczytów górskich (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Najistotniejszym okresem z punktu widzenia gospodarki rolnej i leśnej jest okres wegetacyjny ze średnią dobową temperaturą powyżej 5° C. W porównaniu z innymi grupami Beskidów, na badanym terenie okres ten wykazuje dość korzystne cechy rozkładu czasowego temperatury powietrza. Do wysokości górnej granicy upraw (około 800 m n.p.m.) dni z przymrozkiem pojawiają się z prawdopodobieństwem 5-8%. Główne zagrożenie dla roślin przedstawiają one w kwietniu (40-60% prawdopodobieństwa wystąpienia). Są natomiast sporadyczne w maju i we wrześniu. Średnia długość okresu bezprzymrozkowego w piętrze pól uprawnych wynosi 127-170 dni. W piętrach leśnych (powyżej 800 m. n.p.m.) w okresie wegetacyjnym przymrozki mogą pojawiać się z częstością 15-20%, dni z mrozem 5-8%. Wolne od przymrozków są tylko lipiec i sierpień (Leśniak, Obrębska-Starkłowa 1983).

Ryc. 6. Przykład inwersji temperatury w Kotlinie Istebniańskiej

Fig. 6. Example of temperature inversion at Isebniańska Basin

3.4. Wody

Na tle sąsiednich grup górskich Beskid Śląski odznacza się specyficznymi warunkami hydroklimatycznymi, spowodowanymi brakiem osłonięcia z północnego-zachodu (Dynowska 1981). Beskid Śląski charakteryzuje się największą spośród sąsiednich grup górskich gęstością sieci rzecznej, dochodzącą do 4 km/km², dużą zmiennością stanów wody i przepływów (Dobija 1981). Zaliczany jest on do krain nadmiernie wilgotnych (Hess 1965), co powoduje określone skutki hydrologiczne.

Zasoby wód podziemnych występują w utworach w skałach fliszowych oraz w ich pokrywie zwietrzelinowej. Zbiornik wód podziemnych występujący w piaskowcowych i łupkowych utworach fliszu karpackiego odznacza się małą zasobnością. Ilość wód podziemnych, gromadzących się w utworach fliszowych, zależy od ich składu litologicznego oraz od występowania systemu szczelin, umożliwiających krążenie wody (Dobija 1983).

Zwierciadło wody podziemnej występuje na różnych głębokościach, od kilku do około 20 m pod powierzchnią terenu. Strefa aktywnej wymiany wód sięga stosunkowo płytko - od 30 m w obrębie dolin, do 40 m w niższej części zboczy. Stosunkowo duże ilości wód podziemnych mogą się gromadzić w rumoszowych pokrywach zwietrzelinowych piaskowców, a zwłaszcza w dnach dolin, wyścielonych zwirowo-piaszczystymi aluwiami. Potencjalny zapas wody w aluwkach zwirowo-piaszczystych jest ograniczony małą szerokością dolin. Zwierciadło wód aluwialnych wykazuje wahania skorelowane z wahaniami stanów wody w cieku. Zbiornik wód utworzony w pokrywach zwietrzelinowych charakteryzuje się małą zasobnością, dużymi wahaniami zwierciadła uzależnionymi od opadów oraz prawie natychmiastową reakcją na opad (Ziemońska 1973).

Z powodu wysokich opadów oraz dużego rozcięcia terenu siecią głębokich dolin, ilość naturalnych wypływów wód gruntowych: źródeł, młak i wycieków, jest bardzo duża, jednakże wydajność wypływów jest mała, zwykle poniżej 1 l/s.km² i często bardzo zmienna. Średnie wieloletnie głębokości do wody wynoszą w mierzonych studniach najczęściej od 1,5 do 5,5 m poniżej powierzchni terenu, zarówno w Beskidach, jak i na Pogórzu (Wakszudzi 1968).

Zwarty blok Beskidu Śląskiego, zatrzymujący dużą ilość opadów, odznacza się najwyższymi w skali Polski, poza Tatrami, odpływami jednostkowymi (Dobija 1983). Znaczne nachylenia powierzchni stoków powodują duże średnie odpływy jednostkowe, w Beskidzie Śląskim wahające się od 13 do 40 l/s.km². Przy intensywnych opadach maksymalne odpływy jednostkowe dochodzą do 2500 l/s.km². W takich przypadkach, z uwagi na płytkie zaleganie warstw nieprzepuszczalnych, większą część stanowi spływ powierzchniowy. Zasilanie podziemne rzek Beskidu Śląskiego nie odgrywa większej roli w hydrografii tego obszaru. Na wielkość przepływów w ciekach w strefie przepływów wielkich wpływają jedynie warunki hydrometeorologiczne (Ziemońska 1973).

Cieki zasilane są głównie bezpośrednio z opadów atmosferycznych lub roztopów

i w nieco mniejszym stopniu z zasilania podziemnego. Zróżnicowane w czasie zasilanie powoduje częste wahania stanów wody. Wahania te są szczególnie duże w miesiącach letnich, amplitudy stanów wody dochodzą do ok. 5 m. Zmiany dobowe podczas wezbrań z reguły przekraczają 50% całkowitej amplitudy, a na rzekach Beskidu Śląskiego dochodzą do 4 m. Budowa geologiczna i ukształtowanie terenu nie są korzystne do retencjonowania wody opadowej. W rezultacie zlewnie tych obszarów bardzo szybko reagują na opad, stwarzając zagrożenie powodziowe (Dobija 1983).

Całkowita amplituda stanów wody zmienia się na poszczególnych odcinkach rzeki w zależności m.in. od lokalnych parametrów morfometrycznych koryta, a także od ilości niesionej wody. Na Wiśle amplituda stanów wody w odcinku źródłowym wynosi około 200 cm i wzrasta stopniowo, osiągając u wylotu na Pogórze (w Skoczowie) wartość 350 cm. Inne, mniejsze dopływy Wisły oraz Olza odznaczają się mniejszymi amplitudami wahań stanów wody, najczęściej w granicach 200-300 cm, w odcinkach bezskidzkich do 400 cm i więcej w odcinkach pogórskich i kotlinowych (Dobija 1981).

Największą zmiennością odpływów średnich miesięcznych cechuje się źródłowy odcinek Wisły (około 0,4). Przyczyną tej dużej zmienności są zarówno warunki klimatyczne (bardzo wysokie sumy dobowe opadów, w skrajnych przypadkach przekraczające 200 mm/dobę), jak również charakter podłoża (stromie stoki, słabo przepuszczalne utwory powierzchniowe, nieznaczna retencyjność wtórnych, ubogich drzewostanów świerkowych) (Dynowska 1981).

Najbardziej charakterystyczną cechą jest występowanie dwóch wyraźnych kulminacji odpływów miesięcznych: pierwsza związana z wiosennymi roztopami (w kwietniu) i druga związana z ulewnymi i rozlewnymi deszczami letnimi (w lipcu). Kulminacja spowodowana deszczami (lipcowa) zdecydowanie przeważa na większości rzek (Ziemońska 1973).

Okresy maksymalnych przepływów przedzielone są okresami wyraźnych niżówek, z których najgłębsza i najdłuższa jest niżówka we wrześniu i w październiku, znacznie płytsza jest niżówka zimowa (styczeń-luty), głównie z powodu częstych śródziemowych odwilży. Dwie główne kulminacje odpływu, kwietniowa i lipcowa, oddzielone są okresem wyraźnego obniżenia przepływu w maju i czerwcu. W ogólnej ilości wody odpływającej rzekami dominującą rolę stanowi odpływ powierzchniowy. Niski udział podziemnego zasilania świadczy o słabej retencyjności górskiej. Zbiorniki wodne w Wiśle-Czarnem (pojemność 4,5 mln m³) oraz w Wapienicy (pojemność 1 mln m³) mają za zadanie zagwarantować wodę dla położonych niżej ośrodków miejskich (Dobija 1983; Dynowska 1981).

3.5. Gleby

W terenie górskim gleby są płytkie i kamieniste; co wiąże się z twardszą, trudniej wietrzejącą skałą macierzystą oraz erozją wodną. Gleby te są uboższe i bardziej kwaśne od niżowych, na skutek wypłukania przez opady. Skały macierzyste gleb kar-

packich to przede wszystkim osady fliszu. Zwietrzelina tych skał jest najczęściej gliniasta lub gliniasto-kamienista, odpowiadająca glinie ciężkiej lub średniej, rzadziej pyłowi, a tylko wyjątkowo ilowi (Komornicki 1983).

W obrębie wyższych grzbietów górskich spotyka się gleby płytkie i bardzo kamieniste - gleby szkieletowe, w których kamienie stanowią więcej niż 50% masy gleby i grubokamieniste - skaliste, w których pojedyncze kamienie mogą mieć ponad 50 cm długości. Gleby te są najczęściej zalesione, rzadziej zadarnione występują głównie w masywie Baraniej Góry i Skrzycznego. Gleby szkieletowe mogą być zaliczone do kilku typów - gleby inicjalne, gleby brunatne i bielcowe (*Atlas województwa bielskiego* 1981). Jednak nad innymi cechami tych gleb dominuje znaczna szkieletowość, która ogranicza sposób ich użytkowania.

Gleby brunatne i bielcowe, a także płowe, wytworzone ze skał fliszu i mające skład glin średnich i ciężkich, rzadziej ilów, bez dużych ilości szkieletu, albo ze szkieletem dopiero od pewnej głębokości, mogą być użytkowane jako gleby orne, zwłaszcza w obszarach o mniejszym spadku i o mniejszej wysokości nad poziomem morza. Należą przeważnie do klas bonitacyjnych IV i V, a pewne pogorszenie klasy wynika z warunków agroklimatycznych. Gleby bielcowe właściwe występują głównie pod lasami. Natomiast gleby brunatne i płowe, o składzie granulometrycznym pyłów, położone są w korzystniejszych warunkach wysokości i rzeźby terenu. Gleby te mogą być zaliczone do klas III i IV. Należą tu również gleby pyłowe wietrzeniowe (fliszowe), ciągnące się pasem na obrzeżu gleb gliniastych i szkieletowych - mogą być płytkie i kamieniste, nierzadko zalesione.

Mady górskie nie różnią się zasadniczo od mad nizinnych. Jednakże są one z reguły lżejsze, ze względu na szybszy przepływ wody, często szkieletowe. Dlatego też rzadziej są użytkowane inaczej niż jako użytki zielone.

Rędziny (właściwie pararędziny), które zajmują dość duże przestrzenie w okolicy Cieszyna, Skoczowa i Bielska-Białej - gleby wytworzone z marglistych łupków i piaskowców fliszowych, nieraz użytkowane jako gleby orne; zależnie od głębokości i położenia nad poziomem morza zaliczane są do klas bonitacyjnych VIa-VI. Pararędziny bardzo płytkie, położone na stokach i narażone na erozję, powinny być zalesione. Gleby te stanowią odmianę lokalną (ciężkie gliniaste rędziny noszą miejscową nazwę szlinów); podobne gleby w Karpatach zdarzają się rzadko. Osobliwość stanowi także ich użytkowanie orne, które przy twardszej skale macierzystej byłoby niemożliwe (Komornicki 1983).

3.6. Szata roślinna

Zgodnie z podziałem geobotanicznym Polski (Pawłowski 1972; Szafer, Pawłowski 1972) badany obszar znajduje się w Dziale Karpat Zachodnich, w Okręgu Beskidów, gdzie występują trzy Krainy, pokrywające się prawie dokładnie z piętrami wysokościowymi - Kraina Pogórza, Regła Dolnego oraz Regła Górnego.

Roślinność potencjalną dla poszczególnych Krain stanowią:

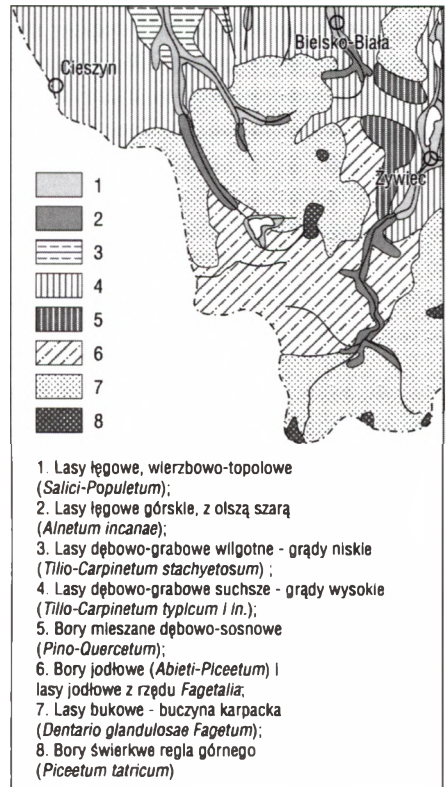
- a) dla piętra podgórskiego - grądy wysokie dębowo-grabowe (*Tilio-Carpinetum*), a w dolinach rzek lasy łęgowe wierzbowo-topolowe (*Salici-Populetum*) oraz lasy łęgowe górskie z olszą szarą (*Alnetum incanae*);
- b) regla dolnego - lasy bukowe - buczyna karpacka (*Dentario glandulosae-Fagetum*), oraz bory jodłowe (*Abieti-Piceetum montanum*) oraz dolnoregłowy las jodłowy (*Galio-Abietetum*);
- c) regla górnego - bory świerkowe regla górnego (*Piceetum tatricum*) (Atlas województwa bielskiego 1981) (ryc. 7).

W krajobrazie wyróżnia się prawie bezleśną lub słabo zalesioną strefę Pogórza Karpackiego oraz część leśną Beskidów, gdzie dział roślinności leśnej dochodzi do 70% powierzchni ogólnej, podczas gdy w niektórych rejonach na przedpoju Beskidów spada nawet do 5% (Denisiuk 1983).

Z uwagi na rozwój przemysłu hutniczego w XIX w. i związane z tym zapotrzebowaniem na węgiel drzewny, zaczęto eksploatować naturalne, stare drzewostany bukowe. W drugiej połowie XIX w. wzrosło również zapotrzebowanie na drewno świerkowe, używane jako materiał budulcowy i podsadzkowy w kopalniach węgla i rud. Wzrastające potrzeby przemysłu i budownictwa spowodowały, że zaczęto eksploatować lasy na dużych przestrzeniach, stosując często zręby zupełne. Zmienił się przez to skład gatunkowy i struktura wiekowa drzewostanów, a pierwotne biocenozy leśne zostały się tylko na małych powierzchniach, głównie w trudno dostępnych partiach górskich. W miejsce zrębów wprowadzono wtórne drzewostany świerkowe (Denisiuk 1983).

Współcześnie w szacie roślinnej najwyraźniej zaznaczają się naturalne i półnaturalne zespoły lasów iglastych i liściastych oraz antropogeniczne zbiorowiska nieleśne, które z pierwszą grupą wzajemnie się przenikają i uzupełniają.

Głównymi obszarami zbiorowisk leśnych są wysokie, trudno dostępne pasma i szczyty górskie oraz strome stoki wzniesień,

Ryc. 7. Potencjalna roślinność naturalna

Fig. 7. Potential vegetation

Źródło: Atlas województwa bielskiego (1981)

gdzie wyrąb drzew był utrudniony przez czynniki orograficzne. W niższych położeniach górskich oraz na łagodniejszych wzniesieniach lasy ustąpiły miejsca uprawom rolniczym oraz antropogenicznym zbiorowiskom łąk i pastwisk.

Wśród zbiorowisk leśnych dominują lasy iglaste z przewagą świerka i jodły. Zbiorowiska lasów liściastych należą już do drugorzędnych zespołów. Pod względem siedliskowym i florystycznym lasy badanego obszaru to:

- nadrzeczne zarośla i łągi wierzbowo-topolowe z rzędu *Populetalia* (fragmenty nadrzecznych wiklin *Salicetum triandro-viminalis* i łągu wierzbowo-topolowego *Salici-Populetum*);
- bardzo zróżnicowane lasy łąkowe, dębowo-grabowe, bukowe, jaworowe i jodłowe z rzędu *Fagetalia* (łąg olszowo-jesionowy *Circae-Alnetum*, łąg jesionowo-wiązowy *Fraxino-Ulmetum*, łąg podgórski *Carici remotae-Fraxinetum*, olszyna karpacka *Alnetum incanae*, olszyna bagienna *Caltho-Alnetum*, grąd wschodniopolski *Tilio-Carpinetum*, buczyna karpacka *Dentario glandulosae-Fagetum*, buczyna sudecka *Dentario enneaphyllidis-Fagetum*, kwaśna buczyna górską *Luzulo-Fagetum*, ciepłolubna buczyna storczykowa *Carici-Fagetum*, jaworzyna karpacka *Sorbo-Aceretum*, dolnoregłowy las jodłowy *Galio-Abietetum*;
- acidofilne bory mieszane jodłowo-świerkowe i świerkowe z rzędu *Vaccinio-Piceetalia* (kontynentalny bór mieszany *Pino-Quercetum*, podgórski bór trzcinnikowy *Calamagrostio villosae-Pinetum*, dolnoregłowy bór mieszany *Abieti-Piceetum montanum*, karpacki bór świerkowy regla górnego *Piceetum excel-sae-carpaticum* (Medwecka-Kornaś 1982).

W zakresie roślinności nieleśnej w omawianym terenie spotyka się następujące grupy siedliskowo-florystyczne:

- zbiorowiska mszarne źródlisk górskich z rzędu *Montio-Cardaminetalia* (głównie z udziałem *Cratoneurum commutatum* var. *falcatum* i z *Philonotis* sp.);
- zbiorowiska szuwarowe na siedliskach podmokłych - rząd *Phragmitetalia* (fragmenty zespołów *Oenantho-Rorippetum* i *Sparganio-Glyce-rietum fluitantis*);
- młaki źródliskowe z rzędu *Caricetalia davallianae* (głównie młaka kozłkowa-turzycowa *Valeriano-Caricetum flavae*);
- wilgotne łąki trawiaste, ziólorosłowe i częściowo turzycowe z rzędu *Molinietalia* (szuwar sitowia leśnego *Scirpetum silvatici*, łąka ziólorosłowa z wiązówką i bodziszkiem *Filipendulo-Geranium*, pastwisko sitowe *Epilobio-Juncetum effusi*, łąka ziólorosłowa z podagrycznikiem i lepieźnikiem *Aegopodio-Petasitetum*, łąka trzęślicowa *Molinietum medioeuropaeum*, łąka ostrożeńiowa *Cirsietum rivularis*, łąka ostrożeńiowo-rdestowa *Cirsio-Polygonetum*, łąka śmiałkowa *Stellario-Deschampsietum caespitosae*);
- mezofilne łąki kośne i pastwiska, z rzędu *Arrhenatheretalia* (łąka konietlicowa *Trisetetum flavescens*, łąka rajgrasowa *Arrhenatheretum medioeuropaeum*, pastwisko zycicowe *Lolio Cynosuretum*, łąka mieczykowo-mietlicowa *Gladiolo-Agrostietum*);

- antropogeniczne zbiorowiska miejsc wydeptywanych z rzędu *Plantaginetalia maiofis* (zespoły dywanowe *Lolio-Plantaginietum*, *Prunello-Plantaginietum* i *Juncetum macri*);
- zbiorowiska wysokich bylin na siedliskach ruderalnych - rząd *Onopordetalia acanthi* (zespół synantropijny *Echio-Melilotetum*);
- nitrofilne zbiorowiska zrębów leśnych z rzędu *Epilobietalia angustifolii* (zespół pozrębowy *Atropetum belladonnae*);
- oligotroficzne górskie łąki bliźniczkowe, określane jako tzw. „psiary” - rząd *Nardetalia* (bliźniczyska górskie *Hieracio-Nardetum*, *Leontodono-Nardetum*);
- borówczyska czernicowe i bżynowe z rzędu *Vaccinio-Piceetalia* (borówczysko czernicowe *Vaccinietum myrtilli* i borówczysko bżynowe *Empetro-Vaccinietum*);
- wysokogórskie ziołorośla i traworośla z rzędu *Adenostyletalia*, (ziołorośla z miłosną górką *Adenostyletum alliariae*, ziołorośla lepieznika białego *Petasetum albi*, ziołorośla wietlicy alpejskiej *Athyrietum alpestris*, ziołorośla z tojadem mocnym *Aconitetum firmi*, ziołorośla szczawiu alpejskiego *Rumicetum alpini*, ziołorośla z trzcinnikiem owłosionym *Calamagrostietum villosae carpaticum*);
- kontynentalne murawy kserotermiczne z rzędu *Festucetalia valesiaca* (fragmenty zbiorowisk);
- wysokogórskie murawy naskalne na podłożu wapiennym - rząd *Seslerietalia varia* (murawa kostrzewy pstrej *Saxifrago-Festuceum versicoloris* = *Versicolorietum babiogorense*);
- murawy wysokogórskie na podłożu bezwapiennym z rzędu *Caricetalia curvulae* (murawa z sitem skuciną *Junco trifidi-Festucetum supinae* = *Trifido-Supinetum*);
- trawiasto-ziołowe wysokogórskie zbiorowiska wyleżysk śnieżnych z rzędu *Salicetalia herbaceae* (zarośla wierzy zielnej *Salicetutrf herbaceae* i murawa z kosmatką brunatną *Luzuletum spadiceae* = *Deschampsio-Luzuletum*) (Denisiuk 1983).

3.7. Fauna

Na całym obszarze Beskidu Śląskiego przeważa element zoogeograficzny euro-syberyjski (*Atlas województwa bielskiego* 1981), do którego należą m.in. duże ssaki, jak jeleni (*Cervus elaphus*), sarna (*Capreolus capreolus*), dzik (*Sus scrofa*), zając (*Lepus europaeus*) oraz pospolite gatunki bezkręgowców i kręgowców. Granicą faunistyczną jest linia oddzielająca Karpaty właściwe (obszar nigdy nie zlodowaconego z fauną autochtoniczną - często preglacialną), od krainy śląskiej - od obszarów pokrytych niegdyś lądolodem - z młodszą fauną napływową. Północną granicę rejonu karpackiego wyznacza droga krajowa Ustroń - Skoczów - Bielsko-Biała (Pawłowski 1983).

Faunistyczny rejon śląski charakteryzuje się przede wszystkim obecnością fauny kserotermofilnej pochodzenia południowego, wieku holocenińskiego lub, co najwyżej interglacialnego. Ze względu na dość silną urbanizację tej części krainy śląskiej, stanowiska fauny południowej znajdują się głównie w rezerwatach kserotermicznych (Kopce, Lasek nad Puńcówką, Zadni Gaj, Góra Tuł) i w nielicznych innych miejscach o naturalnym charakterze (np. okolice Ustronia i Bielska-Białej). Charakterystycznymi kręgowcami są przede wszystkim gryzonie: susel moręgowany (*Citellus citellus*) oraz jaszczurka zielona (*Lacerta viridis*) stwierdzona w ostatnich latach w okolicy Ustronia (jedyne pewne stanowisko w Polsce) (Pawłowski 1983).

Faunistyczny rejon karpacki wyróżnia przede wszystkim bogaty zestaw autochtonicznych (preglacialnych) gatunków górskich, w tym endemitów karpackich; występują tu także gatunki arktyczno-alpejskie i borealno-górskie, będące elementem młodszym, napływającym w plejstocenie; najmłodszym elementem faunistycznym są gatunki reglowe, które powróciły w granice rejonu w okresie holocenu. Faunistycznie granica ta jest doskonale wyznaczona skrajnymi stanowiskami pospolitych autochtonicznych gatunków, które nie przekraczają linii maksymalnego zlodowacenia, są to m. in.: traszka karpacka (*Triturus montandoni*), ślimak bezskorupowy (*Bielzia coerulans*), chrząszcz *Trechus latus* i wiele innych. Liczne górskie gatunki o większych wymaganiach bytowych występują częściej dopiero w większych kompleksach naturalnych środowisk Beskidu Śląskiego. Z kręgowców wymienić tu można ryjówkę górską (*Sorex alpinus*), salamandrę plamistą (*Salamandra salamandra*) i pluszcza (*Cinclus cinclus*), a z bezkręgowców przykładowo: kosarze *Ischyropsalis manicata* i *Nemastoma kochi*, pająki *Lepthyphantes mughi* i *Zilla montana*, jętki *Baetis carpathica* i *Eodyonurus subalpinus*, chrząszcze-biegacze *Carabus linnei* i *Pterostichus pilosus*, ślimaki *Semilimax kotulae* i *Eucobresia nivalis*. Warto wymienić w rejonie karpackim północno-pannońską dżdżownicę *Octolasion agroviense* znaną w Polsce tylko z okolic Bielska-Białej (Plisko 1973). Z kolei drobny sudecko-karpacki biegacz *Trechus montanellus* ma na omawianym terenie jedyne stanowisko w polskich Karpatach: pod koniec XIX w. był on stwierdzony w moczarach źródłiskowych Wisły pod Baranią Górą, obecnie gatunek ten jest prawdopodobnie w regresji. Innymi osobliwościami rejonu karpackiego w Beskidzie Śląskim są: ślepy przedstawiciel skorupiaków obunogich - *Niphargus tatrensis*, reliktowy mieszkaniak podziemnych wód obszaru północno-pannońskiego oraz ślimak bezskorupowy z rodzaju *Deroceras* - *D. praecox* (Pawłowski 1972; 1983).

3.8. Formy ochrony przyrody

W skład systemu ochrony przyrody na obszarze Beskidu Śląskiego wchodzi: Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego, siedem rezerwatów przyrody, dwa zespoły przyrodniczo-krajobrazowe „Dolina Wapienicy” (1510 ha) i „Cygański las” (925 ha) oraz 103 pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej.

Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego, utworzony w 1998 r., położony jest na obszarze gmin: Bielsko-Biała, Brenna, Buczkowice, Góleszów, Istebna, Jaworze, Lipowa, Milówka, Radziechowy Wieprz, Szczyrk, Ustroń, Węgierska Górka, Wilkowie i Wisła. Powierzchnia ogólna parku wraz z otuliną wynosi 60 905 ha, w tym powierzchnia samego parku - 38 620 ha. Park obejmuje głównie tereny leśne Beskidu Śląskiego. Całkowita powierzchnia leśna parku (bez otuliny) wynosi 33 771 ha, tj. około 87,4% powierzchni ogólnej. Otulina obejmuje zurbanizowane tereny ciągnące się wokół Parku pasem 1- 5 km, aż do granic państwa. Park krajobrazowy utworzono w celu zachowania i upowszechnienia wartości przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych Beskidu Śląskiego. Wartości przyrodnicze to przede wszystkim lasy, wraz z całym bogactwem flory i fauny. Najcenniejsze fragmenty drzewostanów o charakterze naturalnym objęte są ochroną rezerwatową (ryc. 2). Formami ochrony rezerwatowej na obszarze Beskidu Śląskiego są:

- rezerwat florystyczny „Góra Tuł”, o powierzchni 15,69 ha, utworzony w 1948 r. dla ochrony licznie występujących w tym miejscu storczyków oraz innych roślin rosnących na podłożu wapiennym;
- rezerwat leśny „Zadni Gaj”, utworzony w 1957 r., o powierzchni 6,39 ha, obejmuje naturalne stanowisko cisa w drzewostanie świerkowym, z domieszką drzew liściastych;
- rezerwat krajobrazowy „Barania Góra”, o powierzchni 383,04 ha, obejmujący tereny źródłiskowe Wisły - Białej i Czarnej Wiselki, w naturalnym lesie jodłowo-bukowym, zbliżonym do pierwotnego, bór mieszany górski, a także kwaśną i ubogą buczynę;
- rezerwat leśny „Czantoria”, utworzony w roku 1996 w celu ochrony dolnoregłowych zbiorowisk leśnych, z dużym udziałem drzewostanów jesionowych, jaworowych i klonowych, o powierzchni 97,71 ha, położony jest na północnych stokach Wielkiej Czantorii;
- rezerwat wodny „Wisła”, o powierzchni 17,61 ha, obejmujący źródłowy odcinek rzeki Wisły, został utworzony w 1959 r. dla ochrony naturalnego siedliska pstrąga potokowego;
- rezerwat leśny „Stok Szyndzielni”, o powierzchni 57,92 ha, utworzony w 1953 r. w celu ochrony fragmentu lasu bukowego, naturalnego pochodzenia, z domieszką jawora, świerka, jodły; położony na granicy pomiędzy regłem dolnym i górnym, na wysokości pomiędzy 600-1000 m n.p.m., obejmuje stromy, urwisty stok o ekspozycji wschodniej, rozcięty wąskimi dolinami potoków;
- rezerwat krajobrazowy przyrody nieożywionej „Kuznie”, o powierzchni 7,22 ha, utworzony w 1996 r. dla ochrony licznych wychodni skalnych, jaskiń oraz dorodnego drzewostanu świerkowego, położony na południowo-wschodnim stoku Muronki.

3.9. Współczesne zagrożenia środowiska przyrodniczego

Współczesne zagrożenia środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego są wynikiem zagrożeń wewnętrznych i lokalnych, pochodzących z różnych źródeł (Waksmudzki 1983). Część z nich stanowią wielkoprzestrzenne zagrożenia dalekiego zasięgu. Zagrożenia tego typu (zanieczyszczenie i skażenie powietrza, zagrożenie promieniotwórcze) pochodzą w dużej mierze z napływu z obszarów otaczających omawiany region górski. Znaczna ilość zanieczyszczeń przy znacznym udziale warunków meteorologicznych dociera na ten obszar z terenów przyległych, tj. Ostrawsko-Karwińskiego Okręgu Przemysłowego, Rybnickiego Okręgu Węglowego, rejonu Trzyńca, aglomeracji bielskiej i Żywca. Z pomiarów emisji zanieczyszczeń WSSE w Bielsku-Białej wynika, że w latach 90. XX w. zaznaczyła się spadkowa tendencja opadu pyłu, dwutlenku siarki, tlenków azotu i fluoru. Imisja zanieczyszczeń powietrza stanowi istotne zagrożenie dla szaty roślinnej, zwłaszcza leśnej oraz degradacji gleb, poprzez ich zakwaszenie.

Dalekosiężne emisje przemysłowe powodują wzrost obciążenia metalami ciężkimi i siarką obszarów leśnych Beskidu Śląskiego. Sytuację taką potwierdzają badania Ciepał i in. (2000), które stwierdziły podwyższoną zawartość siarki i kadmu w roślinności rezerwatów „Czantoria” i „Stok Szyndzielni”. Zaobserwowano także wyższą zawartość metali ciężkich (Cd, Pb i Zn) w glebie pochodzącej z rezerwatu „Czantoria” oraz wzrost zawartości metali ciężkich i siarki w liściach badanych, przy jednoczesnym obniżeniu koncentracji manganu.

Zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego, a szczególnie dla rezerwatu „Czantoria”, jest realizacja na terenie Czech dwóch nowych inwestycji energetycznych w Stonawie oraz Trzyńcu. Przyczynią się one do zmiany proporcji emitowanych zanieczyszczeń - nastąpi znaczne obniżenie emisji pyłów (pH zasadowe) i wzrost zawartości tlenków siarki i azotu (pH kwaśne), co spowoduje wzrost kwasowości gleby i zwiększy pulę form rozpuszczalnych toksycznych metali ciężkich. Zjawisko to zaobserwowano już w rezerwach położonych na terenach aglomeracji katowickiej, a jego konsekwencją jest zanikanie gatunków stenotopowych i pojawienie się na ich miejscu gatunków ubikwistycznych oraz utrudnienia w procesie odnawiania się drzewostanów. Zmiana proporcji emitowanych zanieczyszczeń, a w konsekwencji obniżenie pH gleby zwiększy pulę form rozpuszczalnych i toksycznych metali ciężkich oraz spowoduje włączenie ich do cyklingu. Wzrost zawartości łatwo dostępnych metali ciężkich w glebach Beskidu Śląskiego utrudni procesy odnawiania drzewostanów oraz przyczyni się do zanikania gatunków stenotopowych runa (Ciepał i in. 2000).

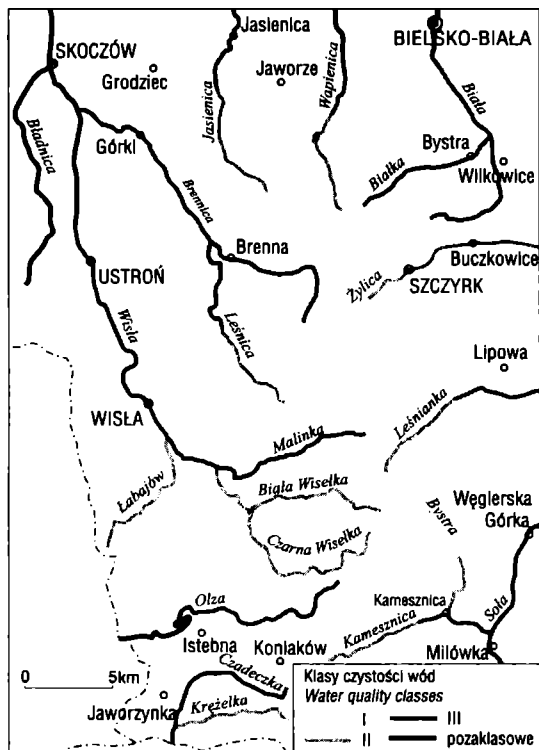
Zagrożenia lokalne środowiska przyrodniczego związane są z rozwojem osadnictwa, funkcjonowaniem gospodarki komunalnej, komunikacji, rolnictwa, a także masowego ruchu turystycznego.

Źródłem lokalnego skażenia powietrza są przede wszystkim indywidualne paleniska domowe, kotłownie osiedli i domów wczasowych oraz zakłady produkcyjno-usługowe. Wielkość tej emisji jest kontrolowana tylko w niektórych obiektach, w przy-

padku pozostałych nie jest zbilansowana. Wzdłuż ciągów komunikacyjnych koncentruje się emisja spalin i hałasu, która jest szczególnie uciążliwa w okresie wzmożonego ruchu turystycznego. Monitoring natężenia ruchu samochodowego prowadzony przez WIOŚ o/ w Bielsku-Białej ujawnił powstawanie nadmiernego hałasu komunikacyjnego przy głównych drogach Beskidu Śląskiego. Przekraczanie dopuszczalnych norm hałasu zanotowano m.in. przy obwodnicy w Ustroniu, mimo zainstalowanych ekranów akustycznych¹, a także ponadnormatywnej emisji tlenków azotu.

Stan czystości wód na badanym obszarze ilustruje ryc. 8. Na niską jakość wód wpływa przede wszystkim zanieczyszczenie bakteriologiczne (miano Coli). Większość głównych potoków prowadzi wody II i III klasy czystości, wyjątkami są górne odcinki Bystrej i Żylicy o I klasie czystości wód. Najbardziej zanieczyszczona jest Olza, która już na górnym odcinku prowadzi wody III klasy. Bakteriologiczne zanieczyszczenie wykazują także Biała i Czarna Wisielka, mimo że z punktu widzenia fizyko-chemicznego prowadzą wody I klasy czystości.

Głównymi źródłami skażenia wód powierzchniowych są ścieki komunalne i przemysłowe, zanieczyszczenia związane z rolnictwem, zanieczyszczenia spływające z dróg wraz z wodami deszczowymi. Zła jakość wód powierzchniowych wynika nie tylko z niedostatecznego stopnia oczyszczania ścieków. Spowodowana jest także przez nieorganizowane, dzikie zrzuty ścieków do sieci hydrograficznej na obszarach pozbawionych

Ryc. 8. Stan czystości głównych cieków wodnych w Beskidzie Śląskim

Fig. 8. Water quality in main streams in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

¹ Według informacji WIOŚ przyczyną takiej sytuacji jest niewłaściwa lokalizacja ekranów akustycznych.

kanalizacji, a także przez spływ z nawożonych pól i łąk. Zanieczyszczenia wód związane są także ze składowaniem odpadów przemysłowych, komunalnych oraz składowaniem surowców leśnych².

Znaczne ilości niekontrolowanych zanieczyszczeń wód płynących pochodzą z dzikich wysypisk śmieci oraz na skutek ich przenikania z nieszczelnych szamb w gospodarstwach rolnych. Dzikie wysypiska zlokalizowane są w różnego rodzaju zagłębieniach terenu, które stanowią równocześnie drogi stałego lub epizodycznego odpływu wody. Przemywanie i transportowanie śmieci powoduje migrację zanieczyszczeń. Skutkiem tego jest chemiczne oraz biologiczne (w tym bakteriologiczne) zanieczyszczenie źródeł, wód płynących i gruntowych, a także zmniejszenie atrakcyjności krajobrazu (German, Malara 1993; Hus 1994).

² *Analiza stanu środowiska*, WIOŚ, Bielsko-Biała, 2001

4. ROZWÓJ TURYSTYKI W BESKIDZIE ŚLĄSKIM

4.1. Wprowadzenie

Rozwój funkcji turystycznej na terenach wiejskich przyczynia się do szeregu zmian zarówno w całej sieci osadniczej, jak i w obrębie poszczególnych wiejskich jednostek osadniczych (Warszyńska, Jackowski 1979; Liszewski 1991). Konsekwencje przemian dokonujących się na terenach wiejskich pod wpływem procesu zagospodarowania turystycznego i ruchu turystycznego mieszkańców miast określa się mianem urbanizacji turystycznej (Dziegieć 1995) lub kolonizacji turystycznej (Liszewski 1995).

Zachodzące przemiany obszarów wiejskich dokonujące się pod wpływem rozwoju zjawisk turystycznych dotyczą w głównej mierze:

- użytkowania ziemi, powstające w wyniku przeznaczania terenów rolniczych i leśnych na działalność wypoczynkową (tereny ośrodków wypoczynkowych, działki letniskowe, infrastrukturę towarzyszącą turystyce);
- układów przestrzennych i funkcjonalnych, w wyniku powstania nowych dzielnic złożonych z drugich domów i ośrodków wypoczynkowych;
- struktury zatrudnienia w wyniku utworzenia nowych miejsc pracy;
- pozycji danej miejscowości w sieci osadniczej na określonym obszarze (Dziegieć 1995; Kurek 1990; Matczak 1991).

Nośnikiem tych procesów są mieszkańcy miast i ich migracje pozamiejskie w celach wypoczynkowych. Dokonywany przez nich transfer kapitału z miast na tereny wiejskie powoduje szereg zmian zarówno w obrębie wsi, jak i na terenach rolniczych czy leśnych (Liszewski 1995).

Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich jest procesem złożonym, kilkunastowym, zmierzającym do ich funkcjonalnego przekształcenia. Procesy urbanizacyjne,

zachodzące pod wpływem rozwoju zjawisk turystycznych przebiegają - podobnie jak w wypadku wywołanych industrializacją - na kilku płaszczyznach: ekonomicznej, przestrzenno-fizjonomicznej, demograficzno-zawodowej oraz kulturowej. Płaszczyzny te są współzależne i ściśle powiązane ze sobą (Dziegieć 1995).

Płaszczyzna ekonomiczna urbanizacji turystycznej polega na przepływie pieniędzy (kapitałów) z miast na tereny wiejskie, głównie poprzez zakup działek lotniskowych przez mieszkańców miast, inwestycje w rozbudowie infrastruktury turystycznej i towarzyszącej, wynajem pokoi gościnnych, zakupy w placówkach handlowych, gastronomicznych itp. (zlokalizowanych na obszarach wiejskich) przez przebywających tu mieszkańców miast.

Płaszczyzna przestrzenno-fizjonomiczna urbanizacji turystycznej wyraża się w:

- nowej formie użytkowania terenów pozamiejskich (kurczenie się terenów rolniczych i leśnych na skutek parcelacji gruntów na potrzeby turystyczno-rekreacyjne);
- budownictwie związanym z funkcją wypoczynkową (osadnictwo turystyczne);
- rozbudowie układów przestrzennych istniejących miejscowości, powstaniu dzielnic złożonych z drugich domów lub obiektów zbiorowego wypoczynku, a także powstaniu nowych jednostek w sieci osadniczej o charakterystycznych układach przestrzennych;
- zmianie fizjonomii i wielkości budynków mieszkalnych ludności stałej;
- zmianie zabudowy i zagospodarowania typowych siedlisk rolniczych stałych mieszkańców wsi, ich uporządkowaniu i przystosowaniu do pełnienia funkcji wypoczynkowej;
- lepszym wyposażeniu wsi w urządzenia infrastruktury technicznej (nowe drogi, ulice, sieć wodociągowa, kanalizacyjna) i społecznej (placówki społeczno-gospodarcze) (Dziegieć 1995; Groch 1991; Kurek 1990; Liszewski 1991; Matczak 1991; Warszzyńska, Jackowski 1979).

Płaszczyzna demograficzno-zawodowa urbanizacji turystycznej wyraża się w:

- nowym, czasowym (sezonowym), a także stałym zaludnieniu terenów wiejskich przez mieszkańców miast;
- zahamowanym procesie starzenia się ludności, zjawiska typowego dla terenów wiejskich w Polsce;
- zmniejszonej emigracji ludzi młodych, a zwiększonej imigracji ludzi w wieku produkcyjnym;
- zmianie struktury zatrudnienia (Dziegieć 1995; Kurek 1990).

Aspekty ekonomiczne, przestrzenno-fizjonomiczne, demograficzno-zawodowe działalności turystycznej prowadzą w efekcie do zmiany funkcji terenów wiejskich (Kurek 1990).

Procesy urbanizacji turystycznej przebiegają odmiennie i w różnym stopniu nasilenia w poszczególnych typach krajobrazu. Zależne są one od wielu czynników, przede wszystkim jednak od skali i form ruchu turystycznego. Intensywność procesów urbanizacji turystycznej terenów wiejskich zależy od czasu pełnienia przez nie

funkcji wypoczynkowej (Dziegieć 1995).

Proces rozwoju funkcji turystycznej na określonym obszarze prowadzi do powstania przestrzeni turystycznej (Dziegieć 1995; Kowalczyk 1997; Liszewski 1995; Warszzyńska, Jackowski 1979).

Według Jackowskiego i Warszzyńskiej (1979) pod pojęciem przestrzeni turystycznej rozumie się przestrzeń geograficzną, tj. przestrzeń fizycznogeograficzną, społeczną, kulturową, gospodarczą, w której obrębie zachodzą zjawiska turystyczne. Tak zdefiniowaną przestrzeń turystyczną tworzą „elementy pierwotne”, wyjściowe, stanowiące o pierwotnej wartości przestrzeni dla celów turystycznych, określone pojęciem „walorów turystycznych”, oraz „elementy wtórne”, warunkujące lub ułatwiające osiąganie tych celów. „Elementy pierwotne” dzielą się na dwie grupy odrębne pod względem genetycznym. Do pierwszej należą składniki środowiska przyrodniczego ujmowane w kategorii użyteczności turystycznej - rzeźba (stosunki hipsometryczne), stosunki klimatyczne i wodne, szata roślinna, świat zwierzęcy; drugą grupę stanowią ukształtowane historycznie materialne i duchowe cechy kulturowe. Na „elementy wtórne” składają się wszelkie urządzenia infrastruktury technicznej i organizacyjnej służące turystom do zaspokojenia ich potrzeb materialnych i duchowych. „Elementy pierwotne” i „elementy wtórne” decydują o „atrakcyjności turystycznej” danego obszaru (Warszzyńska 1999).

Nieco odmiennie definiuje przestrzeń turystyczną Liszewski (1995), którego zdaniem przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się częścią (podprzestrzenią) przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie *largo*, to znaczy jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym. Tak rozumiana przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzenią przestrzeni geograficznej i społecznej, jest wytworem człowieka użytkującego dla celów turystycznych środowisko geograficzne i społeczne, a motywem jej powstania i rozwoju są potrzeby wypoczynku, poznania i doznania przeżyć.

Przestrzeń turystyczna (rekreacyjno-turystyczna) bazuje na obiektach i zjawiskach przyrodniczych, ale na zasadzie doboru umotywowanego potrzebami społeczno-ekonomicznymi. Wykorzystując walory przyrodnicze i antropogeniczne, adaptuje się je do specyficznych wymogów rekreacji i turystyki, tworząc infrastrukturę techniczną i osadniczą oraz różnorodne sieci organizacyjne. W tym znaczeniu możemy uznać za poprawne pojęcia: tworzenie, wytwarzanie czy nawet produkowanie przestrzeni rekreacyjno-turystycznej (Liszewski, Baczwarow 1998). Skonstruowanej przez Liszewskiego (1995) definicji przestrzeni turystycznej odpowiadają równorzędne określenia: przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa i przestrzeń wypoczynkowa, turystyczno-rekreacyjna (Drzewiecki 1992; Liszewski, Baczwarow 1998).

Liszewski (1995) obok zdefiniowania przestrzeni turystycznej wydziela również i charakteryzuje typy przestrzeni turystycznej. Główną przesłanką wydzielenia typów przestrzeni turystycznej są konkretne funkcje realizowane w przestrzeni przez szeroko

rozumianą działalność turystyczną (ujęcie funkcjonalne). Ze względu na charakter działalności turystycznej oraz stopień kształtowania przez nią przestrzeni geograficznej i społecznej autor ten wyróżnia:

- przestrzeń eksploracji turystycznej, w której przejawem działalności turystycznej człowieka jest odkrywanie nieznanych terenów, niepozostawiające po sobie trwałych inwestycji turystycznych;
- przestrzeń penetracji turystycznej, w której dominującym przejawem działalności turystycznej człowieka jest poznawanie, działalność krajoznawcza i krótkotrwały wypoczynek;
- przestrzeń asymilacji turystycznej, w której przejawem aktywności turystycznej człowieka jest pobyt i nawiązywanie kontaktów z ludnością miejscową, poznawanie jej warunków życia, obyczajów, kultury, itp.;
- przestrzeń kolonizacji turystycznej to część przestrzeni turystycznej, w której dokonuje się trwale zajmowanie i zagospodarowanie turystyczne nowych ziem, zmieniające ich pierwotne użytkowanie; wiąże się z powstawaniem domów wczasowych, hoteli, pensjonatów, ośrodków wypoczynkowych, kolonijnych, itp. oraz drugich domów i działek letniskowych;
- przestrzeń urbanizacji turystycznej, w której dominującym przejawem działalności turystycznej człowieka jest przekształcanie zagospodarowanych turystycznie obszarów wiejskich w obszary o cechach miejskich; powstawanie przestrzeni urbanizacji turystycznej jest ostatnią fazą procesu kolonizacji turystycznej, efektem zaś jej rozwoju jest transformacja obszarów pierwotnie turystycznych na tereny stałego zamieszkania mieszkańców miast.

W procesie kształtowania się wszystkich wymienionych typów przestrzeni decydującą rolę odgrywają turystyczne zachowania zbiorowości ludzkich owe przestrzenie tworzących. Zbiorowości te, poprzez charakter swej działalności, prowadzą do kreacji określonego typu przestrzeni. Rezultatem tak pojmowanego rozwoju przestrzeni turystycznej jest transformacja obszarów pierwotnie turystycznych na obszary stałego zamieszkania mieszkańców miast. Należy więc uznać, że osadnictwo turystyczne jest efektem kolonizacji, ale jednocześnie etapem procesu urbanizacji (Kowalczyk 1994; Liszewski 1995).

Proces trwałego zajmowania i zagospodarowywania przez obiekty turystyczne nowych ziem, zmieniający ich użytkowanie, według Liszewskiego (1995) jest kolonizacją turystyczną. Zgodnie z poglądem tego autora przestrzeń kolonizacji turystycznej jest obca krajobrazowo i organizacyjnie w przestrzeni geograficznej, w której powstaje.

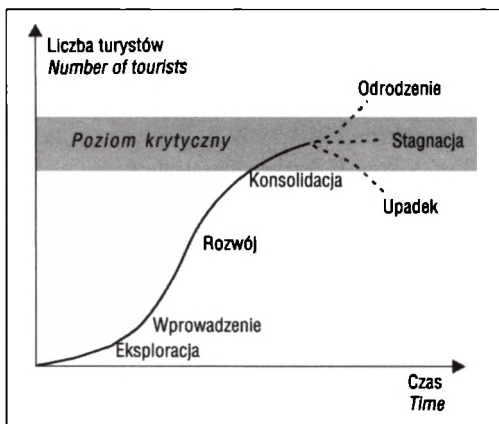
Przekształcanie przestrzeni geograficznej w turystyczną, a co za tym idzie, rozwój miejscowości turystycznej lub szerszej regionu turystycznego, jest zależne od zespołu czynników umiejscowionych wewnątrz oraz poza określonym obszarem rozwoju (Maczak 1996). Zalicza się do nich czynniki endogeniczne - tkwiące na obszarze recepcji turystycznej - czyli czynniki związane z podażą turystyczną, potencjałem turystycznym danego obszaru oraz walorami i zasobami obszaru (Kowalczyk 1997, War-

szyńska 1999) oraz czynniki egzogeniczne - tkwiące poza obszarem recepcji turystycznej (na obszarze generującym ruch turystyczny) związane z zapotrzebowaniem na wypoczynek mieszkańców innych terenów niż obszar recepcji.

Istnieje wyraźne sprzężenie koncepcji faz/typów przestrzeni turystycznej Liszewskiego (1995) z cyklem rozwojowym miejscowości turystycznej lub regionu turystycznego Butlera (1980) (Liszewski, Baczwarow 1998).

Butler, nawiązując do teorii peryferii Christallera oraz koncepcji dyfuzji innowacji (Kowalczyk 2000), wyróżnił sześć etapów (stadiów) w modelu opisującym cykl ewolucji obszaru turystycznego. Mimo, iż często krytykowana za swój zbyt ogólny i deterministyczny charakter (Aronson 2000), koncepcja ta znajduje szerokie zastosowanie w interpretacji oraz prognozowaniu zjawisk turystycznych. Etapami rozwoju obszaru/miejscowości turystycznej wg Butlera są (Kowalczyk 2000) (ryc. 9):

- pierwsza faza - eksploracji (ang. *exploration stage*), zakłada pojawienie się na danym obszarze nieznacznej liczby turystów indywidualnych, których przyciągają głównie walory przyrodnicze oraz kulturowe; na tym etapie penetracji turystycznej odwiedzający tylko w niewielkim stopniu oddziałują na życie mieszkańców i lokalną gospodarkę;
- faza wprowadzenia (ang. *involvement stage*) - w etapie tym turyści coraz częściej odwiedzają dany obszar, a część mieszkańców zaczyna czerpać dochody z usług noclegowych, gastronomicznych itd.;
- faza trzecia - rozwoju (ang. *development stage*) - funkcja turystyczna staje się jednym z głównych źródeł lokalnych dochodów. powstają liczne obiekty turystyczne przeznaczone do obsługi coraz większej liczby gości; w fazie rozwoju kontrolę nad dalszym rozwojem lokalnej gospodarki turystycznej przejmują często przedsiębiorcy spoza danego obszaru;
- etap czwarty, zwany fazą konsolidacji (ang. *consolidation stage*), oznacza pełny rozwój funkcji turystycznej, co skutkuje osłabieniem tempa wzrostu liczby turystów; w fazie konsolidacji turystyka jest dominującym działem w lokalnej gospodarce;
- faza piąta, etap stagnacji

Ryc. 9. Cykl rozwoju regionu turystycznego wg Butlera

Fig. 9. Butler's destination life-cycle model

Źródło: Kowalczyk (2000).

(ang. *stagnation stage*), zaznacza się zdecydowanym zahamowaniem rozwoju funkcji turystycznej; po osiągnięciu maksymalnej liczby odwiedzających, infrastruktura turystyczna zaczyna źle funkcjonować, obok trudności ekonomicznych (np. zmniejszenie dochodów z turystyki) pojawiają się problemy społeczne (konflikty między turystami a mieszkańcami) oraz konflikty ekologiczne;

- faza szóstą (ang. *decline stage*) przynosi wyraźny upadek funkcji turystycznej, co zaznacza się spadkiem liczby przyjeżdżających, zamykaniem nie przynoszących zysku obiektów i innych urządzeń turystycznych, część obiektów noclegowych przestaje pełnić swoją funkcję; czasami funkcje turystyczne mogą całkowicie zaniknąć (często są zastąpione przez funkcje mieszkaniowe lub przemysłowe) lub zmienić formę, przechodząc w fazę tzw. odrodzenia lub odmłodzenia (ang. *rejuvenation stage*).

4.2. Okresy rozwoju zagospodarowania turystycznego w Beskidzie Śląskim

Rozwój funkcji turystycznej oraz kształtowanie się przestrzeni turystycznej w obrębie Beskidu Śląskiego uzależnione były od zmieniającej się sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej, w jakiej znajdował się ten obszar w XIX i XX wieku. W rozwoju zjawisk turystycznych na obszarze Beskidu Śląskiego można wyodrębnić sześć okresów wyróżniających się pod względem natężenia procesu zagospodarowania turystycznego, rodzaju powstającej infrastruktury oraz skali i form ruchu turystycznego; są to:

- okres do 1918 r.;
- okres 1918-1939 r.;
- okres II wojny światowej;
- okres 1945-1958 r.;
- okres 1959-1989 r.;
- okres po 1989 r.

Wydzielenie trzech pierwszych okresów nawiązuje chronologicznie do przebiegu I oraz II wojny światowej, zaś okresu po 1989 r. do przemian ustrojowych państwa. Przedział czasowy między 1959 a 1989 r. wyodrębniono ze względu na szczególne natężenie procesu zagospodarowania turystycznego, które objęło Beskid Śląski, a było efektem decyzji polityczno-administracyjnych ówczesnych władz.

4.2.1. Okres do roku 1918

Czynnikami decydującymi o zapoczątkowaniu zjawisk turystycznych na obszarze Beskidu Śląskiego były sprzyjające warunki dla rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego, a więc występowanie źródeł mineralnych, lecznicze właściwości klimatu oraz rolnictwo pasterskie (produkcja serwatki owczej). Mimo trudności związanych z ogólną sytuacją polityczną i gospodarczą kraju pod zaborami, rozwój uzdrowisk na ziemiach polskich w XIX w. był w dużym stopniu wynikiem propagowania lecznictwa balneologicznego przez przedstawicieli ówczesnego świata lekarskiego, a także panującej w tym czasie mody na „wyjazdy do wód”. W okresie tym coraz więcej uwagi zaczęto poświęcać również lecznictwu klimatycznemu oraz hydroterapii, powszechnie już wówczas stosowanej za granicą, zwłaszcza w krajach zachodniej Europy (Groch 1991).

Ważną rolę odegrał również czynnik patriotyczny związany z „przyjazdami do źródeł Wisły”, a także stan rozwoju linii kolejowych i dróg oraz położenie pobliskich ośrodków przemysłowych (Jackowski 1989).

W pierwszym etapie kształtowania się funkcji turystycznej na tym terenie decydującą rolę odegrały przyjazdy w celach kuracyjnych, przyczyniające się do rozwoju lecznictwa balneologicznego w Jaworzu, Ustroniu i Bystrej, ruch letniskowy i związane z nim budownictwo pensjonatowo-willowe oraz turystyka górską.

Specyficzne warunki mikroklimatu oraz kuracje polegające na picciu mleka i żętycy (serwatki owczej) stały się celem przyjazdu pierwszych gości do Ustronia i Jaworza już w połowie XVIII w. Z leczniczych właściwości terapii serwatkowej - stosowanej na wzór uzdrowisk szwajcarskich - korzystali cierpiący na dolegliwości przewodu pokarmowego, schorzenia dróg oddechowych i anemię. Początkowo kuracjusze sami zaopatrywali się w serwatkę w okolicznych szalasach. Korzystali oni z kwater prywatnych, gdzie oprócz noclegu mogli otrzymać również posiłek.

Jaworze było pierwszą miejscowością na Śląsku, która otrzymała status uzdrowiska (1862 r.). Na cele kuracyjne przeznaczono część budowli zespołu pałacowego ówczesnego właściciela wsi, hrabiego Saint Genois, gdzie przygotowano 30 pokoi dla gości. W parku otaczającym zabudowania powstał nowoczesny, jak na owe czasy, zakład przyrodolecznicy. Leczone tu choroby przemiany materii, dróg oddechowych, wyczerpania nerwowego. Zakład przyrodolecznicy był wówczas jedyną polską prywatną placówką na terenie wszystkich zaborów (Kocych-Imielska 1971). Wprowadzono dodatkowo leczenie borowiną, kąpiele ziołowe, jodłowo-świerkowo-sosnowe, a także leczenie ruchem. Sezon kuracyjny trwał od 15 maja do końca września. W pierwszym roku działalności uzdrowiska przebywało w Jaworzu 148 osób. W latach największego rozkwitu 1880-1890 leczyło się tu około 500 osób rocznie. Na przybywających kuracjuszy oczekiwały na stacji kolejowej w Bielsku konne pojazdy, które do czasu wybudowania linii kolejowej z Bielska do Cieszyna w 1888 r. dowoziły gości do Jaworza. Bazę noclegową stanowiły również powstające wille oraz kwatery prywatne. W rozległym parku prócz domu zdrojowego do dyspozycji kuracjuszy urządzono

orangerię, łazienki, restaurację, kuchnię mleczną i serwatkową, zajazd, stajnię oraz czytelnię i bibliotekę. Uzdrowisko w Jaworzu określone było jako skromne, ale solidne, wygodne i tanie. Pod koniec XIX w. w związku ze złym zarządzaniem uzdrowisko zaczęło podupadać. W rezultacie doprowadziło to do utraty przez Jaworzę statusu uzdrowiska w 1909 r. (Kocych-Imielska 1971).

Celem przyjazdu kuracjuszy do Ustronia, prócz kuracji serwatkowych, były także kąpiele żużlowe stosowane w leczeniu chorób reumatycznych¹. W wyniku odkrycia leczniczych właściwości żużlu hutniczego rozwój funkcji leczniczej Ustronia w tym czasie bezpośrednio związany był z istnieniem huty żelaza (Pilch 1989). Na skutek zwiększenia liczby przybywających do Ustronia kuracjuszy właściciel zakładów hutniczych, książę cieszyński Albrecht, wybudował w latach 1802-1804 „Hotel Kuracyjny”, pełniący funkcję domu zdrojowego, w którym mieściło się kilka pokoi dla gości oraz łazienki do kąpieli leczniczych. W czasie wojen napoleońskich urządzono w nim dodatkowo gospodę. Kolejne inwestycje dla potrzeb ruchu kuracyjnego prowadzone były dopiero w drugiej połowie XIX w. Wybudowano wówczas obszerną salę pełniącą rolę salonu przy hotelu (1867 r.), pijalnię serwatki (1868 r.), a w 1869 r. przystąpiono do założenia Parku Zdrojowego. W 1882 r. Ustroń został zatwierdzony jako uzdrowisko austriackie. W tym czasie wybudowano kolejny hotel „Beskid” z restauracją, a także urządzono park spacerowy dla kuracjuszy. Po roku 1870 zaczął się powolny upadek przemysłu hutniczego w Ustroniu, który spowodował ograniczenia w stosowaniu terapii żużlowo-siarczanowej. Ostatecznie leczenie tego typu zaniechano w 1897 r. Zastąpiono go odkrytą w 1888 r. borowiną. W 1901 r. oddano do użytku nowy Dom Zdrojowy, a obok niego Zakład Przyrodolecznicy, w którym stosowano zabiegi borowinowe, igliwiowe i solankowe (na bazie soli ciechocińskiej) (Zahradnik 1932). W latach osiemdziesiątych XIX w. odkryto w Ustroniu wody mineralne w źródłach „Żelazistym” w dolinie potoku Gościradowiec i „Budziślód” na zboczach Jelenicy. Oba źródła zostały zagospodarowane i wykorzystane dla potrzeb kuracji mineralnych. W 1898 r. przy źródle „Żelazistym” wybudowano pawilon z restauracją oraz kompleksem urządzeń dla potrzeb letnich imprez plenerowych. Inwestycje te planowane i finansowane były głównie przez samorząd gminny oraz powołane przez niego spółki inwestycyjne „Źródło Wisły” (1880 r.) oraz Towarzystwo Upiększania Ustronia (1888 r.).

Oprócz rozwoju infrastruktury uzdrowiskowej rozbudowywano i unowocześniano urządzenia komunalne, jak drogi, alejki, ścieżki spacerowe i ławki. W 1890 r. dla celów rekreacyjnych zagospodarowano także niewielki staw obok huty (Zahradnik 1932). Rozwijająca się funkcja uzdrowiskowa wpłynęła na rozwój lokalnej gospodarki, szcze-

¹ Lecznicze właściwości żużlu hutniczego odkryte zostały przez pracowników huty (Pilch 1989).

² Między innymi w 1876 r. Ustroń, jako pierwsza ze wsi w tym regionie, otrzymał urząd pocztowo-telegraficzny (Pilch 1989).

gólnie w sferze usług². Z początkiem lat 60. XIX w. w Ustroniu było 57 warsztatów rzemieślniczych i usługowych, w 1893 r. zaś działało ich już ponad 80, w tym 20 gospód i 2 konne pojazdy (tzw. kuczery) do przewożenia gości (Pilch 1989).

Frekwencja kuracjuszy w Ustroniu w okresie od 1860 do 1914 r. mieściła się w przedziale od 400 do ok. 600 osób w sezonie. W latach 1870-1897 zanotowano zmniejszenie się liczby przyjeżdżających gości, na co miała wpływ stopniowa likwidacja przemysłu hutniczego. Dopiero wprowadzenie w Ustroniu lecznictwa na bazie wód mineralnych i borowiny, a także doprowadzenie w 1888 r. linii kolejowej przyczyniło się do ponownego rozwoju uzdrowiska. Rozwój ustronińskiego uzdrowiska zahamował wybuch I wojny światowej. Stopniowo zmniejszająca się frekwencja kuracjuszy spowodowała, że pod koniec wojny zawieszono działalność zakładu. W czasie pierwszej wojny światowej baza uzdrowiskowa wykorzystana została na potrzeby Czerwonego Krzyża i lecznictwa wojskowego (Pilch 1989).

Jaworze i Ustron nie mogły w owym czasie konkurować z renomowanymi uzdrowiskami Galicji i Czech. Mimo tego ich zasięg oddziaływania nie ograniczał się jedynie do najbliższych okolic Śląska. Kuracjusze przybywali także z Galicji, Czech, Austrii, Rosji i Prus.

Modnymi miejscowościami uzdrowiskowo-lotniskowymi w drugiej połowie XIX w. były Bystra Śląska i Bystra Krakowska (Galicyska). Rozwojowi tych miejscowości sprzyjały dogodne warunki komunikacyjne oraz bliskie sąsiedztwo Bielska i Białej. Od 1868 r. kursowały z Bielska do Bystrej-Wilkowic specjalne pociągi dla letników. W 1874 r. w Bystrej Śląskiej powstał pierwszy zakład przyrodoleczniczy przeobrażony w 1897 r. w sanatorium. W 1912 r. wieś uzyskała status miejscowości uzdrowiskowej. Bazę noclegową Bystrej Krakowskiej (Galicyskiej) przed wybuchem I wojny światowej stanowiło 50 willi, 4 hotele oraz kwatery prywatne. Właścicielami willi byli głównie Niemcy i Żydzi przedsiębiorcy z Bielska i okolic. W tym czasie notowano znaczną frekwencję letników, która wynosiła ok. 2000 osób rocznie. Oprócz ruchu kuracyjnego i lotniskowego wsie stanowiły bazy wypadowe turystyki górskiej (Lewicki i in. 1912).

W latach 1899-1916 zapoczątkowany został także rozwój Wisły jako letniska³. Przyjeżdżających letników i ich gości przyciągały przede wszystkim źródła Wisły, które w okresie zaborów dla Polaków stanowiły szczególnie element patriotyczny. Nowe letnisko przyciągało ludzi z warstw inteligenckich i świata kultury, szczególnie Warszawy. W ciągu kilkunastu lat Wisła przeobraziła się z nieznanego góralskiej wioski w modne, polskie letnisko. W 1903 r. oddano do użytku hotel „Piast”, a w 1907 r. zakończono budowę zakładu kąpielowego (tzw. hydropatii), w którym udzielano kąpieli borowinowych. Wisła jako letnisko oficjalnie uznana została przez władze austriackie w roku 1911. W tym czasie funkcjonował w Wiśle jeden hotel z zakładem

³ Powstało wtedy pierwszych kilkanaście willi (Paska 1988).

wodolecznictwem, 4 pensjonaty, ponad 20 prywatnych willi, 11 gospód i kilkanaście zakładów rzemieślniczych. Do wsi przyjeżdżało rocznie około 300 letników, którzy oprócz wspomnianych willi i hotelu, mogli znaleźć mieszkanie w domach prywatnych (Paska 1988). Niewątpliwą przeszkodą w rozwoju Wisły były trudności z dojazdem, gdyż najbliższy dworzec kolejowy znajdował się w Ustroniu. Od 1903 roku między hotelem „Piaś” a dworcem kolejowym w Ustroniu kursował konny pojazd dla gości (Pilch 1989).

Na przełomie XIX i XX w. popularnymi i modnymi letniskami w rejonie Bielska były także wsie Mikuszowice Śląskie oraz Olszówka, do której prowadziła z Bielska trakcja konna, a od 1895 r. linia tramwajowa. W południowej części Beskidu Śląskiego wsiami letniskowymi były także Milówka i Kamesznica. W Milówce przed I wojną światową istniało kilkanaście willi, do których przyjeżdżało ok. 500 letników rocznie, zaś w Kamesznicy było zaledwie kilka domów dla letników, z których korzystali głównie leśnicy (Miodowicz, Augustynowicz 1928; Lewicki i in. 1912).

Ówczesna działalność inwestycyjna związana z rozwojem funkcji uzdrowiskowej i letniskowej doprowadziła do ukształtowania elementów układu urbanistycznego, które miejscami zachowały się do czasów współczesnych w Ustroniu, Bystrej i Wiśle. Rozwój budownictwa letniskowego, oprócz korzyści ekonomicznych, miał także korzystny wpływ na poprawę warunków bytowych ludności miejscowej m.in. poprzez rozwój miejscowej infrastruktury komunalnej⁴.

Początki turystyki górskiej w Beskidzie Śląskim notuje się na połowę XIX w., głównie za sprawą organizowanych wycieczek dla młodzieży szkolnej z Bielska, Cieszyńska i Ustronia. Pierwszych amatorów turystyki górskiej przyciągały szczyty Baraniej Góry, Klimczoka, Szyndzielni i Błotnego (Halemba 1994). W XIX w. popularnymi celami wycieczek mieszkańców Bielska były: Dolina Luizy w Wapienicy, polana na Dębowcu oraz cały kompleks Cygańskiego Lasu. W tym czasie znaczną część uczestników górskich wycieczek stanowili także przebywający na tym terenie kurasjusze i letnicy.

W ostatnim dziesięcioleciu XIX w. turystyka górską w Beskidzie Śląsko-Morawskim zaczęła funkcjonować w formie zorganizowanej. Pojawiły się pierwsze lokalne organizacje turystyczne o charakterze narodowym. W 1893 r. założona została we Frydku niemiecka organizacja turystyczna „Beskidenverein”⁵. Korzystając ze wsparcia finansowego miejscowego, w większości niemieckiego, przemysłu oraz organizacji politycznych, organizacja ta rozpoczęła wyznaczanie i znakowanie szlaków turystycznych na obszarze od Łysej Góry w Beskidzie Śląsko-Morawskim po Babią Górę w Beskidzie Żywieckim, a także budowę schronisk: na Jaworowym (1895 r.), na Szyn-

⁴ Na przykład w centrum Wisły urządzono wodociąg samociśnieniowy i poprowadzono kanalizację.

⁵ Organizację tę wzorowano na działającym od 1862 r. austriackim stowarzyszeniu „Alpenverein” „Beskidenverein” objął swą działalnością Śląsk Cieszyński, północne Morawy, Górny Śląsk i Żywiecczynę; liczba jego członków wyniosła około kilka tysięcy osób.

dzielni (1897 r.), na Babim Wierchu (1899 r.), Białym Krzyżu (1902 r.), na Czantorii (1904 r.) i Babiej Górze (1905 r.). Już w pierwszym roku swego istnienia organizacja ta oznakowała szlaki górskie z Bielska na Szyndzielnię, Klimczok oraz na Błotny (Biesik 1999; Sikora 1985). Pierwsze polskie schronisko górskie wybudowane zostało na Ropiecznie dopiero w 1913 r., z inicjatywy założonego w 1910 r. Polskiego Towarzystwa Turystycznego „Beskid” w Cieszyńcu (Krygowski 1973). Szacuje się, że do czasu wybuchu I wojny światowej powstałe schroniska odwiedziło około kilkaset tysięcy osób⁶.

Jednym z głównych czynników wpływających w tym czasie na rozwój turystyki górskiej i lokalizację schronisk górskich był przebieg linii kolejowych. Momentem przełomowym było uruchomienie kolei koszycko-boguminskiej w 1870 r., a później doprowadzenie kolei do Ustronia w 1888 r.

4.2.2. Okres 1918-1939 r.

W okresie międzywojennym góry stały się głównym regionem koncentracji ruchu uzdrowiskowo-lotniskowego w Polsce. Największą frekwencję notowano wówczas na Podtatrzu oraz w uzdrowiskach i lotniskach Beskidu Śląskiego (Jackowski, Warszńska 1978).

Dla rozwoju turystyki na obszarze Beskidu Śląskiego w latach międzywojennych istotne znaczenie odegrała sytuacja polityczno-gospodarcza zaistniała po zakończeniu I wojny światowej. Obszar Beskidu Śląsko-Morawskiego przedzielony został granicą państwową w 1920 r., a tym samym pasma górskie położone na zachód od Olzy, gdzie przed wybuchem wojny rozwijała się polska turystyka górską, znalazły się na terenie ówczesnej Czechosłowacji.

Opisywany obszar podzielony został również granicami administracyjnymi województw śląskiego i krakowskiego. Część Beskidu Śląskiego, która weszła w skład województwa śląskiego, stanowiła jego jedyny obszar górski, a tym samym takie miejscowości, jak: Ustroń, Wisła, Jaworze, Istebna, Jaworzynka, Koniaków i Bystra Śląska, leżące w jego obrębie, stały się ważne z punktu widzenia strategii rozwoju turystyki w tym - posiadającym znaczną autonomię - województwie. Wsie, które weszły w skład województwa krakowskiego, nie mogąc konkurować z regionem Tatr i Podhala, położone peryferyjnie w stosunku do Krakowa, odgrywały drugorzędne znaczenie dla rozwoju turystyki w tym województwie. Szczególnym czynnikiem rozwoju funkcji turystycznej, w tym okresie w Szczyrku, w Mesznej i w Bystrej Karakowskiej było ich bliskie położenie względem Bielska i Białej.

W okresie międzywojennym polepszyła się dostępność komunikacyjna badanego obszaru w związku z rozbudową linii kolejowych i dróg. W latach 1928-1932

⁶ Schronisko na Czantorii do 1918 r. odwiedziło około 25 tysięcy osób (Pilch 1992).

wybudowano linię kolejową z Ustronia do Wisły Głębskiej. Plany poprowadzenia jej dalej przez Kubalonkę do Istebnej i Zwardonia zostały udaremnione przez wybuch II wojny światowej. W latach 30. XX w. Wisła posiadała bezpośrednie połączenie kolejowe z Warszawą, Lwowem, Krakowem, a także pośrednio z Łodzią, Gdańskiem i Poznaniem. Turysty przybywający w ten region mieli do dyspozycji trzy linie kolejowe. Jedna linia prowadziła z Katowic przez Bielsko - Żywiec - Milówkę do Zwardonia, druga z Bielska do Cieszyna, od której boczna linia biegła z Góleszowa przez Ustroń do Wisły, trzecia zaś z Dziedzic przez Zebrzydowice do Bogumina i Czeskiego Cieszyna, dla wybierających się na obszar Zaolzia.

W związku z rozwojem motoryzacji wzrosło znaczenie dróg. W 1927 r. wybudowano nową drogę z Cieszyna do Wisły, a w początkach lat 30. XX w. powstały drogi utwardzane do Szczyrku i Kotliny Istebniańskiej. Ogromne znaczenie dla rozwoju miejscowości miała budowa drogi z nawierzchnią asfaltową Katowice-Wisła-Istebna-Jaworzynka, a także rozwój sieci dróg lokalnych. W 1934 r. wybudowano i oddano do użytku drogę asfaltową na Równicę.

Uruchomiona została regularna komunikacja autobusowa do Wisły z Cieszyna i Katowic. W 1932 r. uruchomiono stałe połączenia autobusowe między Szczyrkiem przez Bystrą do Białej oraz między Wisłą a Istebną.

W okresie międzywojennym na obszarze Beskidu Śląskiego siedem miejscowości posiadało charakter uzdrowiskowy, z czego pięć (Bystra Śląska, Istebna, Jaworze, Ustroń i Wisła) miało status uzdrowiska śląskiego, a dwie (Bystra Krakowska i Szczyrk) były stacjami klimatycznymi z prawem pobierania taksy klimatycznej (Leszczycki 1939b). Prócz tego wsiami letniskowymi bez prawa pobierania taksy klimatycznej były Meszna, Cisiec, Węgierska Górka, Zwardoń, Brenna i Milówka. Uzdrowiska śląskie faktycznie były stacjami klimatycznymi, z tym, że w Ustroniu i Jaworzu wydawane były kąpiele lecznicze (Leszczycki 1939a)

Wydarzeniem o istotnym znaczeniu dla rozwoju miejscowości uzdrowiskowych w okresie międzywojennym było wydanie w 1922 r. pierwszej polskiej ustawy uzdrowiskowej (znowelizowanej w 1928 r.). Ustawa ta porządkowała dotychczasowe zasady prowadzenia działalności leczniczej i turystycznej w tych miejscowościach, a także określała nowe warunki podejmowania i realizowania prac o charakterze inwestycyjnym. Na mocy tego aktu prawnego koniecznym wymogiem dla każdego uzdrowiska stało się posiadanie własnego statutu, przepisów budowlanych, nadzoru sanitarnego, a także planu zagospodarowania przestrzennego (tzw. planu regulacyjnego) (Groch 1991).

Największymi inwestycjami dla potrzeb lecznictwa uzdrowiskowego w okresie międzywojennym były: budowa sanatorium dla dzieci chorych na gruźlicę na Kubalonce w Istebnej (1935 r.), rozbudowa sanatorium przeciwgruźliczego w Bystrej w 1936 r. W latach 1927-30 powstał nowy zakład leczniczy w Jaworzu, a w 1937 r. z inicjatywy Kasy Chorych z Bielska sanatorium dziecięce.

Budowa sanatorium na Kubalonce była częścią powstałego w latach 30. XX w. projektu założenia na obszarze Istebnej, Jaworzynki i Koniakowa „miasta-ogrodu”,

z ośrodkiem leczenia chorób płucnych w Istebnej. Projekt ten jednak nie doczekał się realizacji w związku z wybuchem II wojny światowej.

W Ustroniu w okresie międzywojennym unowocześniono system kąpielowy. Oprócz kąpeli borowinowych wprowadzono okłady borowinowe oraz kąpiele kwasowo-węglowe, igliwiowe, siarczane i jodobromowe. Zmodernizowano łazienki, wprowadzono także leczenie elektryczne za pośrednictwem hydroterapii i lamp kwarcowych. Leczone reumatyzm, artretyzm, stany pourazowe, choroby serca i anemię. W okresie tym czyniono także próby przywrócenia świetności uzdrowiska w Jaworzu.

Rozwojowi funkcji leczniczej i turystycznej towarzyszyła rozbudowa bazy noclegowej oraz innych obiektów związanych z obsługą przyjezdnych. Bazę noclegową dla lecznictwa uzdrowiskowego oraz ruchu letniskowego stanowiły hotele, pensjonaty, wille i kwatery prywatne.

Największe znaczenie dla rozwoju bazy noclegowej miało budownictwo willowo-pensjonatowe. Koncentrowało się ono przede wszystkim w centrach miejscowości, w pobliżu dworców kolejowych i obiektów uzdrowiskowych.

Modne i popularne wówczas budownictwo willowo-pensjonatowe najszybciej rozwijało się w Wiśle. W okresie międzywojennym powstało tam około 140 nowych obiektów. Najszybsze tempo powstawania willi i pensjonatów zaznaczyło się w drugiej połowie lat trzydziestych. W roku 1936 funkcjonowało w Wiśle 78 pensjonatów i 25 prywatnych willi. W roku 1938 liczba ta zwiększyła się do 160 willi i pensjonatów ogółem, posiadających łącznie ponad 4000 miejsc noclegowych. Wille i pensjonaty powstawały również w Bystrej (ok. 30 obiektów), Ustroniu (30), Szczyrku (ok. 20) oraz Jaworzu, Istebnej, Mesznej, Milówce, Węgierskiej Górcie i Zwardoniu (po kilka obiektów)⁷. Można szacować, iż łączna liczba miejsc noclegowych w willach i pensjonatach przed wybuchem II wojny światowej na obszarze Beskidu Śląskiego wynosiła około 7000, z czego większa część (ok. 60 %) znajdowała się w Wiśle.

Większość willi i pensjonatów wyposażona była w centralne ogrzewanie, bieżącą wodę w pokojach, łazienki, kryte i otwarte werandy do kąpeli słonecznych, radio, telefon, ogrody spacerowe. Prócz zwykłych usług bytowych wiele z nich oferowało klientom własne baseny, pokoje brydżowe, garaże, biblioteki, bilard itp. Organizowaniem wynajmu pokoi zajmowały się bezpośrednio urzędy gminne, bądź też biura informacji powstałe przy tych urzędach, a w Wiśle również powstały w 1931 r. Związek Pensjonatów Polskich⁸.

Bazę hotelową stanowiły 4 obiekty w Wiśle, 3 w Ustroniu oraz po jednym w Szczyrku, Milówce i Węgierskiej Górcie, dysponujące łącznie około 400 miejscami noclegowymi.

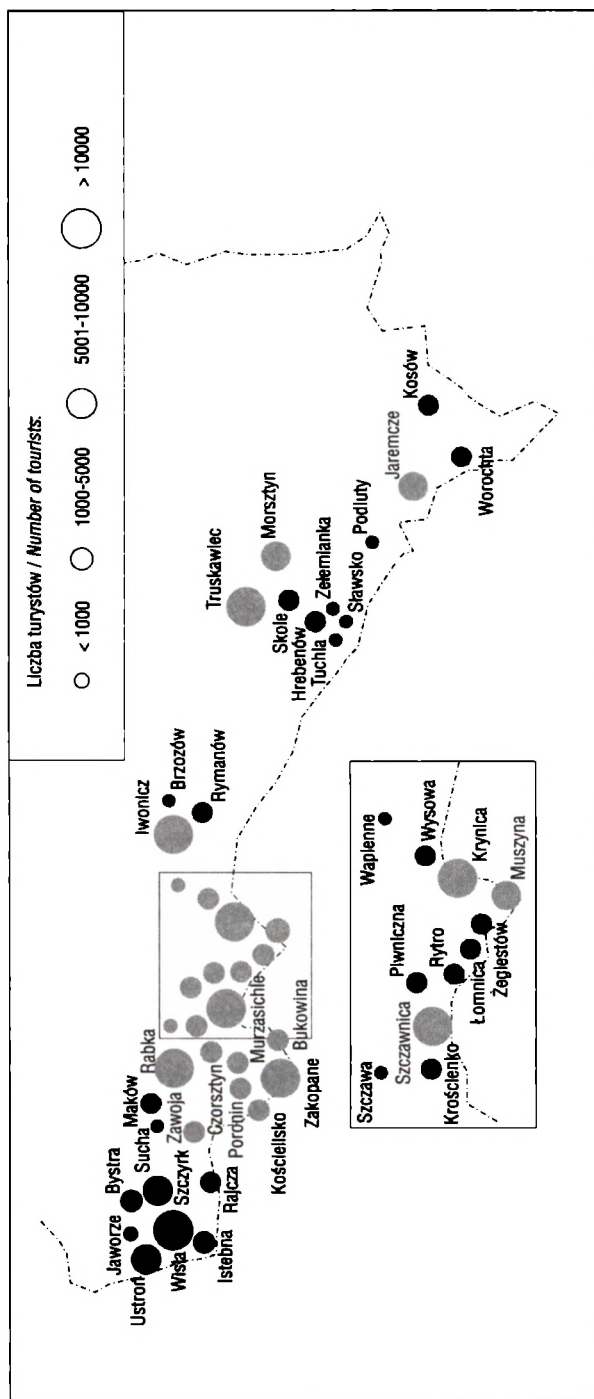
Uzupełnieniem bazy noclegowej dla ruchu uzdrowiskowo-letniskowego były kwatery w domach prywatnych. Właściciele zwalniali na okres letni przez siebie

⁷ Podanie dokładnej liczby obiektów ze względu na brak materiałów źródłowych jest niemożliwe.

⁸ Związek ten w 1939 roku zrzeszał 50 członków (ponad 2/3 wszystkich pensjonatów).

Ryc. 10. Wielkość ruchu turystycznego w miejscowościach uzdrowiskowych Beskidu Śląskiego na tle innych polskich uzdrowisk karpaccich w 1938 r.

Fig. 10. Tourist traffic in spa resorts in the Silesian Beskid Mts at the background of other spas in Polish Carpathians in 1939

Źródło: Leszczycki (1939a).

Tabela 1

Ruch turystyczny w miejscowościach uzdrowiskowych Beskidu Śląskiego w latach 1931-1938

Table 1

Tourist numbers in spa villages in the Silesian Beskid Mts between 1931 and 1938

Miejscowość Settlement	Status Status	Frekwencja turystów w poszczególnych latach Number of tourists by year							
		1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
BYSTRA ŚLĄSKA	uzdrowisko śląskie	300	322	374	586	1313	1338	1429	596
BYSTRA KRAKOWSKA	stacja klimatyczna	2788	3361	338	342	1734	1299	1288	1710
ISTEBNA	uzdrowisko śląskie	682	1319	1687	1679	1724	1505	1270	2212
JAWORZE	uzdrowisko śląskie	1123	839	1212	966	880	878	958	886
USTRŃ	uzdrowisko śląskie	3070	3233	3190	3528	3731	4034	5008	5628
WISŁA	uzdrowisko śląskie	2478	2942	3862	4204	6999	7711	10251	12935
SZCZYRK	stacja klimatyczna	2598	2729	1664	800	542	574	670	435
RAZEM/ TOTAL		13039	14745	12327	12105	16923	17339	20874	24402

Źródło: Leszczycki (1939b).

zajmowane pokoje, a także udzielali kuchni do gotowania posiłków.

Obok willi i pensjonatów, z których większość prowadziła własną kuchnię, do ówczesnej bazy gastronomicznej należało 9 restauracji i 5 kawiarni w Wiśle, 3 restauracje w Ustroniu, 2 w Jaworzu, po jednej w Szczyrku, Istebnej i Bystrej, a także miejscowe gospody oraz bufety w schroniskach.

W związku z rozbudową infrastruktury turystycznej i polepszeniem dostępności komunikacyjnej zwiększył się ruch turystyczny, przede wszystkim związany z turystyką pobytową. Udział ruchu turystycznego na obszarze w Beskidu Śląskiego w 1938 r. stanowił ok. 13 % całego notowanego ruchu uzdrowiskowego w Karpatach polskich i 0,07 % w Polsce⁹.

Najszybsze tempo rozwoju ruchu turystycznego, głównie letniskowego, notowano w Wiśle. W roku 1900 przebywało w Wiśle zaledwie kilka rodzin, w roku 1907 - 700 osób, w 1938 r. już 12935 osób (tabela 1). Oznacza to ok. 20-krotne zwiększenie ruchu turystycznego w stosunku do okresu przed I wojną światową. Frekwencja turystów w 1938 r. plasowała Wisłę wśród najliczniej odwiedzanych miejscowości w Karpatach polskich. Liczbą przyjeżdżających turystów Wisła ustępowała jedynie Zakopanemu oraz uzdrowiskom w Krynicy, Rabce i Truskawcu¹⁰ (ryc. 10).

Znacząco wzrosła także liczba zameldowanych kuracjuszy i letników w Ustroniu,

⁹ Do wyliczenia posłużono się danymi S. Leszczyckiego (1939a).

¹⁰ Duży wpływ na rozpropagowanie Wisły w tym okresie, w skali całego kraju, wywarło powstanie tam letniej rezydencji prezydenta RP (Pilch 1989).

T a b e l a 2

Stan bazy turystycznej w poszczególnych miejscowościach Beskidu Śląskiego w okresie 1918-1939 r.

T a b l e 2

Tourist infrastructure in the Silesian Beskid Mts at the period 1918-1939

Miejscowość <i>Settlement</i>	Baza noclegowa <i>Accommodation base</i>	Infrastruktura dodatkowa <i>Additional Infrastructure</i>
BRENNA	kilka kwater prywatnych, schronisko w szkole powszechnej, noclegi w Domu Katolickim	gospoda
BYSTRA ŚLĄSKA I BYSTRA KRAKOWSKA	30 willi i pensjonatów, sanatorium przeciwgruźlicze	restauracja, gospoda
GÓRKI	stanica harcerska	-
ISTEBNA	pensjonat „Bucznik”, kilka willi, sanatorium na Kubalonce	restauracja, gospoda
JAWORZE	sanatorium dla dzieci, kilka willi, miejsca noclegowe w gospodach	otwarty basen, 2 restauracje, 6 gospód
KONIAKÓW	stacja turystyczna i narciarska, „Hotel Legierski”, schronisko pod Ochodzitą, schronisko szkolne (20 miejsc)	gospoda
SZCZYRK	kilkanaście pensjonatów i willi, hotel, stacja turystyczna (25 miejsc) Salmopol - stacja turystyczna, schroniska górskie	tereny narciarskie, restauracja, gospoda
USTRŃ	3 hotele („Równica”, „Beskid”, „Kuracyjny”), około 30 willi i pensjonatów, schronisko szkolne	basen kąpielowy, korty tenisowe, boisko do piłki nożnej, kino, skocznia narciarska
WĘGIERSKA GÓRKA	hotel hutniczy	gospoda
WISŁA	4 hotele („Piast”, „Beskid”, „Głęboce”, „Centrum”), około 160 willi i pensjonatów (ponad 4000 miejsc noclegowych), liczne kwatery prywatne, dom wycieczkowy dla młodzieży (20-30 łóżek), 3 schroniska w szkołach (latem), schroniska górskie	3 skocznie narciarskie, 4 korty tenisowe, tor motorowy, kino, czytelnia, basen, 9 restauracji, 5 kawiarni
ZWARDÓŃ	kilka pensjonatów i willi, schronisko górskie	gospoda

Opracowanie własne

z 500-600 osób w pierwszych latach powojennych do 5628 w roku 1938. Dynamicznie rozwijającymi się miejscowościami turystycznymi były także Szczyrk oraz Istebna, zważywszy na fakt, iż początek pobytowego ruchu turystycznego przypadł tam na połowę lat 20. XX w. (tabela 1).

Do rozwoju ruchu turystycznego w Szczyрку przyczyniła się rozbudowa willi i pensjonatów oraz schronisk górskich, którą prowadzili głównie niemieccy fabrykanci z Bielska i Białej. Powstająca baza noclegowa oraz bezpośrednie połączenie komunikacyjne z Białą sprawiły, iż w latach 30. XX w. Szczyrk stał się popularnym letniskiem, w znacznym stopniu zdominowanym przez Niemców. Głównymi inwestycjami, które przyczyniły się do napływu turystów w rejon Istebnej, Koniakowa i Jaworzynki były budowa nowej drogi z Wisły przez przełęcz Kubalonkę oraz powstanie sanatorium w Istebnej.

Ruch turystyczny w Jaworzu i Bystrej utrzymywał w tym okresie stały poziom. Nieznaczny wzrost frekwencji odnotowano w Bystrej dzięki rozbudowie sanatorium w połowie lat 30. XX w. Tradycyjne wsie letniskowe, jak Mikuszowice, Straconka i Olszówka stopniowo traciły swój letniskowy charakter w związku z rozwojem przestrzennym Bielska i stopniowym wchłanianiem ich przez rozrastające się miasto.

Mimo iż przyjazd gości i kuracjuszy ograniczał się do miesięcy letnich i części okresu zimowego¹¹, to jednak wpłynął na rozwój działalności handlowej i usługowej. Dochody uzyskiwano z opłat za mieszkania, utrzymanie oraz z taksy klimatycznej (Leszczycki 1937). Rozwój funkcji turystycznej miał korzystny wpływ na poprawę warunków bytowych miejscowej ludności, z jednej strony poprzez uzyskiwane dochody z obsługi turystów, a z drugiej poprzez rozwój miejscowej infrastruktury komunalnej. Do głównych inwestycji komunalnych należało uregulowanie rzeki Wisły, elektryfikacja i oświetlenie ulic w centrum Ustronia, Wisły, Bystrej, Jaworza i Szczyрку, budowa wodociągu w centrum Wisły. Dla potrzeb turystów urządzano tereny zielone i parki, tereny rekreacyjno-sportowe, korty tenisowe, boiska i place gier, ścieżki spacerowe, wybudowano baseny kąpielowe w Ustroniu, Wiśle i Jaworzu. Otwarto również 3 skocznie narciarskie i tor saneczkowy w Wiśle, skocznie w Ustroniu i Szczyрку. Powstały również obiekty użyteczności publicznej, jak urzędy pocztowe, biblioteki i kina w Wiśle oraz Ustroniu (tabela 2).

Po zastoju w okresie I wojny światowej zaczęła odzywać również turystyka górską w Beskidzie Śląskim. Niewątpliwie znaczą stratą dla polskiej turystyki stał się podział Śląska Cieszyńskiego w 1920 roku. Jednakże dzięki umowom dwustronnym między Polską a Czechosłowacją stworzono warunki do swobodnego poruszania się turystów i przekraczania granicy na szlakach górskich.

Podstawą dla rozwoju turystyki było zorganizowanie bazy noclegowej oraz sieci znakowanych szlaków. W okresie międzywojennym oddano do użytku w Beskidzie

¹¹ Sezon letni trwał od 1 maja do 31 września, sezon zimowy zaś od 15 grudnia do 31 marca (Pilch 1989).

Śląskiem 13 nowych schronisk górskich, z czego 7 polskich i 6 niemieckich (tabela 3).

Głównymi organizatorami turystyki górskiej w Beskidzie Śląskim w tym okresie były: Polskie Towarzystwo Tatrzańskie Oddział „Beskid Śląski”, utworzone w 1921 r. z Polskiego Towarzystwa Turystycznego „Beskid” w Cieszynie, PTT Oddział Górnosławski, utworzone w 1924 r. z Towarzystwa Turystycznego „Beskid” w Katowicach, PTT Oddział Babiogórski, z założonym w 1926 r. kołem w Białej oraz niemiecka organizacja „Beskidenerverein”. Na Zaolziu działało także od 1922 r. Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid Śląski”, z siedzibą w Orłowej.

Jako pierwsze po wojnie wybudowano schronisko na Stożku w 1922 r. przez PTT „Beskid Śląski” z Cieszyna. W 1925 r. z inicjatywy Oddziału Górnosławskiego PTT adaptowano dla potrzeb turystyki domek myśliwski Habsburgów na polanie Przysłop pod Baranią Górą, a w 1926 urządzono nowe schronisko na Równicy. W 1933 r. oddano do użytku schronisko w Zwardoniu, otwierając w ten sposób południową część Beskidu Śląskiego dla ruchu turystycznego. Oprócz tego otwarto jeszcze dwa schroniska na Stecówce i Koziańcach. Dla rozwoju polskiej turystyki górskiej po czeskiej stronie ważnym wydarzeniem było otwarcie w 1929 r. polskiego schroniska na Kozubowej w Beskidzie Śląsko-Morawskim.

W północno-wschodniej części Beskidu Śląskiego, między Bielskiem a przełęczą Salmopolską, bazę turystyczną rozwijał bielski oddział „Beskidenerverein”. Oprócz schronisk na Szyndzielni, Magurze, Koziej Górze oraz „Zajazdu” na Dębowcu organizował bazę noclegową w Szczyrku oraz wybudował nieduży schron narciarski na stokach Skrzycznego w 1924 r. W 1932 r. zbudowane zostało prywatne niemieckie schronisko „Biały Krzyż” na przełęczy Salmopolskiej. Przed wojną rozpoczęły także swoją działalność trzy kolejne prywatne niemieckie schroniska: na szczycie Skrzycznego (1933 r.), Trzech Kopcach (1936 r.) i Magurze „Przy basenie” (1936 r.) oraz schronisko niemieckiej organizacji „Naturfreunde” na Błotnym w 1926 r.

Łącznie w 18 schroniskach górskich na obszarze Beskidu Śląskiego do dyspozycji turystów było około 800 miejsc noclegowych. Schroniska były zróżnicowane pod względem wielkości i wyposażenia (tabela 3). Schroniskami górskimi stawały się zaadaptowane dla potrzeb turystów gajówki i baczki oraz nowobudowane, murowane obiekty. Do największych i najlepiej wyposażonych należały w owym czasie schroniska na Szyndzielni, Stożku, w Zwardoniu oraz na Równicy i Błotnym. Wysoki standard posiadało także polskie schronisko na Kozubowej po stronie czeskiej.

Dla potrzeb turystyki krajoznawczej oprócz schronisk górskich funkcjonowały również sezonowe schroniska w szkołach w Wiśle (3 obiekty), po jednym w Ustroniu, Brennej i Koniakowie oraz stacje turystyczne i narciarskie w Koniakowie („Hotel Legierski”), Szczyrku, a także dom wycieczkowy w Wiśle, Dom Katolicki w Brennej oraz stacja harcerska w Górkach. W latach trzydziestych PTT i Towarzystwo Krzewienia Narciarstwa zorganizowały w Zwardoniu „zbiorową stację turystyczną” dysponującą ponad 100 miejscami noclegowymi w domach góralskich.

Bezpośrednie znaczenie dla rozwoju polskiej turystyki miały schroniska i szlaki turystyczne pozostałe po stronie czeskiej części Beskidu Śląskiego, głównie pasma

Tabela 3

Baza schronisk górskich w okresie 1918-1939 r. na obszarze Beskidu Śląskiego

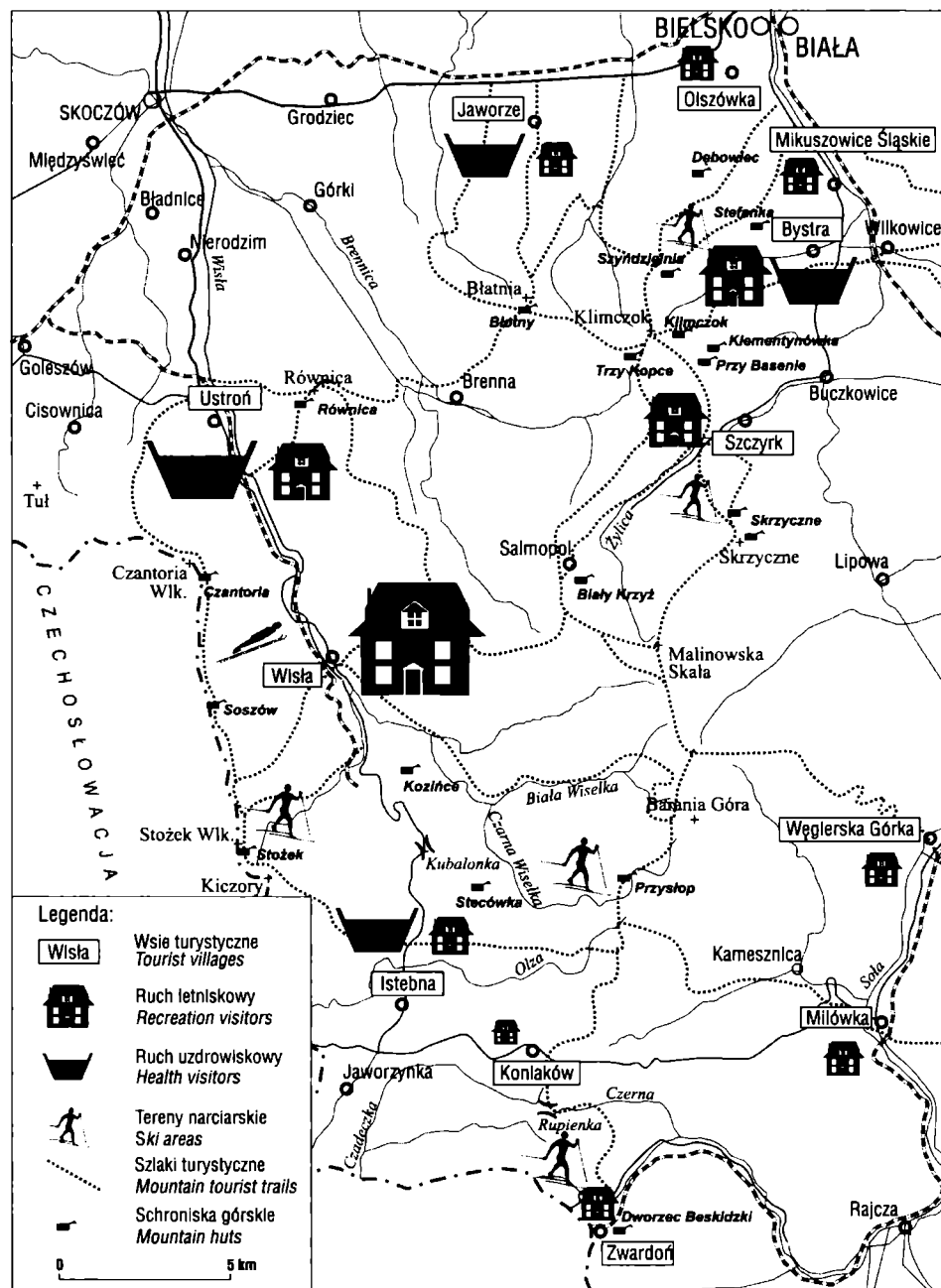
Table 3

Mountain huts in the Silesian Beskid Mts at the period 1919-1939

Schronisko Mountain hut	Rok założenia Founding year	Miejsca noclegowe Beds	Właściciel Owner	Wypożyczenie Equipment
DĘBOWIEC „ZAJAZD”	1895	0	prywatne niemieckie	restauracja, bez noclegów
SZYNDZIELNIA	1897	80	Beskidenverein	murowane, restauracja, wodociąg, łazienka, telefon, stacja meteorologiczna, alpinarium, weranda, tereny narciarskie, tor saneczkowy, skocznia narciarska
CZANTORIA	1904	40	Beskidenverein	40 miejsc (20+20) restauracja, 6 pokoi, syplnia, wokół tereny narciarskie
KOZIA GÓRA „STEFANKA”	1909	6	prywatne niemieckie	weranda, altana, tor saneczkowy (o długości ok. 3 km)
NA ROPICZCE*	1913	20	Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid”	spłonęło w 1918 r.
MAGURA „KLEMENTYNÓWKA”	1914	40	Beskidenverein	murowane, 7 pokoi, sala syplnia, restauracja, bufet, wokół tereny narciarskie
STOŻEK	1922	120	Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid”	400m ² powierzchni zabudowanej, restauracja, 3 werandy, ubikacje
RÓWNICA	1923	102	Polskie Towarzystwo Tatrzańskie O/Górnolaski	10 pokoi, 56 miejsc noclegowych, sala syplnia, restauracja, bufet, weranda, telefon, ubikacje
SKRZYCZNE (NA STOKU)	1924	16	prywatne niemieckie	siabo zagospodarowane, jadalnia, syplnia
PRZYSŁÓP POD BARANIĄ GÓRĄ, (zameczek myśliwski Habsburgów)	1925	64	Polskie Towarzystwo Tatrzańskie O/Górnolaski	dwupiętrowa drewniana willa, restauracja, bufet, jadalnia, ubikacje, telefon
BŁOTNY	1926	50	Towarzystwo Przyjaciół Przyrody (niemieckie)	restauracja, oszklona weranda, ubikacje
NA KOZUBOWEJ*	1929	60	Polskie Towarzystwo Tatrzańskie „Beskid Śląski”	budynek murowany, restauracja, 2 jadalnie, 13 pokoi, sale syplnia
„NA KOZIŃCACH”	1930	20	prywatne polskie	oszklona weranda, jadalnia
PRZEŁĘCZ SALMOPOLSKA „BIAŁY KRZYŻ”	1932	15	prywatne niemieckie	restauracja
SOSZÓW	1932	40	prywatne polskie	jadalnia
SKRZYCZNE (NA SZCZYCIE)	1933	30	prywatne niemieckie	drewniane, siabo wyposażone
ZWARDÓŃ „DWORZEC BESKIDZKI”	1933	120	Polskie Towarzystwo Tatrzańskie O/Żywlec	budynek murowany, restauracja, telefon
STECÓWKA	1934	47	prywatne polskie	jadalnia, przed II wojną światową stacja Towarzystwa Krzewienia Narciarstwa
TRZY KOPCE	1936	35	prywatne niemieckie	brak danych
MAGURA „PRZY BASENIE” lub „MAGURA-KAPIELISKO”	1936	b.d.	prywatne niemieckie	basen górski, spłonęło w 1943 r.

* - po stronie czeskiej Beskidu Śląsko-Morawskiego / On the Czech side of Morava-Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

Ryc. 11. Turystyka w Beskidzie Śląskim w 1939 r.

Fig. 11. Tourism in the Silesian Beskid Mts in 1939

Ropicy i Łysej Góry (Galicz 1931a). Polscy turyści korzystali ze schronisk czeskich i niemieckich na Jaworowym, Ropiczce, Łysej Górze, Skalce i Wielkim Połomie. Dzięki porozumieniom międzynarodowym cały obszar Beskidu Śląsko-Morawskiego był dostępny dla członków Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (Galicz 1931b).

W latach dwudziestych powstały podstawy systemu znakowanych szlaków turystycznych w Beskidzie Śląskim. Około 1924 r. opracowano projekt Głównego Szlaku Beskidzkiego, którego odcinek biegnący przez Beskid Śląski, od Ustronia po Węgierską Górkę, oznakował Oddział Górnoląski PTT z Katowic. Do roku 1930 oznakowano też inne najważniejsze szlaki w tym regionie, m.in. oba szlaki wejściowe na Skrzyczne ze Szczyrku, zielony szlak Skrzyczne - Barania Góra, niebieski szlak Zwardoń - Barania Góra oraz szlaki: niebieski z Wisły doliną Białej Wisielki na Baranią Górę, zielony z Istebnej doliną Olzy pod Gańczorkę i żółty z Milówki przez Kamesznicę do schroniska na polanie Przysłop. W 1930 r. PTT z Cieszyna wytyczył żółty szlak z Wisły przez Trzy Kopce Wiślańskie na Przełęcz Salmopolską, zaś Oddział Górnoląski grzbietowy szlak z Równicy na Trzy Kopce Wiślańskie, oznakowany niebiesko-białym paskiem. W rok później Koło PTT ze Skoczowa oznakowało czarny szlak z Brennej grzbietem Starego Gronia na Przełęcz Salmopolską. W latach trzydziestych wprowadzono w całych polskich górach obecny system znakowania szlaków barwnym paskiem pomiędzy dwoma paskami białymi. W miejscowościach będących początkowymi punktami tras znakowanych rozpoczęto umieszczanie tablic orientacyjnych z siecią szlaków oraz drogowskazów ze strzałkami kierunkowymi.

Niemiecka organizacja „Beskideverein” oznakowała całą pn.-wsch. część Beskidu Śląskiego (rejon Szyndzielni, Klimczoka i Błotnego), a także wytyczyła okrężny szlak grzbietowy wokół Szczyrku (Szczyrk - Skrzyczne - Przełęcz Salmopolska - Przełęcz Karkoszczonka) oraz żółto znakowane podejście ze Szczyrku na „Biały Krzyż”. Łącznie w 1939 r. w Beskidzie Śląskim istniało 335 km górskich szlaków, z czego 138 km należało do „Beskideverein”.

W okresie międzywojennym nastąpił także rozwój turystyki narciarskiej. Powstały pierwsze szlaki narciarskie w rejonie Baraniej Góry, Błatniej, Czantorii, Klimczoka i Zwardonia. Ówczesnymi bazami narciarstwa były Wisła, Szczyrk i Zwardoń, zaś najbardziej popularne tereny narciarskie znajdowały się w sąsiedztwie schronisk na Stożku, Czantorii, Równicy, Klimczoku, oraz na stokach Skrzycznego, polanie Przysłop pod Baranią Górą i w okolicach Zwardonia (Berezowski 1937). Największą frekwencję narciarzy w schroniskach górskich notowano na Szyndzielni (ok. 2000 osób) i Baraniej Górze (1800) (Milatowa 1938).

Rozwój funkcji turystycznej w okresie międzywojennym w znaczący sposób wpłynął na kierunek przemian społeczno-gospodarczych w Beskidzie Śląskim. Najszybciej rozwijającymi się miejscowościami w latach trzydziestych były Wisła i Ustroń. Ich rozwój, a w szczególności Wisły, planowany i finansowany był przez Urząd Wojewódzki w Katowicach. O tempie tego rozwoju świadczyły dokonane w okresie międzywojennym inwestycje w zakresie bazy noclegowej oraz infrastruktury transportowej i komunalnej. Rozwój przestrzenny niektórych wsi turystycznych często

przebiegał w sposób żywiołowy (Leszczycki, Treter 1934). Aby zapobiec ich chaotycznemu zabudowaniu przystąpiono do opracowywania planów zagospodarowania przestrzennego. Jednakże w okresie międzywojennym jedynie Wisła doczekała się jego częściowej realizacji. Jednym z niezrealizowanych projektów był tzw. *Plan regulacyjny Jaszowca* E. Zaczyńskiego, który stanowił część planu budowy między Ustroniem a Istebną kompleksu uzdrowiskowo-sportowego (Pilch 1989).

4.2.3. Okres II wojny światowej

Rozpoczęcie działań wojennych zahamowało szybkie tempo inwestycji turystycznych na tym obszarze. Zaprzepaściło także - jak się okazało nieodwracalnie - realizację planów rozwojowych dotyczących m.in. budowy linii kolejowej przez Istebną do Zwardonia oraz „miasta ogrodu” na terenie Istebnej, Koniakowa i Jaworzynki.

Ruch turystyczny, który w pierwszych latach wojny prawie nie istniał, zaczął się ponownie rozwijać od roku 1941, głównie za sprawą ludności niemieckiej.

Obiekty sanatoryjne w Bystrej, Jaworzu i Istebnej zostały zaadaptowane dla potrzeb niemieckiego lecznictwa wojskowego. W Ustroniu sezonowo funkcjonował zakład borowinowy i Dom Zdrojowy, zamieniany poza sezonem letnim w ośrodek wypoczynkowy dla żołnierzy Wehrmachtu.

Swoją funkcję w czasie wojny pełniły schroniska górskie. Polskie schroniska na Stożku, Równicy i Przysłopie pod Baranią Górą przejęte zostały w 1940 r. przez jednostki organizacyjne „Beskidenverein” z Cieszyna i Katowic. Schronisko w Zwardoniu pełniło funkcję koszar dla armii niemieckiej. Również część bazy pensjonatowej w Wiśle i Bystrej wykorzystywana była przez „Beskidenverein” dla niemieckich wczasowiczów i wojska.

W trakcie działań wojennych zniszczeniu uległo kilka obiektów turystycznych. Spłonęło schronisko na przełęczy Salmopolskiej „Biały Krzyż”, całkowicie zniszczone zostały także obiekty na „Trzech Kopcach”, Magurze oraz Skrzycznym („Przy Basenie”). Schroniska na Błotnym i na Szyndzielni zostały poważnie uszkodzone, reszta zaś zdewastowana. Spłonęło także kilka drewnianych willi w Wiśle i Bystrej.

4.2.4. Okres 1945-1959 r.

Stosunkowo dobre wyjściowe warunki zagospodarowania turystycznego oraz tradycje lat międzywojennych sprawiły, że już od pierwszych lat po zakończeniu wojny notowano ruch turystyczny w Ustroniu, Wiśle i Szczyrku. Część istniejących z okresu międzywojennego obiektów turystycznych, po przeprowadzeniu koniecznych remontów i uporządkowaniu, została wykorzystana na cele wypoczynkowe.

Niektóre z przedwojennych pensjonatów stały się zapleczem noclegowym zakładów przemysłowych z Górnego Śląska. Zakłady pracy, zawierając umowy z właścicielami tych obiektów, zaczęły tworzyć sieć własnych domów wypoczynkowych.

W latach 50. XX w. funkcjonowało w Wiśle, Ustroniu, Bielsku-Białej, Bystrej Śląskiej i Szczyrku łącznie 26 tego typu zakładowych domów wypoczynkowych, posiadających około 1500 miejsc noclegowych (Rogalewska 1978). Jednakże pod koniec lat pięćdziesiątych liczba tych miejsc uległa zmniejszeniu na skutek likwidacji niektórych obiektów w związku z pogarszającym się ich stanem technicznym, który nie pozwalał na dalszą eksploatację.

Odrębną sieć domów wczasowych zaczął tworzyć, powstały w 1949 roku, Fundusz Wczasów Pracowniczych, którego terenowe oddziały przejęły opuszczone obiekty, przeważnie niemieckie oraz wydzierżawione wille i pensjonaty w Szczyrku, Ustroniu i Wiśle. W obiektach tych rozpoczęto organizowanie wczasów pracowniczych, głównie dla robotników Górnego Śląska i Zagłębia. Już w 1949 roku FWP dysponował w Ustroniu i Wiśle 1365 miejscami noclegowymi we własnych obiektach, z których rocznie korzystało około 25 tys. osób. Baza noclegowa w domach wczasowych zarządzanych przez Fundusz Wczasów Pracowniczych pod koniec lat 50. powiększyła się do 1750 miejsc zlokalizowanych w 26 domach wczasowych, z czego 16 obiektów znajdowało się w Wiśle, 4 w Ustroniu, 2 w Bielsku i 4 w Szczyrku.

W latach 50. XX w. zaczęły powstawać także pierwsze sezonowe ośrodki wczasowe w Brennej, Ustroniu i Wiśle. Ośrodki te, złożone z domków kempingowych, powstawały w sposób żywiołowy, często bez zgody władz budowlanych i architektonicznych, funkcjonowały tylko w okresie letnim i miały niski standard wyposażenia. Znaczną trudność w organizowaniu wczasów stanowiło wówczas słabo rozwinięte zaplecze gastronomiczne.

W roku 1946 wznowione zostało lecznictwo uzdrowiskowe, kiedy Zakład Przyrodoleczniczy w Ustroniu przejęła pod swój zarząd Ubezpieczalnia Społeczna w Sosnowcu. W pierwszych latach po wojnie ustroniskie uzdrowisko przyjmowało na kurację około 2500 osób rocznie w okresie od maja do września. W 1949 roku zakład kąpielowy został przejęty przez Uzdrowiska Polskie w Warszawie, a po reorganizacji lecznictwa uzdrowiskowego wszedł w skład Uzdrowiska „Jastrzębie”, jako jego filia sezonowa. W 1945 roku w Jaworzu zorganizowano sanatorium dla dzieci chorych na gruźlicę, w tym czasie także wznowiło swoją działalność sanatorium w Istebnej na Kubalonce.

W związku z ograniczeniami w poruszaniu się w strefie przygranicznej górska turystyka wycieczkowa w Beskidzie Śląskim zapoczątkowana została dopiero w 1947 r. Materialną bazę noclegową dla tej formy turystyki stanowiło wówczas 9 funkcjonujących schronisk górskich, z 530 miejscami oraz 16 stacji turystycznych i domów wycieczkowych, dysponującymi 800 miejscami noclegowymi. W 1956 roku powołano Biuro Obsługi Ruchu Turystycznego przy PTTK w Cieszynie, które zaczęło organizować sieć kwater prywatnych dla szybko rozwijającego się masowego ruchu turystycznego. W 1958 r. w dyspozycji BORT-u było około 700 miejsc w kwaterach prywatnych.

Przystąpiono także do naprawiania zniszczonych i wyznaczania nowych szlaków górskich. Wytyczono i oznakowano m.in. w 1952 r. nowy szlak z Istebnej Zaolzia przez Koniaków, Ochodzitą do Rupienki. Oprócz szlaków turystyki pieszej odnowiono

i urządzono także 192 km nartostrad.

Największymi inwestycjami w infrastrukturze towarzyszącej turystyce były budowa kolei gondolowej na Szyndzielnię w Bielsku-Białej w 1953 r. oraz budowa wyciągu krzesełkowego na Skrzyczne w Szczyrku w 1959 r.

4.2.5. Okres 1959-1989 r.

Przełomowym momentem dla rozwoju zagospodarowania turystycznego w Beskidzie Śląskim było podjęcie w 1959 r., przez ówczesne władze wojewódzkie, decyzji o budowie zespołu obiektów czasowych i sanatoryjnych w Ustroniu, Wiśle i Szczyrku dla potrzeb turystyki socjalnej¹².

Proces planowego rozwoju bazy turystycznej przybrał w tym okresie w Beskidzie Śląskim największe rozmiary spośród wszystkich górskich regionów turystycznych w Polsce (Dębski 1975).

Prowadzona działalność inwestycyjna, zmierzająca do rozwoju szeroko rozumianej infrastruktury turystycznej i towarzyszącej, przyczyniła się także do rozbudowy infrastruktury komunalnej i drogowej. W okresie tym doszło do znaczących zmian w sieci osadniczej, a także do ukształtowania się profilu funkcjonalnego miejscowości turystycznych na tym obszarze.

Podstawowym czynnikiem decydującym o natężeniu oraz skali przestrzennej rozwoju zagospodarowania turystycznego w Beskidzie Śląskim w tym okresie stało się bliskie położenie konurbacji górnośląskiej. Istotne znaczenie dla lokalizacji bazy noclegowej miały także:

- przebieg granic administracyjnych województw katowickiego i krakowskiego do 1975 r.;
- stan rozwoju infrastruktury turystycznej już istniejącej;
- rozbudowa i modernizacja sieci drogowej, szczególnie budowa drogi z Wisły do Szczyrku przez Przełęcz Salmopolską w 1968 r.;
- tradycje inwestowania oraz preferencje lokalizacyjne związane z rangą określonych miejscowości turystycznych (np. Wisły) (Sacha 1986).

Najważniejszą rolę w procesie zagospodarowywania poszczególnych miejscowości badanego obszaru dla potrzeb zorganizowanej, masowej turystyki odegrało zakładowe i branżowe budownictwo czasowe.

Budowę pierwszego z zaplanowanych zespołów ośrodków wypoczynkowych rozpoczęto w 1960 r. w Ustroniu-Jaszowcu (ryc. 12), gdzie do 1970 r. powstało 16 domów wypoczynkowych na 2500 miejsc noclegowych. W latach 60. XX w. rozpoczęto także budowę kolejnych zespołów ośrodków wypoczynkowych w Wiśle - na stokach Jarzębatej (1965-71 r.) i Partecznika (1968-75 r.), kompleksu czasowo-sanato-

¹² Miało to ścisły związek z systemem społeczno-politycznym funkcjonującym w Polsce przed 1989 r., który sytuował państwo w roli organizatora czasów i wypoczynku.

Ryc. 12. Zespół obiektów turystycznych (tzw. „dzielnica wczasowa”) w Ustroniu-Jaszowcu

Fig. 12. Complex of tourist holiday resorts (so-called „holiday district”) in Ustron-Jaszowiec

ryjnego na Zawodziu w Ustroniu (1967-90 r.), a także zakładowych domów wczasowych w Szczyrku, Istebnej, Bielsku-Białej, Jaworzynie, Węgierskiej Górze i Bystrej. W połowie lat 70. XX w. rozpoczęto budowę domów wczasowych na stokach Bukowej w Wiśle (1974-80 r.). Najszybsze tempo powstawania nowych obiektów i miejsc noclegowych obserwowano w latach 60. i 70. XX w., kiedy oddano do użytku odpowiednio 68 i 76 zakładowych ośrodków wczasowych (Gibiec 1984; Sacha 1986). W latach 80. XX w. w wyniku zmian administracyjnych kraju (powstanie województwa bielskiego) oraz kryzysu ekonomicznego zmniejszyło się tempo powstawania nowych obiektów¹³.

W wyniku rozwoju zakładowej bazy wczasowej do 1989 r. powstało 189 obiektów całorocznych i 40 ośrodków sezonowych, posiadających odpowiednio 17600 i 2780 miejsc noclegowych. Największa liczba zakładowych ośrodków wczasowych powstała w Wiśle (79), Ustroniu (56) oraz Szczyrku (41). W Wiśle, Ustroniu, Szczyrku, Bystrej zdecydowanie przeważały ośrodki całoroczne, natomiast w Brennej i Węgierskiej Górze przeważały ośrodki sezonowe¹⁴ i całoroczne domki kempingowe (tabela 4).

Już od lat 70. XX w. Wisła i Ustron wraz z Zakopanem, stanowiły miejscowości

¹³ Powstawały jednak obiekty duże, dysponujące ponad 150 miejsc noclegowych, na przykład tzw. piramidy w Ustroniu Zawodziu; w Szczyrku - „Centrum”, „Orle Gniazdo”; w Wiśle - „Stok”.

¹⁴ Ośrodki sezonowe powstawały często na terenach o nieuregulowanych prawach własności, na peryferiach, poza zwartą zabudową.

o największej koncentracji miejsc noclegowych na obszarach górskich w Polsce (Wyrzykowski 1989).

Przez cały okres funkcjonowania turystyki socjalnej notowano wysoki stopień wykorzystania zakładowej bazy noclegowej, średnio 80-90% w ciągu roku, dla obiektów całorocznych. Wysoką frekwencję obserwowano także w okresie kryzysu gospodarczego lat 80. XX w. Wynikało to z faktu funkcjonowania w minionym okresie systemu przydziałowego czasów pracowniczych oraz ograniczonych możliwości uprawiania turystyki zagranicznej. Obiekty te prowadziły także usługi żywieniowe dla przebywających w nich wczasowiczów we własnych stołówkach.

Głównym inwestorem zakładowych ośrodków czasowych były przedsiębiorstwa górnośląskiego i rybnickiego okręgu przemysłowego, które posiadały aż 83% wszystkich obiektów. Według Rogalewskiej (1978) wynikało to m.in. z preferowanej wówczas przez zakłady pracy lokalizacji obiektów wczasowych w strefie „bliskiego zasięgu” do 100 km, szczególnie na obszarach położonych w granicach tego samego województwa, z czym wiązały się ułatwione formalności organizacyjno-administracyjne. Atrakcyjność lokalizacji „w bliskim zasięgu” wynikała także z możliwości dwufunkcyjnego wykorzystania obiektów - jako ośrodków wczasów urlopowych oraz wypoczynku świątecznego. Mimo że zakładowe domy wczasowe należały do tzw. zakładów zamkniętych, to jednak poza sezonem urlopowym część obiektów wykorzystywana była na potrzeby szkoleniowe oraz jako baza kolonijna.

Zdecydowana większość (ok. 90%) środków finansowych, z których prowadzono inwestycje w bazie turystycznej, pochodziła z obszaru Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, z funduszy centralnych finansowano budowę nowego schroniska na Przysłopie, Dom Turysty w Wiśle oraz wyciągi krzesełkowe na Czantorii i Skrzyczne (Gibiec 1984).

W strukturze własnościowej zakładowych ośrodków wczasowych największy udział posiadał przemysł, który w końcu lat 80. XX w. dysponował 12,5 tys. miejsc noclegowych, stanowiących ok. 60% pojemności recepcyjnej tego typu bazy. Wśród gestorów zakładowych dominowały resorty górnictwa i hutnictwa (Gibiec 1984), których obiekty miały też najwyższy standard wyposażenia (m.in. kryte baseny, wyciągi narciarskie, boiska sportowe).

Przyrost bazy wczasowej FWP w tym okresie następował głównie za sprawą rozszerzenia wynajmu kwater przy już istniejących ośrodkach. W końcu lat 80. XX w. bazę noclegową FWP stanowiły 24 ośrodki wczasowe¹⁵ mieszczące się w 51 budynkach, w których znajdowało się łącznie 1370 miejsc noclegowych. W 1989 r. stanowiło to 7,6% pojemności całej bazy wczasowej. Obiekty FWP posiadały niższy standard wyposażenia niż ośrodki zakładowe, choć w jeszcze większym stopniu były

¹⁵ W latach 70. i 80. XX w. funkcjonowały także 3 ośrodki utworzone na bazie kwater prywatnych w Brennej, Istebnej i Jaworzynie.

Tabela 4

Baza wczasowa i sanatoryjna w Beskidzie Śląskim w 1989 r.

Table 4

Holiday and health resorts base of the Silesian Beskid Mts in 1989

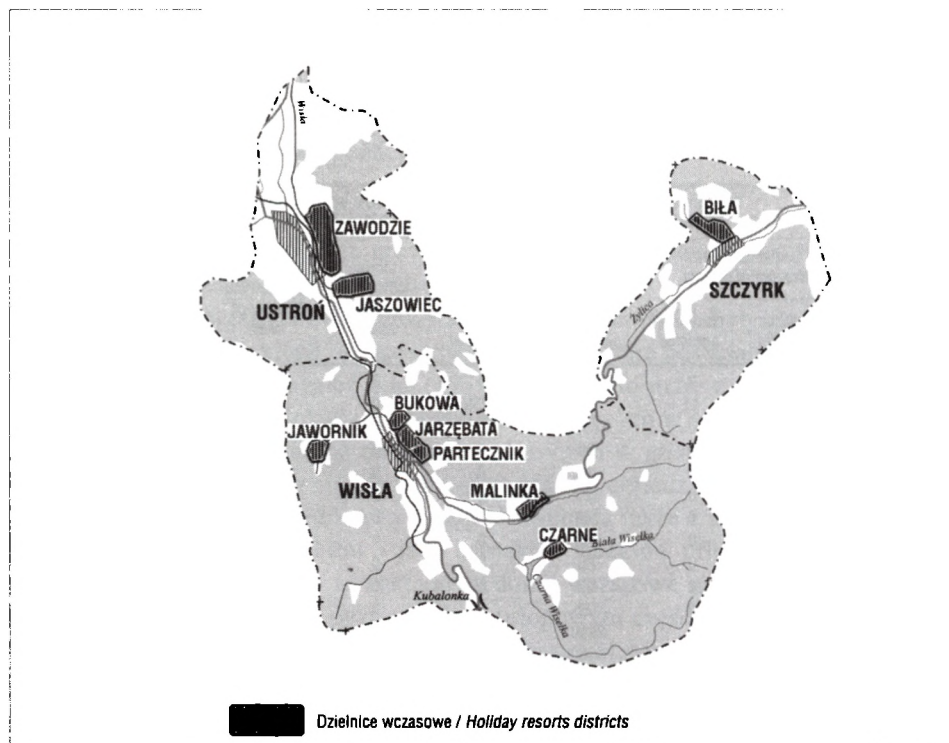
Miejscowość Settlement	Zakładowe ośrodki wczasowe Factory holiday resorts				Ośrodki wczasowe FWP FWP holiday resorts		Sanatoria Health resorts	
	Liczba obiektów Number of objects		Liczba miejsc noclegowych Number of beds		Liczba obiektów Number of objects	Liczba miejsc noclegowych Number of beds	Liczba obiektów Number of objects	Liczba miejsc noclegowych Number of beds
	całoroczne permanent	sezonowe seasonal	całoroczne permanent	sezonowe seasonal				
BIELSKO-BIAŁA*	4	0	320	0	3	202	0	0
BRENNA	0	11	0	1250	0	0	0	0
BYSTRA	6	0	450	0	0	0	1	350
CISIEC	1	0	85	0	0	0	0	0
GÓRKI	0	0	0	0	0	0	1	100
ISTEBNA	4	0	320	0	0	0	0	350
JAWORZE	9	0	750	0	0	0	1	300
JAWORZYNKA	3	0	350	0	0	0	0	0
KAMESZNICA	1	0	85	0	0	0	0	0
KONIAKÓW	2	0	105	0	0	0	0	0
LALIKI	3	0	165	0	0	0	0	0
SZCZYRK	40	1	2590	60	4	233	0	0
USTRÓŃ	40	16	5060	820	3	100	5	1450
WĘGIEJSKA GÓRKA	4	5	380	300	1	46	0	0
WIŚLA	72	7	4605	350	13	789	2	100
RAZEM / TOTAL	189	40	15265	2780	24	1370	10	2650

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

wykorzystane. Największa liczba ośrodków FWP znajdowała się w Wiśle - 13, prócz tego w Szczyrku - 4, Ustroniu - 3, Bielsku-Białej - 3 i Węgierskiej Górze - 1.

Bazę leczniczo-sanatoryjną w latach 70. XX w. tworzyły sanatoria w Istebnej, Jaworzu i Bystrej oraz prewentoria w Wiśle, Ustroniu-Poniwcu i Górkach, dysponujące łącznie ok. 1200 miejscami. W związku z likwidacją uzdrowiska w Jastrzębiu, wzrastającą liczbą osób chorujących na schorzenia gośćcowe (głównie na Śląsku) oraz odkryciem bogatych złóż borowiny w rejonie Ustronia, rozpoczęto budowę dzielnicy wczasowo-sanatoryjnej Zawodzie w Ustroniu. W latach 80. XX w. oddano tam do użytku 5 nowych obiektów sanatoryjnych na 1450 miejsc (Dębski 1975), powiększając tym samym pojemność recepcyjną bazy sanatoryjnej w Beskidzie Śląskim do 2650 miejsc. W 1973 r. zmodernizowano zakład przyrodolecznicy w Ustroniu, przystosowując go do działalności całorocznej. Poszerzono także zakres świadczonych usług - prócz kąpieli borowinowych stosowano wodolecznictwo, zabiegi parafinowe, elektrolecznictwo. W 1975 r. oddano do użytku Śląski Szpital Reumatologiczny, a w 1988 r.

Ryc. 13. Dzielnice wczasowe „aglomeracji turystycznej Ustron-Wisla-Szczyrk”

Fig. 13. Holiday districts of the „tourist agglomeration of Ustron-Wisla-Szczyrk”

Źródło: Dysarz (1975) .

nowy zakład przyrodolecznicy na Zawodziu w Ustroniu.

Według Dębskiego (1975) proces inwestycyjny na obszarze Ustronia, Wisły i Szczyrku doprowadził do powstania jedynej w polskich Karpatach aglomeracji wczasowej, integrującej górskie osadnictwo wczasowe na tradycyjnych i nowych terenach osadniczych, o charakterze łańcuchowym, w układzie zwartym i rozproszonym (gniazdowym) (ryc. 13). Za główne cechy tego typu osadnictwa wczasowego przyjęto:

- powstanie świadome (planowe);
- powstanie odrębnych funkcjonalnie i przestrzennie większych zespołów wczasowych, leczniczo-rehabilitacyjnych i sportowo-rekreacyjnych;
- usytuowanie wymienionych zespołów, w chwili realizacji odrębne, uległo wtopieniu w całość układu dopiero na dalszym etapie rozwoju aglomeracji, tworząc przez długi czas odrębne przestrzennie ogniwa;

- odrębny cykl inwestycyjny każdego ognia;
- powstanie pojedynczych (rozproszonych) obiektów noclegowych poza strefą zwartego budownictwa równoległe z zespołami czasowymi;
- charakter budownictwa blokowego nowo realizowanych zespołów.

Główne elementy (ognia) układu przestrzennego „aglomeracji czasowej” tworzą dzielnica czasowo-lecznicza Zawodzie oraz kompleks ośrodków czasowych w dolinie Jaszowca w Ustroniu, zespoły czasowe na stokach Jarzębatej, Partecznika, Bukowej w Wiśle, a także dzielnica czasowa Szczyrk-Biła (ryc. 13).

Struktura przestrzenna czasowej sieci osadniczej była już w latach 70. XX w. krytycznie oceniana (Rogalewski 1974). Szczególnie zwracano uwagę na nadmierną koncentrację obiektów czasowych, która nie stwarza korzystnych warunków wypoczynku.

Sacha (1986) podkreślał, iż istotnym czynnikiem, który wpłynął na znaczną koncentrację przestrzenną obiektów czasowych był fakt „przyciągania” kolejnych inwestycji turystycznych przez stan rozwoju infrastruktury już istniejącej. Brak tak wyraźnego czynnika indukującego stał się jednym z powodów, iż w pozostałych miejscowościach Beskidu Śląskiego nie doszło do powstania odróżniających się funkcjonalnie i fizjonomicznie dzielnic czasowych.

Elementem wyróżniającym region Beskidu Śląskiego przed 1989 r. był znaczny udział sektora prywatnego w strukturze własności bazy noclegowej, który w latach 80. XX w. dysponował blisko 40% miejsc noclegowych. Sytuacja taka miała miejsce za sprawą znacznej roli kwater prywatnych (pokoje gościnnych) w tworzeniu czasowej i turystycznej pojemności recepcyjnej.

Do połowy lat 70. XX w. głównym gestorem bazy noclegowej w pokojach gościnnych dla potrzeb pobytów czasowych było PTTK, które dysponowało w tych obiektach ok. 2 tys. miejsc noclegowych. Po 1975 roku większość (90%) tej bazy przejęło Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Turystyczne „Beskidy”, które w latach 80. zwiększyło pojemność tej bazy do ok. 9 tys. miejsc, z których rocznie korzystało około 120 tys. osób (Herma 1979).

Specyfiką wynajmu kwater w Beskidzie Śląskim w tym okresie było wynajmowanie miejsc noclegowych z pominięciem przedsiębiorstw turystycznych, w ramach własnej działalności gospodarczej (Szczygielski 1989). Większość kwater prywatnych działała dwufunkcyjnie, z jednej strony jako obiekty służące pobytom czasowym, z drugiej jako ogólnodostępna baza turystyczna. Sytuacja taka nabrała znaczenia w okresie zaostrenia kryzysu gospodarczego w latach 80. XX w., kiedy spadek popytu na kwatery prywatne w Beskidzie Śląskim był znacznie niższy niż w innych częściach Polski, jedynie o ok. 10% (Szczygielski 1989). Pokoje gościnne dysponowały największą liczbą miejsc w bazie ogólnodostępnej, która według Sachy (1986) stanowiła 1/3 pojemności ogólnej recepcyjnej w latach 80. XX w.

Bazę noclegową dla potrzeb turystyki górskiej i krajoznawczej, prócz istniejących schronisk górskich oraz kwater prywatnych, rozwijano na bazie stacji turystycznych i domów wycieczkowych. Na początku lat 70. XX w. funkcjonowało w sumie

Tabela 5

Infrastruktura narciarska w Beskidzie Śląskim w 1989 r.

Table 5

Alpine ski infrastructure in the Silesian Beskid Mts in 1989

Miejscowość Settlement	Liczba wyciągów Number of ski lifts	Długość wyciągów [m] Length of ski lifts	Długość tras zjazdowych [m] Length of ski runs
BIELSKO-BIAŁA*	5	3465	1680
BRENNA	8	3723	4250
ISTEBNA	1	793	1000
JAWORZE	1	170	200
JAWORZYŃKA	1	525	600
KAMESZYNICA	1	383	400
KONIAKÓW	4	1560	1770
LALIKI	1	400	420
MESZNA	3	980	2200
SZCZYRK	20	14320	44680
USTRÓŃ	5	4456	7460
WISŁA	15	8150	13170
RAZEM / TOTAL	65	38925	76930

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

26 stacji turystycznych i domów wycieczkowych, w których dyspozycji było ok. 1750 miejsc noclegowych. Najwięcej tego typu obiektów powstało w Wiśle (8) oraz w Szczyrku (5). Niski standard tych obiektów powodował, iż zaczęły one ulegać stopniowej likwidacji, m.in. w wyniku prowadzonych w połowie lat 70. XX w. procedur kategoryzacyjnych przestały funkcjonować stacje turystyczne, pozostały tylko domy wycieczkowe.

Pojemność ogólnodostępnej bazy turystycznej pod koniec lat 80. XX w. stanowiło 7386 miejsc noclegowych, z których najwięcej znajdowało się w pokojach gościnnych (3500), prócz tego w schroniskach górskich i młodzieżowych (1330), domach wycieczkowych (1022), hotelach (386) oraz campingach i polach biwakowych (1148) (Gibiec 1984; Sacha 1986).

Największą inwestycją dla potrzeb turystyki górskiej było wybudowanie w 1979 r. nowego schroniska na polanie Przysłop pod Baranią Górą. Rozwijała się także sieć schronisk młodzieżowych PTSM, stałych i sezonowych (szkoły), w latach 70. i 80. powstało 11 tego typu obiektów. W latach 80. XX w. rozpoczęły swoją działalność także studenckie schroniska turystyczne na Błotnym, na przełęczy Karkoszczonek oraz w Wiśle Czarnem oraz Istebnej Pietraszonce.

W latach 70. XX w. zapoczątkowany został rozwój nowej formy spędzania czasu wolnego, związany z powstaniem domów rekreacyjnych - drugich domów. W początkowym okresie zjawisko to objęło swoim zasięgiem przede wszystkim miasta - Wi-

słę, Ustroniu i Szczyrk, a w latach następnych rozprzestrzeniło się także na pozostałe miejscowości w Beskidzie Śląskim. Według stanu z 1980 roku liczba drugich domów na tym terenie wynosiła 1115 obiektów, z czego oddanych do użytku było 711, zaś będących w trakcie budowy - 404. Najwięcej drugich domów odnotowano w Brennej (399), Wiśle (260), Szczyrku (87), Jaworzu (85), Górkach (82) i Cisownicy (65) (Homung 1986).

W latach 60. XX w., równolegle z rozbudową bazy noclegowej, nastąpił rozwój infrastruktury narciarskiej w Szczyrku, Wiśle i Ustroniu, głównie za sprawą zakładów przemysłowych (szczególnie kopalń), które zaczęły lokować wyciągi i trasy narciarskie przy własnych domach wczasowych. Inwestycją dającą początek procesowi intensywnego zagospodarowania miejscowości dla potrzeb turystyki narciarskiej była budowa kolejki na Skrzyczne w 1959 r. Okres największego rozwoju infrastruktury narciarskiej przypadł na w połowę lat 60. XX w., kiedy Górnicy Ośrodek Narciarski i Centralny Ośrodek Sportu zaczęły organizować tereny narciarskie w Szczyrku na Małym Skrzycznym i Pośrednim, na północnych stokach Skrzycznego oraz na stokach Beskida. Od 1963 r. funkcjonował także prototypowy wyciąg zaczepowy na Stożek, a od 1967 r. kolej krzesełkowa na Czantorię. W latach 70. XX w. powstały wyciągi narciarskie w Koniakowie na Ochodzie i Jaworzynie Trzycatku, a w latach 80. w Istebnej na Złotym Groniu (4 wyciągi), w Brennej (6 wyciągów), w Mesznej, Kameszniczy i Lalikach, a także nowe wyciągi w Wiśle na Soszowie i Cińkowie oraz w Ustroniu Poniwcu. Na przełomie lat 70 i 80. XX w. zaczęto przebudowę terenów narciarskich na stokach Skrzycznego oraz Stożka, w celu zwiększenia ich przepustowości. Zmodernizowano także kolej krzesełkową na Skrzyczne oraz kolej gondolową na Szyndzielnę.

Do 1989 roku powstało 65 wyciągów narciarskich oraz 76,9 km tras zjazdowych (tabela 5). Największą liczbą wyciągów narciarskich dysponowały Szczyrk (20) oraz Wisła (15). Miasta te posiadały najwyższy stopień wyposażenia w urządzenia narciarskie spośród wszystkich miejscowości turystycznych w polskich Karpatach (Wyrzykowski 1989).

Bibl. Jag

Tereny narciarskie w Szczyrku tworzą zwarte kompleksy, powiązane ze sobą siecią wyciągów, inaczej niż w Wiśle, gdzie urządzenia te rozproszone są na całym obszarze miejscowości. Przyczyna takiego stanu wynika z faktu, iż - w przeciwieństwie do Szczyrku - każdy wyciąg narciarski w Wiśle i Ustroniu należał do innego właściciela.

Najbardziej popularne trasy narciarskie znajdowały się w Wiśle na Stożku, w Ustroniu na Czantorii, w Szczyrku - trasa zjazdowa FIS, stok slalomowy na Beskidku, stoki Małego Skrzycznego, a także tereny narciarskie na Szyndzielni i Klimczoku.

Znaczną niedogodnością terenów narciarskich na tym terenie był brak wyciągów narciarskich dla dzieci oraz brak - szczególnie w Szczyrku - pólek narciarskich dla początkujących narciarzy (Baran 1987).

Dla potrzeb narciarstwa klasycznego zmodernizowano stare skocznie narciarskie w Wiśle, a także wybudowano nowe obiekty w Szczyrku Biłej i na Salmopolu. W latach 70.

urządzono trasy dla narciarstwa biegowego na Kubalonce w Istebnej, a także śniegowe tory saneczkowe w Szczyrku Białej i Wiśle Nowej Osadzie. Równolegle funkcjonowało 42,8 km górskich szlaków narciarskich w rejonie Stożka, Czantorii, Klimczoka i Błotnego.

Szybki rozwój Wisły i Ustronia pociągał za sobą zwiększone zapotrzebowanie na wodę pitną. Aby podolać temu zapotrzebowaniu wybudowano zaporę oraz zbiornik zaporowy Wisła Czarne poniżej połączenia Białej i Czarnej Wiselki, o powierzchni 40 ha i objętości 5 mln m³ (Wróbel 1995).

Za rozwojem bazy noclegowej nie nadążały inwestycje komunalne, które finansowano z budżetów władz lokalnych. W efekcie przez cały okres funkcjonował w miejscowościach turystycznych stan niedorozwoju zaplecza technicznego koniecznego dla obsługi masowego ruchu turystycznego. W szczególności sytuacja ta dotyczyła terenów wiejskich, a przejawiała się w zbyt małej liczbie obiektów gastronomicznych, braku miejsc parkingowych, niewystarczająco rozwiniętej, bądź braku, sieci kanalizacyjnej, w wadliwej infrastrukturze transportowej, braku urządzeń rekreacyjno-sportowych itp.

Znaczną przeszkodą w nadrabianiu wspomnianych braków infrastrukturalnych - pomijając sytuację kryzysu gospodarczego - był fakt, że baza turystyczna, rozwijana przez przedsiębiorstwa spoza regionu, funkcjonowała w oderwaniu od układu lokalnego (Błasiak i in. 1991). Gwałtowny proces urbanizacji turystycznej był kierowany i stymulowany przez pozalokalne ośrodki władzy politycznej i gospodarczej, bez partycypacji miejscowych władz, a często wbrew ich woli. W efekcie doszło do przejęcia przez kapitał zewnętrzny najbardziej atrakcyjnych i najkorzystniejszych terenów rekreacyjnych i inwestycyjnych w Wiśle, Ustroniu, Szczyrku, Węgierskiej Górze i Brennej. Efekty tak prowadzonej kolonizacji turystycznej przed 1989 r. w znaczący sposób wpływają na funkcjonowanie bazy turystycznej współcześnie.

4.2.6. Okres po 1989 r.

Zmiany zachodzące w zagospodarowaniu turystycznym na obszarze Beskidu Śląskiego po 1989 roku są ściśle związane z przebiegiem procesu transformacji systemu społeczno-gospodarczego państwa. Wiodącą rolę w bazie turystycznej, jak w innych działach gospodarki, zaczął odgrywać prywatny sektor własności, odznaczający się największą dynamiką działań podejmowanych w celu tworzenia korzystnych warunków jego rozwoju. W miejscowościach o funkcjach turystycznych istotna rola w inspirowaniu tych działań oraz tworzeniu warunków prawidłowego przebiegu i rozwoju zjawisk turystycznych przypadła w udziale władzom administracyjnym i samorządom lokalnym. Warunki gospodarki wolnorynkowej, konieczność sprostania konkurencji oraz ograniczenie możliwości finansowania i utrzymania bazy turystycznej dla potrzeb turystyki socjalnej zmusiły właścicieli tej bazy do podjęcia działań w kierunku jej dostosowania do zmienionych warunków.

Wyraźnie zaznaczyło się zmniejszenie roli transportu publicznego w ruchu tu-

rystycznym, szczególnie komunikacji kolejowej, na rzecz motoryzacji indywidualnej. Najważniejszymi inwestycjami w infrastrukturze transportowej były budowa drogi szybkiego ruchu, omijającej centrum Ustronia oraz otwarcie przejść granicznych w Zwardoniu, Lesznej Górnej i Istebnej-Jasnowicach, czemu towarzyszyły zabiegi modernizacyjne dróg dojazdowych. Szybko wzrastający ruch samochodowy ujawnił jednak niedostosowanie istniejącej infrastruktury drogowej do zmieniającej się sytuacji.

Za główne zjawiska i procesy, które wpływają na kierunek przemian infrastruktury turystycznej w Beskidzie Śląskim po 1989 roku, można uznać:

- zmiany własnościowe w bazie noclegowej;
- modernizacja i podwyższanie standardu usług bazy noclegowej;
- wzrost liczby placówek gastronomicznych;
- rozbudowa urządzeń sportowo-rekreacyjnych;
- rozwój budownictwa pensjonatowego;
- intensywny rozwój budownictwa drugich domów;
- wprowadzenie działalności marketingowej i promocyjnej w turystycznych obiektach noclegowych oraz gminach turystycznych;
- otwarcie turystycznych przejść granicznych na szlakach i rozwój małego ruchu granicznego.

W ostatniej dekadzie zaszły wyraźne zmiany wielkości zasobów noclegowych poszczególnych właścicieli oraz rodzajów bazy. Według Wernera (1999) główne przyczyny zmian potencjału bazy noclegowej w Polsce po 1989 r., które także ujawniają się na badanym obszarze, to:

- powstawanie nowych obiektów;
- zmiany kwalifikacji obiektu przechodzącego do innej klasy;
- podjęcie działalności turystycznej przez placówki pełniące dotychczas inne funkcje;
- remonty, modernizacje lub podniesienie standardu obiektu kosztem części mieszkalnej;
- likwidacje obiektów.

Bezpośrednim efektem transformacji społeczno-gospodarczej w państwie dla sektora turystycznego była prywatyzacja zakładowych ośrodków wczasowych. Przebiegała ona poprzez prywatyzację zakładów przemysłowych - gestorów bazy, tworzenie różnego rodzaju spółek zarządzających obiektami noclegowymi lub bezpośrednią zmianę właściciela. Z funkcjonujących w 1989 r. na badanym obszarze 229 zakładowych i branżowych ośrodków wczasowych do 2001 r. zmiany własnościowe objęły 177 obiektów, tj. 79.7% całości bazy.

Likwidacji uległy 4 całoroczne i 14 sezonowych ośrodków turystycznych (w Ustroniu - 5, Jaworzu, Węgierskiej Górze i Wiśle - po 3, Bystrej - 2 oraz Bielsku-Białej i Istebnej - po 1).

W pierwszym okresie zmian częstym zjawiskiem było oddawanie zakładowych obiektów wczasowych w dzierżawę. Dzierżawcy, dążąc do pełnego wykorzystania miejsc, rozszerzyli zakres swych usług dla ogółu turystów. W efekcie doszło do prze-

kwalifikowania zamkniętej, zakładowej bazy noclegowej na obiekty o charakterze otwartym, z często towarzyszącą temu zmianą nazwy ośrodka na „hotel” lub „pensjonat”.

W związku z ograniczeniem finansowania w sferze usług socjalnych znacząco zmniejszył się ruch wczasowy w tego typu obiektach - średnio o około 60%.

Proces transformacji zakładowej bazy noclegowej pociągnął również za sobą redukcję zatrudnienia. W porównaniu do końca lat 80. XX w. zatrudnienie w tego typu obiektach zmniejszone zostało średnio o około 55%, a w niektórych przypadkach personel pracowniczy zredukowano o 70-80%. Obecnie średnia liczba osób zatrudnionych w poszczególnych rodzajach bazy noclegowej wynosi: dla hoteli i moteli - 26,4, dla ośrodków wczasowo-szkoleniowych - 9,4, dla pensjonatów - 2,7, dla pokoi gościnnych i gospodarstw agroturystycznych - 1,8, dla schronisk górskich i młodzieżowych - 2,1. Trzeba jednak zaznaczyć, że wartości te są zróżnicowane w obrębie poszczególnych rodzajów bazy, w zależności od wielkości obiektu.

Transformacja własnościowa i procedura repywatyzacyjna objęła także bazę Funduszu Wczasów Pracowniczych. Prócz zmiany statusu FWP, który z dniem 1 września 1997 r. został przekształcony w spółkę prawa handlowego, część obiektów na tym terenie została w latach 90. XX w. zwrócona ich pierwotnym właścicielom. Z 51 budynków wczasowych będących w latach 80. XX w. w gestii FWP, obecnie działają jedynie trzy obiekty w Wiśle, dysponujące 225 miejscami noclegowymi. Repywatyzacją objęto 30 obiektów, z czego w Wiśle - 13, w Bielsku-Białej - 7, w Szczyrku - 5, w Ustroniu - 4, w Węgierskiej Górze - 1, pozostałe zostały sprzedane innym właścicielom.

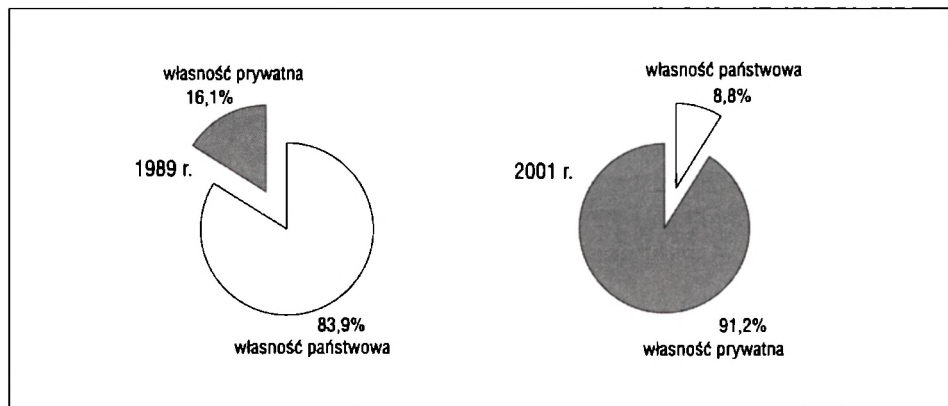
Reorganizacja służby zdrowia oraz skutki ograniczeń wprowadzonych w sferze finansowania usług balneologicznych, spowodowały zmniejszenie frekwencji kuracjuszy w ruchu uzdrowiskowym. Na badanym obszarze likwidacji uległy dwa obiekty sanatoryjne w Wiśle i Ustroniu-Poniwcu, natomiast sanatorium w Bystrej przekwalifikowane zostało na szpital specjalistyczny. Rozszerzenie działalności o zabiegi szpitalne wprowadzono również w sanatorium w Jaworzu oraz w jednym obiekcie sanatoryjnym w Ustroniu, co w rezultacie wiązało się z likwidacją 500 miejsc sanatoryjnych.

Jednakże w związku z oddaniem do użytku na początku lat 90. XX w. ostatnich obiektów na Zawodziu w Ustroniu, pojemność bazy sanatoryjnej w okresie 1989-2001 wzrosła o 9,6%, co odpowiada 255 miejscom noclegowym.

Proces prywatyzacji bazy sanatoryjnej w Beskidzie Śląskim objął 57% miejsc noclegowych, zlokalizowanych głównie w uzdrowiskowej dzielnicy Ustronia. Warunki gospodarki wolnorynkowej przyczyniły się również do podniesienia poziomu usług terapeutycznych, kwalifikacji personelu oraz ograniczania zatrudnienia w pionie administracyjnym (Groch 1997).

Proces prywatyzacji bazy noclegowej oraz rozwój działalności gospodarczej w sektorze turystycznym doprowadziły do zmiany obrazu struktury własnościowej miejsc noclegowych w 2000 r. w porównaniu do roku 1989.

Struktura własnościowa bazy noclegowej w 2000 r., przedstawiona na ryc. 14, wyraźnie pokazuje, iż wśród wyróżnionych rodzajów własności¹⁶, zdecydowana więk-

Ryc. 14. Struktura własnościowa miejsc noclegowych w Beskidzie Śląskim w latach 1989 i 2001

Fig. 14. Ownership structure of accommodation base in the Silesian Beskid Mts. in 1989 and 2001

Źródło: badania własne.

szość bazy noclegowej, pod względem liczby miejsc noclegowych (91,2%), znajduje się w rękach sektora prywatnego.

W strukturze własnościowej miejsc noclegowych w roku 2000 całość bazy hotelowej, pensjonatowej oraz pokoi gościnnych i gospodarstw agroturystycznych należała do właścicieli prywatnych. Własność prywatną stanowiły także domy wycieczkowe oraz schroniska górskie i młodzieżowe. Natomiast do sektora państwowego należy 43% miejsc sanatoryjnych oraz część niesprywatyzowanej jeszcze bazy sezonowych ośrodków wczasowych (32%) i obiektów wczasowo-szkoleniowych (8%). Prywatną własność zagraniczną reprezentuje jeden pensjonat w Wiśle, jednakże nie można wykluczyć udziału kapitału zagranicznego w spółkach będących właścicielami innych obiektów noclegowych.

¹⁶ Przyjęto za Wernerem (1999), że własność państwową stanowi mienie Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych oraz własność komunalna. Własność Skarbu Państwa reprezentują organy władzy, administracji państwowej, kontroli państwowej, wymiaru sprawiedliwości, fundusze, spółki Skarbu Państwa oraz inne jednostki. Państwowe osoby prawne to przedsiębiorstwa państwowe, spółki państwowych osób prawnych, fundusze i inne. Do segmentu komunalnego należą jednostki samorządu terytorialnego, w tym przedsiębiorstwa komunalne, spółki, w których gmina lub inna komunalna osoba prawna ma wszystkie udziały lub akcje oraz fundacje założone przez gminę. Natomiast własność prywatna obejmuje własność prywatną osób fizycznych i innych podmiotów prawnych. Krajowe osoby fizyczne to osoby lub spółki cywilne prowadzące działalność gospodarczą na podstawie ewidencji działalności gospodarczej. Do innych krajowych podmiotów prawnych należą spółki prawa handlowego (jawne, komandytowe, z ograniczoną odpowiedzialnością oraz akcyjne), organizacje społeczne, stowarzyszenia, spółdzielnie i ich związki, fundacje, jednostki samorządu gospodarczego i związkowego, jednostki organizacji wyznaniowych.

Tabela 6

Baza gastronomiczna w Beskidzie Śląskim (2001 r.)

Table 6

Catering base in the Silesian Beskid Mts in 2001

Miejscowość Settlement	Restauracje Restaurants	Bary Bars	Punkty gastronomiczne Snack bars and take away	Razem Total
BIELSKO-BIAŁA*	5	6	8	19
BRENNA	10	27	19	46
BYSTRA	3	4	0	7
CISIEC	0	3	0	3
CISOWNICA	0	2	0	2
GÓRKI	2	9	6	17
ISTEBNA	5	8	3	16
JAWORZE	3	5	0	8
JAWORZYŃKA	1	3	1	5
KAMESZYNICA	0	3	0	3
KONIAKÓW	2	4	2	8
LALIKI	1	2	0	3
LESZNA GÓRNA	0	1	0	1
LIPOWA	0	3	0	3
MESZNA	0	2	0	2
NIELEDWIA	0	2	0	2
OSTRE	0	1	0	1
PRZYBĘDZA	2	2	0	4
RADZIECHOWY	1	1	0	2
SŁOTWINA	0	2	0	2
SZARE	0	2	0	2
SZCZYRK	14	11	20	45
TWARDORZECZKA	0	1	0	1
USTRŃ	18	27	9	54
WĘGIERSKA GÓRKA	2	15	6	23
WISŁA	15	39	12	66
RAZEM / TOTAL	84	195	86	365

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego
/ for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

ści recepcyjnej w tym okresie miały: zmniejszenie się pojemność bazy sezonowej o 25,7% (1010 miejsc noclegowych), zwiększenie liczby miejsc w bazie sanatoryjnej o 9,6%, (255 miejsc) oraz powstanie 1680 miejsc noclegowych, związanych z budową nowych obiektów lub rozbudową już istniejących.

We wszystkich badanych obiektach prowadzono zabiegi modernizacyjne związane z podnoszeniem jakości oferowanych usług. Jednym ze wskaźników podwyższonego standardu bazy noclegowej jest wyposażenie pokoi w łazienki i wc. Wyposażenie to różni się dla poszczególnych rodzajów i kategorii obiektów. Najwyższym standardem sanitarnym charakteryzują się hotele, które mają 58% pokoi z własną łazienką i wc, wśród których pełne (100%) wyposażenie mają hotele pięciogwiazdkowe; trzygwiazdkowe mają prawie wszystkie pokoje z własnymi węzłami sanitarnymi

W latach 90. XX w. powstało 28 nowych, budowanych od podstaw, obiektów noclegowych. Zdecydowana większość tych inwestycji dotyczyła budowy pensjonatów, których do 2000 r. powstało 24, z czego w Brennej - 6, w Wiśle - 6, w Górkach - 2, w Węgierskiej Górze - 4, w Lipowej - 2, w Istebnej - 1, w Ustroniu - 1, w Kameszniczy - 2. W bazie hotelowej powstały, na tym obszarze, 4 obiekty, z czego w Ustroniu - 1, w Wiśle - 2 oraz w Istebnej - 1. Rozbudowie części mieszkalnej, a co za tym idzie, zwiększeniu liczby miejsc noclegowych poddanych zostało łącznie 46 obiektów w bazie hotelowej, pensjonatowej i wczasowo-szkoleniowej, a także 29 pokoi gościnnych i gospodarstw agroturystycznych. W rezultacie tych procesów oddano do użytku 1680 nowych miejsc noclegowych.

Pojawienie się nowego rodzaju bazy noclegowej, jakimi są gospodarstwa agroturystyczne, wiązało się z przekwalifikowaniem się funkcjonujących już pokoi gościnnych.

Pojemność bazy noclegowej na obszarze Beskidu Śląskiego w okresie między 1989 a 2000 r. wzrosła o 4,1%, z 29486 do 30679 miejsc noclegowych. Główne znaczenie dla zmiany pojemno-

(87%), zaś w hotelach dwugwiazdkowych około 2/3 pokoi (69%). Poprawił się także standard sanitarny w innych obiektach hotelarskich - motelach i pensjonatach, które posiadają odpowiednio 42% i 29% pokoi z własną łazienką i wc. Trzeba jednak zaznaczyć, że oprócz hoteli i pensjonatów oferujących poziom usług określony procedurą kategoryzacyjną funkcjonują obiekty używające tych nazw lecz niespełniające nakładanych wymogów. Z pozostałych obiektów najlepsze wyposażenie posiadają sanatoria (29%) oraz domy wczasowo-szkoleniowe (22%). Natomiast pokoje gościnne i gospodarstwa agroturystyczne dysponują w większości wspólnymi węzłami sanitarnymi, jedynie 6% pokoi ma własną łazienkę.

O podwyższaniu standardu może również świadczyć liczba apartamentów i pokoi jednoosobowych oraz zmniejszanie się liczby pokoi wieloosobowych 3 i 4 łóżkowych. Pokoje jednoosobowe i apartamenty w roku 2000 oferowało 86,6% hoteli, 69,8% obiektów wczasowo-szkoleniowych oraz 33,2% pensjonatów, a także nieliczne pokoje gościnne i gospodarstwa agroturystyczne (8,5%). Zabiegi polegające na zmieszaniu liczby łóżek w pokojach wieloosobowych przeprowadzono w 39 obiektach, głównie w byłych zakładowych ośrodkach wczasowych oraz w hotelach niższych kategorii. Celem podniesienia jakości usług, właściciele obiektów noclegowych urządzają parkingi strzeżone dla gości, rozszerzają zakres własnej oferty o sale konferencyjne, sauny, siłownie, sale sportowe, place zabaw, usługi kosmetyczne, fryzjerskie. Prowadzone są również zabiegi mające na celu podniesienie estetyki obiektów i ich otoczenia. W końcu lat 90. XX w. rozpoczęto także wdrażanie komputerowego systemu rezerwacji miejsc w niektórych obiektach noclegowych.

Wprowadzono usługi żywieniowe w części obiektów noclegowych (46,8%), które do tej pory nie posiadały własnych miejsc konsumpcyjnych. Własnym zapleczem gastronomicznym (restauracje, bary, kawiarnie, stołówki) dysponują obecnie wszystkie hotele, pensjonaty i gospodarstwa agroturystyczne, 86,5% obiektów wczasowo-szkoleniowych oraz 19,3% pokoi gościnnych. We wszystkich obiektach hotelowych znajdują się restauracje, a w niektórych (65,4%) także bary i kawiarnie. W bazie pensjonatowej oraz obiektach wczasowo-szkoleniowych przeważają własne stołówki (72,6% i 41,5%). Baza gastronomiczna znajduje się obecnie w 387 obiektach noclegowych, włączając schroniska górskie i domy wycieczkowe, liczy około 16,5 tys. miejsc konsumpcyjnych.

Swoboda działalności gospodarczej znalazła także swój wyraz w licznie powstających obiektach gastronomicznych, głównie w postaci różnego rodzaju barów i punktów gastronomicznych. W okresie między 1989 a 2001 r. potencjał bazy gastronomicznej wzrósł z 27 do 365 obiektów. Najwięcej obiektów gastronomicznych rozpoczęło działalność w Wiśle, Ustroniu, Szczyrku i Brennej, co wynikało z niewielkiej liczby funkcjonujących tam placówek gastronomicznych przed 1989 r.

Na strukturę bazy gastronomicznej w 2001 r., z ogółu 365 obiektów, składało się 84 restauracji, 195 barów i 86 punktów gastronomicznych, oferujących łącznie około 27 000 miejsc konsumpcyjnych (tabela 6).

Najlepiej rozwiniętą bazę gastronomiczną posiadają Wisła (66 placówek), Ustron

Tabela 7. Sports and recreation facilities in the Silesian Beskid Mts in 2001

Miejscowość Settlement	Wyciągi nartnar- skie Ski lifts	Narto- strady Ski trails	Skocznie nartnar- skie Ski jumps	Tory sane- czowe Toboggan- ing	Baseny otwarte Open-air pools	Baseny kryte Indoor pools	Korty tenisowe Tennis courts	Przysta- nie kaja- kowe Canoe	Wypoży- czalnie sprzętu nartnar- skiego Ski rent	Wypoży- czalnie rowerów Bicycle rent	Sdaki turystryki Mountain trails	Trasy rowero- we Bike trails	Trasy spacero- we Walking paths	Tereny łow- cze Hunting areas	Tereny wędka- rskie Fishing areas	Jazda konna Horse riding	Tereny sporto- wo- rekre- acyjne Recrea- tion areas	Boiska sportowe Sports field	Tereny rekreacji wodnej Water recrea- tion
BIELSKO-BIALA*	•	•																	
BRENNA	•	•		•		•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
BYSTRA	•					•			•		•	•		•		•	•		
CISIEC									•		•	•							
CISOWNICA											•	•				•			•
GÓRKI											•	•				•			
ISTEBNA	•						•		•		•	•					•		
JAWORZE	•					•	•		•		•	•				•			
JAWORZYŃKA	•					•	•		•		•	•		•					
KAMESZYNICA	•								•		•	•							
KONIAKÓW	•								•		•	•							
LALIKI	•								•		•	•							
LESZNA GÓRNA									•		•	•							
LIPÓWA											•								
MESZNA	•										•								
NIELEDWIA																			
OSTRE										•	•	•							
PRZYBĘDZA										•	•	•							
RADZIECHÓWY											•	•							
SŁOTWINA											•	•							
SZARE											•	•							
SZCZYRK	•	•	•	•		•	•		•	•	•	•		•		•			
TWARDORZECZKA																			
USTRON	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•		•		•	•	•
WĘGIEŃSKA GÓRKA											•	•	•	•	•		•	•	•
WISŁA	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

(54), Szczyrk (45) i Brenna (46), które mają też najlepiej rozwiniętą sieć restauracji (tabela 6). Najslabiej rozwiniętą bazę gastronomiczną, prócz wsi, które nie dysponują bazą noclegową, posiadają miejscowości o charakterze typowo letniskowym (Leszna Góra, Mieszna, Cisownica). Bazę gastronomiczną stanowią tam pojedyncze restauracje lub bary obsługujące przede wszystkim ludność miejscową.

W strukturze rodzajowej bazy gastronomicznej przeważają bary (53,4%), na które składają się także, różnego rodzaju puby, pizzerie, cukiernie, itp. W minionej dekadzie znacznie wzrosła oferta placówek restauracyjnych, których udział w strukturze bazy gastronomicznej wynosi obecnie 23,1%, przy czym należy liczyć się z dalszym rozwojem tego typu obiektów. Rozmieszczenie sezonowej bazy gastronomicznej, w postaci punktów gastronomicznych, nawiązuje do istnienia letnich terenów rekreacyjnych, np. w centrum Brennej, pod Dębowcem w Bielsku-Białej, a także innych obszarów koncentracji ruchu turystycznego, związanych z turystyką narciarską lub miejscami organizacji plenerowych imprez kulturalno-rozrywkowych.

Usługi żywieniowe, jedynie dla gości korzystających z noclegu, prowadzone są także w 387 obiektach noclegowych. W przypadku większości pensjonatów oraz pokoi gościnnych i gospodarstw agroturystycznych są to stołówki, których pojemność liczy około 16,5 tys. miejsc konsumpcyjnych.

Lata 90. XX w. przyniosły także ożywienie inwestycyjne w sferze infrastruktury towarzyszącej turystyce. Znaczne ograniczenie roli przyjazdowej turystyki społecznej stworzyło konieczność poszerzenia oferty turystycznej miejscowości w celu ożywienia ruchu turystycznego, poprzez budowę nowych urządzeń sportowo-rekreacyjnych oraz modernizację i rozbudowę już istniejących.

Największymi inwestycjami w bazę sportowo-rekreacyjną po 1989 r., a mających wzbogacić ofertę miejscowości były:

- modernizacja kolei linowych na Szyndzielnię (ryc. 15) i Skrzyczne;
- budowa letniego toru saneczkowego na stokach Czantorii w Ustroniu (ryc. 16)

Ryc. 15. Bielsko-Biała - górską kolejką gondolową na Szyndzielnię

Fig. 15. Gondola-lift onto Szyndzielnia mountain in Bielsko-Biała

i Dębowca w Bielsku-Białej;

- modernizacja wyciągów narciarskich w Szczyrku, Ustroniu, Wiśle i Brennej;
- rozpoczęcie budowy parku wodnego w Szczyrku przy DW „Orle Gniazdo”;
- oddanie do użytku wielofunkcyjnej hali sportowej z krytą pływalnią w Szczyrku;
- przebudowa terenów narciarskich na Soszowie w Wiśle, na stokach Palenicy w Ustroniu oraz powstanie całorocznego (pokrytego igielitem) stoku narciarskiego w Bystrej;
- przygotowanie i oznakowanie sieci tras rowerowych;
- rozbudowa i urządzenie terenów sportowo-rekreacyjnych w Brennej i Wiśle.

Ważnymi inwestycjami w kierunku uporządkowania ruchu turystycznego były przebudowa ciągów pieszych i spacerowych w Szczyrku, Wiśle i Ustroniu oraz powstanie nowych miejsc parkingowych.

Istotne znaczenie z punktu widzenia edukacyjnych funkcji turystyki miało także przygotowanie ścieżek przyrodniczych na terenach leśnych w Bielsku-Białej (dolina Wapienicy), Ustroniu (Skalite, Czantoria), Wiśle, Istebnej i Węgierskiej Górze (Mała Barania) przez miejscowe nadleśnictwa.

W latach 90. XX w. rozwinięta została sieć szlaków dla górskiej turystyki rowerowej, o łącznej długości 311,1 km, wykorzystująca częściowo tereny dla turystyki pieszej. Główne trasy rowerowe prowadzą grzbietami wokół doliny Żylicy - od Klimczoka po Skrzyczne i Błotny, wokół doliny Wapienicy, w rejonie Czantorii, przełęczy Kubalonka, grzbietami pasma Baraniej Góry, wokół źródeł Wisły oraz doliną Krężelki.

Obecny stan wyposażenia poszczególnych miejscowości w bazę towarzyszącą, w postaci urządzeń sportowo-rekreacyjnych, wykazuje znaczne dysproporcje (tabela 7). Pod względem rozwoju tego rodzaju urządzeń dominują Wisła, Ustroń, Szczyrk i Brenna.

Równomiernie rozwinięta jest jedynie sieć szlaków dla uprawiania górskiej turystyki pieszej, którymi dysponuje większość badanych miejscowości. Łączna długość szlaków w Beskidzie Śląskim wynosi 426,21 km, z czego na terenie Wisły znajduje się aż 130,45 km (30,6%), zaś ich największe zagęszczenie występuje w rejonie Szynszelni i Klimczoka.

Dobrze rozwinięta jest baza dla uprawiania narciarstwa, którą dysponuje 11 miejscowości. Infrastrukturę narciarską stanowi 42,18 km wyciągów oraz 84497 km tras zjazdowych. Najlepiej rozwiniętą tego typu infrastrukturę posiadają Szczyrk, dysponujący 27 wyciągami o łącznej długości 17,38 km i 45,9 km tras zjazdowych. W minioniej dekadzie wprowadzono sztuczną „uprawę śniegu” (naśnieżanie, ubijanie ratrakami), oświetlenie stoków, a także zintegrowany i zryczałtowany system opłat, za pomocą czytników kart magnetycznych. Dobrze rozwiniętą bazę dla narciarstwa posiada także Wisła (11,05 km wyciągów i 19,8 km tras) oraz Ustroń (odpowiednio - 4,9 km i 7,7 km) i Brenna (4,2 km; 4,9 km). Skocznie narciarskie, w większości wymagające modernizacji zlokalizowane są tylko w Wiśle i Szczyrku - w planach jest rozbudowa skoczni w Wiśle-Malince.

Znaczny rozwój zaobserwowano w ostatnich latach w przypadku rekreacji konnej. Ofertą dla turystyki jeździeckiej oraz hipoterapii dysponują: Brenna, Bystra, Górki, Jaworze, Szczyrk i Wisła. Wyznaczone kąpieliska w obrębie potoków górskich posiadają jedynie Wisła, Ustroń, Brenna i Górki. Mimo, iż dobre warunki do uprawiania rekreacji wodnej posiada Węgierska Górka, to jednak kwestia właściwego przygotowania miejsc do jej uprawiania nie jest rozwiązana. Brakuje dobrze urządzonej terenów sportowo-rekreacyjnych w centrach takich miejscowościach turystycznych, jak Istebna i Bystra, a także we wsiach, które chcą rozwijać funkcję turystyczną, tj. Lipowa i Kamesznica. Niedobór tego typu terenów odczuwają także turyści przybywający do Szczyrku.

Swoboda obrotu ziemią oraz wzrost zamożności niektórych warstw społeczeństwa stały się elementami sprzyjającymi oraz dynamizującymi rozwój zjawiska drugich domów. Na obszarze Beskidu Śląskiego miejscowościami, gdzie obserwowano największe tempo rozwoju tego typu obiektów w tym okresie, były: Brenna, Górki, Jaworze, Istebna oraz Meszna¹⁷. Między 1989 a 2000 r. powstało około 2350 drugich domów, z czego 1/3 w gminie Brenna.

W latach 90. XX w., dzięki wprowadzeniu systemowych rozwiązań w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego w państwie, nastąpił znaczący postęp w rozwoju urządzeń komunalnych służących odprowadzaniu i utylizacji zanieczyszczeń. Podjęwaniu działań w tym zakresie sprzyja obecna autonomia decyzyjna lokalnych władz samorządowych. Do głównych inwestycji w dziedzinie ochrony środowiska należy zaliczyć rozwój sieci kanalizacyjnej w miastach Szczyrku i Ustroniu oraz na

Ryc. 16. Ustroń - górska kolejka krzesełkowa oraz letni tor saneczkowy na Czantorii

Fig. 16. Ustroń - chairlift and summer tobogganing run at the Czantoria mountain

¹⁷ Szczegółową analizę tego zjawiska zamieszczono w rozdziale 5.2.

obszarach wiejskich gmin Brenna, Istebna i Węgierska Górka, a także powstanie nowoczesnych, komunalnych oczyszczalni ścieków w Wiśle (1999 r.), Skoczowie (1997 r.) i Węgierskiej Górze (1998 r.). Ponadto w latach 1995-1999 oddano do eksploatacji mniejsze oczyszczalnie komunalne w Istebnej, Koniakowie i Cisownicy. Aktualnie modernizowana jest także oczyszczalnia ścieków w Ustroniu, w ramach programu ochrony dorzecza górnej Wisły i Zbiornika Goczałkowickiego. Mimo, iż stan rozwoju tego typu infrastruktury nie jest jeszcze wystarczający, jednak pozwolił na częściowe uporządkowanie problemu gospodarki ściekowej w miejscowościach o największej koncentracji ruchu turystycznego.

Współcześnie coraz więcej uwagi poświęca się sprawom związanym z podniesieniem poziomu czystości i estetyki w miejscowościach turystycznych. Wynika to z jednej strony z ustawowych obowiązków władz miejskich i gminnych, a z drugiej ze wzrostu świadomości roli, jaką odgrywa ład i porządek w tworzeniu jakości warunków wypoczynku w obszarach recepcji turystycznej. Koniecznością stała się reorganizacja przedsiębiorstw komunalnych oraz usprawnienie systemu wywozu i utylizacji odpadów.

Stwarzane są także podstawy do współdziałania miejscowości turystycznych w celu koordynacji dalszego rozwoju turystyki na tym terenie. Temu celowi mają również służyć opracowywane lokalne oraz regionalne strategie rozwojowe, uwzględniające rozwój i kształtowanie funkcji turystycznej. W warstwie społecznej zauważalna jest zmiana stosunku ludności miejscowej do przebywających w miejscowościach turystów. Transformacja opinii mieszkańców w odniesieniu do faktu znacznego ruchu turystycznego w znacznym stopniu uwarunkowana jest względami ekonomicznymi i wzrostem świadomości roli, jaką turystyka odgrywa w aktywizacji gospodarczej miejscowości, a tym samym w zabezpieczeniu egzystencji ludności miejscowej.

5. WSPÓŁCZESNA FUNKCJA TURYSTYCZNA REGIONU

5.1. Stan rozwoju bazy noclegowej

Podstawowym miernikiem zagospodarowania turystycznego obszarów recepcji turystycznej jest wielkość bazy noclegowej (Wyrzykowski 1989). Według Rogalewskiego (1977) baza noclegowa stanowi podstawowy element zagospodarowania turystycznego, gdyż zapewniając turystyce nocleg wraz z podstawowymi urządzeniami sanitarnymi, warunkuje z jednej strony rozwój funkcji turystycznej na poszczególnych obszarach, z drugiej zaś umożliwia uprawianie podstawowych rodzajów turystyki.

Turystyczna baza noclegowa w 2000 r. na obszarze Beskidu Śląskiego liczyła 686 obiektów, które dysponowały 30579 miejscami noclegowymi, z czego w bazie całorocznej znajdowało się 27667 miejsc (90,5%), zaś w sezonowej 2912 (9,5%) (tabele 8 i 9).

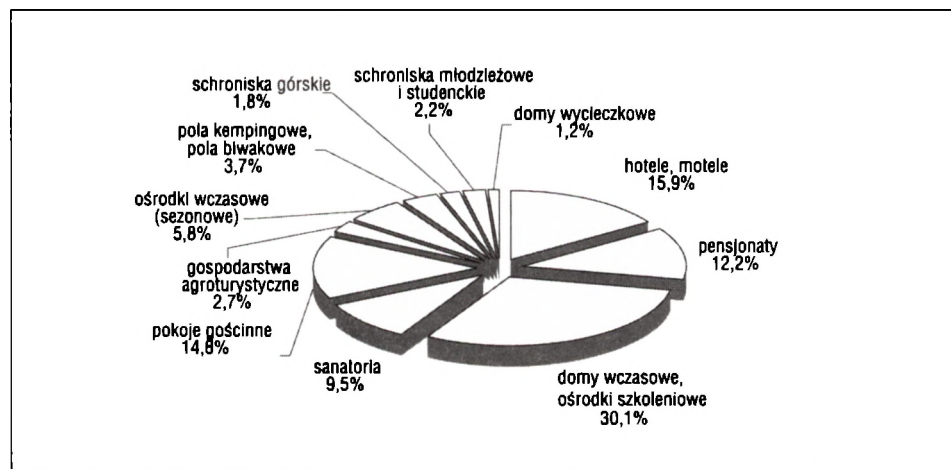
Największymi zasobami noclegowymi dysponowały obiekty wczasowe i szkoleniowe, posiadające łącznie 11024 miejsc (35,9% wszystkich miejsc noclegowych) (ryc. 17), z czego na 136, funkcjonujących całorocznie, domów wczasowych i ośrodków szkoleniowych, przypada 9236 miejsc (30,1%), zaś na 30 sezonowych ośrodków wczasowych - 1788 (5,8%).

Największa liczba domów wczasowych i ośrodków szkoleniowych zlokalizowana jest w Wiśle - 57 obiektów (tabela 8). Znaczna ich liczba znajduje się także w Ustroniu - 22 obiekty i Szczyrku - 20. Łącznie, w tych trzech miejscowościach skupionych jest 73,3% tego rodzaju obiektów, co odpowiada 78,3% ich łącznej pojemności recepcyjnej na badanym obszarze. Pozostałe domy wczasowe i ośrodki szkoleniowe znajdują się w Węgierskiej Górze (8), Jaworzu (5), po cztery w Istebnej, Bystrej i Brennej, po

trzy w Bielsku-Białej i Lalikach, dwa w Ciścu oraz po jednym w Jaworzynie, Kamieszniczy i Koniakowie. Sezonowe ośrodki czasowe koncentrują się głównie w Brennej (11), Ustroniu (10) i Wiśle (5). Prócz tego, pojedyncze ośrodki znajdują się także w Węgierskiej Górze, Jaworzu i Szczyrku.

Kolejne pod względem pojemności recepcyjnej są pokoje gościnne wraz z gospodarstwami agroturystycznymi, liczące odpowiednio 254 i 41 obiektów. Skupiają one łącznie 5356 miejsc noclegowych (17,5% wszystkich miejsc) (ryc. 17), z czego na pokoje gościnne przypada 4529 (14,8%), a gospodarstwa agroturystyczne 827 (2,7%). Aż 74,5% tego typu obiektów znajduje się w czterech miejscowościach: Szczyrk (77 obiekty), Wisła (68), Brenna (40) i Ustroniu (35). Natomiast w takich wsiach, jak: Szare (3), Nielewka (1) i Radziechowy (1) stanowią one jedyny rodzaj bazy noclegowej.

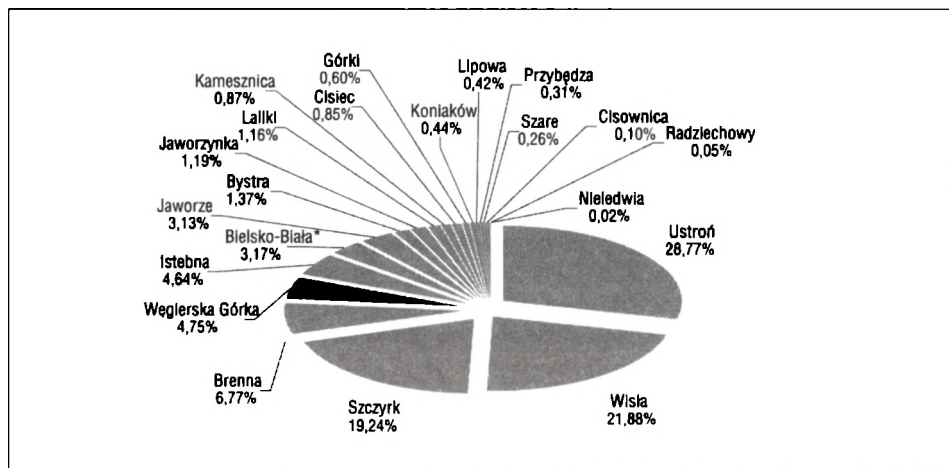
Nieco mniejszą liczbą miejsc noclegowych dysponują hotele i motele - 52 obiekty, posiadające 4790 miejsc (15,9% wszystkich miejsc noclegowych). Największa liczba obiektów hotelowych znajduje się w Ustroniu - 20, następnie w Szczyrku - 12, Wisła - 6 oraz Bielsku-Białej, gdzie z grupy 10 hoteli znajdujących się w granicach miasta - 5 zlokalizowanych jest w dzielnicach leżących w obrębie Beskidu Śląskiego. W całości bazy hotelowej na obszarze Beskidu Śląskiego przeważają placówki o średnim standardzie: dwu- i trzygwiazdkowe, liczące odpowiednio 18 i 31 obiektów. Wyższe

Ryc. 17. Struktura wielkościowa bazy noclegowej według liczby miejsc noclegowych w poszczególnych rodzajach obiektów

Fig. 17. The size structure of the accommodation objects by the number of beds in different types of the base

Źródło: badania własne.

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego /for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts.

Ryc. 18. Udział poszczególnych miejscowości w strukturze wielkościowej bazy noclegowej

Fig. 18. Share of towns and villages in the capacity of the accommodation base

Źródło: badania własne.

kategorie reprezentowane są przez dwa hotele czterogwiazdkowe i jeden hotel pięcigwiazdkowy w Ustroniu.

Coraz większe znaczenie w obsłudze ruchu turystycznego na badanym obszarze odgrywa baza pensjonatowa, która pod względem liczby obiektów, zajmuje kolejną pozycję po obiektach wczasowo-szkoleniowych oraz pokojach gościnnych. Ze 115 tego rodzaju obiektów, aż 75,6% znajduje się w trzech miejscowościach: w Wiśle (39), w Brennej (24) i w Szczyrku (24). Kolejnymi miejscowościami, w których odnotowano istnienie bazy pensjonatowej są: Węgierska Górka, Ustroń (po siedem obiektów), Istebna, Laliki, Lipowa (po dwa) oraz Bielsko-Biała, Cisiec, Górki, Jaworze, Jaworzynka, Koniaków i Przybędza (po jednym). Łączna pojemność recepcyjna bazy pensjonatowej wynosiła w badanym okresie 3739 miejsc noclegowych.

Bazę leczniczo-sanatoryjną w 2000 r. stanowiło 14 obiektów, które dysponowały 2905 miejscami dla kuracjuszy. Przeważająca część miejsc - 2010 (69,2% wszystkich miejsc sanatoryjnych) zlokalizowana jest w Ustroniu, gdzie funkcjonuje 8 tego typu obiektów. Prócz tego obiekty bazy sanatoryjnej działały także w Istebnej - 1 obiekt (480 miejsc), w Jaworzu - 3 (260) oraz w Górkach - 1 (100) i w Wiśle - 1 (55).

Obiekty służące turystyce górskiej i krajoznawczej reprezentowane przez schroniska górskie (12 obiektów), schroniska młodzieżowe i studenckie (15) oraz domy

T a b e l a 8. Liczba obiektów noclegowych w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego w 2000 r.
 T a b l e 8. Number of accommodation objects in towns and villages in the Silesian Beskid Mts. in 2000

Miejscowość Settlement	Liczba obiektów wg rodzaju bazy noclegowej Number of objects by type of accommodation base											Ogółem objekty Total objects
	Hotele, motele Hotels, motel	Pensjonaty Guesthouses	Domy wczasowe, ośrodki szkoleniowe Permanent holiday resorts	Sanatoria Health resorts	Pokoje gościnne Lodgings	Gospo- darstwa agrotury- styczne Agrotourism	Ośrodki wczasowe (sezonowe) Seasonal holiday resorts	Pola kempingowe, pola biwakowe Campsites	Schroniska górskie Mountain huts	Schroniska młodzieżowe i studenckie Youth hostels	Domy wycieczkowe Hostels	
BIELSKO-BIALA*	5	1	3	0	0	0	0	3	3	0	0	15
BRENNA	1	24	4	0	38	2	11	3	1	1	0	85
BYSTRĄ	1	0	4	0	0	4	0	0	0	0	0	9
CISIEC	0	1	2	0	6	1	0	0	0	0	0	10
CISOWNICA	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
GÓRKI	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3
ISTEBNA	2	2	4	1	7	2	0	1	1	2	0	22
JAWORZE	1	1	5	3	0	3	1	1	0	0	0	15
JAWORZYŃKA	1	1	1	0	6	1	0	0	0	1	0	11
KAMIEŚNICA	0	1	1	0	6	2	0	0	0	1	0	11
KONIAKÓW	0	1	1	0	3	0	0	0	0	1	0	6
LALIKI	1	2	3	0	4	4	0	0	0	0	0	14
LESZNA GÓRNA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LIPÓWA	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	4
MESZNA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NIELEWIA	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
OSTRĘ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PRZYBĘDZA	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
RADZIECHÓWY	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
SŁOTWINA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SZARÉ	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	3
SZCZYRK	12	24	20	0	73	4	1	2	2	3	1	142
TWARDORZECZKA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
USTRON	20	7	22	8	35	0	10	3	1	3	0	109
WĘGERSKA GÓRKA	0	7	8	0	14	5	2	1	0	0	0	37
WIŚLA	6	39	57	1	60	8	5	2	3	3	1	185
RAZEM / TOTAL	52	115	135	14	254	41	30	16	12	15	2	686

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

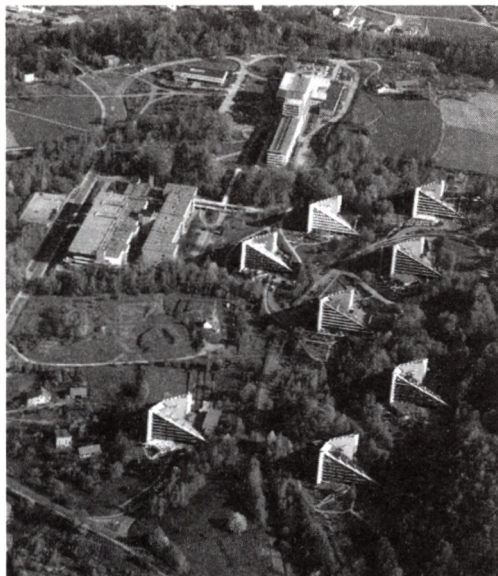
Źródło: badania własne.

Tabela 9. Liczba miejsc noclegowych wg rodzaju bazy w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego w 2000 r.
 Table 9. Number of beds by type of objects in towns and villages in the Silesian Beskid Mts in 2000

Miejscowość Settlement	Miejsca noclegowe wg rodzaju bazy Beds by type of accommodation objects											Ogółem Total	
	Hotele, motele Hotels, moteles	Pensjonaty Guesthouses	Domy wczasowe, ośrodki szkoleniowe Permanent holiday resorts	Sanatoria Health resorts	Pokoje gościowe Lodgings	Gospo- darstwa agrotury- styczne Agrotourism	Ośrodki wczasowe (sezonowe) Seasonal holiday resorts	Pola kempingowe, pola biwakowe Campsites	Schroniska górskie Mountain huts	Schroniska młodzieżowe i studenckie Youth hostels	Domy wycieczkowe Hostels		Miejsca noclegowe Beds
BIELSKO-BIALA*	390	35	205	0	0	0	0	230	110	0	0	970	148
BRENNA	65	426	225	0	542	45	550	120	58	40	0	2071	670
BYSTRA	120	0	255	0	0	44	0	0	0	0	0	419	0
CISIEC	0	41	77	0	126	16	0	0	0	0	0	260	49
CISOWNICA	0	0	0	0	0	0	0	0	32	0	0	32	0
GÓRKI	42	40	0	100	0	0	0	0	0	0	0	182	0
ISTEBNA	90	105	270	480	185	56	0	75	40	118	0	1419	75
JAWORZE	230	23	340	260	0	52	28	25	0	0	0	958	0
JAWORZYNKA	100	90	64	0	75	12	0	0	12	24	0	365	24
KAMESZYNICA	0	22	24	0	95	80	0	0	0	45	0	266	0
KONIAKÓW	0	45	45	0	24	0	0	0	0	22	0	136	33
LALIKI	30	80	124	0	56	66	0	0	0	0	0	356	30
LESZNA GÓRNA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LIPOWA	0	79	0	0	0	48	0	0	0	0	0	127	0
MESZNA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MIĘDZUWIA	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	6	0
OSTRE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PRZYBYDZA	72	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	94	0
RADZIECHÓWY	0	0	0	0	15	0	0	0	0	0	0	15	0
SŁOTWINA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SZARE	0	0	0	0	0	79	0	0	0	0	0	79	0
SZCZYRK	1013	725	2067	0	1520	45	30	105	82	96	200	5883	150
TWARDORZCZKA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
USTRŃ	2300	285	2450	2010	450	0	685	350	48	220	0	8798	980
WIEGERSKA GÓRKA	0	367	375	0	225	190	220	75	0	0	0	1452	410
WISLA	438	1354	2715	55	1210	94	275	168	185	125	172	6791	343
RAZEM / TOTAL	4890	3739	9236	2905	4529	827	1788	1148	555	690	372	30679	2912

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

Ryc. 19. Dzielnica uzdrowiskowa Zawodzie w Ustroniu (część południowa)

Fig. 19. The southern part of Zawodzie spa district in Ustronie

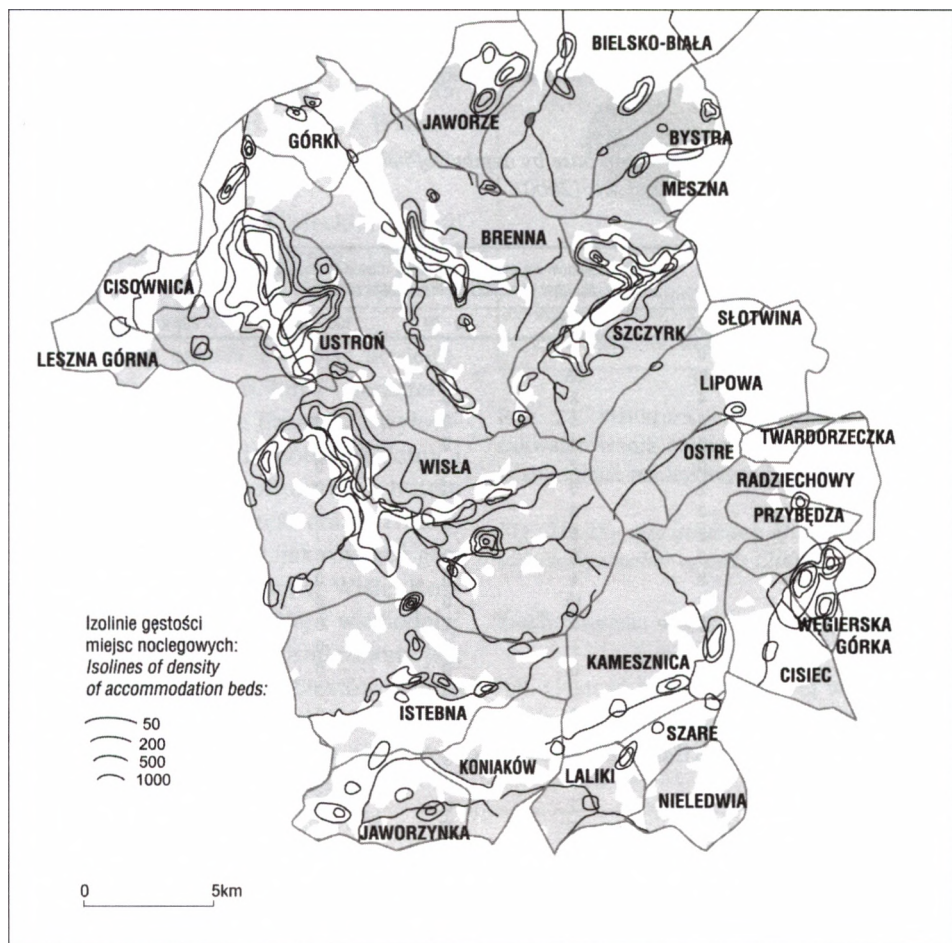
wycieczkowe (2) oferują łącznie 1617 miejsc noclegowych dla turystów.

Sezonowa baza turystyczna, oprócz sezonowych ośrodków wczasowych, obejmuje również pola kempingowe i biwakowe, których pojemność wynosi około 1150 miejsc. Z 16 tego typu obiektów po trzy zlokalizowane są w Bielsku-Białej, w Brennej, w Ustroniu, po dwa w Wiśle i Szczyrku oraz po jednym w Istebnej, w Jaworzu i Węgierskiej Górze.

Analiza rozkładu przestrzennego bazy noclegowej (ryc. 18) pokazuje znaczną koncentrację przestrzenną tego zjawiska. Aż 63,6% wszystkich obiektów noclegowych oraz 69,9% całej pojemności recepcyjnej Beskidu Śląskiego skoncentrowana jest w Ustroniu, Wiśle i Szczyrku. Największą pojemnością recepcyjną na badanym obszarze dysponuje Ustronie - 8798 miejsc (tabela 8). W strukturze miejsc noclegowych tego miasta dominujące znaczenie mają hotele (26,1%),

domy wczasowe (27,8%) oraz obiekty sanatoryjne (22,8%). Ustronie posiada także najwyższą liczbę miejsc (980) w sezonowych ośrodkach wczasowych spośród wszystkich badanych miejscowości.

Największą liczbą obiektów noclegowych znajduje się w Wiśle (185), które dysponują 6691 miejscami noclegowymi. W strukturze rodzajowej bazy noclegowej tej miejscowości przeważają pokoje gościnne z gospodarstwami agroturystycznymi oraz domy wczasowe i ośrodki szkoleniowe, stanowiące łącznie 67,6% wszystkich obiektów i 60,1% miejsc noclegowych w tym mieście. Podobnie w Szczyrku, dysponującym 5883 miejscami noclegowymi, pojemność recepcyjna w tego typu obiektach stanowi 61,7% całości bazy turystycznej miasta. Kolejne pozycje pod względem liczby miejsc noclegowych zajmują: Brenna (2071), Węgierska Górka (1452), dysponujące także rozwiniętą bazą sezonową (odpowiednio 32,4% i 28,2% miejsc w całości bazy dla tych miejscowości) oraz Istebna (1419), ze znaczącym odsetkiem (33,8%) miejsc sanatoryjnych. Około 1000 miejsc noclegowych posiadają Jaworze oraz część Bielska-Białej położona na terenie Beskidu Śląskiego. W przedziale pojemności recepcyjnej 100-500 miejsc znajdują się: Bystra, Cisiec, Górki, Jaworzynka, Kamesznica, Koniańków, Laliki i Lipowa. Natomiast najsłabiej rozwiniętą bazę noclegową (<100 miejsc)

Ryc. 20. Mapa gęstości miejsc noclegowych na obszarze Beskidu Śląskiego (2000 r.)

Fig. 20. Map of density of accommodation beds in the Silesian Beskid Mts (2000)

Źródło: badania własne.

mają: Cisownica, Przybędza, Radziechowy oraz Szare. Należy również podkreślić, że w czterech miejscowościach: Leszna Góra, Meszna, Ostre oraz Twardorzeczka nie stwierdzono istnienia żadnych obiektów noclegowych.

W celu dokładnego zbadania i zobrazowania przestrzennego zróżnicowania potencjału noclegowego na obszarze Beskidu Śląskiego opracowano mapę gęstości miejsc noclegowych (ryc. 20). Za jednostkę natężenia tego zjawiska przyjęto liczbę

Tabela 10

Struktura wielkościowa bazy noclegowej wg liczby miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego (2000 r.)

Table 10

The size structure of accommodation base by number of beds in different types of objects in towns and villages in the Silesian Beskid Mts (2000)

Miejscowość Settlement	Liczba obiektów wg przedziałów liczby miejsc noclegowych Number of objects by the number of beds					Ogółem obiekty noclegowe Total/ objects
	< 20	20 - 49	50 - 99	100 - 200	> 200	
BIELSKO-BIAŁA*	0	7	6	2	0	15
BRENNA	40	35	7	3	0	85
BYSTRA	4	3	0	2	0	9
CISIEC	5	5	0	0	0	10
CISOWNICA	0	1	0	0	0	1
GÓRKI	0	2	1	0	0	3
ISTEBNA	2	9	10	0	1	22
JAWORZE	2	5	5	2	1	15
JAWORZYŃKA	3	5	2	1	0	11
KAMESZYNICA	5	6	0	0	0	11
KONIAKÓW	2	4	0	0	0	6
LALIKI	4	10	0	0	0	14
LESZNA GÓRNA	0	0	0	0	0	0
LIPOWA	0	4	0	0	0	4
MESZNA	0	0	0	0	0	0
NIELEDWIA	1	0	0	0	0	1
OSTRE	0	0	0	0	0	0
PRZYBĘDZA	0	1	1	0	0	2
RADZIECHOWY	1	0	0	0	0	1
SKOTWINA	0	0	0	0	0	0
SZARÉ	2	1	0	0	0	3
SZCZYRK	35	72	27	6	2	142
TWARDORZECZKA	0	0	0	0	0	0
USTRÓŃ	32	27	21	27	2	109
WĘGIERSKA GÓRKA	10	18	6	3	0	37
WISIA	62	77	38	8	0	185
RAZEM / TOTAL	210	292	124	54	6	686

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

miejsc noclegowych na 1 km². Obraz izolinii gęstości wskazuje, iż ich przebieg silnie zdeterminowany jest ukształtowaniem terenu i układem górskich dolin. Ukazuje także wyraźną przewagę potencjału bazy noclegowej w zachodniej i środkowej części nad pozostałym obszarem Beskidu Śląskiego.

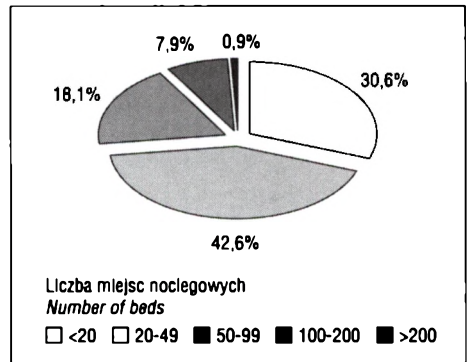
Najwyższe wartości wskaźnika gęstości miejsc noclegowych, powyżej 1000 miejsc noclegowych na 1 km² występują w pięciu miejscowościach: Ustronie, Wisła, Szczyk, Węgierska Górka oraz Istebna. W obrębie tych miejscowości obszary o największej gęstości miejsc noclegowych obejmują stoki o ekspozycji południowej i południowo-zachodniej, a w szczególności:

- dzielnice Zawodzie, Jaszowiec oraz Polana w Ustroniu;
- dzielnice Partecznik, Jarzębata, Nowa Osada, Czarne w Wiśle;
- dolinę potoku Biła i część Centrum Szczyrku;
- rejon Baraniej Cisieckiej i część Centrum w Węgierskiej Górze;
- rejon przełęczy Kubalonka w Istebnej.

Znaczną gęstością miejsc noclegowych (500-1000 m.n./km²) charakteryzują się także centrum Brennej, z wylotowymi odcinkami dolin potoków Jatny i Hołcyna, rejon sanatorium oraz hotelu „Jawor” w Jaworzu, część doliny Bystrej wokół hotelu „Magnus”, jak również górna część doliny Jawornika w Wiśle. Rozkład izolunii w południowej i wschodniej części Beskidu Śląskiego uzależniony jest

od punktowego rozkładu obiektów noclegowych. Gęstość bazy noclegowej w tej części badanego obszaru tylko miejscami przekracza wartość 200 miejsc noclegowych na km².

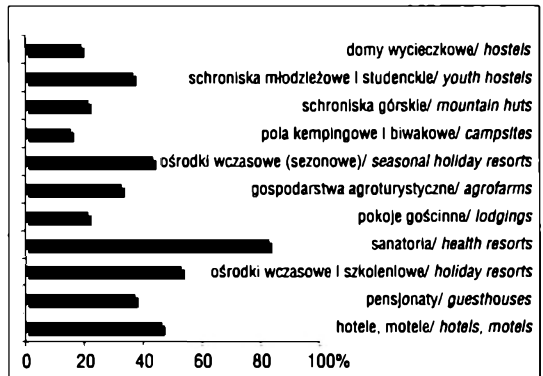
Struktura wielkościowa obiektów noclegowych, analizowana według liczby miejsc noclegowych w poszczególnych obiektach wskazuje, iż przeważają obiekty średniej wielkości, których liczba miejsc noclegowych mieści się w przedziałach 20-49 oraz 50-99 (ryc. 21). Stanowią one łącznie 60,7% całej bazy noclegowej. Obiekty małe, posiadające mniej niż 20 miejsc noclegowych stanowią 30,6% ogółu obiektów. Ich znaczenie wzrasta w miejscowościach charakteryzujących się znacznym udziałem pokoi gościnnych w strukturze bazy noclegowej, np. Wisła, Ustron, Brenna i Szczyrk. Specyficzną cechą rozmieszczenia obiektów dużych (100-200) oraz bardzo dużych (>200) jest to, że z ogólnej liczby

Ryc. 21. Struktura wielkościowa obiektów zakwaterowania zbiorowego wg przedziałów liczby miejsc noclegowych (2000 r.)

Fig. 21. The size structure of accommodation objects by number of beds (2000)

Źródło: badania własne.

Ryc. 22. Wykorzystanie bazy noclegowej wg rodzaju obiektu (2000 r.)

Fig. 22. Level of use of the accommodation objects

Źródło: badania własne.

Tabela 11. Ruch turystyczny w bazie noclegowej na obszarze Beskidu Śląskiego w 2000 r.
 Table 11. Number of tourists in the accommodation objects in the Silesian Beskid Mts in 2000

Miejscowość Settlement	Liczba turystów w obiektach noclegowych Number of tourists in accommodation objects										Ogółem liczba turystów Total number of tourists	Średnia długość pobytu Average length of stay
	Hotele, motele Hotels, motel	Pensjonaty Guesthouses	Domy wczasowe osiedla szkoleniowe Permanent holiday resorts	Sanatoria Health resorts	Pokoje gościnne Lodgings	Gospodarstwa agroturysty- czne Agrofarm	Ośrodki wczasowe Seasonal holiday resorts	Pola kempingowe, pola biwakowe Campsites	Schroniska górskie Mountain huts	Schroniska młodzieżowe, studenckie Youth hostels		
BIELSKO-BIALA*	19545	453	6320	0	0	0	0	1525	1980	0	29823	2,1
BRENNA	2565	11448	6621	0	5789	345	3083	948	1816	0	32615	3,7
BYSTRA	4140	0	8342	0	0	854	0	0	0	0	13336	2,7
CISIEC	0	380	820	0	1850	155	0	0	0	0	3205	6,2
CISOWNICA	0	0	0	0	0	0	0	0	220	0	220	2,2
GÓRKI	256	145	0	440	0	0	0	0	0	0	841	11,2
ISTEBNA	670	845	4460	2120	2515	348	350	240	224	650	12072	4,9
JAWORZE	6508	529	6184	760	0	668	0	120	0	0	15119	5,3
JAWORZYŃKA	2850	654	726	0	583	175	0	0	0	180	5168	6,2
KAMESZYNICA	0	820	745	0	1450	460	0	0	0	140	3615	4,9
KONIAKÓW	0	150	190	0	450	0	0	0	0	260	1050	6,1
LALKI	110	366	654	0	899	965	0	0	0	0	2994	5,6
LESZNA GÓRNA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LIPOWA	0	340	0	0	0	311	0	0	0	0	651	3,1
MESZNA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NIELEWIA	0	0	0	0	45	0	0	0	0	0	45	4,6
OSTRE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PRZYBĘDZA	1886	266	0	0	0	0	0	0	0	0	2152	3,3
RADZIECHÓWY	0	0	0	0	58	0	0	0	0	0	58	3,9
SŁOTWINA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SZARE	0	0	0	0	267	131	0	0	0	0	398	4,1
SZCZYRK	42794	6950	40842	0	16950	446	504	454	786	2586	118458	3,4
TWARDORZECZKA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
USTRON	69657	4220	64729	20208	5056	0	0	5414	2528	13159	189125	5,1
WĘGERSKA GÓRKA	0	5413	8045	0	1688	1458	1970	815	0	0	19389	3,9
WISŁA	14508	20889	82350	327	15084	3550	1522	1410	4236	1580	149271	3,6
RAZEM / TOTAL	165489	53868	231028	23855	52684	9866	10579	10926	11790	18555	599605	x

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

60 tego typu obiektów, prawie połowa (48,3%) znajduje się w Ustroniu. Natomiast największe obiekty noclegowe, liczące ponad 400 miejsc noclegowych, znajdują się w Szczyrku (Dom Wczasowy „Orle Gniazdo” - 600 miejsc, Hotel „Klimczok” - 420)¹.

Stopień wykorzystania obiektów noclegowych (ryc. 22) zmienia się w poszczególnych sezonach, miesiącach, tygodniach, a nawet dniach. Analizie poddano średnie roczne wykorzystanie obiektów, mierzone odsetkiem udzielonych noclegów w roku, w stosunku do nominalnej liczby miejsc noclegowych dla poszczególnych miejscowości oraz rodzajów bazy noclegowej. Najwyższy stopień wykorzystania miejsc noclegowych wśród wszystkich rodzajów obiektów noclegowych w badanym okresie odnotowano w bazie sanatoryjnej - 82,6%, z której skorzystało 23855 kuracjuszy (tabela 11).

Największą liczbę turystów zanotowano w domach wczasowych i ośrodkach szkoleniowych (231028), w których stopień wykorzystania miejsc noclegowych osiągnął poziom 52,8%. Nieco niższe wykorzystanie zdolności recepcyjnej zanotowano w hotelach i motelach (46,2 %), które odwiedziło 165489 gości. Wartości wskaźników wykorzystania dla tego typu obiektów w Beskidzie Śląskim są zbliżone do średnich krajowych. Zbliżony stopień wykorzystania posiadają sezonowe ośrodki wczasowe (43,3%), pensjonaty (37,1%) oraz schroniska młodzieżowe (36,5%). Niższy poziom wykorzystania pojemności recepcyjnej zanotowano w schroniskach górskich (21,2%), w których z noclegu skorzystało 11790 osób. Najmniej wykorzystane są miejsca w domach wycieczkowych (18,9%) i na polach biwakowych i kempingowych (15,2%).

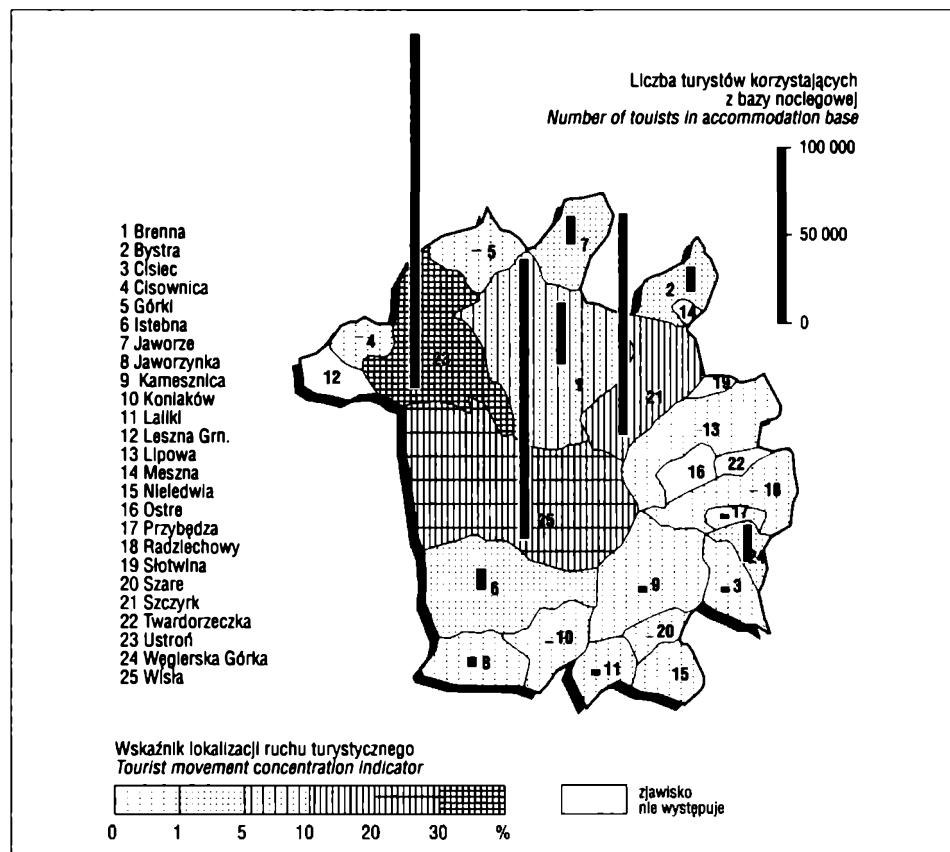
Interesującym wydaje się fakt, iż wykorzystanie miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych jest wyższe niż w pokojach gościnnych. Sytuacja ta różni się od obserwowanych tendencji w innych regionach Polski (Werner 1999). Za przyczynę takiego stanu można uznać wyższy standard wyposażenia gospodarstw agroturystycznych,

Ryc. 23. Wisła - hotel „Golebiewski”, najnowsza duża inwestycja w bazie hotelowej

Fig. 23. Wisła - „Golebiewski” hotel, the recent big investment in the hotel base

¹ W analizie nie uwzględniono będącego wówczas w trakcie budowy hotelu „Golebiewski” w Wiśle przewidzianego na ok. 500 miejsc oraz leżącego poza terenem badań hotelu „Parkhotel Vienna” w Bielsku-Białej, z ok. 300 miejscami noclegowymi.

Ryc. 24. Ruch turystyczny w bazie noclegowej na obszarze Beskidu Śląskiego w 2001 r.

Fig. 24. Tourist movement in the accommodation base in the Silesian Beskid Mts in 2001

Źródło: badania własne.

przejawiający się m.in. w średnio mniejszej liczbie łóżek w tych obiektach (2,8) niż w pokojach gościnnych (3,6). Istotnym wydaje również fakt szerszego zakresu oferowanych usług przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych, głównie jeśli chodzi o wyżywienie, lepiej zagospodarowane otoczenie obiektu oraz organizowanie różnego rodzaju „atrakcji” dla turystów (np. kuligi, biesiady itp.)².

Najwyższy stopień wykorzystania bazy recepcyjnej (>50%) zanotowano w miejscowościach dysponujących znacznym odsetkiem miejsc sanatoryjnych w strukturze bazy recepcyjnej - Ustronł, Górkł oraz we wsiach - Jaworze i Jaworzynka, w których

o poziomie wykorzystania decyduje w głównej mierze poziom sprzedaży miejsc w jednym dużym obiekcie noclegowym³. W przedziale wykorzystania 40-50% znajdują się tylko Wisła, ze współczynnikiem 42,6% oraz Bystra - 41,3%. Stosunkowo wysoki, w porównaniu z innymi miejscowościami, poziom wykorzystania pojemności recepcyjnej miejscowości te zawdzięczają istnieniu dwóch sezonów turystycznych w roku (letniego i zimowego). Najliczniejsza grupa miejscowości (7) mieści się w przedziale 30,1-40%. Uwagę zwraca stosunkowo niski poziom wykorzystania bazy w Szczyrku (33,4%) co, jak się wydaje, ma swoją przyczynę w nierównomiernym rozkładzie przyjazdów turystycznych w ciągu roku i jego niewielkim natężeniu w ciągu lata. Dla miejscowości mieszczących się w przedziale 20-30% na obniżenie poziomu wykorzystania wpływa m.in. obecność znacznego odsetka miejsc w bazie sezonowej (np. Brenna, Węgierska Górka, Cisiec) oraz w pokojach gościnnych (Szare, Koniaków, Laliki). Najniższy stopień wykorzystania (<20%) obserwuje się we wsiach Nieledwia i Radziechowy, z niewielką liczbą miejsc noclegowych znajdujących się w pokojach gościnnych.

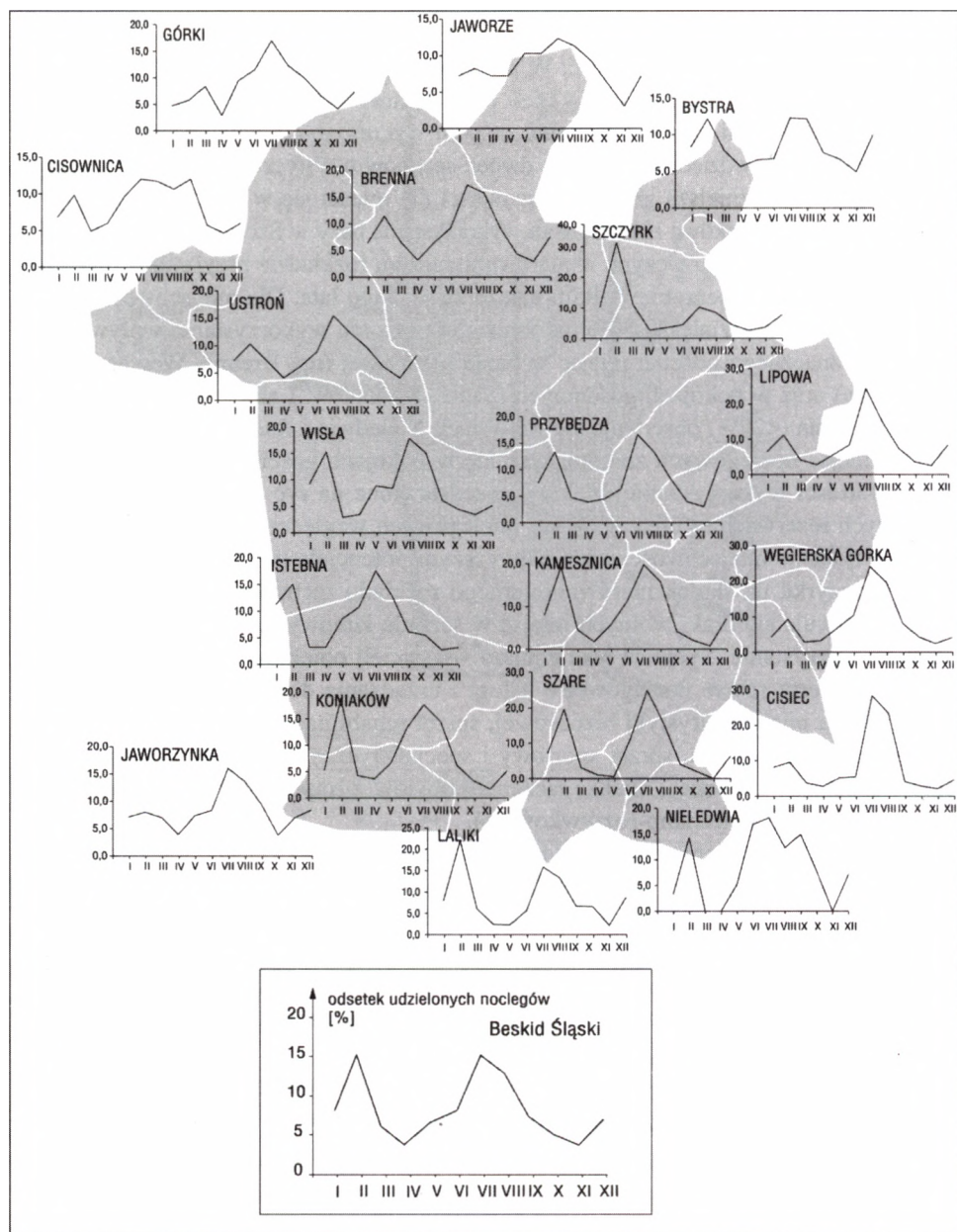
Wartości wykorzystania obiektów przedstawione na ryc. 22 mogą świadczyć o znacznych rezerwach w ofercie miejsc noclegowych względem potrzeb noclegowych i to nie tylko w miejscowościach o najwyższym potencjale noclegowym. Przykładowo w Szczyrku na skutek nierównomiernego rozkładu ruchu turystycznego w ciągu roku obserwuje się braki wolnych miejsc w sezonie zimowym, zaś latem ich znacząco niewykorzystanie. Sytuacja taka zmusza właścicieli obiektów noclegowych do poszerzania oferty *stricte* noclegowej o usługi i urządzenia dodatkowe, np. sale konferencyjne dla potrzeb turystyki biznesowej, sprzęt rehabilitacyjny, jazda konna dla pobyków rehabilitacyjnych, sprzęt sportowy i specjalistyczny (paralotnie, boiska do paintballa, solaria, siłownie), a także łączenie pobytów z imprezami wyjazdowymi (np. na Słowację) lub kulturalno-rozrywkowymi.

Z rozmieszczeniem miejsc noclegowych bezpośrednio związane jest zróżnicowanie ruchu turystycznego w poszczególnych miejscowościach. Dane dotyczące liczby osób korzystających z noclegu w 2000 r. (tabela 11) nie charakteryzują całości ruchu turystycznego, na który składają się także liczne jego formy nie związane z wykorzystaniem bazy noclegowej oraz ruch lotniskowy towarzyszący zjawisku drugich domów. Wartości te pozwalają jednak na określenie rangi poszczególnych miejscowości w recepcji ruchu turystycznego na badanym obszarze.

Analiza ruchu turystycznego rejestrowanego w bazie noclegowej w 2000 r. dla poszczególnych miejscowości wskazuje na jego silne zróżnicowanie przestrzenne (ryc. 24).

³ Wydaje się także, że na wyższy stopień wykorzystania zdolności recepcyjnej w tego rodzaju obiektach ma wpływ korzystanie przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych z pomocy Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bielsku-Białej.

⁴ W przypadku Jaworzynki o średnim poziomie wykorzystania miejsc noclegowych decyduje głównie hotel „Węgielek” dysponujący 100 miejscami, zaś Jaworza hotel „Jawor” z 230 miejscami oraz sanatorium.

Ryc. 25. Sezonowość ruchu turystycznego w miejscowościach Beskidu Śląskiego w 2000 r.

Fig. 25. Seasonality of tourist movement in towns and villages in the Silesian Beskid Mts in 2000

Źródło: badania własne.

Wskaźnik lokalizacji ruchu turystycznego - wyrażający się odsetkiem liczby turystów korzystających z noclegów w poszczególnych miejscowościach na badanym obszarze - ujawnia jego znaczną koncentrację. Najwyższe wartości osiąga w jednostkach miejscowych - Ustroń, Wisła i Szczyrk, które skupiają aż 76,2% wszystkich przyjazdów turystycznych. Na plan pierwszy pod względem liczby turystów w bazie noclegowej wysuwa się Ustroń, gdzie w 2000 r. z noclegów skorzystało 199125 osób, jak również udzielono najwięcej noclegów - 964537. Kolejnymi miejscowościami ze względu na wielkość wskaźnika lokalizacji są Brenna i Bielsko-Biała, z udziałem około 5% oraz Bystra, Jaworze, Istebna i Węgierska Górka mieszczące się w przedziale 2-4%. Najniższy poziom ruchu turystycznego obserwuje się w części południowo-wschodniej Beskidu Śląskiego, który w tym rejonie, z wyjątkiem Węgierskiej Górki, nie przekracza w sumie 10 tys. osób. Miejscowości te mają także najmniejszy (<1%) udział w obsłudze ruchu przyjazdowego.

W porównaniu do lat 80. XX w. ruch turystyczny notowany w bazie noclegowej wzrósł tylko w Ustroniu o ok. 50%, w związku z oddaniem do użytku na przełomie lat 80. i 90. XX w. obiektów hotelowych i sanatoryjnych w dzielnicy Zawodzie oraz w Brennej o ok. 90%, głównie dzięki rozbudowie bazy pensjonatowej. W przypadku pozostałych miejscowości pełniących funkcję turystyczną ruch ten zmalał, przede wszystkim na skutek upadku systemu wczasów socjalnych i zmniejszenia stopnia wykorzystania obiektów. Największy spadek przyjazdów turystycznych dotknął Istebną, Wisłę i Szczyrk o ok. 40-50%.

Cechą określającą funkcję turystyczną miejscowości, ze względu na charakter pobytu turystów, jest średnia długość pobytu w danej miejscowości⁴ (tabela 11) (Warszyńska, Jackowski 1979). Na badanym obszarze dominują miejscowości, w których średni pobyt trwa między 2 a 4 dni. Z wyliczonych wartości średniej długości pobytu dla poszczególnych miejscowości uwagę zwracają stosunkowo niskie wartości dla Wisły i Szczyrku (3,4 i 3,6). Wynika z tego, iż miasta te utraciły swój charakter wczasowy na korzyść pobytów krótkoterminowych, np. weekendowych, szkoleniowych. Podobną sytuację obserwuje się dla Ustronia i Istebnej, gdzie mimo wyższych wartości opisywanych wskaźników dla tych jednostek, przy nie uwzględnianiu pobytów w bazie sanatoryjnej, osiągają one wartości zbliżone do Wisły i Szczyrku. Ogólną tendencję do skracania pobytów turystycznych potwierdzają także średnie długości pobytu w bazie noclegowej np. Brennej, Bystrej, Lipowej, Węgierskiej Górki oraz Bielska-Białej. Natomiast o preferowaniu przez turystów terenów wiejskich, leżących poza głównym strumieniem ruchu turystycznego, na dłuższe pobyty wczasowe mogą potwierdzać wyższe wartości średniej długości pobytu, np. dla Ciśca, Istebnej, Jaworzynki, Kamesznicy i Koniakowa.

Rozkład czasowy natężenia ruchu turystycznego, rejestrowanego w bazie noclegowej na obszarze Beskidu Śląskiego wskazuje na wyraźnie zarysowane dwie kulmi-

⁴ Iloraz liczby udzielonych noclegów i liczby turystów w bazie noclegowej.

nacje w jego przebiegu w ciągu roku: letnią - w lipcu i sierpniu oraz zimową w lutym (ryc. 25). Analiza przestrzennego zróżnicowania sezonowości ruchu turystycznego ujawnia, iż prawidłowość ta jednak nie charakteryzuje wszystkich miejscowości.

Biorąc pod uwagę okres największej liczby przyjazdów turystycznych w ciągu roku można podzielić miejscowości na trzy grupy:

- A) miejscowości, w których obserwuje się dwa okresy największego natężenia ruchu turystycznego w ciągu roku - letni i zimowy (dwie równe lub prawie równe kulminacje - Bystra, Istebna, Kamesznica, Koniaków, Wisła);
- B) miejscowości, dla których okresem najwyższego natężenia ruchu turystycznego jest sezon letni (Bielsko-Biała, Cisiec, Cisownica, Górki, Jaworze, Jaworzynka, Lipowa, Nieleddwia, Przybędza, Szare, Ustroń, Węgierska Górka);
- C) miejscowości, dla których okresem najwyższego natężenia ruchu turystycznego jest sezon zimowy (Laliki, Szczyrk).

Zróżnicowanie czasowe natężenia przyjazdów w obrębie badanego obszaru wynika m.in. z charakteru bazy noclegowej (np. liczby miejsc w bazie sezonowej), wyposażenia miejscowości w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną, głównie narciarską oraz możliwości korzystania z kąpielisk w potokach górskich.

Przebieg sezonowości dla miejscowości z grupy A cechujący się podobnym natężeniem latem i zimą, zawdzięczają one m.in. przewadze bazy całorocznej oraz obecności infrastruktury narciarskiej na ich terenie. W najliczniejszej grupie B znalazły się miejscowości odznaczające się dużym udziałem obiektów sezonowych, głównie kempingowych (np. sezonowe ośrodki wczasowe) w strukturze bazy noclegowej, a także brakiem lub niewielką liczbą urządzeń do uprawiania sportów zimowych. Specyfikę sezonowości wykorzystania bazy noclegowej w Bielsku-Białej, wyjaśnia fakt, iż na zróżnicowanie wykorzystania bazy noclegowej w ciągu roku istotne znaczenie mają wydarzenia o charakterze gospodarczym, odbywające się w tym mieście (np. imprezy targowe). W przypadku grupy C - główną przyczyną nasilenia przyjazdów w okresie zimowym jest turystyka narciarska. Największe znaczenie pod względem liczby przyjeżdżających turystów zimą odgrywa Szczyrk, gdzie aż ok. 2/3 ruchu turystycznego przypada na sezon zimowy.

Nasilenie przyjazdów turystycznych w zimie dla takich miejscowości, jak: Laliki, Nieleddwia i Szare, gdzie brak infrastruktury narciarskiej, związane jest z istnieniem wyciągów w Zwardoniu, Koniakowie i Kamesznicy. Trzeba jednak zaznaczyć, iż dla natężenia ruchu turystycznego zimą w tych miejscowościach decydujące znaczenie mają zmieniające się warunki śniegowe. Największe wahania sezonowości obserwuje się dla miejscowości posiadających niewielką liczbę miejsc noclegowych, głównie w pokojach gościnnych (np. Lipowa, Nieleddwia, Szare).

5.2. Drugie domy

Współcześnie jedną z najbardziej popularnych i najszybciej rozwijających się form spędzania czasu wolnego w tym regionie jest wypoczynek w tzw. drugich domach. Zjawisko drugich domów⁵ (drugich mieszkań) traktowane jest jako element zagospodarowania turystycznego (Warszyńska, Jackowski 1979; Kowalczyk 1994). W odróżnieniu od ogólnodostępnej bazy zakwaterowania zbiorowego służy celom wypoczynkowym i rekreacyjnym ich właścicieli. Przestrzennym przejawem zjawiska drugich domów jest tzw. osadnictwo drugich domów (rekreacyjne, letniskowe⁶), które jest integralną częścią szeroko rozumianych procesów urbanizacyjnych oraz czynnikiem przemian funkcjonalnych terenów wiejskich (Dziegieć 1995).

Według Kowalczyka (1994) najbardziej charakterystycznymi cechami drugich domów są:

- wykorzystywanie obiektu w celach rekreacyjnych;
- miejsce zamieszkania właścicieli poza miejscowością, w której położony jest obiekt;
- sezonowość korzystania;
- użytkowanie obiektu przez właściciela i jego rodzinę;
- położenie w obszarach pozamiejskich.

W odniesieniu do badań prowadzonych na obszarze Beskidu Śląskiego określenie „drugi dom” dotyczy obiektów mieszkalnych, będących własnością prywatną, zlokalizowanych w miejscowościach nie będących dla ich właścicieli miejscem stałego zamieszkania. Termin ten obejmuje domy całoroczne, na trwałym fundamencie, drewniane domy letnie, a także stałe przyczepy mieszkalne.

Ze względu na niepełną informację urzędową o drugich domach oraz z uwagi na fakt, iż pewna część tego typu zabudowy, szczególnie obiektów o niewielkiej powierzchni użytkowej, rozwijała się niezależnie od formalnych zezwoleń, aby określić rzeczywistą wielkość analizowanego zjawiska przeprowadzono terenowe badania inwentaryzacyjne w 26 miejscowościach położonych w obrębie Beskidu Śląskiego. Badania te pozwoliły na precyzyjną lokalizację obiektów w krajobrazie oraz w obrębie jednostek osadniczych, określenie natężenia i cech przestrzennych oraz analizy wielkościowej tego typu budownictwa. Na podstawie uzyskanych, w badanych miejscowościach, informacji wybrano próbę 100 drugich domów do szczegółowych badań ankietowych dotyczących typu zabudowy, wyposażenia w podstawowe media, gospodarkę odpadami, miejsca stałego zamieszkania ich właścicieli.

⁵ Termin pochodzi od określeń: (fr.) *residence secondaire*, (niem.) *Zweitwohnungen*, (hol.) *tweede woningen*, (hiszp.) *residencia secundaria*, (wł.) *seconda casa* (Kowalczyk 1994; Warszyńska, Jackowski 1979).

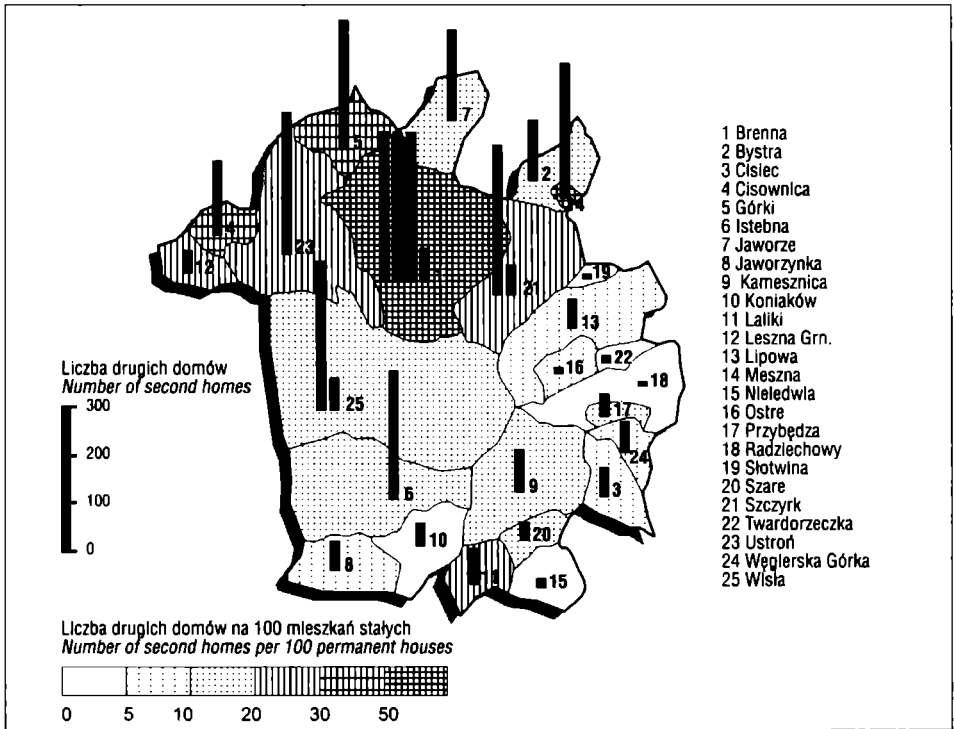
⁶ Termin „budownictwo letniskowe” jest mylący, gdyż wiele drugich domów wykorzystywanych jest całorocznie.

T a b e l a 12. Drugie domy w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego
 T a b l e 12. Second homes in towns and villages in the Silesian Beskid Mts in 2001

Miejscowość Settlement	Liczba drugich domów o powierzchni użytkowej (m ²) Number of second homes by housing area				Ogółem drugie domy Total second homes	Liczba drugich domów na 100 mieszkań stałych Number of second homes per 100 permanent houses	Powierzchnia (km ²) Surface	Liczba drugich domów na 1 km ² Number of second homes per 1 km ²	Liczba drugich domów na 100 ha użytków rolnych Number of second homes per 100 ha farming area
	<30	31-70	71-110	>110					
BIELSKO-BIALA*	35	12	10	6	63	x	x	x	x
BRENNA	201	286	101	64	1028	101,3	78,3	13,1	64,2
BYSTRA	28	31	19	24	102	13,9	14,0	7,3	23,8
CISIEC	12	21	9	2	44	5,3	18,5	2,4	4,4
CISOWNICA	14	32	30	43	129	39,6	9,5	13,4	18,9
GÓRKI	45	79	65	48	237	37,1	17,3	13,7	23,1
ISTEBNA	70	81	50	28	229	18,5	47,4	4,8	21,8
JAWORZE	62	68	29	19	178	12,6	21,3	8,5	21,3
JAWORZYŃKA	15	18	4	3	40	5,5	22,1	1,8	3,8
KAMESZYNICA	16	49	6	3	74	12,1	39,3	1,9	5,3
KONIAKÓW	8	16	7	3	35	4,3	14,7	2,4	3,5
LALIKI	16	26	13	5	60	24,9	13,6	4,4	8,9
LESZNA GÓRNA	2	13	9	7	31	23,1	9,2	3,4	6,8
LIPÓWA	20	21	9	8	58	6,5	41,1	1,4	3,7
MESZNA	39	62	98	41	240	63,1	2,6	92,3	128,3
NIELEDOWIA	4	4	0	0	8	3,2	11,8	0,7	1,2
OSTRE	1	3	2	0	7	5,1	9,2	0,6	6,3
PRZYBĘDZA	5	11	14	3	33	16,6	9,9	3,3	5,4
RADZIECHÓWY	0	2	1	0	3	0,3	20	0,2	0,4
SOTWINA	3	1	0	1	5	2,7	2,7	1,9	3,6
SZARÉ	9	13	0	0	22	10,7	7,3	3,0	4,1
SZCZYRK	24	74	126	132	356	23,7	38,9	9,1	36,5
TIWARDORZECZKA	9	1	0	0	10	4,5	2,3	4,3	5,7
USTRÓŃ	62	118	64	36	280	20,4	59,8	4,7	11,9
WĘGIEŃSKA GÓRKA	15	18	14	7	54	6,2	6,8	7,9	19,1
WIŚLA	101	75	54	90	320	11,9	110,2	2,9	14,5
RAZEM / TOTAL	816	1195	734	573	3646	x	x	śr. 5,9	śr. 16,1

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

Ryc. 26. Drugie domy w Beskidzie Śląskim w 2001 r.

Fig. 26. Second homes in the Silesian Beskid Mts in 2001

Źródło: badania własne.

Badania terenowe ujawniły istnienie w 26 badanych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego ogółem 3646 drugich domów, o łącznej pojemności 11105 osób⁷. Dla porównania w roku 1980 odnotowano istnienie zaledwie 711 drugich domów na tym terenie (Hornung 1986). Udział tego typu obiektów w stosunku do ogólnej pojemności bazy turystycznej tego regionu z uwzględnieniem wszystkich obiektów turystycznych wynosi 36,2%. Dodatkowo wyliczona pojemność drugich domów na opisywanym obszarze ponad dwukrotnie przewyższa liczbę miejsc noclegowych w pokojach gościnnych i gospodarstwach agroturystycznych.

⁷ Dla określenia pojemności drugich domów przyjęto za Hornung (1986) dla powierzchni użytkowych: <30 m² - 2 osoby; 31-70 m² - 3 osoby; 71-110 m² - 4 osoby; >110 m² - 5 osób.

Załączony w tabeli 12 przegląd miejscowości wskazuje, iż największa liczba drugich domów zlokalizowana jest we wsi Brenna, gdzie znajduje się 1028 tego typu obiektów, natomiast cała gmina Brenna (Brenna, Górki) skupia aż 34,6% całej zabudowy letniskowej Beskidu Śląskiego.

Znaczne natężenie zabudowy drugich domów obserwowane jest także w jednostkach osadniczych typu miejskiego - Wisła (320), Ustroń (280) i Szczyrk (356). W rozkładzie przestrzennym drugich domów zaznacza się przewaga północnej i zachodniej części Beskidu Śląskiego, gdzie znajduje się 77,3% tego typu obiektów. Najmniej drugich domów zlokalizowano we wsiach Radziechowy (3) i Słotwina (5).

O roli, jaką odgrywa ten typ zabudowy w gospodarce przestrzennej opisywanych miejscowości może przekonywać wskaźnik rozwoju funkcji letniskowej⁸ mierzony liczbą drugich domów na 100 mieszkań stałych. W rozkładzie przestrzennym tego wskaźnika ujawnia się przewaga północnej części analizowanego obszaru (ryc. 26). Najwyżej rozwiniętą funkcję letniskową posiada Brenna (101,3%), gdzie jak wynika z przeprowadzonych badań, co drugi budynek należy obecnie do właściciela mieszkającego na stałe poza tą miejscowością. Wysoko rozwiniętą funkcję letniskową posiadają także wsie Mieszna (63,1%), Cisownica (39,6%) Górki (37,1%), Laliki (24,9%) i Leszna Góra (23,1%) oraz miasta Szczyrk (23,7%) i Ustroń (20,4%). Dla większości miejscowości położonych we wschodniej i południowej części Beskidu Śląskiego odsetek zabudowy letniskowej w stosunku do stałej zabudowy znacznie się obniża, nie przekraczając 10%.

Celem znalezienia głównych czynników lokalizacyjnych, wpływających na zróżnicowanie przestrzenne tego zjawiska posłużono się współczynnikiem korelacji liniowej między liczbą drugich domów w poszczególnych miejscowościach a:

- czasem dojazdu z centrum aglomeracji górnośląskiej (Katowice); współczynnik korelacji w tym przypadku wynosi 0,55;
- współczynnikiem atrakcyjności turystycznej dla poszczególnych miejscowości wg Warszzyńskiej (1981), ze względu na ukształtowanie powierzchni (współczynnik korelacji 0,16) oraz szatę leśną (0,24);
- powierzchnią leśną miejscowości (0,66);
- liczbą miejsc noclegowych w bazie turystycznej (0,44).

Z wartości wyliczonych miar korelacji wynika, że atrakcyjność środowiska przyrodniczego, choć istotna dla zaistnienia samego zjawiska drugich domów w Beskidzie Śląskim, nie determinuje jego rozkładu przestrzennego. Znaczącość korelacji pomiędzy liczbą drugich domów a powierzchnią leśną, ze względu na znaczną lesistość obszaru należy wiązać z wielkością powierzchni poszczególnych jednostek osadniczych. Za jedną ze zmiennych wyjaśniających rozkład przestrzenny badanych obiektów można uznać czas dojazdu z aglomeracji górnośląskiej, co ma bezpośredni zwią-

⁸ Wskaźnik ten należy do najczęściej stosowanych przez badaczy mierników funkcji rekreacyjnej miejscowości. Przyjmuje się za wysoko rozwiniętą funkcję rekreacyjną miejscowości przy wartości wskaźnika >20 (Kowalczyk 1994).

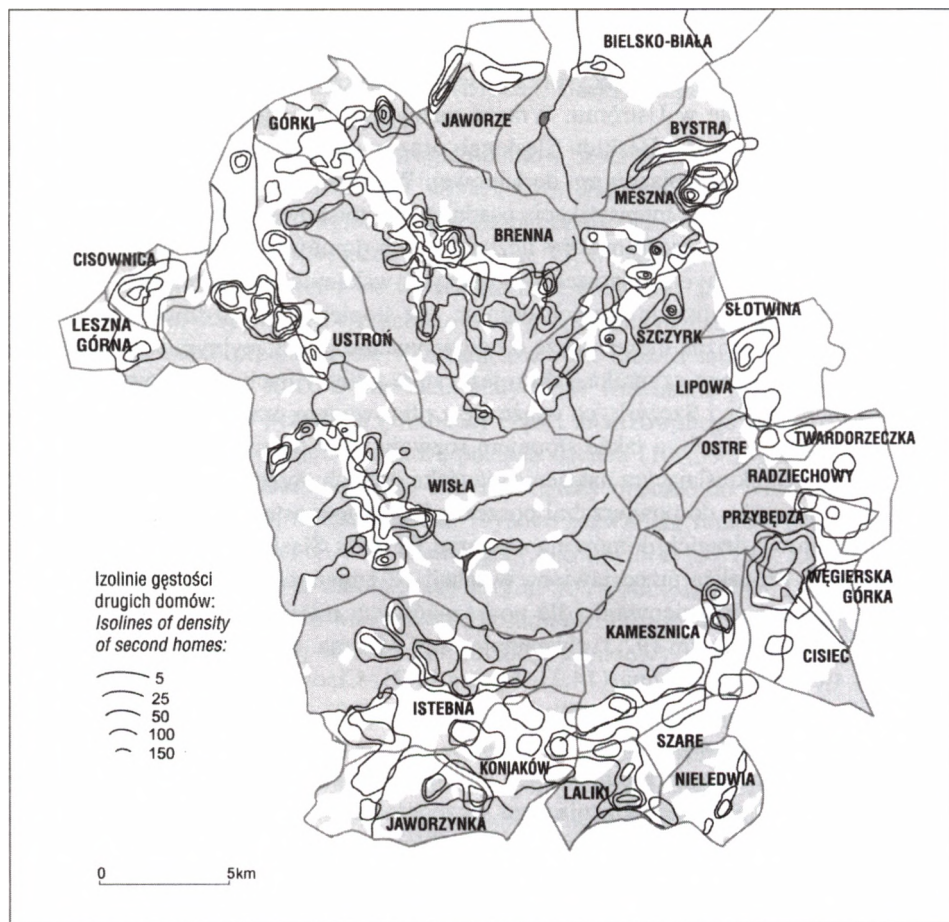
zek z kwestią dostępności komunikacyjnej z głównego obszaru generującego ruch turystyczny. Czynniki ten, jak się wydaje, implikuje rozwój zjawiska głównie w Mesznej, Brennej, Górkach, Cisownicy oraz Jaworzu, a także ze względu na dobre połączenia komunikacyjne w Ustroniu. Wraz z rozbudową i modernizacją dróg w południowo-wschodniej części Beskidu Śląskiego oraz w obrębie Bielska-Białej, przez co ulegnie skróceniu czas dojazdu np. do Lipowej, Węgierskiej Górki, Lalik, Kamesznicy, należy się liczyć się z intensyfikacją osadnictwa letniskowego w obrębie tych miejscowości. Znaczna zależność między liczbą drugich domów a liczbą miejsc noclegowych dla poszczególnych jednostek osadniczych wskazuje, iż kolejnym elementem wpływającym na lokalizację drugich domów jest stopień rozwoju funkcji turystycznej miejscowości. Można mówić także o oddziaływaniu grawitacyjnym w stosunku do drugich domów takiego czynnika, jakim jest ranga tradycyjnych ośrodków turystycznych Ustronia, Wisły i Szczyrk, co wiąże się z oferowanym przez te miasta kompleksem usług rekreacyjnych, a także stopniem rozwoju bazy towarzyszącej.

Miernikiem określającym natężenie zjawiska drugich domów jest liczba tego typu obiektów w stosunku do powierzchni poszczególnych jednostek osadniczych. Średnia gęstość zabudowy drugich domów na obszarze Beskidu Śląskiego wynosi 5,9 obiektów na 1 km². Jednakże przedstawiona w tabeli 12 zmienność tego wskaźnika pokazuje jego znaczne zróżnicowanie dla poszczególnych miejscowości. Zdecydowanie najwyższym wskaźnikiem (92,3) dysponuje wieś Meszna. Powyżej średniej wartości mieszczą się jeszcze: Brenna (14,3), Bystra (7,3), Cisownica (13,4), Górki (9,8), Szczyrk (9,1), Jaworze (8,5) oraz Węgierska Górka (7,9). Wartości wskaźników zbliżone do średniej posiadają także Ustron (4,7), Istebna (4,8) i Cisiec (5,0).

Natężenie omawianej zabudowy nie jest równomierne w obrębie poszczególnych miejscowości. W celu prześledzenia jego szczegółowego rozkładu opracowano mapę gęstości drugich domów na obszarze Beskidu Śląskiego (ryc. 27). Rozkład izolinii o najniższej wartości natężenia zjawiska (5 drugich domów/km²) obrazuje zakres przestrzenny zjawiska drugich domów, natomiast izoliny o wyższych wartościach ujawniają jego silną koncentrację przestrzenną. Obszarami o silnym zagęszczeniu zabudowy drugich domów - powyżej 100 obiektów na 1 km² są:

- a) na terenie Brennej - dolina potoku Jatny oraz Brenna-Spalona;
- b) na terenie Szczyrku - dzielnica Dunacie, wylot doliny Bilej;
- c) na terenie Ustronia - obszar leżący u podnóża Wielkiej i Małej Czantorii, dolina Poniwca;
- c) zachodnia, leżąca w sąsiedztwie lasu część wsi Meszna;
- d) Bytra - część południowa.

Najwyższy stopień natężenia osadnictwa drugich domów - obszar objęty izolinią 150 obiektów na 1 km² - występuje w dolinie potoku Jatny, we wsi Brenna oraz zachodnia, leżąca w sąsiedztwie lasu część wsi Meszna. Dolina potoku Jatny stanowi jeden z najsilniej zurbanizowanych obszarów Beskidu Śląskiego (ryc. 28). Na stokach oraz w obrębie dna doliny, na powierzchni ok. 27 ha zlokalizowanych jest 214 drugich domów stanowiących aż 20,1% wszystkich obiektów letniskowych tej wsi.

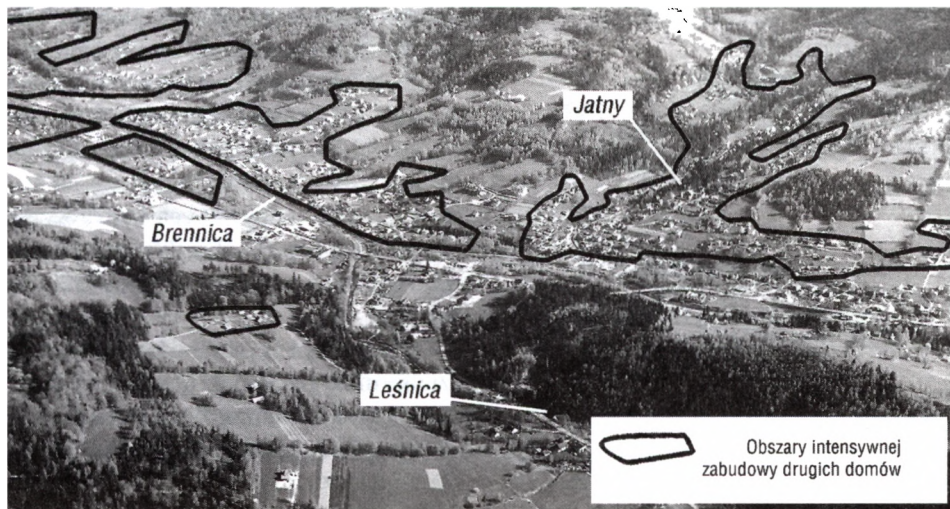

Ryc. 27. Mapa gęstości drugich domów w Beskidzie Śląskim (2001 r.)

Fig. 27. Map of density of second homes in the Silesian Beskid Mts (2001)

Źródło: badania własne.

W znacznym stopniu (82%) przeważają budynki murowane, w użytkowaniu całorocznym, o powierzchni powyżej 30 m². Jednym z efektów ekspansji osadnictwa turystycznego na tym obszarze jest widoczna współcześnie nadmierna koncentracja drugich domów, prowadząca do znacznego udziału (często powyżej 20%) powierzchni zabudowanej w ogólnej powierzchni działek. Dotyczy to w szczególności działek letniskowych o powierzchni mniejszej niż 6 arów, które powstały na formalnie wyznaczonych

Ryc. 28. Brenna (część północna) - tereny objęte intensywną zabudową drugich domów

Fig. 28. Brenna (northern part) - areas of intensive second homes development

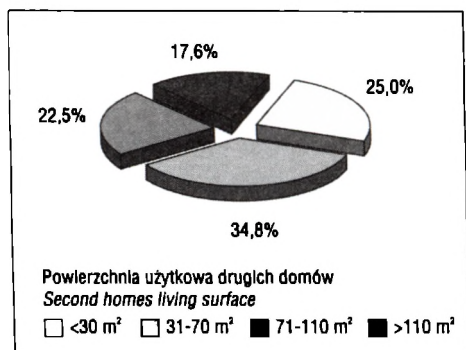
Źródło: badania własne.

terenach, w ramach zatwierdzonych planów osiedli letniskowych w latach 70. XX w.

Intensywnie zagospodarowane przez osadnictwo drugich domów (przebieg izolacji 50) są także następujące obszary:

- Brenna Bukowa i część Brennej Węgierski;
- Górki (część wschodnia);
- część doliny potoku Jelenica w Ustroniu;
- fragment Baraniej Cisieckiej w Ciścu i Węgierskiej Górce;
- Istebna-Andziółówka;
- część Wisły Nowej Osady oraz Wisły Jawornika;
- centrum wsi Laliki;
- środkowy fragment doliny potoku Bystra w Kamesznicy;
- Lipowa-Podlas;
- Jaworze-Nalęże.

Odmienny charakter ma lokalizacja drugich domów na terenie wsi położonych na południowych i wschodnich obrzeżach Beskidu Śląskiego, gdzie większość budynków znajduje się w górskich przysiółkach, na granicy fizycznogeograficznych regionów Beskidu Śląskiego i Kotliny Żywieckiej. Mimo że natężenie zabudowy drugich domów w tej części Beskidu Śląskiego jest znacznie mniejsze, co wyraźnie pokazuje

Ryc. 29. Struktura wielkościowa drugich domów wg powierzchni użytkowej

Fig. 29. The size structure of second homes by living surface

Źródło: badania własne.

nasilenie tego zjawiska obserwuje się na terenie gminy Brenna oraz miasta Ustroń, gdzie jedną z głównych przyczyn takiego stanu był brak wydzielonych w minionym okresie terenów letniskowych, z uwagi na uzdrowiskowy charakter tej miejscowości.

W latach 90. XX w. we wszystkich miejscowościach na analizowanym obszarze 30-60% pozwoleń na budowę wydawanych w ciągu roku uzyskiwały osoby na stałe mieszkające poza regionem Beskidu Śląskiego. Świadczy to o utrzymującym się dużym zainteresowaniu lokalizacją drugich domów na tym terenie, mimo coraz bardziej ograniczonej pojemności terenów budowlanych oraz rosnących cen gruntów¹⁰, zwłaszcza w takich miejscowościach, jak Brenna, Ustroń, Wisła czy Szczyrk. Utrzymujące się tempo rozwoju tego rodzaju budownictwa może potwierdzać liczba wydawanych pozwoleń na budowę w gminach Brenna i Istečna w okresie 1995-2000 r. W gminie Brenna wydano wówczas 1468 pozwoleń na budowę dla budynków mieszkalnych, z czego 35,9% otrzymały je osoby stałe mieszkające poza badanym obszarem. Podobnie w gminie Istečna, z 490 wydanych pozwoleń na budowę, aż 40,2% dotyczyło drugich domów.

O ogólnie wysokim standardzie oraz trwałym charakterze budownictwa rekreacyjnego na tym terenie może przekonywać struktura wielkościowa drugich domów,

rozkład izolinii gęstości drugich domów na ryc. 27, to jednak obserwuje się aktualnie duże zainteresowanie wykupem działek pod zabudowę letniskową we wszystkich miejscowościach tego regionu. Na przykład w gminie Lipowa w końcu lat 90. XX w. nabywanych było rocznie około 100 działek o charakterze letniskowym, położonych głównie w sąsiedztwie lasów.

W strukturze wielkości przeważają działki małe i średnie⁹. Średnia wielkość działek pod zabudowę drugich domów w poszczególnych miejscowościach waha się w przedziale 6-12 arów. Dzięki możliwości swobodnego obrotu ziemią część zabudowy letniskowej, głównie kempingowej, powstała w sposób żywiołowy, jako samowola budowlana, głównie na terenach rolniczych i leśnych. Szczegółne

⁹ Według Kowalczyka (1994): działka letniskowa mała < 800 m², średnia 800-2000 m², duża > 2000 m²

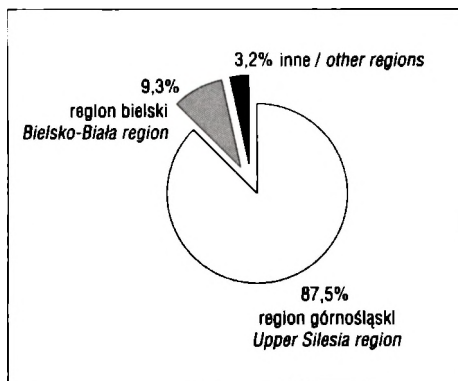
¹⁰ Przykładowe ceny gruntów pod zabudowę w 2000 r.: w Ustroniu, Brennej i Szczyrku między 50 a 100 PLN/m²; Wisła 40-70 PLN/m²; Istečna 20-35 PLN/m²; Lipowa 15-25 PLN/m².

analizowana wg ich powierzchni użytkowych (ryc. 29). Wskazuje ona na nieznaczną przewagę (38%) domków o powierzchni w przedziale 31-70 m². Na uwagę zasługuje także, relatywnie niższy (25%) niż w innych regionach Polski, udział zabudowy o powierzchni nie przekraczającej 30 m² oraz znaczny (18%) udział domów powyżej 110 m² powierzchni, przy czym w grupie tej odnotowano istnienie kilku drugich domów o powierzchni przekraczającej 400 m².

Badania ankietowe wykazały, że wśród budownictwa niskopowierzchniowego, typowo kempingowego dominuje typ zabudowy drewnianej (69%), natomiast już w przedziale 30-70 m² pojawia się przewaga domków murowanych na trwałym fundamencie, użytkowanych sezonowo w okresie letnim oraz zimą. Wśród domów o powierzchni powyżej 70m² pojawiają się już jedynie nieliczne przypadki domów drewnianych, głównie jako obiekty adaptowane z zachowaną tradycyjną zabudową górską.

W całości zabudowy drugich domów przeważają obiekty nowe, budowane w latach 80. i 90. XX w. Jednak ze względu na fakt, iż okres ich budowy trwał niekiedy kilka lub nawet kilkanaście lat, są to w wielu przypadkach budynki wielokrotnie przebudowywane i rozbudowywane. Udział domów adaptowanych w ogólnej liczbie drugich domów jest nieznaczny i wynosi ok. 7%. Najwięcej tych obiektów zlokalizowanych jest w południowej i wschodniej części Beskidu Śląskiego, w gminach Istebna i Milówka. Tego typu baza turystyczna powstała drogą adaptowania do celów turystycznych starych gospodarstw lub pojedynczych budynków zagrodowych (np. stodoły) poprzez ich wykup, dzierżawę bądź też dość powszechnie obserwowane w tym rejonie dziedziczenie. Tak nieznaczny udział budynków adaptowanych w ogólnej liczbie drugich mieszkań można wiązać m.in. ze słabo zaznaczonym bądź zupełnie zahamowanym procesem wyludniania się terenów wiejskich na tym obszarze po II wojnie światowej (Długosz 1985; Górzy, Prochownikowa 1985; Kurek 1990).

Analiza miejsca stałego zamieszkania właścicieli drugich domów, przedstawiona na ryc. 30 wskazuje, iż wśród wydzielonych trzech kategorii pochodzenia dominują osoby mieszkające na stałe na obszarze Górnego Śląska, stanowiąc aż 87,5% wszystkich posiadających drugie domy na obszarze Beskidu Śląskiego. Odległość między miejscem stałego zamieszkania a drugim domem dla tej grupy nie przekracza 150 km, a średni czas dojazdu samochodem dla większości miejscowości mieści się w izochronie 1,5 godz.

Ryc. 30. Miejsce stałego zamieszkania właścicieli drugich domów w Beskidzie Śląskim

Fig. 30. Place of permanent residence of the owners of second homes in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

Jedynie w gminie Jaworze wśród właścicieli domków letniskowych o powierzchni do 70 m² oraz dużych domów całorocznych (powyżej 110 m²) odnotowano większy niż gdzie indziej (48%) udział mieszkańców byłego województwa bielskiego, co należy wiązać z tradycjami wypoczynku weekendowego mieszkańców Bielska-Białej na tym terenie, jak również rozprzestrzenianiem się podmiejskiej strefy mieszkalnej tej aglomeracji. W grupie „pozostałych”, dla osób zamieszkujących w innych częściach kraju największe odległości od miejsca stałego zamieszkania wynoszące powyżej 600 km odnotowane zostały w trzech przypadkach. W grupie tej uwzględniono również osoby na stałe zamieszkałe za granicą, a posiadające swe drugie mieszkania na obszarze Beskidu Śląskiego. Z dwudziestu takich przypadków 14 stanowią Niemcy, poza tym obywatele Austrii, Belgii i USA.

Opisywane drugie domy w zależności od powierzchni oraz wyposażenia wykorzystywane są rekreacyjnie w czasie weekendów, sezonowo lub całorocznie. Wśród osób ankietowanych, prócz właścicieli posiadających budynki kempingowe, które ze względu na brak ogrzewania wykorzystuje się jedynie w okresie letnim, znaczna część (72%) deklarowała swój pobyt w okresie sezonu letniego i zimowego oraz dodatkowo w większość weekendów w pozostałej części roku. Część właścicieli (24%) deklarowała wynajmowanie swych drugich mieszkań jako pokoi gościnnych bądź udostępnianie w obrębie działek letniskowych miejsc na pola namiotowe, stanowiąc w ten sposób dodatkową część prywatnej bazy noclegowej w granicach Beskidu Śląskiego.

Istotnym również wydaje się fakt, iż drugie domy w użytkowaniu całorocznym dla części ich właścicieli wybudowane zostały z myślą o stałym miejscu zamieszkania w przyszłości (73% respondentów). Tendencje te, będące jednym z symptomów deglomeracji obszaru górnośląskiego, dotyczą przede wszystkim osób w wieku około emerytalnym, zaś obszarami największego zainteresowania są miasta Ustroń, Wisła, Szczyrk oraz wsie Brenna, Górki, Cisownica oraz Istebna.

Wszystkie ankietowane domy posiadały źródła zaopatrzenia w wodę. W większości (69%) były to studnie indywidualne lub zbiorowe, z których korzystało kilka domów. Jedynie do 19% budynków doprowadzone były linie wodociągowe zaopatrujące z reguły całe osiedla letniskowe. Licznie występujące w tym regionie wodociągi grawitacyjne stanowiły 6% wszystkich ujęć, będąc głównym źródłem zaopatrzenia w wodę dla domów położonych w obrębie wyższych partii stoków. Przykładem może posłużyć osiedle Brenna Jatny, gdzie z jednego źródła grawitacyjnego pozyskiwało wodę aż 20 budynków letniskowych przez cały rok.

Większość średniej wielkości obiektów była ogrzewana elektrycznie, za pomocą pieców akumulacyjnych lub w przypadkach niewielkich powierzchni grzejników olejowych. Dla większych budynków (>70 m²) przeważały węgiel lub gaz (64%) jako główne źródła energii, zaś zupełny brak ogrzewania odnotowano w 62% przypadków małych (<30 m²) domków letniskowych. Natomiast dla domów położonych w wyższych partiach stoków głównym, a często jedynym źródłem ciepła było drewno, którego pozyskiwanie prowadziło do widocznych naruszeń w drzewostanie pobliskich lasów.

Struktura użytkowania gruntów w obrębie działek letniskowych pod zabudowę drugich domów wskazuje na przewagę gruntów użytkowanych rolniczo (89%), z dość powszechnie występującymi uprawami działkowymi oraz małymi sadami, a także na nieznaczny (7%) udział lasów, występujących przede wszystkim w obrębie dużych (ok. 0,5 ha) działek, głównie z obiektami adaptowanymi. Jednocześnie pewna grupa (16%) ankietowanych działek położonych w obrębie terenów zadrzewionych i na typowych nieużytkach (np. kamieńce), ze względu na charakter tych gruntów, użytkowana jest wyłącznie rekreacyjnie.

5.3. Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju funkcji turystycznej

Konkurencyjność turystyki w stosunku do innych form działalności człowieka określa jej miejsce w strukturze funkcjonalnej przestrzeni społeczno-gospodarczej regionu lub miejscowości. Turystyka w strukturze funkcjonalnej miejscowości może pełnić funkcję główną, równorzędną, uzupełniającą bądź dodatkową (Warszyńska 1999).

Do określenia stopnia rozwoju funkcji turystycznej poszczególnych miejscowości Beskidu Śląskiego posłużono się za Warszyńską (1985) wskaźnikami możliwości recepcyjnych tych jednostek osadniczych, w odniesieniu do liczby ich stałych mieszkańców (M) oraz do ich powierzchni (P) (tabela 14).

Za pojemność recepcyjną miejscowości przyjęto liczbę turystycznych miejsc noclegowych oraz pojemność drugich domów (tabela 13). Zastosowanie tych miar pozwoliło na rozpoznanie stopnia wykorzystania turystycznego badanych miejscowości, a także określenie charakteru funkcji turystycznej, ze względu na stopień rozwoju ogólnodostępnej bazy turystycznej oraz bazy dla wypoczynku indywidualnego w drugich domach.

Wskaźnik M określa przede wszystkim miejsce turystyki w strukturze funkcjonalnej miejscowości, zaś wskaźnik P - poziom wyposażenia przestrzennego w bazę noclegową. Z kombinacji tych wskaźników można odczytać cechy charakteryzujące daną miejscowość co do roli, jaką odgrywa w niej turystyka.

Zastosowane wskaźniki przybierają właściwe dla siebie wartości progowe, które według Warszyńskiej (1985) określają już w pełni rozwiniętą funkcję turystyczną.

Wynoszą one dla:

$$M > 50 \text{ oraz } P > 50$$

Celem zbadania stopnia zaawansowania rozwoju funkcji turystycznej w obrębie badanego obszaru wprowadzono przedziały klasowe, według których usystematyzowano miejscowości osiągające niższe wskaźniki od wartości progowych¹¹. Otrzymano tym

¹¹ Przedziały te wyróżniono na zasadzie postępu geometrycznego, biorąc jako poziom odniesienia przyjęte wartości graniczne (Warszyńska 1985).

T a b e l a 13. Wskaźniki rozwoju funkcji turystycznej dla poszczególnych miejscowości na obszarze Beskidu Śląskiego

T a b l e 13. The indicators of tourist function development in towns and villages in the Silesian Beskid Mts

Miejscowość Settlement	Powierzchnia [km ²] Area	Liczba mieszkańców Population	Liczba turystycznych miejsc noclegowych Number of beds in tourist objects	Pojemność drugich domów Second homes capacity	Pojemność recepcyjna (ogółem) Total reception capacity	Liczba miejsc noclegowych Number of accommodation beds	
						na 100 mieszkańców per 100 inhabitants	na 1 km ² per 1 km ²
BRENNA	78,29	5259	2071	1984	5471	104,03	69,87
BYSTRA	13,79	3639	419	345	764	20,99	55,4
CISIEC	18,46	3297	260	133	399	12,1	21,61
CISOWNICA	9,53	1627	32	459	491	30,17	51,52
GÓRKI	17,25	4043	182	827	1009	25,05	58,49
ISTEBNA	47,41	4720	1419	723	2142	45,38	45,18
JAWORZE	21,32	5716	958	539	1497	26,18	70,21
JAWORZYŃKA	22,15	2962	365	115	480	16,2	21,67
KAMESZYNICA	39,31	2842	266	218	484	17,03	12,31
KONIAKÓW	14,69	3538	136	107	243	6,86	16,54
LALIKI	13,61	1090	356	187	543	49,81	39,89
LESZNA GÓRKA	9,07	557	0	114	114	20,46	12,56
LIPOWA	41,08	4246	127	179	306	7,2	7,44
MESZNA	2,61	1725	0	861	861	49,91	329,88
NIELEDWIA	11,77	1035	6	20	26	2,51	2,2
OSTRE	6,91	482	0	19	19	3,94	2,74
PRZYBĘDZA	9,9	947	94	114	304	32,11	30,7
RADZIECHOWY	20,02	4502	15	10	25	0,55	1,24
SŁOTWINA	2,64	805	0	11	11	1,36	4,16
SZARE	7,25	800	79	57	136	17	18,75
SZCZYRK	39,07	5593	5883	1434	7317	130,82	187,27
TWARDORZECZKA	2,34	1112	0	21	21	1,88	8,97
USTRŃ	59,8	15950	8798	914	9712	60,89	162,4
WĘGERSKA GÓRKA	6,73	4214	1452	175	1627	38,6	241,75
WISŁA	110,26	11801	6791	1093	7884	66,8	71,5

Opracowanie własne

Tabela 14

Wskaźniki rozwoju funkcji turystycznej

Table 14

Indicators of tourist function development level

Funkcja turystyczna w strukturze funkcjonalnej <i>Role of tourist function in the functional structure</i>	Liczba miejsc noclegowych <i>Number of accommodation beds</i>		Symbol <i>Symbol</i>
	na 100 mieszkańców <i>per 100 inhabitants</i>	na 1 km ² <i>per 1 km²</i>	
Podstawowa lub jedna z głównych <i>Primary or one of the main functions</i>	> 50	> 50	A
Równorzędna do innych funkcji lub dodatkowa <i>Equivalent to other functions or additional</i>	25-50	25-50	B
Dodatkowa <i>Additional</i>	6,25-25	6,25-26	C
W początkowej fazie rozwoju <i>In the initial stage of development</i>	0,78-6,25	0,78-6,26	D
Rozwój funkcji turystycznej jeszcze się nie rozpoczął <i>No development of tourist function</i>	< 0,78	< 0,78	E

Źródło: Warszńska (1985).

Tabela 15

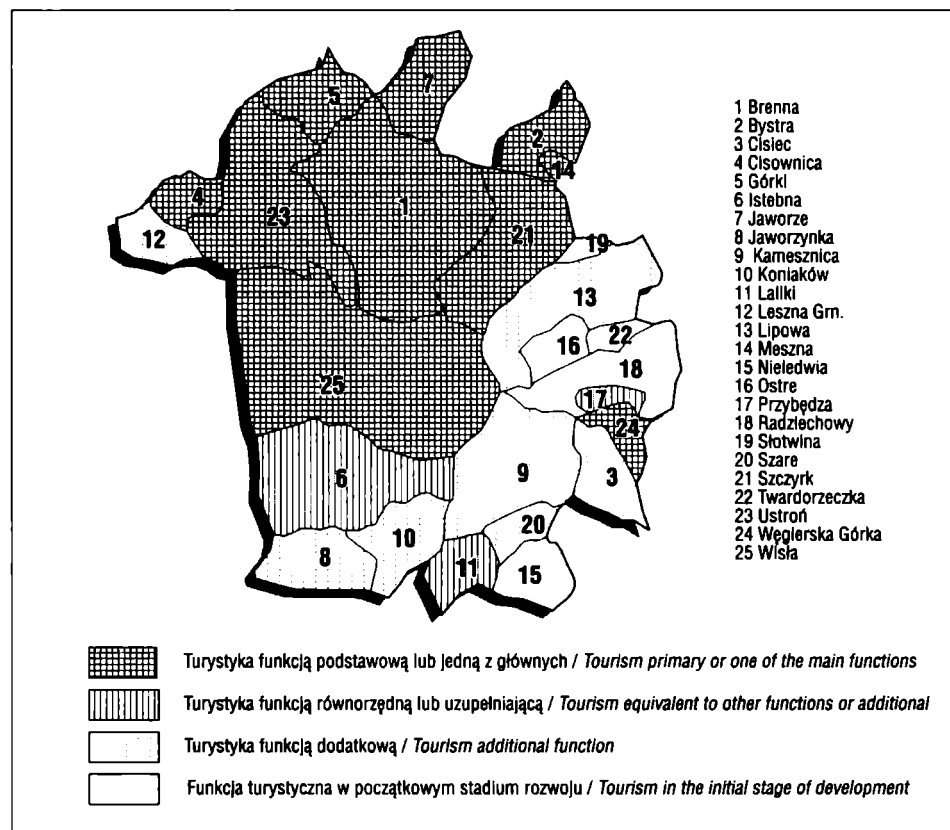
Klasyfikacja miejscowości Beskidu Śląskiego ze względu na stopień rozwoju funkcji turystycznej

Table 15

Classification of towns and villages in the Silesian Beskid Mts by the level of tourist function development

Klasa <i>Class</i>	Funkcja turystyczna w strukturze funkcjonalnej <i>Role of tourist function in the functional structure</i>	Kombinacja wskaźników <i>Indicators combination</i>	Miejscowość <i>Settlement</i>
1	Turystyka funkcją podstawową lub jedną z głównych <i>Primary or one of the main functions</i>	A, A	Brenna, Szczyrk, Ustroń, Wisła
		B, A	Cisownica, Górk, Jaworze, Meszna, Węgierska Górka
		C, A	Bystra
2	Turystyka funkcją równorzędną lub uzupełniającą <i>Equivalent to other functions or additional</i>	B, B	Istebna, Laliku, Przybędza
3	Turystyka funkcją dodatkową <i>Additional</i>	C, C	Cisiec, Jaworzynka, Kamesznica, Koniaków, Leszna Górna, Lipowa, Szare
4	Funkcja turystyczna w początkowym stadium rozwoju <i>In the initial stage of development</i>	D, D	Nieledwia, Ostre, Słotwina, Twardorzeczka
		E, D	Radziechowy

Opracowanie własne

Ryc. 31. Klasyfikacja przestrzenna miejscowości Beskidu Śląskiego ze względu na stopień rozwoju funkcji turystycznej

Fig. 31. Spatial classification of towns and villages in the Silesian Beskid Mts by the level of tourist function development

Opracowanie własne

sposobem 5 stopni rozwoju funkcji turystycznej, które oznaczono symbolami A, B, C, D oraz E.

Tabela 15 prezentuje klasyfikację badanych miejscowości, ze względu na stopień rozwoju funkcji turystycznej.

We wszystkich miejscowościach funkcja turystyczna rozwija się lub jest rozwinięta. Przestrzenny obraz zróżnicowania funkcji turystycznej na obszarze Beskidu Śląskiego przedstawia ryc. 31. Najwyraźniej wykształconą funkcję turystyczną posiadają

tradycyjne ośrodki turystyczne, jak: Wisła, Ustroń, Szczyrk oraz Brenna, w których strukturze funkcjonalnej turystyka pełni funkcję podstawową lub jedną z głównych. Ze względu na znaczną koncentrację przestrzenną miejsc noclegowych wysoko rozwiniętą funkcję turystyczną posiadają także Bystra, Cisownica, Górk, Jaworze, Mieszna oraz Węgierska Górka.

W ostatnich latach następuje dynamiczny rozwój funkcji turystycznej w takich wsiach, jak: Istebna, Laliki, Lipowa, Leszna Górna i Szare, głównie za sprawą rozwijającego się na ich terenie od lat 80. XX w. indywidualnego budownictwa letniskowego. Turystyka w tych miejscowościach pełni rolę równorzędną lub uzupełniającą względem innych funkcji społeczno-gospodarczych.

Najsłabiej rozwiniętą funkcję turystyczną, będącą w początkowym stadium rozwoju, obserwuje się dla miejscowości położonych w południowo-wschodniej części badanego obszaru, nie posiadających tradycji turystycznych, tj. Nieleśnia, Ostre, Radziechowy, Słotwina i Twardorzeczka.

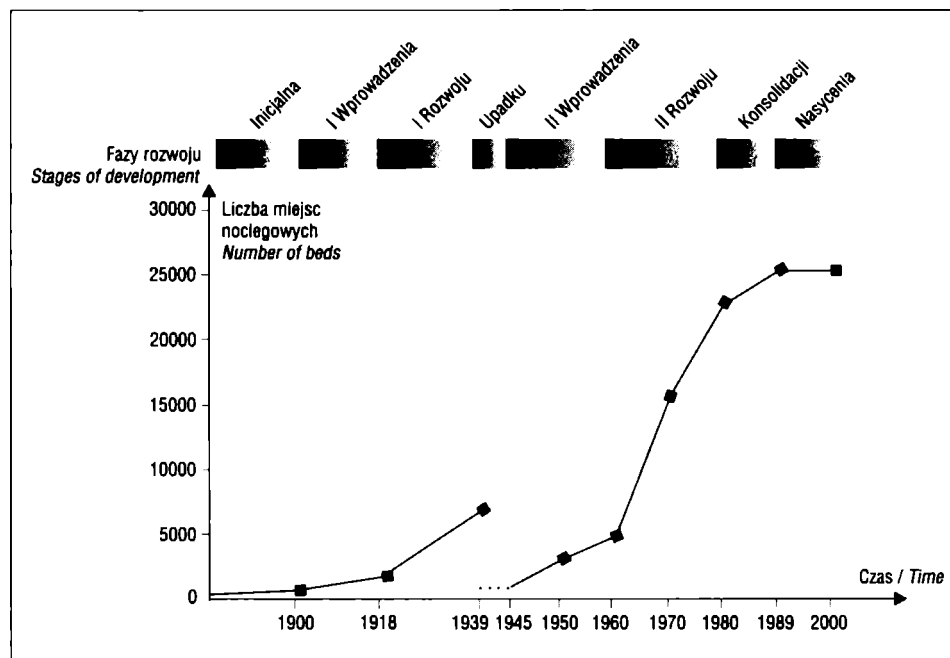
Współcześnie głównym, a w niektórych miejscowościach jedynym, czynnikiem rozwoju funkcji turystycznej są drugie domy, szczególnie we wsiach o słabo rozwiniętej turystycznej bazie noclegowej. Najwyraźniej wpływ prywatnego budownictwa rekreacyjnego zaznacza się we wsi Mieszna, nadając tej miejscowości charakter wybitnie letniskowy. Przeważający udział drugich domów w kształtowaniu i rozwoju funkcji turystycznej obserwowany jest także dla Górek oraz Cisownicy. Natomiast zbliżona rola miejsc noclegowych w obiektach turystycznych i drugich domach w kształtowaniu funkcji turystycznej cechuje wsie Brenna i Bystra.

5.4. Cykl rozwoju regionu oraz model kształtowania się przestrzeni turystycznej

Przyjmując koncepcje Butlera (1980) oraz Liszewskiego (1995) jako modele opisujące i wyjaśniające rozwój zjawisk turystycznych na obszarze recepcji turystycznej, podjęto próbę przedstawienia cyklu życia regionu turystycznego Beskidu Śląskiego oraz rozwoju (kształtowania się) przestrzeni turystycznej w jego obrębie.

Przy konstruowaniu syntetycznego obrazu ewolucji regionu posłużono się wielkościami całokowitej pojemności recepcyjnej bazy noclegowej w poszczególnych przedziałach czasowych, na podstawie wyliczeń własnych oraz opracowań Sachy (1986), Gibca (1984) i Leszczyckiego (1939). Zmiany wielkości liczby miejsc noclegowych na obszarze Beskidu Śląskiego w okresie od pojawienia się zjawisk turystycznych do roku 2001 prezentuje ryc. 32.

Na podstawie zmienności potencjału bazy noclegowej wyznaczono linię cyklu rozwoju analizowanego regionu turystycznego, ze wskazaniem jego faz, według nomenklatury przyjętej za Butlerem (1980). Obraz ewolucji przedstawiony na ryc. 32 w dużym stopniu nawiązuje do butlerowskiego ujęcia modelowego (por. ryc. 9).

Ryc. 32. Fazy ewolucji regionu turystycznego Beskidu Śląskiego

Fig. 32. Stages of the Silesian Beskid tourist region development

Opracowanie własne

W przebiegu ewolucji regionu turystycznego Beskidu Śląskiego można wydzielić jej następujące fazy:

- faza inicjalna, odpowiadająca początkowi zjawisk turystycznych;
- faza I wprowadzenia, przypadająca na drugą połowę XIX w. do I wojny światowej, związana jest z zapoczątkowaniem rozwoju bazy noclegowej;
- faza I rozwoju, obejmująca lata 20. i 30. XX w., w której nastąpił wyraźny wzrost liczby miejsc noclegowych w wyniku rozwoju budownictwa willowo-pensjonatowego;
- faza upadku, związana z ograniczeniem ruchu turystycznego w okresie II wojny światowej;
- faza II wprowadzenia, przypadająca na okres między II wojną światową a końcem lat 50. XX w., w której nastąpiła readaptacja i rewitalizacja przedwojennych obiektów noclegowych dla celów wczasów pracowniczych;

- faza II rozwoju obejmująca okres lat 60. i 70. XX w., stanowiąca okres intensywnego rozwoju bazy noclegowej dla celów turystyki socjalnej;
- faza konsolidacji, zaznaczająca się w latach 80. XX w., ograniczeniem tempa przyrostu miejsc noclegowych;
- faza nasycenia, rozpoczęta w latach 90. XX, w której obserwuje się wyraźne zmniejszenie przyrostu liczby miejsc noclegowych w obiektach wypoczynku zbiorowego.

Z rozwojem funkcji turystycznej ściśle wiąże się kształtowanie się przestrzeni turystycznej. Celem przedstawienia etapów (faz) rozwoju przestrzeni turystycznej na obszarze Beskidu Śląskiego związanych z procesem zagospodarowania turystycznego posłużono się ujęciem modelowym, z wykorzystaniem wydzielonych typów przestrzeni turystycznej przez Liszewskiego (1995). Poszczególnym typom przestrzeni turystycznej odpowiadają określone elementy zagospodarowania turystycznego (tabela 16). W rozwoju przestrzeni turystycznej na badanym obszarze nadrzędną rolę pełnił proces trwałego zajmowania i zagospodarowywania przez osadnictwo turystyczne nowych terenów, zmieniający ich użytkowanie, odpowiadający wg Liszewskiego (1995) kolonizacji turystycznej.

Na podstawie analizy procesu rozwoju zagospodarowania turystycznego można wyróżnić cztery fazy rozwoju (kształtowania się) przestrzeni turystycznej na obszarze Beskidu Śląskiego (ryc. 33).

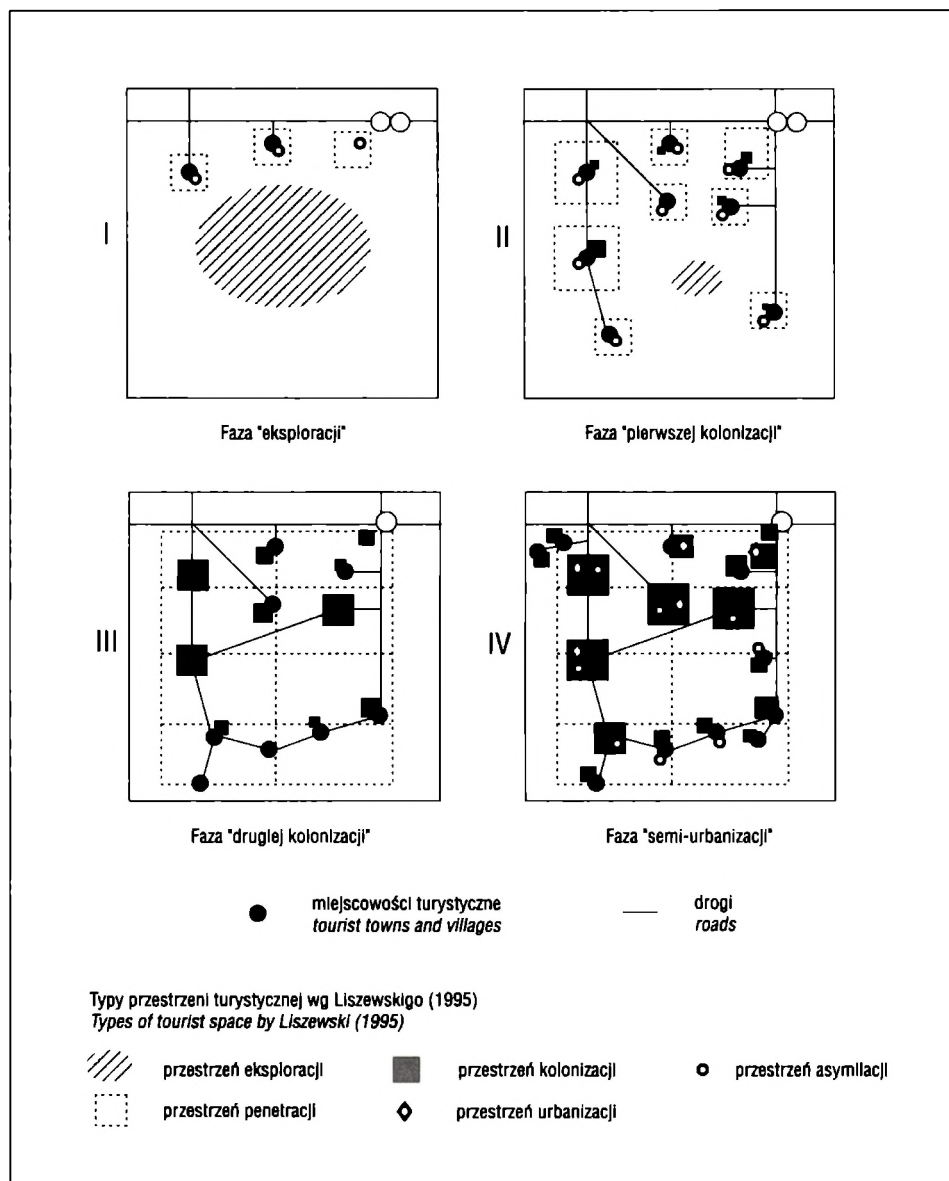
Tabela 16

Relacje między typami przestrzeni turystycznej wg Liszewskiego (1995) a zagospodarowaniem turystycznym

Tabela 16

Relation between types of tourist space by Liszewski (1995) and tourist infrastructure

Typ przestrzeni turystycznej wg Liszewskiego (1995) <i>Types of tourist space by Liszewski (1995)</i>	Elementy zagospodarowania turystycznego <i>Elements of tourist infrastructure</i>
eksploracji	szlaki nie oznakowane
penetracji	tereny rekreacyjne, szlaki górskie, tereny narciarskie
asymilacji	pensjonaty rodzinne, wille, gospodarstwa agroturystyczne
kolonizacji	osadnictwo turystyczne, zagospodarowanie komunikacyjne
urbanizacji	zanik funkcji turystycznej w obiektach turystycznych, transformacja drugich domów na domy stałe

Ryc. 33. Model kształtowania się przestrzeni turystycznej na obszarze Beskidu Śląskiego

Fig. 33. Model of tourist space development in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

- Faza pierwsza - związana z początkami zjawisk turystycznych XVIII i XIX w., którą można określić jako „fazę eksploracji”, gdzie główny przejaw zjawisk turystycznych stanowiły przyjazdy w celach kuracyjnych, podróże do źródeł Wisły, pierwsze wyprawy górskie. Ruch przyjazdowy, ograniczony dostępnością komunikacyjną, występował jedynie w północnej części badanego obszaru. Dla celów noclegowych wykorzystywano miejsca w domach prywatnych oraz w udostępnianych kuracjom willach, które oznaczono na ryc 33 jako przestrzeń asymilacji turystycznej.
- Faza druga, którą można określić jako fazę „pierwszej kolonizacji”, zapoczątkowaną w II połowie XIX w. powstawaniem pierwszych domów letniskowych w okolicach Bielska i Białej, a później rozwojem budownictwa willowo-pensjonatowego w Wiśle, Ustroniu, Bystrej, Jaworzu, Węgierskiej Górze, pierwszych obiektów sanatoryjnych oraz infrastruktury transportowej. Faza ta związana również z zarządzaniem terenów rekreacyjnych, szlaków górskich, terenów narciarskich, kończy się wraz wybuchem II wojny światowej.
- Faza trzecia - faza „drugiej kolonizacji” lub „głównej kolonizacji” obejmująca okres po II wojnie do lat 80. XX w. odpowiada okresowi najbardziej intensywnego rozwoju zagospodarowania turystycznego, głównie osadnictwa turystycznego wypoczynku zbiorowego, w tym zakładowych obiektów wczasowych oraz bazy sanatoryjnej. Wiąże się także z początkiem rozwoju osadnictwa drugich domów oraz powstaniem szerokiej bazy towarzyszącej masowej turystyce.

Tabela 17

Fazy rozwoju regionu turystycznego i przestrzeni turystycznej Beskidu Śląskiego

Table 17

Stages of tourist region development and tourist space in the Silesian Beskid Mts

Fazy rozwoju regionu turystycznego Beskidu Śląskiego wg modelu Butlera (1980) <i>Stages of development of the Silesian Beskid tourist region by Butler's (1980) model</i>	Fazy rozwoju przestrzeni turystycznej Beskidu Śląskiego wg typów przestrzeni turystycznej Liszewskiego (1995) <i>Stages of development of tourist space in the Silesian Beskid Mts by types of tourist space by Liszewski (1995)</i>
Inicjalna	"eksploracji"
I wprowadzenia	
I rozwoju	"pierwszej kolonizacji"
II wprowadzenia	
II rozwoju	"drugiej kolonizacji"
konsolidacji	
nasycenia	"semi - urbanizacji"

Opracowanie własne

- Faza czwarta, określona jako faza „semi-urbanizacji turystycznej”, która rozpoczęła się w latach 90. XX w. wraz z intensywnym rozwojem zjawiska drugich domów. W fazie tej zaobserwowano pojawienie się przestrzeni urbanizacji turystycznej, która ma związek z transformacją części drugich domów na domy stałe oraz zmianą dotychczasowej funkcji niektórych obiektów turystycznych na inne funkcje, a także likwidacją części bazy w rezultacie zmniejszenia się liczby turystów w bazie noclegowej. Przestrzeń asymilacji turystycznej stanowią w tym wypadku gospodarstwa turystyczne oraz pensjonaty rodzinne.

Relacje faz ewolucji wg Butlera (1980) oraz wydzielonych etapów rozwoju przestrzeni turystycznej, w oparciu o typy przestrzeni turystycznej Liszewskiego, przedstawione w tabeli 17 uzasadniają twierdzenie, iż rozwój regionu turystycznego Beskidu Śląskiego, mierzony przyrostem liczby miejsc noclegowych, osiągnął współcześnie poziom krytyczny (por. ryc. 9). Wynika to ze znacznego obniżenia tempa przyrostu miejsc noclegowych w bazie noclegowej wypoczynku zbiorowego. Przy założeniu utrzymania dotychczasowego poziomu ruchu turystycznego dalszy rozwój może przybrać formę stabilizacji lub stagnacji. Symptomami potwierdzającymi stan zagrożenia dla dalszego rozwoju tego regionu turystycznego jest pojawienie się w latach 90. XX w. przestrzeni urbanizacji turystycznej, która wg Liszewskiego (1995) kończy etap kolonizacji turystycznej, związanej z drugimi domami, a jej wyróżnikiem jest osiedlanie się na stałe mieszkańców miast, wykorzystujących uprzednio region w celach turystycznych, jak również upadek funkcji turystycznej w niektórych obiektach noclegowych.

6. WYBRANE ZAGADNIENIA GOSPODARKI LOKALNEJ W KONTEKŚCIE ROZWOJU TURYSTYKI

6.1. Infrastruktura transportowa i jej obciążenie ruchem turystycznym

Dostępność komunikacyjna rozpatrywana pod względem możliwości dotarcia na dany obszar, jak i poruszania się w jego obrębie stanowi istotny element jego atrakcyjności turystycznej (Warszyńska, Jackowski 1979).

Zewnętrzną dostępność komunikacyjną badanego obszaru zapewniają dwie linie kolejowe:

- z Katowic przez Skoczów lub Bielsko-Białą do Wisły Głębcze, z węzłem w Goleszowie.
 - z Katowic do Zwardonia przez Bielsko-Białą i Węgierską Górkę;
- oraz drogi wojewódzkie:
- nr 93 Wisła - Skoczów - Żory - Katowice;
 - nr 941 Wisła - Istebna;
 - nr 942 Wisła - Szczyrk - Bielsko-Biała;
 - nr 944 Żywiec - Zwardoń (przejście graniczne);
 - nr 943 Laliki - Jasnowice (przejście graniczne) (ryc. 2.).

Natomiast dla komunikacji wewnętrznej istotne znaczenie mają drogi powiatowe:

- Skoczów - Brenna
- Żywiec - Lipowa
- Buczkowice - Radziechowy
- Cieszyn - Goleszów - Ustroń
- Ustroń - Leszna Góra (przejście graniczne).

W ciągu kilku ostatnich lat wyraźnie zaznaczyło się zmniejszenie transportu kolejowego w obsłudze ruchu turystycznego, co znalazło swoje odbicie w redukcji częstości kursowania pociągów na trasie Wisła - Katowice. Ze względu na przebieg linii kolejowych bezpośrednie połączenie z Katowicami posiadają jedynie Laliki, Węgierska Górka, Wisła i Ustron. Od 2001 r. Wisła posiada także bezpośrednie połączenie z Warszawą.

Utrzymana została natomiast liczba bezpośrednich połączeń autobusowych Wisły i Ustronia z Katowicami (6 kursów w dni powszednie, 9 w weekendy). Bezpośrednie połączenie autobusowe z Katowicami posiada także Brenna. Pozostałe miejscowości o funkcji turystycznej, jak: Szczyrk, Bystra, Jaworze, Mieszna, Węgierska Górka, Cisownica, nie posiadają bezpośrednich połączeń komunikacyjnych z obszarem Górnego Śląska.

Dostępność komunikacyjna południowej części Beskidu Śląskiego (gmina Istebna), realizowana w oparciu o transport publiczny, uzyskiwana jest przez węzeł w Wiśle, części północno-wschodniej (Jaworze, Szczyrk, Mieszna, Bystra, Lipowa) przez węzeł w Bielsku-Białej, natomiast część południowo-wschodnia dostępna jest przez Żywiec.

Najważniejszymi inwestycjami w infrastrukturze drogowej po 1989 r. było wybudowanie obwodnicy wokół Ustronia, której zadaniem było odciążenie centrum miasta od intensywnego ruchu samochodowego, a także rozpoczęcie modernizacji drogi dojazdowej do przejścia granicznego w Zwardoniu, na odcinku Milówka - Laliki - Zwardoń oraz drogi nr 943 z Milówki do granicy w Istebnej-Jasnowicach.

Problem prawidłowego ustalenia liczby osób biorących udział w ruchu turystycznym jest kwestią niezwykle trudną, nawet w przypadku estymacji jednorazowego ru-

Tabela 18

Natężenie ruchu samochodowego w wybranych punktach pomiarowych w Beskidzie Śląskim

Tabela 18

Traffic density in selected days at the measurement points in the Silesian Beskid Mts

Punkt pomiaru <i>Measurement point</i>	Liczba samochodów w poszczególnych dniach <i>Traffic in selected days (number of cars)</i>		
	7.V.2000 r.	11.II.2001 r.	6.V.2001 r.
A	6355	4680	7085
B	1730	3080	1430
C	275	155	305

Źródło: badania własne.

chu wypoczynkowego (Kowalczyk 1994). W przypadku form wypoczynku weekendowego np. związanego z innymi domami związane jest to z dużą mobilnością ich uczestników, którzy często przebywają w posiadanych obiektach przez krótki czas.

W celu określenia skali wielkości turystycznego ruchu samochodowego, a tym samym stopnia obciążenia infrastruktury drogowej ruchem turystycznym, zbadano natężenie ruchu samochodowego - wyjazdowego w określone dni w roku, wybrane ze względu na kumulację ruchu turystycznego, mającego związek z okresem wakacyjnym lub weekendowym. Dni te zostały wybrane celowo, ze względu na kończący się tzw. „długi weekend” oraz kończący się okres ferii zimowych. Według Matczaka (1992) badanie samochodowego ruchu wyjazdowego jest jedną z metod dającą możliwość określenia skali wielkości ruchu turystycznego.

W tym celu zmierzono natężenie ruchu samochodowego wyjazdowego w niedzielne popołudnie w dniach 7.V.2000 r., 11.II.2001 r. oraz 6.V.2001 r., od godz. 14⁰⁰ do 21⁰⁰, w trzech punktach (A, B, C), w których przechodzą główne strumienie ruchu turystycznego:

- punkt A - Skoczów skrzyżowanie dróg nr 1 i nr 93 (wylot dróg z Ustronia i Brennej, w kierunku Katowic);
- punkt B - Buczkowice, skrzyżowanie dróg nr 942 i drogi Lipowa - Bielsko-Biała (wylot drogi ze Szczyrku, w kierunku Bielska);
- punkt C - Miłówka, wylot drogi nr 944, w kierunku Bielska-Białej (por. ryc. 2).

Wielkość zarejestrowanego ruchu samochodowego wyjazdowego prezentuje tabela 18. Główny strumień samochodowego ruchu turystycznego przebiega południkowo, doliną Wisły i Brennicy, osiągając wielkości odpowiednio - 6355, 4680, 7085 pojazdów w poszczególne dni pomiaru. Natężenie ruchu samochodowego w Szczyrku znacznie wzrasta w okresie zimowym (3080 pojazdów), z uwagi na istniejące w tym mieście warunki do uprawiania turystyki narciarskiej. Istotnym wydaje się również fakt, iż turystyczny ruch samochodowy w kierunku Ustronia, Wisły i Brennej nie wykazuje tak wyraźnie zaznaczonej sezonowej zmienności, jak w przypadku Szczyrku. Maksymalny godzinowy przepływ samochodów odnotowano w Skoczowie, w dniu 6.V.2001 r., który między 17⁰⁰ a 18⁰⁰ wyniósł 1950 pojazdów. Obserwowana liczba samochodów kilkakrotnie przewyższała ruch samochodowy obserwowany w dni powszednie.

Silne natężenie ruchu samochodowego ujawnia braki w funkcjonowaniu istniejącej infrastruktury drogowej dla potrzeb obsługi zwiększonego samochodowego

Ryc. 34. Ustroń-Polana, przykład tworzących się zatorów drogowych w czasie ruchu wyjazdowego w weekendy

Fig. 34. Example of tourist traffic congestion at weekends in Ustroń-Polana

ruchu turystycznego, szczególnie w okresach nakładania się w czasie form ruchu turystycznego wczasowego i weekendowego.

Słaba wydolność systemu drogowego, wynikająca z jego małej przepustowości, staje się przyczyną tworzenia zatorów drogowych i przestojów w ruchu, szczególnie uciążliwych w okresie zimowym w Szczyrku, gdzie zmierzony czas przejazdu samochodu na odcinku 2 km z centrum Szczyrku do skrzyżowania w Buczkowicach wyniósł 80 minut. Podobne zatory drogowe obserwowano w dniach 7.V.2000 r. i 6.V.2001 r. w Ustroniu Polanie - w tym przypadku czas przejazdu z Wisły do Ustronia trwał ok. 2 godziny.

Za punkty i odcinki krytyczne wpływające negatywnie na płynność ruchu samochodowego można uznać:

- skrzyżowanie dróg Brenna - Skoczów i drogi krajowej nr 1, które ma zostać rozwiązane wraz z realizacją programu budowy drogi szybkiego ruchu na odcinku Cieszyń - Bielsko;
- skrzyżowanie dróg nr 942 i drogi Lipowa - Bielsko-Biała w Buczkowicach;
- odcinek drogi nr 93 między Ustroniem a Wisłą (Ustron Polana);
- droga do przejścia granicznego w Lesznej Górnej (modernizowana ze środków PHARE).

Znaczną przeszkodą w płynności ruchu wyjazdowego z północno-wschodniej części Beskidu Śląskiego jest także zbyt mała przepustowość dróg tranzytowych w obrębie Bielska-Białej.

W okresach nasilonego ruchu samochodowego ujawnia się także niedorozwój infrastruktury parkingowej. Zbyt mała liczba miejsc parkingowych w Wiśle, Szczyrku i Brennej zmusza kierowców do parkowania „na dziko” na użytkach zielonych. Wyjątkowo niekorzystna sytuacja zachodzi w okresie sezonu narciarskiego w Szczyrku, gdzie prawie zupełny brak prawidłowo przygotowanych miejsc parkingowych przy drodze na przełęcz Salmopolską prowadzi do intensywnego rozjeżdżania fragmentów stoku w sąsiedztwie wyciągów narciarskich przez samochody. Ogólnie zły stan nawierzchni dróg gminnych i poboczy wpływa także w zasadniczy sposób na pogorszenie jakości wypoczynku i poczucie bezpieczeństwa na drodze.

Ryc. 35. Przełęcz Kubalonka - jeden z punktów koncentracji ruchu turystycznego na obszarze Beskidu Śląskiego

Fig. 35. Kubalonaka Pass - one of the example of tourist traffic concentration points in the Silesian Beskid Mts

6.2. Stan rozwoju oraz funkcjonowanie infrastruktury komunalnej

W kontekście zachodzących zjawisk turystycznych oraz ich oddziaływania na środowisko przyrodnicze, kwestią podstawową staje się stan rozwoju infrastruktury komunalnej w poszczególnych miejscowościach oraz funkcjonowanie w nich systemu utylizacji odpadów stałych i płynnych.

Przestrzenne zróżnicowanie wyposażenia miejscowości na obszarze Beskidu Śląskiego w sieć gazową, wodociągową i kanalizacyjną przedstawia ryc. 36. Uwagę zwracają znaczne dysproporcje w rozwoju tego typu infrastruktury w poszczególnych miejscowościach.

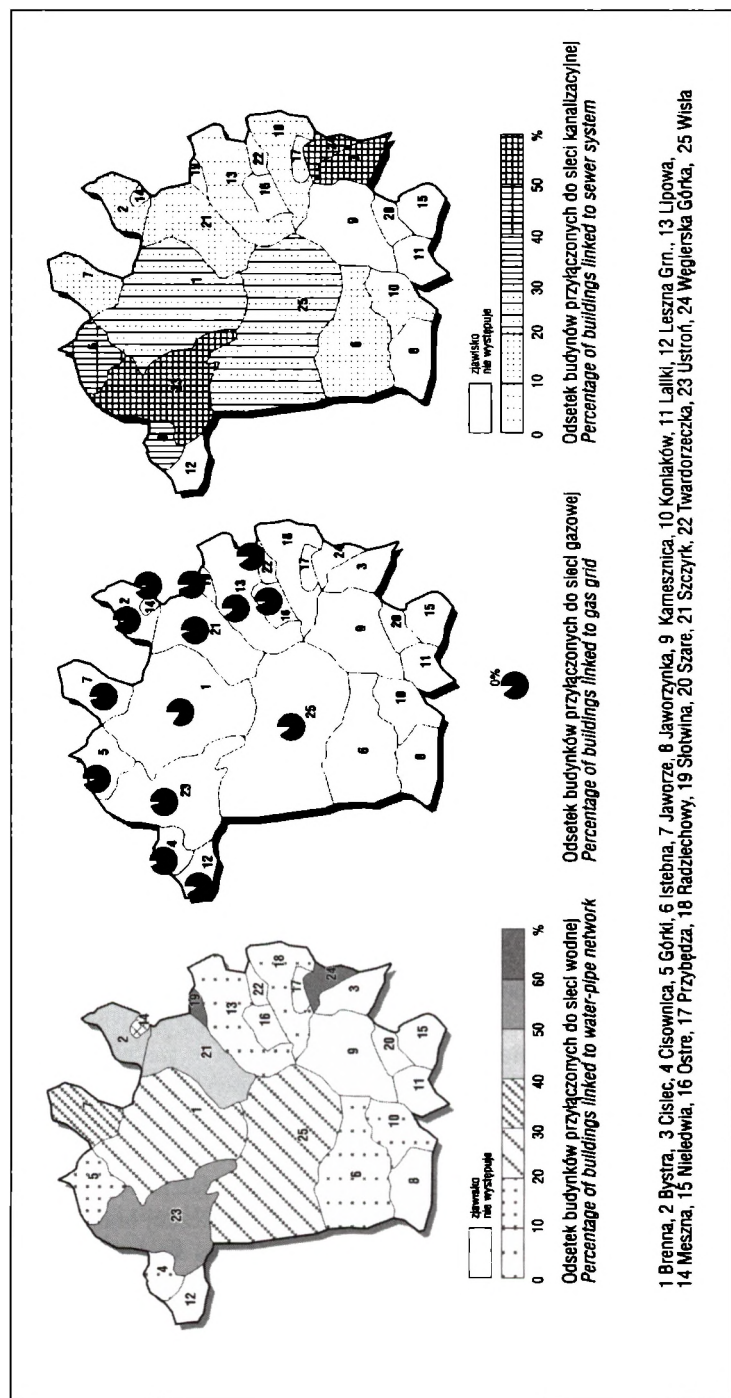
Sieć gazowa rozwinięta jest jedynie w północnej części Beskidu Śląskiego (Ustroń, Wisła, Jaworze, Bystra, Mieszna, Szczyrk, Leszna Góra, Cisownica, Górki, Brenna, Lipowa, Ostre, Słotwina, Twardorzeczka), gdzie odsetek gospodarstw domowych w poszczególnych miejscowościach, dysponujących tym medium przekracza 80%. Gaz ziemny nie jest dostarczany siecią przesyłową jedynie do budynków położonych na peryferiach i terenach górskich tych miejscowości. Nieco niższym stopniem zgazyfikowania, w tej części regionu, cechuje się Brenna (ok. 70% przyłączonych budynków), ze względu na znaczne rozproszenie zabudowy i szybki proces powstawania nowych obiektów.

Zupełnie pozbawiona sieci gazowej jest południowa część Beskidu Śląskiego, gdzie aż 11 wsi (Istebna, Koniaków, Jaworzynka, Kamesznica, Laliki, Szare, Nieleśnia, Cisiec, Węgierska Górka, Radziechowy, Przybędza) nie dysponuje tego typu źródłem energii. Dla celów bytowych przez część gospodarstw domowych stosowany jest gaz w postaci butli. Natomiast dla celów grzewczych wykorzystuje się węgiel, koks lub drewno. Ze względu na nieopłacalność inwestycji przesyłu gazu wysokoprężnego w najbliższej przyszłości nie planuje się doprowadzenia sieci gazowej do tych miejscowości.

Ze względów ekologicznych niekorzystnym zjawiskiem jest obserwowany od kilku lat powrót do tradycyjnych źródeł ciepła w gospodarstwach domowych ze względu na wzrastające koszty gazu ziemnego.

Znacznie słabiej rozwinięte są sieci wodociągowe i kanalizacyjne. Najwyższy odsetek budynków przyłączonych do sieci wodociągowej występuje we wsi Słotwina (ok. 80%). Ma to związek z podłączeniem gospodarstw domowych do sieci lokalnej, korzystającej z miejscowego źródła wody. Wśród ośrodków miejskich największą liczbą przyłączy wodno-kanalizacyjnych dysponuje uzdrowisko Ustroń (ok. 60%). Znacznie gorzej w tym względzie wyposażone są Wisła i Szczyrk, gdzie z sieci wodnych i kanalizacyjnych korzystają jedynie obiekty użyteczności publicznej oraz budynki mieszkalne położone w centrum. Własne ujęcia wodne, w postaci studni oraz ujęć grawitacyjnych są głównymi lub jedynymi źródłami zaopatrzenia w wodę dla pozostałych miejscowości Beskidu Śląskiego.

Aż 10 miejscowości - Leszna Góra, Mieszna, Słotwina, Ostre, Twardorzeczka, Kamesznica, Laliki, Nieleśnia, Szare, Jaworzynka - nie posiada w ogóle sieci kana-

Ryc. 36. Wybrane problemy gospodarki komunalnej w Beskidzie Śląskim

Fig. 36. Selected problems of local public utilities management in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

Tabela 19

Oczyszczalnie komunalne przyjmujące ścieki z obszaru Beskidu Śląskiego

Table 19

Public sewage treatment plants receipting sewages from the territory of the Silesian Beskid Mts

Miejscowość Settlement	Typ oczyszczalni Type of sewage treatment plant	Przepustowość [m³/d] Throughput
BRENNA	biol.	450
CISOWNICA	mech.	308
ISTEBNA - KUBALONKA (osiedle mieszkaniowe)	biol.	200
ISTEBNA- CENTRUM	biol.	100
KONIAKÓW	biol.	63
LIPOWA	biol.	50
MILÓWKA	biol.	68,9
USTRÓŃ	mech.-biol.	11340
USTRÓŃ - JASZOWIEC	mech.-biol.	940
WĘGERSKA GÓRKA	mech.-biol.	2200
WIŚLA	mech.-biol.	10000
ZWARDOŃ	biol.	50
<i>poza obszarem Beskidu Śląskiego:</i>		
KOMOROWICE	mech.-biol.	95000
WAPIENICA	mech.-biol.	27000
RYBARZOWICE	mech.-biol.	12000
SKOCZÓW	mech.-biol.	23000

Opracowanie własne

lizacyjnej, zaś w 6 - Istebna, Koniaków, Jaworze, Lipowa, Radziechowy, Przybędza - zbiorczy system odprowadzania ścieków działa w mocno ograniczonym zakresie. Jedynym odbiornikiem ścieków są szamba lub w niektórych przypadkach tzw. przydomowe oczyszczalnie ścieków.

Na badanym terenie funkcjonuje 12 oczyszczalni ścieków będących punktami zrzutu ścieków z sieci komunalnych. Prócz tego sieci kanalizacyjne odprowadzają ścieki do czterech oczyszczalni położonych poza badanym obszarem (tabela 19). Równolegle funkcjonuje 5 oczyszczalni przy zakładach przemysłowych oraz 16 oczyszczalni przy obiektach turystycznych (tabela 20).

Wadliwe funkcjonowanie oczyszczalni ścieków, których sprawność często jest zbyt niska w stosunku do stopnia skażenia przyjmowanych zanieczyszczeń, stanowi istotne zagrożenie dla wód powierzchniowych na tym terenie.

Zrzut ścieków odbywa się często z nielegalnych punktów, z których zanieczyszczenia trafiają do cieków lub przenikają do gruntu poprzez nieszczelne szamba. Zgodnie z zasadami gospodarki komunalnej ścieki z szamb mają być wywożone do oczyszczalni lub wyznaczonych miejsc ich zrzutu. W rzeczywistości jednak ścieki bytowe na terenach wiejskich służą do nawożenia pól lub są drenowane do gruntu bez oczyszczenia.

Rola tego typu zanieczyszczeń wzrasta szczególnie na obszarach nie objętych rozwojem sieci kanalizacyjnej.

Praktyka taka, przybierając charakter powszechny, znajduje swoje odbicie w stanie czystości rzek i potoków. Badania prowadzone przez Absalona¹ na obszarze gminy Istebna, w zlewni Olzy ujawniły dużą zawartość w wodzie substancji biogenych (azotu, fosforu) już na odcinkach źródłowych cieków znajdujących się poniżej niewielkiej liczby zabudowań. Wody te dodatkowo były zanieczyszczone bakteriologicznie. Znacznie wyższe stężenia zanieczyszczeń obserwowano w dolnych partiach dolin, gdzie badane wody nie mieściły się w żadnej z trzech klas czystości. Analogicznej sytuacji można oczekiwać na innych obszarach w Beskidzie Śląskim, nie objętych systemem odprowadzania ścieków²

Odpady stałe z miejscowości położonych w powiecie cieszyńskim odprowadzane

T a b e l a 20

Oczyszczalnie ścieków przy obiektach turystycznych na obszarze Beskidu Śląskiego w 2001 r.

T a b l e 20

Sewage treatment plants in tourist objects in the Silesian Beskid Mts in 2001

Obiekt turystyczny <i>Tourist object</i>	Typ oczyszczalni <i>Type of sewage treatment plant</i>	Przepustowość [m ³ /d] <i>Throughput</i>
Jaworzynka - OW „Węgielek”	biol.	50
Istebna - schronisko na Stecówce	biol.	4,6
Istebna OW „Leśny Raj”	biol.	18
Istebna - Woj. Ośr. Chorób Płuc i Gruźlicy	biol.	400
Wisła - Dziechcinka - DW Ro zbarczanka	biol.	12
Wisła - Czarne – Schr. PPTK „Pod Baranią ”	mech.	15,2
Wisła - Jurzyków - DW „Szarotka”	biol.	6,3
Wisła - Głęboce - DW „Kasztelanika”	biol.	6
Wisła - Malinka - OW „Ogrodzisko”	biol.	20,4
Wisła - Jarząbata - DW „Włromet”	biol.	5
Bystra - Szpital Chorób Płucnych	biol.	50
Bystra - OW „Magnus”	biol.	37,1
Bystra - DW „Barbórka”	biol.	14,4
Brenna - Leśnica OW WPT Katowice	biol.	60,23
Ustroń - Hotel „Maranta”	biol.	8,1
Ustroń - Lipowiec- OW Huty „Łabędy”	biol.	49
Jaworze - Gospoda „Pod Gruszką”	mech.	2,4
Jaworze - BZLR Oś. Fizykoterapii i Rehabilitacji	mech.	34,6
Jaworze - „Jawor”	biol.	907,5
Ustroń - OW Huty Łabędy	biol.	25,4
Jaworze - OWR „Zygmunt”	biol.	11
Jaworze - OW „Mostostal”	mech.	8,6
Jaworze - DW „Agnieszka”	biol.	27,6
Drogowe przejście graniczne w Leszna Góra	biol.	4,4
Drogowe przejście graniczne w Istebna - Jasnowice	biol.	2,42

Opracowanie własne

¹ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Istebna*, 2000.

² Brak punktów kontrolno-pomiarowych jakości wody na terenach nie objętych monitoringiem WIOŚ.

są na składowisko w Knurowie i częściowo Jastrzębiu, za pośrednictwem stacji przeładunkowej w Ustroniu. Odpady z powiatu żywieckiego przyjmuje składowisko w Żywcu. Natomiast składowisko w Bielsku-Białej Lipniku przyjmuje odpady z Jaworza i Bystrej. Segregacją objęte są odpady ze wszystkich miejscowości, odprowadzających na składowisko do Żywca. Częściową segregację prowadzi się także na terenie Ustronia.

W ostatnich latach pojawiły się niedobory mocy energii elektrycznej w niektórych częściach badanego obszaru. Sytuacja ta ujawnia się w przypadku osiedli przyśiółkowych tych miejscowości, a objętych silnie procesem budownictwa jednorodzinnego, w tym drugich domów, np. we wsiach Istebna, Koniaków, Jaworzynka, Laliki, Kamesznica oraz Brenna. Do ogrzewania budynków, zlokalizowanych w odległych częściach dolin stosuje się coraz częściej energią elektryczną. Zwiększony pobór mocy oraz znaczne wydłużenie obwodów przesyłowych powodują silne przeciążenia linii energetycznych, a w efekcie ogólnie złą jakość dostarczanej energii, odczuwalną przez wszystkich mieszkańców wsi oraz przerwy w jej dostawie. Sieć energetyczna, budowana w latach 60. XX w. nie jest przygotowana do takich obciążeń. Koniecznością staje się, więc budowa nowych stacji transformatorowych, by zapewnić odpowiedni standard usług.

6.3. Działalność samorządów lokalnych w zakresie rozwoju turystyki

Proces transformacji ustrojowej i gospodarczej prowadzony w Polsce od lat 90. XX w. doprowadził do wzrostu znaczenia samorządu gminnego w kształtowaniu zjawisk i procesów związanych z lokalną gospodarką. Władze gminne stały się faktycznym gospodarzem terenu, który w oparciu o zasoby gminy i preferencje mieszkańców określa kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, tworzy własne plany rozwoju, wprowadza je w życie oraz kontroluje przebieg ich realizacji³.

Możliwości rozwoju turystyki uzależnione są od stopnia zainteresowania nią władz samorządowych oraz mieszkańców poszczególnych gmin. Dla wzrostu lokalnej gospodarki turystycznej konieczne jest podejmowanie odpowiednich działań ak-

³ Kompetencje władz samorządowych w tym zakresie wynikają m.in. z następujących aktów prawnych: *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*, Dz. U. Nr 16, poz. 95 (od grudnia 1998 r. ustawa ta otrzymała zmienioną nazwę – *Ustawa o samorządzie gminnym*); *Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r.* (Dz. U. z 1994 r., nr 89, poz. 415); *Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska z dnia 31 stycznia 1980 r.* (tekst jednolity Dz. U. z 1994, nr 49, poz. 196, z późniejszymi zmianami); *ustawa Prawo wodne z dnia 24 października 1974 r.* (Dz. U. Nr 38, poz. 230 z późniejszymi zmianami); *ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.* (Dz. U. 1994 r. Nr 89, poz. 414, z późniejszymi zmianami); *Ustawa o utrzymaniu porządku i czystości w gminach z 13 września 1996 r.* (Dz. U. Nr 132, poz. 622, z późniejszymi zmianami).

T a b e l a 21

Formy współpracy samorządowej w dziedzinie gospodarki turystycznej

T a b l e 21

Forms of local government co-operation in the field of tourism economy

Formy współpracy <i>Forms of co-operation</i>	Formy organizacyjno-prawne <i>Organisational and legal forms</i>	Zasięg oddziaływania <i>Scope of influence</i>	Zakres działań <i>Scope of activities</i>
Międzygminne związki turystyczne	związki komunalne, stowarzyszenia	lokalny, regionalny, krajowy, międzynarodowy	tworzenie prawnych oraz finansowych warunków dla rozwoju turystyki na terenie stowarzyszonych gmin
Euroregiony	umowy o współpracy transgranicznej między władzami samorządowymi lub stowarzyszeniami	międzynarodowy	opracowywanie projektów rozwojowych wybranych działów sektora turystycznego oraz pozyskiwanie źródeł finansowania dla ich realizacji z funduszy Unii Europejskiej
Miasta partnerskie i bliźniacze	umowy o współpracy między miastami	międzynarodowy	turystyka podejmowana przy okazji współpracy (np. wymiany dwustronne)
Lokalne i Regionalne Organizacje Turystyczne	stowarzyszenia, spółki prawa handlowego	lokalny, regionalny	łączenie struktur samorządu terytorialnego z samorządem gospodarczym branży turystycznej
Fundacje	ustawa o fundacjach, statut fundacji	lokalny, regionalny, krajowy	wspieranie różnych form działalności turystycznej
Partnerstwo Publiczno-Prywatne	umowa cywilno-prawna	lokalny, regionalny	inwestycje turystyczne
Inne formy współpracy	porozumienia komunalne, umowy cywilno-prawne	lokalny, regionalny	szeroki

Źródło: Mika, Pawlusiński (2002).

tywizujących ze strony władz lokalnych, dostosowanych i uzależnionych od charakteru poszczególnych gmin oraz atrakcyjności turystycznej poszczególnych miejscowości - głównie jeśli chodzi o walory przyrodnicze, stopień rozwoju istniejącej bazy turystycznej, atrakcyjność inwestycyjną itp. W gminach, gdzie nie obserwuje się takiego nastawienia i konkretnych posunięć ze strony władz lokalnych rozwój turystyki w praktyce jest niemożliwy.

Do podstawowych działań władz lokalnych ukierunkowanych na rozwój funkcji turystycznej gmin można zaliczyć:

- dostosowanie lokalnego prawa do potrzeb rozwoju turystyki;
- stymulowanie rozwoju infrastruktury turystycznej w gminie;
- kreowanie lokalnego produktu turystycznego;
- tworzenie struktur organizacyjnych działających na rzecz rozwoju turystyki w gminie;
- propagowanie idei rozwoju turystycznego gminy wśród mieszkańców oraz kształtowania właściwej postawy miejscowej społeczności wobec turystów;
- tworzenie korzystnego klimatu dla napływu inwestycji turystycznych;
- promocję turystyczną gminy;
- rozwoju infrastruktury społeczno-technicznej (komunalnej).

Punktem wyjściowym do wszelkich działań w zakresie rozwoju lokalnej gospodarki turystycznej są działania władz gminnych w sferze infrastruktury komunalnej. Wynika to przede wszystkim z faktu odpowiedzialności tych organów władzy za sprawy ładu przestrzennego, gospodarki terenami, ochrony środowiska, stanu gminnych dróg oraz organizacji ruchu drogowego, zaopatrzenia w wodę, kanalizację, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości, stanu urządzeń sanitarnych, lokalnego transportu zbiorowego, zieleni komunalnej, a także porządku publicznego (Rapacz 1999).

O sile i zasięgu oddziaływania organów samorządu terytorialnego na rozwój turystyki i lokalnej gospodarki turystycznej decyduje wiele czynników ekonomicznych, prawnych, organizacyjnych i społecznych, z których do najistotniejszych można zaliczyć:

- przekonanie samorządu terytorialnego o znaczeniu turystyki w gospodarce gminy i korzyściach z niej płynących;
- możliwości finansowe samorządów, wyznaczające ich potencjał inwestycyjny;
- będący w dyspozycji organów samorządowych zbiór narzędzi oddziaływania na podmioty gospodarcze;
- współpraca samorządów terytorialnych z samorządami gospodarczymi (Kornak, Rapacz 2001).

Wymienione zadania często przerastają organizacyjne i finansowe możliwości pojedynczej gminy. Koniecznością staje się nawiązywanie przez niektóre władze gminne współpracy zarówno z przedstawicielami lokalnej branży turystycznej, ich zrzeszeniami, jak i władzami samorządowymi innych gmin oraz samorządem powiatowym i wojewódzkim. Współdziałanie kilku lub kilkunastu gmin stwarza możliwość efektywniejszego wykorzystania stosunkowo ograniczonych środków finansowych oraz skuteczniejszego wykonania zadań zwłaszcza, gdy wykraczają one poza obszar jednej gminy.

Współpraca na rzecz rozwoju turystyki może się odbywać na płaszczyźnie formalnych lub nieformalnych porozumień międzygminnych (np. związków gminnych),

T a b e l a 22

Działania samorządów lokalnych w zakresie rozwoju turystyki i gospodarki komunalnej w okresie 1989-2001 r.

T a b l e 22

Selected local government actions in scope of tourist development in the period 1989-2001

Gminy (wsie) / Settlement	Podjęte działania / Taken action	Najważniejsze zadania do realizacji The most important action to take
Brenna (Brenna, Górki)	- rozbudowa sieci kanalizacyjnej i wodociągowej; - porządkowanie systemu zbiórki i odprowadzania odpadów stałych; - regulacja koryt rzek Brennicy i Leśnicy; - rozpoczęcie porządkowania nielegalnego budownictwa letniskowego; - rozbudowa i modernizacja terenów sportowo-rekreacyjnych; - punkt informacji turystycznej; - promocja turystyczna gminy; - działalność kulturalno-rozrywkowa	- rozbudowa i modernizacja drogi dojazdowej do Brennej; - wyznaczenie nowych miejsc parkingowych; - uporządkowanie stanu prawnego budownictwa letniskowego (samowoli budowlanej); - rozbudowa sieci kanalizacyjnej; - segregacja wywożonych odpadów; - propagowanie i wspieranie modernizacji „nieekologicznych kotłowni” wśród mieszkańców; - inwestycje w sektorze tzw. „atrakcji turystycznych”; - porządkowanie i poprawa estetyki terenów rekreacyjnych
Bystra-Wilkowice (Bystra, Meszna)	- rozbudowa składowiska odpadów w Mesznej	- porządkowanie gospodarki wodno-ściekowej; - budowa infrastruktury kanalizacyjnej w Mesznej; - ograniczanie budownictwa letniskowego
Goleszów (Cisownica, Leszna Górna)	- rozbudowa sieci kanalizacyjnej i wodociągowej; - budowa komunalnej oczyszczalni ścieków w Cisownicy; - rozpoczęcie modernizacji przejścia granicznego w Lesznej Górnej	- rozbudowa i modernizacja drogi dojazdowej do przejścia granicznego w Lesznej Górnej; - rozbudowa sieci kanalizacyjnej w gminie
Istebna (Istebna, Koniaków, Jaworzynka)	- wyznaczenie i urządzenie terenów sportowo-rekreacyjnych; - budowa komunalnej oczyszczalni ścieków; - wytyczenie tras rowerowych; - promocja turystyczna gminy;	- uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej; - rozbudowa sieci kanalizacyjnej; - budowa nowych oczyszczalni ścieków; - wspieranie lokalnej przedsiębiorczości w sektorze turystycznym; - budowa miejsc parkingowych, głównie w sąsiedztwie wyciągów narciarskich; - przebudowa ciągów piesznych w centrum Istebnej
Jaworze	- wytyczenie tras rowerowych; - promocja turystyczna gminy	- ożywienie lokalnej przedsiębiorczości w sektorze turystycznym; - rozbudowa sieci kanalizacyjnej
Lipowa (Lipowa, Ostre, Słotwina, Twardorzeczka)	- rozpoczęcie budowy sieci kanalizacyjnej i wodociągowej we wsi Lipowa	- budowa infrastruktury wodno-kanalizacyjnej na terenie całej gminy; - wspieranie lokalnej przedsiębiorczości w sektorze turystycznym; - lepsza promocja walorów turystycznych gminy

Milówka (Kamesznica, Laliki, Nieledwia, Szare)	- oddanie do użytku oczyszczalni ścieków w Milówce; - rozwój sieci kanalizacyjnej; - promocja gminy	- modernizacja drogi dojazdowej do przejść granicznych w Zwardoniu i Istebnej - Jasnowicach. - poprawa nawierzchni dróg gminnych; - uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej
Szczyrk	- rozbudowa sieci kanalizacyjnej; - uporządkowanie systemu zbiórki i segregacji odpadów; - modernizacja ciągów pieszych przy głównej drodze w centrum; - przygotowanie nowych miejsc parkingowych; - punkt informacji turystycznej; - promocja turystyczna gminy w kraju i za granicą	- dalsza rozbudowa miejsc parkingowych; - dalsza rozbudowa sieci kanalizacyjnej; - poprawa nawierzchni dróg gminnych; - inwestycje w sektorze tzw. „atrakcji turystycznych dla sezonu letniego;
Ustroń	- budowa obwodnicy wokół centrum; - uporządkowanie systemu zbiórki i segregacji odpadów; - budowa nowej stacji przeładunkowej odpadów stałych; - wytyczenie tras rowerowych; - wytyczenie tras spacerowych; - monitoring zjawisk turystycznych; - punkt informacji turystycznej; - promocja gminy w kraju i za granicą	- modernizacja komunalnej oczyszczalni ścieków; - regulacja ruchu samochodowego na Równicy; - poprawa nawierzchni dróg gminnych
Węgierska Górka (Węgierska Górka, Cisiec)	- budowa komunalnej oczyszczalni ścieków; - rozbudowa sieci kanalizacyjnej i wodociągowej; - punkt informacji turystycznej; - promocja turystyczna gminy; - działalność kulturalno-rozrywkowa	- budowa sieci gazowej; - regulacja koryta rzeki Soły; - przygotowanie terenów rekreacyjnych; - dalsza rozbudowa sieci kanalizacyjnych; - ograniczenie nielegalnego budownictwa letniskowego; - poprawa nawierzchni dróg gminnych; - wspieranie inwestycji w sektorze tzw. „atrakcji turystycznych; - modernizacja ciągów pieszych
Wisła	- budowa komunalnej oczyszczalni ścieków; - porządkowanie systemu zbiórki i segregacji odpadów; - rozbudowa i modernizacja terenów sportowo-rekreacyjnych; - renowacja centrum miasta; - wytyczenie tras rowerowych; - wytyczenie tras spacerowych; - punkt informacji turystycznej; - promocja turystyczna gminy w kraju i za granicą; - działalność kulturalno-rozrywkowa	- rozwiązanie problemu komunikacji wewnętrznej; - budowa kanalizacji deszczowej; - dalsza rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej; - przygotowanie nowych miejsc parkingowych; - inwestycje w sektorze tzw. „atrakcji turystycznych; - poprawa nawierzchni dróg gminnych

lokalnych i regionalnych organizacji turystycznych, struktur euroregionalnych oraz w ramach działalności związków bliźniaczych i partnerskich miast i gmin. Współpraca sektora państwowego i prywatnego na rzecz rozwoju turystyki może przyjmować formę partnerstwa publiczno-prywatnego, różnego rodzaju porozumień komunalnych, umów cywilno-prawnych oraz fundacji (tabela 21).

Szczególne znaczenia dla rozwoju turystyki nabiera ochrona walorów krajobrazowych, w tym zachowanie ładu przestrzennego i estetyki krajobrazu. Ochrona przestrzeni i sprawne nią zarządzanie stanowią jedne z podstawowych zasad rozwoju zrównoważonego, zaś zachowanie walorów krajobrazowych decyduje o utrzymaniu, rozwoju lub zaniku możliwości działalności turystycznej na danym obszarze (Kasprzak 2000). Aktywność gminy w procesie kształtowania ładu przestrzennego realizowana jest głównie poprzez decyzje o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, wydawane na podstawie planów zagospodarowania przestrzennego.

W ostatniej dekadzie najważniejszym instrumentem kształtowania polityki ekologicznej państwa na szczeblu lokalnym stały się procedury ocen oddziaływania na środowisko. Ocena oddziaływania na środowisko stanowi narzędzie prognostyczne i oceniające zmiany wywołane w środowisku przyrodniczym działalnością inwestycyjną, jak również konsekwencje ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Procedura OOS jest jednym z elementów realizacji zasad rozwoju zrównoważonego, zapewnienia ładu przestrzennego oraz narzędziem pomocnym w ograniczaniu konfliktów społecznych, gospodarczych i przyrodniczych powodowanych przez inwestycje lub plan (Deja 1998; Kasprzak 2000). W grupie inwestycji objętych procedurą OOS znajdują się także niektóre przedsięwzięcia służące turystyce (Jędrzejczyk 2000).

Działania lokalnych władz samorządowych w zakresie rozwoju turystyki oraz infrastruktury społeczno-technicznej w poszczególnych gminach położonych na obszarze Beskidu Śląskiego prezentuje tabela 22.

Główny zakres działań w okresie po 1989 r. obejmował uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej oraz zorganizowanie sprawnego systemu odprowadzania odpadów stałych w miejscowościach o najwyższym natężeniu ruchu turystycznego - Wiśla, Ustroń, Szczyrk oraz Brenna.

Najważniejszymi przedsięwzięciami, finansowanymi w głównej mierze ze środków własnych gmin oraz częściowo z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska, były budowa komunalnych oczyszczalni ścieków w Wiśle, Węgierskiej Górze i Cisownicy oraz rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w Ustroniu, Wiśle, Szczyrku, Brennej, Cisownicy (gmina Golezów). Ze względu na bariery finansowe i społeczne rozwój zbiorczego systemu odprowadzania ścieków bytowych prowadzony jest w wolnym tempie.

Ważnym elementem w porządkowaniu gospodarki odpadami stało się oddanie do użytku nowej stacji przeładunkowej w Ustroniu, obsługującej także sąsiednie gminy. Wraz z wprowadzeniem w Ustroniu stałych opłat za wywóz śmieci znacząco wzrosła ich ilość, na skutek zmniejszenia ich spalania w domowych kotłowniach i paleniskach.

Ważnymi działaniami mającymi uporządkować, przynajmniej częściowo, problem ruchu turystycznego, były rozbudowa i urządzenie terenów rekreacyjnych w Wiśle oraz Brennej, a także budowa ciągów pieszych w Szczyrku. W związku ze wzrastającym zagrożeniem powodziowym, konieczną inwestycją stała się regulacja koryt rzek Brennicy i Leśnicy na terenie gminy Brenna, którą przeprowadzono kosztem rozwoju sieci kanalizacyjnej.

W ostatnich latach rozwinęła się działalność promocyjna gmin w celu ożywienia miejscowego ruchu turystycznego. Na tego rodzaju skutek nakierowane są także liczne organizowane plenerowe imprezy kulturalno-rozrywkowe. Powstały gminne centra i punkty informacji turystycznej. Dla potrzeb władz gminnych rozpoczęto prowadzenie monitoringu stanu bazy turystycznej oraz ruchu turystycznego na terenie Wisły, Ustronia, Szczyrku i Brennej.

Dzięki współpracy międzygminnej, w ramach euroregionu Śląsk Cieszyński i pozyskaniu środków z funduszu PHARE zostały przygotowane i zagospodarowane turystyczne trasy rowerowe na obszarze powiatu cieszyńskiego. Z tego też funduszu realizowany jest aktualnie projekt modernizacji przejścia granicznego w Lesznej Górnjej.

Ustawowy wzrost kompetencji władz lokalnych zaowocował wprowadzeniem planowania i myślenia strategicznego w stosunku do zjawisk turystycznych. Znajduje to swój wyraz w opracowywanych gminnych i powiatowych strategiach rozwoju.

Z założeń strategii rozwojowych dla Wisły, Szczyrku, Ustronia, Brennej, Węgierskiej Górki wynika uznanie funkcji turystycznej jako funkcji przewodniej dla tych miejscowości. Dla pozostałych gmin (Istebna, Milówka, Lipowa, Jaworze, Bystra-Wilkowice) turystyka ma stanowić znaczący czynnik wspomagający rozwój innych dziedzin gospodarki, szczególnie w sferze usług. W rozwoju turystyki dostrzegana jest szansa na łagodzenie skutków transformacji społeczno-gospodarczej, szczególnie w kontekście pogarszającej się sytuacji terenów wiejskich i upadku rolnictwa.

Zasadniczym celem działań lokalnych władz w zakresie rozwoju gospodarki turystycznej ma być wzrost atrakcyjności poszczególnych miejscowości oraz sprostanie konkurencji innych gmin w regionie. We wszystkich gminach priorytetowo traktowane są inwestycje z branży turystycznej - głównie te, które pozwolą na przyciągnięcie turystów (np. tzw. „atrakcje turystyczne”) - nadając im charakter inwestycji strategicznych. Działania takie wyraźnie ukazują nastawienie władz miejscowych na rozwój turystyki masowej oraz brak współpracy między poszczególnymi samorządami gminnymi w tym zakresie.

Do najważniejszych zadań, wymagających pilnego rozwiązania należy zaliczyć uporządkowanie stanu prawnego budownictwa letniskowego na terenie Brennej i Węgierskiej Górki, szczególnie obiektów powstałych w formie samowoli budowlanej, porządkowanie gospodarki wodno-ściekowej we wsiach o najgorzej rozwiniętej infrastrukturze komunalnej oraz obszarach intensywnego ruchu turystycznego, budowa nowych parkingów w Brennej, Wiśle i Szczyrku, wprowadzenie komunikacji wewnętrznej w Wiśle, a także propagowanie wśród mieszkańców, a w miarę możliwości

finansowanie ze środków własnych lub zewnętrznych, modernizacji „nieekologicznych” kotłowni domowych.

W świetle prawnych możliwości działania władz samorządowych na rzecz rozwoju turystyki w gminie widać, iż na obszarze Beskidu Śląskiego polityka jego planowego sterowania została dopiero zapoczątkowana, ograniczając się do sfery promocji i informacji turystycznej, dotyczy to także rozwiązywania braków infrastrukturalnych w sferze komunalnej. Główną barierą inwestycyjną - oprócz możliwości finansowych - jest niedobór terenów gminnych, będących w bezpośredniej dyspozycji miejscowych władz w Wiśle, Szczyrku i Brennej. Uzyskanie porozumienia społecznego na prowadzenie inwestycji o charakterze komunalnym (np. budowa parkingów w Szczyrku) na terenach prywatnych jest w praktyce bardzo utrudnione. Stanowi to także poważną przeszkodę w realizacji inwestycji turystycznych, podnoszących atrakcyjność tych miejscowości, a mających zapewniać dochód lokalnym mieszkańcom.

7. TURYSTYKA JAKO CZYNNIK PRZEMIAN ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO BESKIDU ŚLĄSKIEGO

Zagospodarowanie przestrzeni oraz jej użytkowanie dla potrzeb turystyki pociąga za sobą negatywne skutki w środowisku przyrodniczym. Skala przeobrażeń środowiskowych zależy od intensywności procesu zagospodarowania oraz natężenia ruchu turystycznego. Przyrodnicze skutki związane z rozwojem oraz funkcjonowaniem infrastruktury turystycznej dotyczą trzech podstawowych aspektów.

- Pierwszy z nich obejmuje przemiany w środowisku przyrodniczym, powstające w wyniku procesu zagospodarowania, który pociąga za sobą trwałe zmiany w użytkowaniu ziemi, na skutek rozwoju infrastruktury turystycznej, szczególnie osadnictwa turystycznego, infrastruktury komunikacyjnej, ubytku powierzchni leśnej (w wyniku wycinania drzew i krzewów), zmian morfologii terenu oraz wprowadzaniu zieleni urządzonej.
- Drugi dotyczy zmian jakości środowiska w wyniku emisji różnego rodzaju zanieczyszczeń z obiektów turystycznych.
- Trzeci zaś wynika ze zmian powstających w środowisku przyrodniczym w rezultacie jego użytkowania przez różne formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej, będących rezultatem fizycznego oddziaływania człowieka na środowisko oraz bezpośredniego wprowadzania zanieczyszczeń, np. zaśmiecania (Dysarz 1980, Krzymowska-Kostrowicka 1997).

Ryc. 37. Szczyrk - dom wczasowy „Orle Gniazdo” oraz fragment osiedla drugich domów

Fig. 37. Szczyrk - „Orle Gniazdo” holiday resort and the part of second homes cluster

7.1. Osadnictwo turystyczne

Trwający od lat 50. XX w. proces intensywnego zagospodarowania turystycznego w Beskidzie Śląskim przyczynił się do zmian funkcjonalnych i przestrzennych tego obszaru, na skutek pojawienia się różnych form osadnictwa turystycznego, zróżnicowanych pod względem wielkości zajmowanych powierzchni, rozmieszczenia oraz układu przestrzennego.

Rozwój funkcji turystycznej w poszczególnych miejscowościach prowadzi do zmian bezpośrednich w użytkowaniu ziemi, na skutek rozprzestrzeniania się ekspansywnej formy osadnictwa, jakim jest osadnictwo turystyczne oraz pośrednich - w wyniku pobudzenia rozwoju terenów osadnictwa stałego i terenów komunikacyjnych (Matczak 1991). Za osadnictwo turystyczne rozumie się wszelkiego rodzaju formy funkcjonalno-przestrzenne powstałe w wyniku rozwoju funkcji turystycznej (Liszewski 1991)¹.

¹ W odróżnieniu od osadnictwa stałego, osadnictwo turystyczne funkcjonuje okresowo (sezonowo), a jeśli przez cały rok, to cyklicznie wymienia znaczną część swoich mieszkańców (Liszewski 1991).

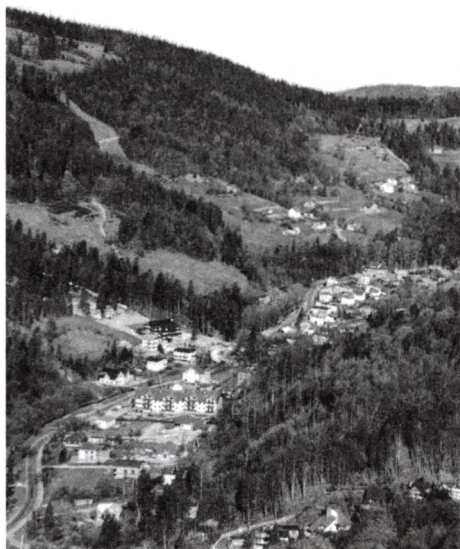
Osadnictwo turystyczne jest jednym z najbardziej widocznych oraz trwałych efektów procesu urbanizacji turystycznej, stając się tym samym czynnikiem nieodwracalnych zmian w środowisku przyrodniczym na obszarze swojego rozwoju. Do najważniejszych czynników degradujących środowisko przyrodnicze w wyniku rozwoju osadnictwa, oprócz trwałych zmian w użytkowaniu ziemi, należą: przekształcenia pokryw glebowych i rzeźby terenu, obniżenie poziomu wód gruntowych, tworzenie powierzchni nieprzepuszczalnych, emisja zanieczyszczeń, zaśmiecanie, zmiana mikroklimatu, usunięcie i synantropizacja roślinności, a także eliminacja naturalnej fauny oraz ograniczenia w możliwości przemieszczania się zwierząt, zwłaszcza dużych ssaków (Czeppe, Malara 1992; German, Malara 1993; Lubczański, Widacki 1999; Nowicki 1999).

Proces urbanizacji turystycznej związany z rozwojem osadnictwa turystycznego jest także powodem szeregu zmian w układach przestrzennych miejscowości, szczególnie jeśli chodzi o morfologię oraz fizjonomię jednostek osadniczych, m.in. poprzez powstanie dzielnic złożonych z drugich domów i obiektów zbiorowego wypoczynku, wznoszenie budynków o znacznej kubaturze, transformację krajobrazu wiejskiego w kierunku układów silnie zurbanizowanych o cechach miejskich, tworzenie dominant krajobrazowych itp.

7.1.1. Osadnictwo turystyczne wypoczynku zbiorowego

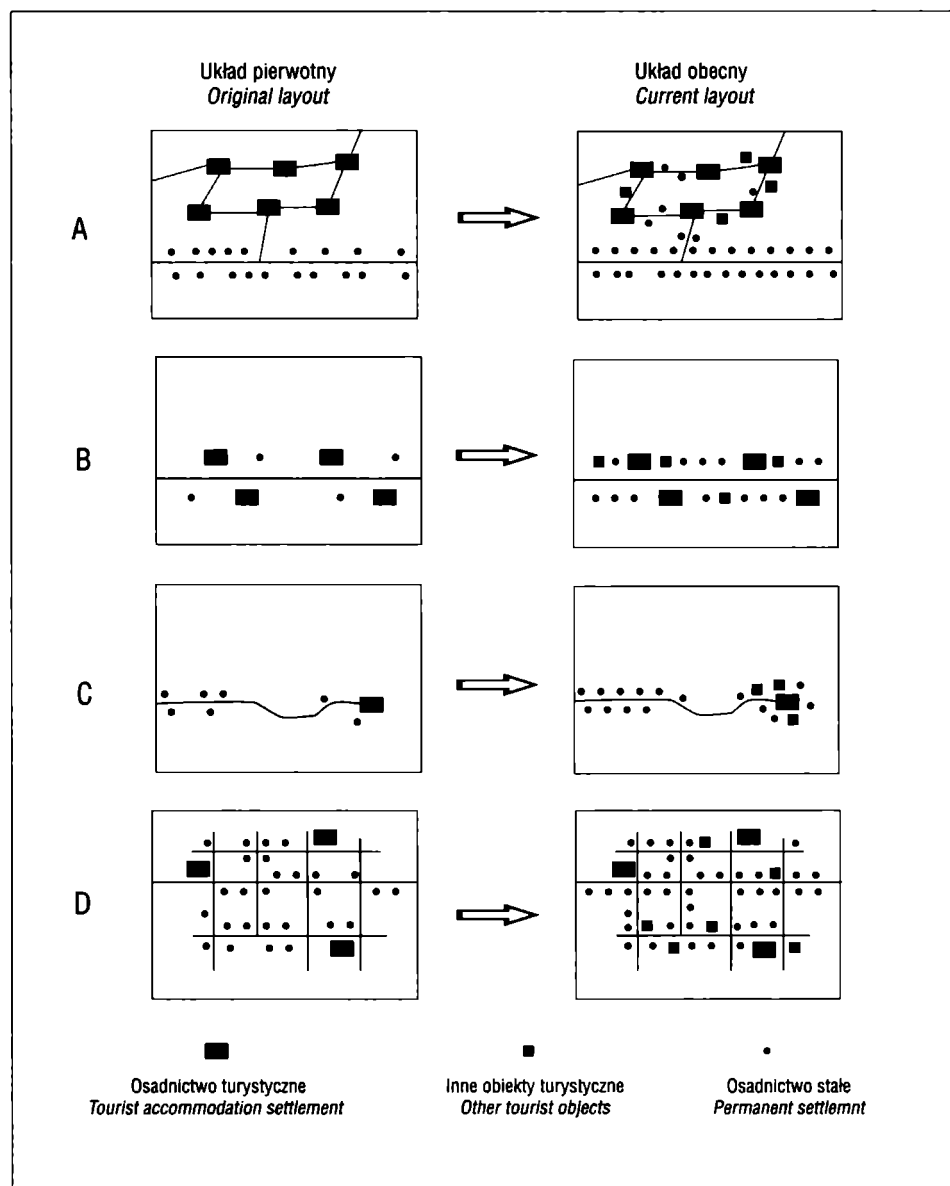
Przez osadnictwo turystyczne wypoczynku zbiorowego rozumie się wszelkie trwałe formy budownictwa służące wypoczynkowi zorganizowanemu, chodzi tu głównie o budownictwo wczasowe oraz pensjonatowe (hotele, pensjonaty).

Rozwój budownictwa wczasowego, prowadzony planowo w latach 1960-90, objął w większości tereny jeszcze nie zasiedlone, mało lub zupełnie niezurbanizowane. Wkroczenie inwestycji turystycznych w krajobraz naturalny lub seminaturalny (rolniczy) związane było szczególnie z budową zespołów obiektów wczasowych w postaci tzw. dzielnic wczasowych, a także powstaniem pojedynczych obiektów turystycznych zlokalizowanych w górnych odcinkach dolin. Pierwotne usytuowanie wymienionych zespołów jako odrębne

Ryc. 38. Szczyrk, dolina potoku Biła - przykład obszaru w Beskidzie Śląskim intensywnie zagospodarowanego przez osadnictwo turystyczne

Fig. 38. Szczyrk, the Biła valley - example of densely tourist developed area by tourist settlement in The Silesian Beskid Mts

Ryc. 39. Charakterystyczne cechy lokalizacyjne osadnictwa turystycznego wypoczynku zbiorowego w Beskidzie Śląskim (objaśnienia w tekście)

Fig. 39. Tourist accommodation settlement localization patterns in the Silesian Beskid Mts (explanation in the text)

Opracowanie własne

uległo wtopieniu w całość układu osadniczego dopiero na dalszym etapie rozwoju miejscowości, tworząc przez długi czas przestrzennie odrębne ogniwa (Dysarz 1980).

Rozwój budownictwa pensjonatowego zapoczątkowany po 1989 r. lokalizacyjnie nawiązał, w znacznym stopniu, do istniejącego już układu przestrzennego osadnictwa stałego. Nowo powstałe obiekty pensjonatowe położone są, w przeważającej większości, w centrach miejscowości, przy drogach głównych oraz w sąsiedztwie istniejących już obiektów noclegowych.

Na podstawie analizy porównawczej rozmieszczenia tego typu obiektów noclegowych można wyróżnić cztery charakterystyczne układy przestrzenne (lokalizacyjne) osadnictwa turystycznego dla potrzeb wypoczynku zbiorowego w Beskidzie Śląskim (ryc. 39).

- A. Układ zespołów obiektów turystycznych tzw. dzielnic wczasowych, np. Jarzębata, Partecznik, Bukowa w Wiśle, Jaszowiec, Zawodzie w Ustroniu.
- B. Układ obiektów położonych wzdłuż drogi głównej, na obszarze poza centrum miejscowości, np. Brenna-Bukowa, Brenna-Holcyna, Wisła-Kopydło, Wisła-Malinka, Szczyrk-Biła.
- C. Położenie „samotnicze”- charakterystyczne dla pojedynczych obiektów noclegowych położonych w odległych częściach dolin, w układzie rozproszonym, poza strefą stałego budownictwa, np. Wisła-Jawornik, Barania Cisiecka w Ciścu, Brenna-Leśnica, góry odcinek doliny Bystrej, Dolina Krężelki w Jaworzynie.
- D. Lokalizacja obiektów w obrębie stałej zabudowy, głównie w centrum miejscowości, np. Szczyrk, Ustron, Wisła.

Powstanie zabudowy wczasowej oraz rozwój dróg stały się elementami przyciągającymi także i inne formy osadnictwa turystycznego (np. pensjonatowego, drugich domów), jak również osadnictwa stałego (ryc. 39).

W wypadku „dzielnic wczasowych”, w trakcie ich dalszego rozwoju, następowało zagospodarowanie przestrzeni pomiędzy obiektami wczasowymi, co w efekcie doprowadziło do powstania całego kompleksu infrastruktury turystycznej, złożonej z obiektów noclegowych, gastronomicznych i innych obiektów usługowych, ciągów komunikacyjnych, terenów rekreacyjnych, terenów narciarskich oraz szlaków spacerowych i górskich. Oddziaływanie osadnictwa turystycznego jako czynnika grawitacyjnego oraz indukującego

Ryc. 40. Hotel „Klimczok” położony w górnym odcinku doliny Bilej w Szczyрку (C)

Fig. 40. „Klimczok” hotel situated in the upper part of Biła valley in Szczyrk (C)

rozwój innych form osadnictwa o funkcji turystycznej oraz osadnictwa stałego dotyczy wszystkich wymienionych charakterystycznych układów przestrzennych (A, B, C, D), w jakich następowało zagospodarowanie przestrzeni poszczególnych miejscowości za sprawą budownictwa czasowego i pensjonatowego. Układy te różnią się jedynie skalą przestrzennego rozwoju oraz stopniem transformacji „pierwotnego układu” na skutek zagospodarowania przestrzeni między obiektami turystycznymi. Układ osadnictwa turystycznego (czasowego) z lat 60. XX w., w mało zmienionej formie, „zachował się” w dolinie Jaszowca w Ustroniu, gdzie przestrzeń między obiektami turystycznymi nie została wypełniona innymi formami osadniczymi (por. ryc. 12).

Silna koncentracja ruchu turystycznego w centrach tradycyjnych miejscowości turystycznych (Ustroń, Wisła, Szczyrk), m.in. w związku z organizowaniem licznych imprez kulturalno-rozrywkowych, staje się współcześnie czynnikiem lokalizacji kolejnych obiektów noclegowych (hotelu, pensjonatów, pokoi gościnnych), gastronomicznych i innych usług służących obsłudze turystów.

Oddziaływanie grawitacyjne w stosunku do osadnictwa turystycznego i innych obiektów o funkcji turystycznej obserwuje się także w wypadku infrastruktury narciarskiej.

Z uwagi na fakt, iż opisywane obiekty turystyczne są budynkami wielokondygnacyjnymi, o znacznej kubaturze oraz to, że zdecydowana ich większość zlokalizowana jest na stokach (73%), można uważać osadnictwo turystyczne za istotny czynnik kształtujący jakość krajobrazu, a poprzez swoją fizjonomię wpływający na jego estetykę.

Architekturę turystyczną, będącą wynikiem inwestycji lat 1960-1980, cechuje brak unikatowości oraz zamieszanie (Szalewska 1998). Zdecydowana większość budynków wzniesionych w latach 60. i 70. XX w. o charakterze blokowym wymaga obecnie modernizacji. Przemiany własnościowe po 1989 r. w bazie turystycznej oraz pojawienie się inwestorów prywatnych skutkują wprowadzeniem różnorodności materiałowej, wzbogaceniem wyrazu architektonicznego tych obiektów oraz estetyzacją ich otoczenia. Za pozytywny objaw wśród obiektów turystycznych, powstałych po 1989 r., można uznać odrodzenie się regionalizmu w ich architekturze.

7.1.2. Ocena wypełniania wymogów ochrony środowiska przez obiekty turystyczne

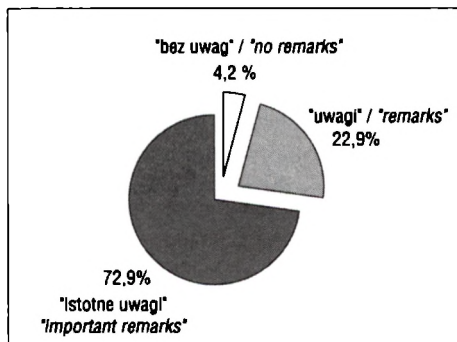
W kontekście gospodarczego wykorzystania środowiska przyrodniczego przez obiekty turystyczne szczególnego znaczenia nabiera ich funkcjonowanie w świetle przestrzegania norm ochrony środowiska i zachowania standardów ekologicznych. Zasady korzystania ze środowiska przyrodniczego przez podmioty branży turystycznej reguluje prawo, a w szczególności znowelizowana ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska z 1980 r. oraz ustawa Prawo wodne z 1974 r.

Kwestia prawidłowego funkcjonowania obiektów turystycznych w środowisku nabiera szczególnego znaczenia w przypadku ich położenia poza zwartym systemem

zabudowy, na terenach o słabo rozwiniętej infrastrukturze komunalnej i nieobjętych zbiorczym systemem odprowadzania zanieczyszczeń. Z 686 obiektów noclegowych w badanych miejscowościach aż 28,8% funkcjonuje bez przyłączy do sieci kanalizacyjnej i wodnej. Do oceny wypełniania wymagań ochrony środowiska² przez tak zlokalizowane obiekty turystyczne wykorzystano dane Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Bielsku-Białej, po przeprowadzonych kontrolach w grupie 41 obiektów zakwaterowania zbiorowego zlokalizowanych na obszarze Beskidu Śląskiego w okresie 1997-2001 r. Na badaną grupę składało się: 20 domów wczasowo-szkoleniowych, 7 pensjonatów, 6 ośrodków sezonowych (kempingowych), 8 schronisk górskich, a także 7 placówek gastronomicznych. Kontrola obiektów obejmowała cztery aspekty ich funkcjonowania w kontekście ochrony środowiska: zaopatrzenie w wodę, gospodarka ściekowa, gospodarka odpadami oraz ochrona powietrza.

Do analizy zjawiska posłużono się procedurą stosowaną przez Państwową Inspekcję Ochrony Środowiska (PIOŚ 1998), gdzie dla klasyfikacji przyjęto następujące oceny:

- „bez uwag” - dla obiektów spełniających wymagane kryteria we wszystkich kontrolowanych aspektach;
- „uwagi” - dla obiektów, w których naruszenie wymogów ochrony środowiska wystąpiło w jednym z kontrolowanych elementów;
- „istotne uwagi” - dla obiektów, w których naruszenie wymogów ochrony środowiska wystąpiło więcej niż w jednym z kontrolowanych elementów.

Ryc. 41. Spełnianie wymagań ochrony środowiska przez obiekty turystyczne w Beskidzie Śląskim

Fig. 41. The meeting of environmental requirements by the tourist objects in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

² - Obowiązek dokonywania pomiarów ilości pobieranej wody i odprowadzanych ścieków wynika z art. 57 ustawy z dnia 24 października 1974 r. - Prawo wodne (Dz. U. Nr 38, poz. 230 z późniejszymi zmianami).

- Obowiązek posiadania pozwolenia wodnoprawnego na wprowadzenie ścieków do wód i ziemi wynika z art. 55 ust. 2 ustawy z dnia 24 października 1974 r. - Prawo wodne (Dz. U. Nr 38, poz. 230 z późniejszymi zmianami).

- Obowiązek wnoszenia opłat za szczególne korzystanie z wód wynika z art. 56 ustawy z dnia 24 października 1974 r. - Prawo wodne (Dz. U. Nr 38, poz. 230 z późniejszymi zmianami).

- Obowiązek prowadzenia ewidencji zawierającej dane o rodzaju i ilości spalnego paliwa wynika z pkt. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 sierpnia 1998 r. w sprawie ewidencji i rejestru zanieczyszczeń wprowadzanych do powietrza (Dz. U. Nr 102, poz. 647).

- Obowiązek wnoszenia opłat za gospodarcze korzystanie ze środowiska wynika z punktu 86, 86a i 86b ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska z późniejszymi zmianami (tekst jednolity: Dz. U. Nr 49/94, poz. 196).

Na podstawie analizy zebranych danych po przeprowadzonych kontrolach w wybranej grupie obiektów stwierdzono, iż kryterium oceny „bez uwag” spełniało zaledwie 4,1% badanych jednostek, w przedziale „uwagi” znalazło się 22,9% obiektów, natomiast ocena „istotne uwagi” odnosiła się aż do 72,9% obiektów (ryc. 41).

Niepokojący wydaje się niewielki odsetek obiektów w zakresie oceny „bez uwag”. Należy jednak podkreślić, że obiektom tym stawiano wymagania, aby w żadnym z badanych elementów nie występowały nieprawidłowości oraz aby kotłownie i trzony kuchenne były wyposażone w ekologiczne źródła energii (gaz, niezasiarczony olej lub zasilanie elektryczne), utrzymany był ład i porządek wokół obiektu, prowadzony regularny wywóz i segregacja odpadów itp. Na tak zły wynik mógł wpłynąć fakt, iż organ kontrolujący objął inspekcją obiekty, co do których można było oczekiwać pewnych nieprawidłowości, a nie np. w objętych systemem usług komunalnych obiektach sanatoryjnych w Ustroniu, co do funkcjonowania których nie ma zastrzeżeń.

W grupie „uwagi” znalazło się 11 jednostek, w których stwierdzono naruszenie wymagań ochrony środowiska, ale ich skala nie była znacząca. Najwięcej obiektów - 35, znalazło się w grupie „istotne uwagi”, w których działalności zaobserwowano znaczące naruszenie norm ochrony i korzystania ze środowiska.

Najwięcej nieprawidłowości wykryto w zakresie gospodarki wodno-ściekowej (83,3% przypadków), mniej odnośnie do utylizacji odpadów stałych (43,7%) i ochrony powietrza (12,5%). Do najczęściej występujących nieprawidłowości należy wymienić: brak odpowiedniego zabezpieczenia studni głębinowych, nieszczelność zbiorników bezodpływowych do gromadzenia ścieków lub odpadów, brak prowadzonej ewidencji wywożonych ścieków i odpadów, brak pozwolenia wodnoprawnego do korzystania z własnego ujęcia wody, brak pomiaru wody z własnego ujęcia, nieuregulowany stan formalno-prawny związany z pomiarem wody, nieuiszczanie opłat z tytułu korzystania ze środowiska, pobór wody z innego źródła niż określonego w pozwoleniu wodnoprawnym (tzw. dzikiego źródła), brak rejestru zużycia wody, odprowadzanie wód deszczowych do potoków (np. z terenu parkingu), przekroczenie dopuszczalnych norm czystości odprowadzanych ścieków oraz przelewanie się ścieków z osadników na tereny zielone.

Nie zawsze udokumentowana ilość wywożonych ścieków odpowiadała ilości pobieranej wody, co daje uzasadnione podejrzenie o zrzut części nieoczyszczonych ścieków bezpośrednio do środowiska. Przykładowo w jednym z badanych obiektów w 2001 r. na terenie wsi Istebna prawie cała ilość ścieków była odprowadzana do gruntu i dalej do rzeki Olzy, bez oczyszczenia. Nie podjęto też żadnych działań w kierunku uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej w trakcie modernizacji tego obiektu.

Nieprawidłowości stwierdzono we wszystkich obiektach, które posiadały własne oczyszczalnie ścieków. Urządzenia czyszczące przy tych obiektach nie zapewniały wymaganej redukcji zanieczyszczeń odprowadzanych do cieków i gruntu (notowano przekroczenie wskaźników BZT5 oraz związków biogenych). Główną przyczyną takiej sytuacji była niewłaściwa eksploatacja tych urządzeń oraz źle prowadzony nadzór nad ich funkcjonowaniem. Wady eksploatacyjne pojawiały się nawet po przepro-

wadzeniu ich modernizacji lub wymiany.

Szczególnie złą sytuację zanotowano w działalności górskich schronisk turystycznych na Szyndzielni, Stożku, Baraniej Górze, Równicy, Skrzycznem i Tule. Niepokój musi budzić fakt, iż ze względu na położenie tych obiektów oraz liczbę odwiedzających je turystów, dochodzi tam do bezpośredniego zrzutu zanieczyszczeń do gruntu lub odprowadzania źle oczyszczonych ścieków do potoków górskich ze względu na niesprawność działających tam urządzeń czyszczących.

Jedną z przyczyn wadliwego działania tych urządzeń jest ich nierównomierne obciążenie w ciągu roku wynikające z sezonowości ruchu turystycznego. Urządzenia starego typu zapewniają jedynie „podczyszczanie” zanieczyszczeń poprzez trzy osadniki i drenaż rozsączający do gruntu, a nie ich zupełne oczyszczenie. Przeszkodą jest także niespełnianie przez użytkowane urządzenia wymogu technologicznego pracy w środowisku górskim. Pojawiająca się tu trudność projektowa wymaga zastosowania urządzeń przystosowanych do pracy w takich warunkach oraz prowadzenia stałego dozoru ich pracy oraz zabiegów konserwacyjnych, w celu np. neutralizacji wody i przeciwdziałaniu korozji instalacji wodno-ściekowej (Wróbel 1995).

Liczne nieprawidłowości obserwuje się również w funkcjonowaniu sezonowych ośrodków wczasowych, gdzie nagminnie notowano odprowadzanie zanieczyszczeń bezpośrednio do gruntu, brak urządzeń czyszczących, częsty ogólny nieład oraz brak kontroli i utylizacji śmieci.

Zauważalny jest ogólnie brak chęci inwestowania w zakresie urządzeń ochrony środowiska, głównie w przypadku obiektów dzierzawionych. Wynika to m.in. z braku świadomości ekologicznej osób odpowiedzialnych za funkcjonowanie tych jednostek oraz traktowania przepisów ochrony środowiska jako swego rodzaju *malum necessarium*. Przyczyną była również nieznamość tych przepisów przez właścicieli lub kierownictwo badanych obiektów.

Pod względem ochrony powietrza uwagę zwraca fakt stosowania uciążliwych dla środowiska urządzeń grzewczych w postaci kotłów węglowych, stanowiących źródło tzw. niskiej emisji. Kotłownie opalane węglem lub koksem powszechnie stosowane są w obiektach położonych w odległych, niezgazyfikowanych częściach dolin, np. w Jaworzynce, Węgierskiej Górze, Wiśle. Częstym brakiem było nieprowadzenie ewidencji rodzaju i ilości spalanych paliw.

Wszystkie badane obiekty były wyposażone w pojemniki na odpady stałe, lecz tylko w kilku wypadkach prowadzona był ich wstępna segregacja. Do powtarzających się nieprawidłowości należało nieposiadania dokumentów wywozu odpadów.

Stan przestrzegania wymogów ochrony środowiska w obiektach turystycznych należy uznać za niezadowalający. W funkcjonowaniu aż 95,9% z badanych jednostek ujawniono wiele nieprawidłowości. Szczególny niepokój budzi fakt, iż nieprzestrzeganie wymagań ochrony środowiska dotyczy obiektów położonych w górnych odcinkach dolin górskich (ośrodki wczasowe) oraz powyżej obszarów źródłiskowych (np. schroniska górskie), które nie zostaną w najbliższej przyszłości przyłączone do zbiorczego systemu odbioru ścieków.

Ryc. 42. Przykład zwartego osiedla drugich domów w Szczyrku

Fig. 42. Example of densely developed second homes cluster in Szczyrk

7.1.3. Osadnictwo drugich domów

Osadnictwo drugich domów (osadnictwo letniskowe) określane również jako osadnictwo wypoczynku indywidualnego jest elementem procesu urbanizacji terenów wiejskich (Kowalczyk 1994). Zaprezentowany w rozdziale 5.2. obraz rozkładu przestrzennego drugich domów ukazał, jak istotnym elementem zagospodarowania turystycznego badanego regionu jest ta forma osadnictwa, szczególnie w północnej i zachodniej jego części. Ujawniono także znaczenie tego typu bazy turystycznej, jako czynnika przemian społeczno-ekonomicznych oraz środowiska przyrodniczego.

Drugie domy na obszarze Beskidu Śląskiego, ze względu na niewyznaczanie terenów pod zabudowę letniskową w planach zagospodarowania przestrzennego, rozwijają się obecnie w obrębie poszczególnych miejscowości zgodnie z planami rozwoju budownictwa mieszkaniowego. Wydzielanie terenów letniskowych miało miejsce w latach 70. XX w. w Szczyrku i Brennej, lecz ich zakres przestrzenny był ograniczony.

Zywiolowy oraz nieprogramowy rozwój tego zjawiska na obszarze Beskidu Śląskiego pozwala na określenie charakterystycznych cech przestrzennych i lokalizacyjnych budownictwa drugich domów w obrębie poszczególnych jednostek osadniczych.

W krajobrazie opisywany typ osadnictwa wykorzystuje głównie tereny o najwyższych walorach rekreacyjnych, rozwijając się szczególnie w obrębie dolin potoków górskich oraz na stokach, w najbliższym sąsiedztwie lasów. Aż 15,6% wszystkich drugich domów w Beskidzie Śląskim położonych jest w zasięgu ekwidystanty 100 m od granicy lasu. Zdecydowana większość tego rodzaju osadnictwa rozprzestrzenia się w obrębie stoków i grzbietów (96,6%). Orografia terenu nie stanowi istotnej bariery rozwojowej dla osadnictwa drugich domów, jak ma to miejsce w przypadku osadnictwa stałego, o czym może świadczyć wchodzenie omawianej zabudowy na stoki o znacznym nachyleniu ponad 40°. Tylko niewielki odsetek obiektów położonych jest w obrębie den dolin (terasy) - 3,4%, z których najwięcej położonych jest w dolinie Brennicy.

Zauważalna jest tendencja do grupowania się drugich domów w niewielkie osiedla. Przyczyn takiego stanu można dostrzekać się m.in.:

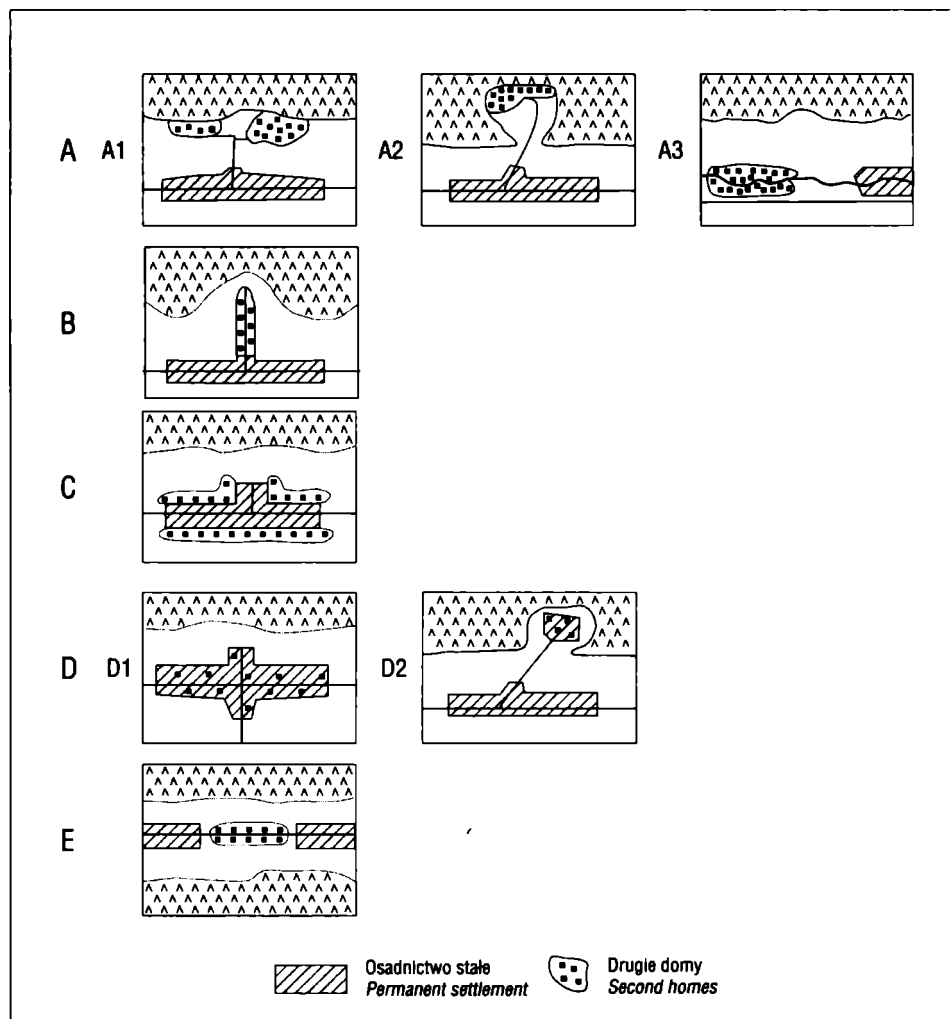
- w specyficznym charakterze obrotu ziemią, gdy sprzedawanych jest najczęściej kilka lub kilkanaście sąsiadujących ze sobą działek przez jednego właściciela;
- w praktyce nabywania sąsiadujących ze sobą terenów pod zabudowę drugich domów przez ich przyszłych właścicieli, ze względów np. na ograniczanie kosztów technicznych inwestycji, wspólne drogi dojazdowe, wspólne zbiorniki z gazem opałowym, wspólne ujęcia wody, a także ze względów bezpieczeństwa;
- w zagęszczaniu zabudowy drugich domów w związku z rozdrabnianiem działek letniskowych na skutek rosnących cen gruntu;
- w wyznaczaniu w przeszłości terenów pod zabudowę letniskową w planach zagospodarowania przestrzennego.

Na podstawie analizy układu przestrzennego opisywanego osadnictwa turystycznego wyróżniono pięć charakterystycznych układów drugich domów w rozplanowaniu przestrzennym badanych miejscowości (ryc. 44).

Ryc. 43. Brenna - osiedle drugich domów położone poza obszarem stałej zabudowy

Fig. 43. Brenna - the second homes cluster situated outside the permanent settlement

Ryc. 44. Charakterystyczne cechy lokalizacyjne drugich domów w Beskidzie Śląskim (objaśnienia w tekście)

Fig. 44. The second homes localization patterns in the Silesian Beskid Mts (explanation in the text)

Opracowanie własne

- A. Położenie drugich domów poza obszarem stałej zabudowy i zajmowanie terenów na stokach, w najbliższym sąsiedztwie lasu (A1), w obrębie polan śródleśnych (A2) lub dna dolin, w bezpośrednim sąsiedztwie potoków górskich (A3).
- B. Układ zabudowy drugich domów wzdłuż dróg stokowych.
- C. Lokalizacja drugich domów na granicy z osadnictwem stałym.
- D. Położenie drugich domów w obrębie osadnictwa stałego (D1) bądź na terenie przysiółków (D2).
- E. Rozwój zabudowy drugich domów wzdłuż drogi i wypełnianie przestrzeni między poszczególnymi jednostkami osadniczymi lub między zabudową stałą a przysiółkami.

Wskazane cechy lokalizacyjne drugich domów w większości nawiązują do modelu lokalizacji turystyki i rekreacji Christallera (tzw. teorii peryferii) (Kowalczyk 1994) zakładającego, że szczególnie atrakcyjne, z punktu widzenia możliwości zaspokajania potrzeb turystyczno-wypoczynkowych, są tereny oddalone od skupisk ludności i obszarów zurbanizowanych.

Z powstawaniem drugich domów ściśle wiąże się problem dróg dojazdowych. Do większości budynków wolnostojących bądź zgrupowanych w osiedla prowadziły drogi gruntowe lub z nawierzchnią utwardzaną (często betonową), zaś do drugich domów wybudowanych na terenach rolniczych poza głównym obszarem zabudowy prowadziły zazwyczaj drogi polne, często rozjeżdżone, w obrębie których obserwowano w różnym stopniu zaawansowania procesy erozyjne.

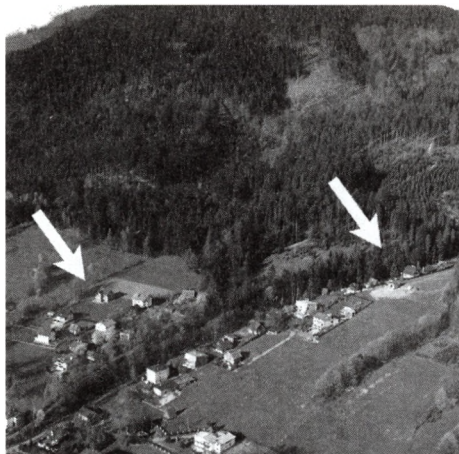
Przekształcenia rzeźby w obrębie działek letniskowych związane były przede wszystkim z zabiegami przystosowawczymi terenu pod zabudowę (wykopy, nasypy w celu uzyskania tarasu ziemnego bądź umocnienia stoku), a także odwodnieniem terenu i budową ogrodzenia.

Szczególne znaczenie z punktu widzenia oddziaływania na środowisko ma gospodarka odpadami pochodzącymi z domów letniskowych, a w głównej mierze ich właściwe składowanie oraz kontrola ujęć nieczystości. Za nierozwiązany, jak dotychczas, można uznawać problem kanalizacji. Obecnie jedynie większość dużych (pow. 110 m²) domów posiada osadniki, jednak problemy techniczne oraz koszty finansowe

Ryc. 45. Brenna - osiedle drugich domów powstające w bezpośrednim sąsiedztwie lasu (A2)

Fig. 45. Brenna - the second homes cluster developing in contact with the forest boundary (A2)

Ryc. 46. Brenna - charakterystyczne skupiska drugich domów (A1; B)

Fig. 46. Brenna - examples of the second homes clusters (A1; B)

Ryc. 47. Szczyrk - drugie domy w bezpośrednim sąsiedztwie lasu (A1; B)

Fig. 47. Szczyrk - second homes in contact with the forest boundary (A1; B)

ich oczyszczania sprawiają, iż odnotowano liczne wypadki zaniedbań, co widoczne było w powierzchniowym spływie ścieków w obrębie osadników oraz przenikaniu nieczystości do gruntu bądź bezpośrednio do potoków górskich. Najwięcej uchybień w tej kwestii odnotowano w obrębie zabudowy kempingowej, gdzie prawie zupełny brak ujęć nieczystości sprawia, iż ścieki rozlewa się bezpośrednio na użytki zielone lub odprowadza prowizorycznymi urządzeniami, bez oczyszczenia, do wód płynących. W najbliższym sąsiedztwie osiedli letniskowych obserwowano również liczne „dzikie” wysypiska śmieci, które w sposób niekontrolowany rozprzestrzeniały się po stokach oraz w obrębie koryt rzecznych i potoków górskich.

7.1.4. Zmiany użytkowania ziemi związane z rozwojem osadnictwa turystycznego

W analizie zmian użytkowania ziemi na skutek rozwoju osadnictwa turystycznego uwzględniono wielkość powierzchni zajętej przez osadnictwo turystyczne zakwaterowania zbiorowego, a więc budownictwo czasowe i pensjonatowe oraz osadnictwo drugich domów. Za powierzchnię użytkowaną turystycznie uznano grunty będące w dyspozycji poszczególnych obiektów turystycznych i drugich domów, odpowiadające powierzchni działki. Dodatkowo wydzielono powierzchnię trwale zainwestowaną (tereny technogeniczne), na którą składały się powierzchnia budynku oraz powierzchnie

T a b e l a 23. Zmiany użytkowania ziemi związane z rozwojem osadnictwa turystycznego w Beskidzie Śląskim
 T a b l e 23. Land use changes connected with the tourist settlement development in the Silesian Beskid Mts

Miejscowość Settlement	Powierzchnia ogółem (km ²) Area	Użytki rolne (km ²) Farming land	Powierzchnia zajęta przez osadnictwo turystyczne Area of tourist settlement development				Powierzchnia trwale zainwestowana pod osadnictwem turystycznym Area durable invested by tourist settlement				
			Wypoczynku zbiorowego (ha) Accommodation objects	Dругich domów (ha) Second homes	Ogółem (ha) Total area	Odszetek powierzchni ogółem (%) Share of total area	Odszetek użytków rolnych (%) Share of farming land	Wypoczynku zbiorowego (ha) Accommodation objects	Dругich domów (ha) Second homes	Ogółem (ha) Total area	Odszetek użytków rolnych (%) Share of farming land
BRENNA	78,29	17,92	20,06	73,58	93,64	1,19	5,23	3,24	9,98	13,22	0,73
BYSTRA	13,79	4,38	2,61	8,36	10,97	0,8	2,51	0,35	0,99	1,34	0,31
CISIEC	18,46	10,08	0,93	3,47	4,4	0,23	0,43	0,19	0,27	0,46	0,04
CISOWNICA	9,53	6,86	0,34	11,31	11,65	1,22	1,7	0,05	1,28	1,33	0,19
GÓRKI	17,25	11,09	1,22	20,53	21,75	1,26	1,96	0,21	2,31	2,52	0,22
ISTEBNA	47,41	10,2	5,76	17,09	22,85	0,48	2,24	1,28	2,2	3,48	0,34
JAWORZE	21,32	8,35	3,63	14,06	17,69	0,82	2,11	0,71	1,73	2,43	0,29
JAWORZYŃKA	22,15	11,1	1,9	3,56	5,46	0,24	0,49	0,25	0,39	0,64	0,05
KAMESZYNICA	39,31	14,08	1,21	7,1	8,31	0,21	0,56	0,18	0,72	0,9	0,06
KONIAKÓW	14,69	13,72	1,05	3,36	4,41	0,3	0,32	0,14	0,34	0,48	0,03
LALIKI	13,61	6,69	1,94	5,16	7,1	0,52	1,06	0,29	0,58	0,87	0,13
LESZNA GÓRNA	9,07	4,55	0	2,95	2,95	0,32	0,64	0	0,3	0,3	0,06
LIPOWA	41,08	15,62	0,81	4,81	5,62	0,14	0,36	0,09	0,56	0,65	0,04
MESZNA	2,61	1,87	0	18,72	18,72	7,17	10,01	0	2,33	2,33	1,25
NIELEWIA	11,77	6,69	0	0,92	0,92	0,08	0,14	0	0,07	0,07	0,01
OSTRE	6,91	1,12	0	0,69	0,69	0,1	0,62	0	0,06	0,06	0,05
PRZYBYDZA	9,9	6,15	0,72	2,67	3,39	0,34	0,55	0,08	0,32	0,4	0,06
RADZIECHÓWY	20,02	4,32	0	0,25	0,25	0,01	0,05	0	0,03	0,03	0,01
SŁOTWINA	2,64	1,42	0	0,46	0,46	0,17	0,32	0	0,04	0,04	0,02
SZARE	7,25	5,41	0	1,91	1,91	0,26	0,35	0	0,14	0,14	0,02
SZCZYRK	39,07	9,76	43,75	26,34	70,09	1,79	7,18	4,16	3,21	7,37	0,76
TWARDORZCZKA	2,34	1,74	0	1,08	1,08	0,46	0,62	0	0,08	0,08	0,04
USTRON	59,8	24,26	196,52	23,52	220,04	3,68	9,07	4,48	2,71	7,19	0,3
WĘGERSKA GÓRNA	6,73	2,84	5,72	3,78	9,5	1,41	3,34	0,9	0,48	1,38	0,48
WISŁA	110,26	22,08	93,82	26,55	120,37	1,09	5,45	7,16	3,11	10,27	0,47
RAZEM / TOTAL	625,3	222,3	381,99	282,23	664,22	-	-	23,76	34,23	57,98	-

Źródło: badania własne.

terenów wokół niego, np. parkingi, chodniki, drogi dojazdowe na działce, tereny wybrukowane itp.

W odniesieniu do grup (zespołów) obiektów wczasowych za obszar zmian użytkowania ziemi przyjęto powierzchnię całych „dzielnic wypoczynkowych”. Wynika to z uznania tej formy osadnictwa jako pierwszego i głównego czynnika transformacji tych terenów, któremu towarzyszyły zabiegi przystosowawcze, związane z modelowaniem stoków, wycinką części szaty leśnej, regulacją potoków górskich, budową dróg wewnętrznych itp.

W celu dokładnego zbadania wielkości trwałego ubytku terenów zielonych w obrębie drugich domów dokonano pomiaru powierzchni trwale zainwestowanych wokół wybranej grupy (30) obiektów. Średnia wielkość tego rodzaju powierzchni wyniosła 385 m², którą uwzględniono przy określaniu rozmiarów trwałego zagospodarowania środowiska.

Wielkość zmian w użytkowaniu ziemi w wyniku rozwoju osadnictwa turystycznego przedstawia tabela 25. Łączna powierzchnia zajęta przez osadnictwo turystyczne w badanym okresie wynosiła 663,53 ha, co stanowi 1,18% całości badanego obszaru. Osadnictwo turystyczne zakwaterowania zbiorowego obejmowało 381,99 ha (0,68% obszaru), a drugich domów 281,54 ha (0,51%). Suma powierzchni technogenicznych stanowiła 57,98 ha, z czego na osadnictwo wczasowo-pensjonatowe przypada 23,27 ha, a drugie domy 34,23 ha.

Przyjmując zmiany w użytkowaniu ziemi, związane z rozwojem osadnictwa turystycznego, jako wskaźnik procesu urbanizacji turystycznej (Dziegieć 1995) w poszczególnych miejscowościach, należy stwierdzić, że:

- a) największe rozmiary przestrzenne tego rodzaju zmian w użytkowaniu ziemi miały miejsce na obszarze Ustronia (220,04 ha), Wisły (120,37 ha), Brennej (93,64 ha) oraz Szczyrk (70,09 ha) w wyniku rozbudowy obiektów wczasowych i sanatoryjnych, szczególnie w postaci znacznych obszarowo dzielnic (np. Ustroń-Zawodzie - 115,42 ha, Ustroń-Jaszowiec - 75,23 ha, Wisła-Bukowa, Partecznik, Jarzębata - łącznie 57,25 ha, Szczyrk-Biła - 25,35 ha) oraz intensywnego rozwoju drugich domów;
- b) rozpatrując wielkość terenów zajętych przez osadnictwo turystyczne w stosunku do powierzchni poszczególnych jednostek osadniczych, na plan pierwszy wysuwa się Mieszna, dla której odsetek ten wynosi 7,17%, a także Ustroń - 3,68%; wartościami zbliżonymi do średniej dysponują Brenna (1,19%), Cisownica (1,22%), Górki (1,26%), Szczyrk (1,79%), Węgierska Górka (1,41%) oraz Wisła (1,09%);
- c) biorąc jako jednostkę odniesienia powierzchnię użytków rolnych, udział powierzchni osadnictwa turystycznego osiąga wyższe wartości dla miejscowości o znacznym udziale lasów w strukturze użytkowania ziemi, tj. - Brenna (5,23%), Wisła (5,45%), Szczyrk (7,18%); najwyższe wartości obserwuje się dla Miesznej (10,01%) oraz Ustronia (9,07%); wartości zbliżone do średniej (2,99%) notuje się dla Bystrej (2,51%), Węgierskiej Górki (3,34%), a także Istebnej (2,25%) i Jaworza (2,11%);

d) stosunek powierzchni trwale zagospodarowanych (technogenicznych) do powierzchni użytków rolnych wykazuje najwyższe wartości dla Mesznej (1,25%), Brennej (0,73%) i Szczyrku (0,76%); niższa jest natomiast dla Ustronia (0,3%) i Wisły (0,47%);

e) najniższe wartości analizowanych wskaźników urbanizacji turystycznej obserwuje się dla miejscowości położonych w południowo-wschodniej części Beskidu Śląskiego.

Interesującym wydaje się ponadto fakt, iż przytoczone wskaźniki urbanizacji turystycznej, a szczególnie stosunek powierzchni osadnictwa turystycznego do powierzchni miejscowości oraz powierzchni użytków rolnych, a także udział powierzchni trwale zagospodarowanych osadnictwa turystycznego wykazują silną korelację liniową ze wskaźnikiem funkcji turystycznej (P) (tabela 14), wyrażającym poziom wyposażenia przestrzennego w bazę noclegową poszczególnych miejscowości (miary korelacji wynoszą odpowiednio: 0,87, 0,85, 0,87). Fakt ten wskazuje na możliwość zastosowania wymienionych wskaźników urbanizacji turystycznej do badania rozwoju funkcji turystycznej jednostek osadniczych na obszarach górskich, choć koniecznym wydaje się tu wyznaczenie wartości granicznych, określających stopnie rozwoju tej funkcji.

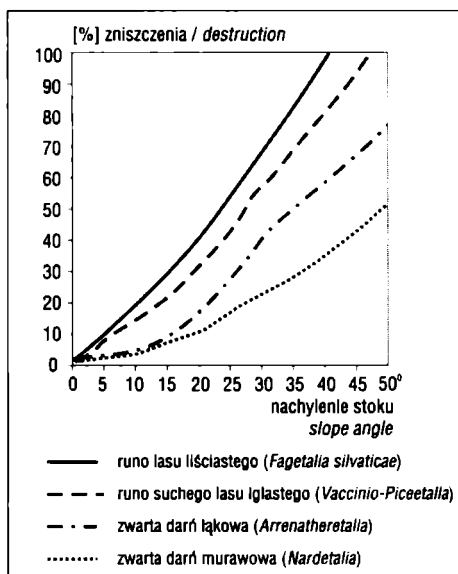
7.2. Antropopresja turystyczna w obrębie terenów rekreacyjnych

W użytkowaniu terenów rekreacyjnych dochodzi do oddziaływania różnych typów aktywności turystyczno-rekreacyjnej (zachowań) na elementy przyrody. Presję turystyczną na terenach rekreacyjnych należy ujmować jako:

a) oddziaływanie bezpośrednie poprzez wydeptywanie oraz

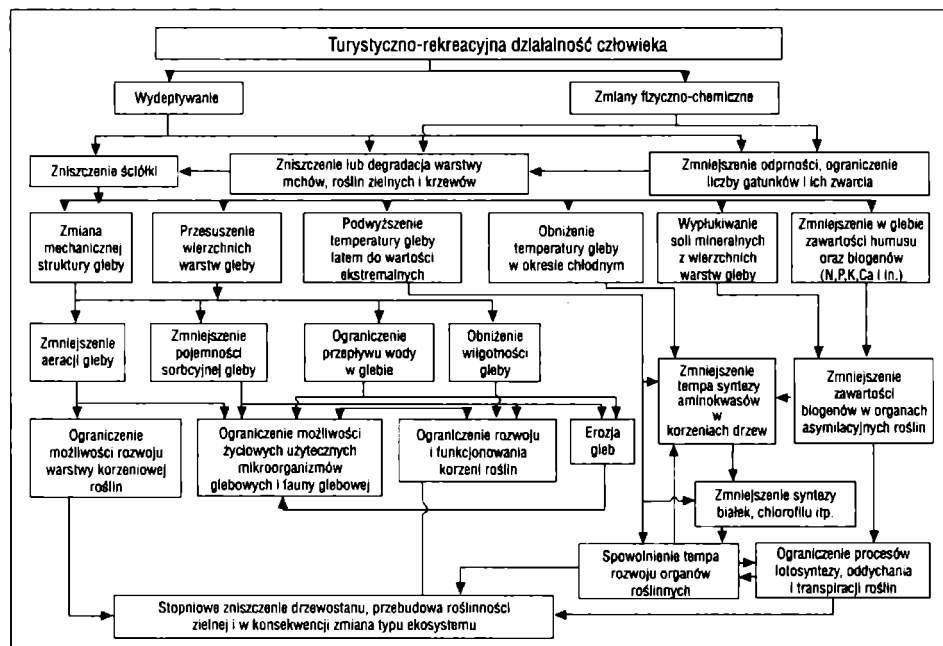
b) jeden z wielu czynników zanieczyszczających środowisko (Krzymowska-Kostrowicka 1995).

Podstawowym procesem presji turystycznej w obrębie terenów rekreacyjnych jest wydeptywanie (Faliński 1973; Marsz 1972; Poleno 1988; Wall, Wright 1977). Z pojęciem tym związane są wszystkie przyrodnicze konsekwencje aktywności rekreacyjnej, które są następstwem naciśku ludzkiej stopy na powierzchnię gleby oraz impulsu energetycznego, powstającego

Ryc. 48. Zależność uszkodzeń szaty roślinnej od nachylenia stoku wg Kostrowickiego (1992)

Fig. 48. Dependence between plant cover degradation and the slope angle by Kostrowicki (1992)

Ryc. 49. Przyrodnicze skutki działalności turystyczno-rekreacyjnej człowieka

Fig. 49. Environmental impact of tourist-recreation human activity

Źródło: Krzymowska-Kostrowicka (1997).

w trakcie poruszania się ludzi i pojazdów (Krzymowska-Kostrowicka 1995). Dochodzi wówczas do bezpośredniego, mechanicznego uszkodzenia żywych składników biocenozy. Efekty tego typu oddziaływań zależą od struktury podłoża, nachylenia stoku oraz wielkości czynnika oddziaływania, tj. liczby osób (Kostrowicki 1992). Stopień zniszczenia roślinności w zależności od nachylenia stoku przedstawia ryc. 48.

Rekreacyjno-turystyczne użytkowanie biocenoz zmienia florę oraz faunę nadziemną i podziemną, przekształca glebę w kierunku zwiększenia ich zwięzłości, a co za tym idzie wpływa na ich właściwości infiltracyjne (Bogucki 1990). Skutkuje to obniżeniem ich pojemności powietrznej, pogorszeniem przepuszczalności wodnej, zmianami w mikrobiologii gleby oraz układzie systemu korzeniowego roślin (runa, drzew i krzewów) (Manning 1979, Poleno 1988). Ugniecenie powierzchni gleby poprzez ograniczenie zdolności infiltracyjnych wzmaga spływ powierzchniowy wody, prowadząc do rozwoju procesów erozyjnych (Prędko 2000a, b; Prędko 2002). Zmiany w podłożu glebowym wpływają również na roślinność, zwłaszcza zaś na możliwości jej odnowienia po okresie niszczenia. Stanowi to dodatkowy czynnik deformujący pokrywę roślinną, obok podstawowego, jakim jest niszczenie pędów przez mechaniczne ich

uszkodzanie.

W związku ze stałą ingerencją człowieka obserwuje się działanie w środowisku przyrodniczym sprzężeń zwrotnych, głównie dodatnich (Marsz 1972). Zmiany jakościowe i ilościowe jednego z komponentów środowiska pociągają za sobą zmiany innego (ryc. 49).

W użytkowaniu terenów rekreacyjnych przez turystów ujawniają się jeszcze inne elementy oddziaływania aktywności turystycznej na środowisko przyrodnicze. Jednym z nich jest fakt, iż turystyka masowa jest generatorem hałasu powstającego na skutek intensywnego ruchu samochodowego, a także przy okazji organizowania różnego rodzaju plenerowych imprez rozrywkowych (np. wokół schroniska na Równicy), stosowania nagłośnienia w obrębie terenów rekreacyjnych i sportowych (centrum Brennej, Szczyrku) oraz tras narciarskich (Szczyrk, Wisła, Brenna, Ustroń). Ponadnormalny hałas jest przyczyną migracji zwierząt oraz tzw. cofania się życia w głąb lasu. W sferze życia społecznego prowadzi do sytuacji konfliktowych między lokalnymi mieszkańcami a organizatorami lub przedstawicielami branży turystycznej, co odnotowywano np. w Szczyрку lub w Brennej.

W takcie użytkowania terenów rekreacji wodnej dochodzi do przebudowy naturalnych koryt potoków górskich - szczególnie Brennicy i Leśnicy. Budowanie tam i zatoczek przez osoby wypoczywające zaburza reżim przepływu tych potoków i może stać się czynnikiem wspomagającym wezbrania. Opisywana ingerencja w obrębie koryt rzecznych jest na tyle istotna, że wymaga podejmowania działań ze strony odpowiednich służb, zmierzających do przywrócenia stanu pierwotnego po zakończeniu sezonu turystycznego.

Najbardziej widocznym elementem oddziaływania turystyki rekreacyjnej jest rozprzestrzenianie się w środowisku różnego rodzaju odpadów w postaci śmieci oraz odpadków organicznych. Niekontrolowane rozprzestrzenianie się tego typu odpadów obserwuje się w obrębie wszystkich terenów wykorzystywanych turystycznie na obszarze Beskidu Śląskiego.

7.2.1. Górskie szlaki turystyki pieszej

Sieć górskich szlaków turystyki pieszej na obszarze Beskidu Śląskiego, o łącznej długości 426,21 km, w przeważającej większości (278,41 km) prowadzi na podłożu biologicznie czynnym, pozostała część drogami o nawierzchni asfaltowej oraz

Ryc. 50. Turystyczny szlak górski w rejonie Szyndzielni

Fig. 50. Tourist mountain trail in the Mt Szyndzielnia area

T a b e l a 24

Szlaki turystyki górskiej na podłożu biologicznie czynnym w Beskidzie Śląskim

T a b l e 24

Tourist mountain trails on the biologically active substratum in the Silesian Beskid Mts

Miejscowość Settlement	Szlaki turystyki górskiej Mountain tourist trails		
	Łącznie długość (km) Total length	Na podłożu biologicznie czynnym At the biologically active substratum (km)	%
BIELSKO-BIAŁA*	31.68	21.32	67,29
BRENNA	40.45	29.15	72,06
BYSTRA	24.85	17.44	70,18
CISIEC	4.18	1.2	28,7
CISOWNICA	2.21	2.21	100
GÓRKI	10.05	7.85	78,1
ISTEBNA	23.10	5.85	25,32
JAWORZE	8.32	1.23	14,78
JAWORZYŃKA	12.82	1.89	14,74
KAMESZNICA	17.76	11.15	62,78
KONIAKÓW	5.32	0.64	12,03
LESZNA GÓRNA	1.40	0.96	68,57
LIPOWA	6.83	6.54	95,75
OSTRE	7.40	3.55	47,97
PRZYBĘDZA	2.25	1.86	82,66
RADZIECHOWY	4.25	4,1	96,47
SZCZYRK	37.22	26.24	70,49
TWARDORZECZKA	0.88	0	0
USTRŃ	50.55	35.28	69,79
WĘGERSKA GÓRKA	4.24	1.76	41,5
WISŁA	130.45	98.19	75,27
RAZEM / TOTAL	426,21	278,41	65,32

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Źródło: badania własne.

utwardzonej (tabela 24).

Górskie szlaki turystyczne prowadzące na podłożu biologicznie czynnym są modelowane przez czynniki antropogeniczne oraz naturalne procesy morfogenetyczne. Morfogenetyczna rola ruchu turystycznego polega przede wszystkim na wydeptywaniu roślinności wzdłuż szlaku oraz niszczenia powierzchni, co powoduje uruchomienie i linijne ukierunkowanie naturalnych procesów stokowych. Znaczna degradacja szlaków jest również wynikiem użytkowania ich przez służby leśne i poruszające się pojazdy.

Intensywność procesów degradacji na skutek ruchu turystycznego zależy od typu roślinności w obrębie szlaku. Rola poszczególnych zbiorowisk jest różna przy różnym położeniu morfologicznym szlaku. Zbiorowiska runa leśnego są wrażliwe na wydeptywanie (Mirek, Piękoś-Mirkowa 1979), bardziej odporne zaś - są obszary pokryte roślinnością darniową.

Wpływ turystyki pieszej na glebę przejawia się głównie w zmianach ich morfologii, wywołanych denudacją, pogorszeniem właściwości fizycznych (powietrznych, wodnych) i chemicznych, obniżające ich walory hydrologiczne i produkcyjne (Maciaszek, Zwydak 1992a). Strefy największej degradacji gleb w obrębie szlaków turystycznych obejmują:

- początkowe i końcowe odcinki szlaków oraz tereny w pobliżu schronisk;
- strome odcinki stoków, o nachyleniu $>20^\circ$, silnie narażone na erozję wodną;
- odcinki o nierównym podłożu, przegrodzone wykrotami drzew (Maciaszek, Zwydak 1992b).

Największą rolę spośród procesów naturalnych w modelowaniu szlaków górskich odgrywa splukiwanie. W trakcie opadów szlaki pełnią rolę „kolektorów” zbierających wody stokowe. Oprócz splukiwania powierzchniowego procesem przygotowującym jest działalność lodu włóknistego. Najintensywniej szlaki modelowane są wiosną, na skutek przesiąknięcia pokrywy glebowej wodą w czasie roztopów oraz latem w wyniku intensywnych opadów. Szlaki nieużytkowane turystycznie są stopniowo zarastane roślinnością darniową, jednakże w wypadku znacznego nachylenia stoków rozpoczęte procesy erozyjne mogą być dalej rozwijane (Krziemień 1997).

Współcześnie istotnym czynnikiem presji turystycznej w obrębie szlaków górskich w Beskidzie Śląskim jest górska turystyka rowerowa oraz rajdy motokrosowe. Poruszające się pojazdy po szlakach powodują intensywne niszczenie pokrywy roślinnej oraz rozluźnianie i przemieszczanie materiału podłoża. Z łącznej długości 311,1 km górskich szlaków rowerowych - 63,9 km (20,5%) prowadzi na podłożu biologicznie czynnym.

Ryc. 51. Turystyczny szlak górski w rejonie schroniska na Klimczoku

Fig. 51. Tourist mountain trail in the area of the Klimczok mountain hut

Ryc. 52. Zdegradowany obszar wzdłuż kolejki górskiej na Skrzyczne (Szczyrk)

Fig. 52. Degraded area alongside the cable-lift onto Mt. Skrzyczne (Szczyrk)

Ryc. 53. Przełęcz Karkoszczonka - szlak górski silnie zdegradowany

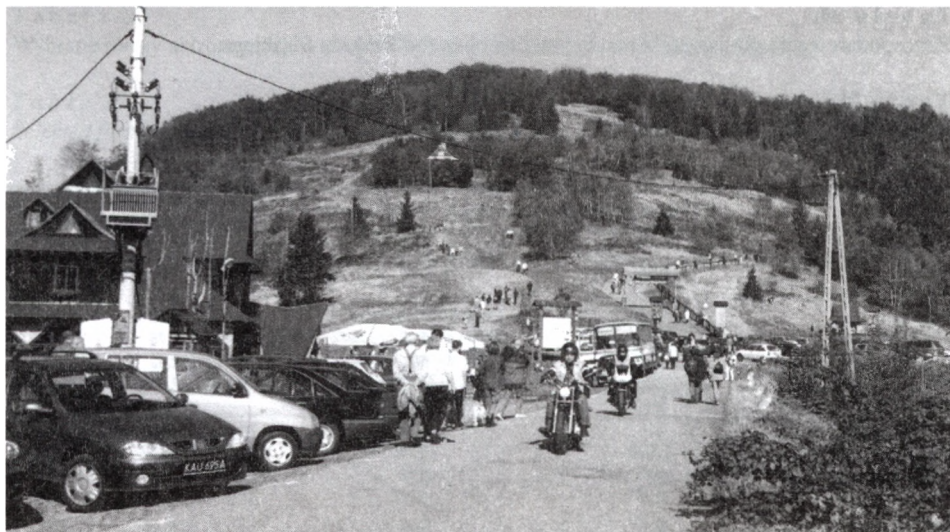
Fig. 53. Karkoszczonka Pass - degraded tourist mountain trail

sąsiedztwie górskich kolejek linowych na Szyndzielnię, Czantorię oraz Skrzyczne. Liczba osób korzystających w ciągu roku z tych urządzeń (kolej na Szyndzielnię - 220 tys. osób, wyciąg na Czantorię - 250 tys., Skrzyczne - 120 tys.) świadczy, iż urządzenia te jako tzw. atrakcje turystyczne przyciągając turystów, przyczyniają się do „przenoszenia” masowego ruchu turystycznego w wyższe partie gór. Przy braku odpowiedniego zarządzania i sterowania potokami ruchu turystycznego dochodzi do niekontrolowanego rozwoju procesów niszczenia terenów położonych wokół górnych stacji tych kolejek. Znaczną koncentrację ruchu turystycznego obserwuje się także wokół schroniska na Równicy, gdzie w weekendy ruch samochodowy osiąga wielkość do 800 samochodów dziennie. Skutkiem tak intensywnej presji turystycznej jest wytworzenie się na polanach wokół schroniska mozaiki ścieżek oraz szerokich pasów degradacji szaty roślinnej (ryc. 54).

Znaczne rozmiary degradacji szlaków są wynikiem synergicznego oddziaływania ruchu pieszego, turystyki rowerowej, motokrosowej oraz użytkowania szlaków, jako dróg przez służby leśne. Proces renaturalizacji terenów wykorzystywanych przez

Wieloletnie - a w niektórych wypadkach nawet ponad 100-letnie - użytkowanie górskich szlaków (nie tylko dla potrzeb turystyki) przyczyniło się do ich znacznej degradacji. Współcześnie większość szlaków to drogi leśne o szerokości 1-2 m, intensywnie modelowane przez naturalne czynniki morfogenetyczne. Najsilniej zdegradowane (szerokie - ponad 2 m - pasy wydeptania, zaznaczone procesy erozyjne, wykorzystywane przez turystykę rowerową i pojazdy silnikowe) odcinki szlaków występują w obrębie Szyndzielni, Klimczoka, Magury, Beskida, Przełęczy Karkoszczonka, Skrzycznego, Małego Skrzycznego. Kolejne fragmenty szlaków silnie zdegradowanych znajdują się w rejonie Równicy i Czantorii. Znaczne zmiany morfologiczne zaobserwowano także na odcinku między przełęczą Kubalonka a Stożkiem. Silnie modelowane przez czynniki naturalne są także odcinki szlaków, mniej uczęszczanych a prowadzących po stromo nachylonych skłonach stoków, np. Kiczorów lub Magurki Radziechowskiej.

Intensywną presją turystyczną objęte są także punkty widokowe położone w

Ryc. 54. Intensywna presja turystyczna wokół schroniska na Równicy

Fig. 54. Intensive tourist pressure at the area round the mountain hut at Równica

turystykę górską ma miejsce jedynie na odcinkach szlaków mało użytkowanych przez ruch turystyczny, w obrebie szlaków zlokalizowanych w partiach grzbietowych oraz na odcinkach szlaków porośniętych roślinnością trawiastą.

7.2.2. Tereny użytkowane przez turystykę narciarską

Sprzyjające warunki klimatyczne i orograficzne sprawiły, iż Beskid Śląski stanowi jeden z głównych obszarów uprawiania turystyki narciarskiej w Polsce (Warszyńska, Jackowski 1979). Większość tras narciarskich jest zlokalizowana w umiarkowanie chłodnym piętrze klimatycznym, obejmującym obszary na wysokości od 670 do 980 m n.p.m. W piętrze tym średnia roczna temperatura powietrza waha się od 4 do 6°C, a roczna suma opadów może osiągać 1400 mm. Dni z opadem śnieżnym stanowią 45% dni z opadem, a liczba dni z pokrywą śnieżną dochodzi do 140 dni w ciągu roku (Absalon i in. 1991; Łobożewicz 1979).

Wpływ turystyki narciarskiej na środowisko przyrodnicze można rozpatrywać z punktu widzenia zmian w środowisku związanych z urządzeniem koniecznej infrastruktury oraz jako oddziaływanie, będące rezultatem użytkowania tych terenów przez narciarzy. Zmiany zachodzące w ekosystemach mają charakter bezpośredni i pośredni (Łajczak, Michalik, Witkowski 1996). Według Michalika (1996) rozwój narciarstwa

Tabela 25

Zagospodarowanie dla turystyki narciarskiej na obszarze Beskidu Śląskiego

Table 25

Alpine ski facilities development in Silesian Beskid Mts

Miejscowość Settlement	Długość wyciągów (m) Number of ski lifts	Długość tras zjazdowych (m) Length of ski runs	Powierzchnia terenów użytkowanych przez narciarstwo (ha) Total ski area
BRENNA	4247	4902	29,34
BYSTRA	700	850	9,32
ISTEBNA	793	1000	6,32
JAWORZE	270	480	1,75
JAWORZYŃKA	525	600	2,42
KAMESZNICA	386	400	2,23
KONIAKÓW	1560	1650	10,3
MESZNA	310	1200	2,84
SZCZYRK	17378	45880	166,52
USTRŃ	4967	7710	67,81
WISŁA	11051	19825	97,41
RAZEM / TOTAL	42187	84497	396,26

Źródło: badania własne.

Ryc. 55. Szczyrk - Solisko, tereny narciarskie sztucznie dośnieżane

Fig. 55. Szczyrk - Solisko, ski area with snow production

prowadzi do wielkoobszarowych zniszczeń w pokrywie roślinnej.

Przemiany w środowisku przyrodniczym związane z rozwojem infrastruktury dla potrzeb turystyki narciarskiej, głównie narciarstwa zjazdowego, dotyczą przede wszystkim ubytku powierzchni leśnej oraz rozczłonkowania zwartych kompleksów leśnych, a także zmian w morfologii stożku koniecznych do stworzenia warunków do uprawiania sportu. Wycinkę szaty leśnej prowadzono w celu budowy wyciągów i tras zjazdowych oraz utworzenia lub poszerzenia połączeń między polanami leśnymi.

Rozmiary antropopresji w obrębie terenów narciarskich prezentuje tabela 26. W wyniku rozwoju tras i wyciągów narciarskich w Beskidzie Śląskim wycięciu

Tabela 26

Wybrane formy antropopresji w obrębie terenów narciarskich w Beskidzie Śląskim

Table 26

Selected forms of tourist anthropopression within the ski areas in the Silesian Beskid Mts

Miejscowość Settlement	Formy antropopresji związane z turystyką narciarską Forms of anthropopression connected with ski tourism			
	W wyniku rozwoju infrastruktury narciarskiej Development of ski facilities		W wyniku użytkowania terenów narciarskich Use of ski areas	
	Ubytek powierzchni leśnej [ha] Deforestation	Długość granic lasu na skutek wylesień w obrębie tras narciarskich [km] Length of forest boundaries within the ski areas	Długość tras zjazdowych sztucznie naśnieżanych [km] Length of ski runs with "snow production"	Ruch narciarski [liczba zjazdów]* Number of skier runs
BIELSKO-BIAŁA	4,26	3,86	0	50 000
BRENNA	0,28	1,75	0,6	110 000
BYSTRA	5,26	2,05	0,7	28 000
ISTEBNA	0,18	1,12	0	90 000
JAWORZE	0	0	0	5 000
JAWORZYNKA	0	0	0	23 000
KAMESZNICA	0	0	0	8 000
KONIAKÓW	0	0	0	9 000
MESZNA	0,2	0,15	0	6 000
SZCZYRK	25,4	28,91	14,1	1 100 000
USTROŃ	13,2	6,62	2,3	200 000
WISŁA	18,2	8,86	9,5	750 000
RAZEM / TOTAL	66,98	53,32	27,2	2379000

*- Wartości przybliżone dla sezonu 2000/2001 na podstawie informacji gestorów bazy.

Źródło: badania własne.

uległo łącznie 66,98 ha lasów. Największy powierzchniowo ubytek szaty leśnej nastąpił w Szczyrku (25,4 ha) i Wiśle (18,2), dotyczył okresu lat 70. XX w. (Absalon i in. 1991). Na początku lat 90., w związku z niejednoznacznością przepisów dotyczących gospodarki w lasach prywatnych, doszło do samowolnego wycinania drzewostanu, celem poszerzenia istniejących już tras narciarskich (np. Ustroń-Poniwiec, Wisła-Sośzów). Mimo że procentowy ubytek drzewostanu nie stanowi dużego uszczerbku w odniesieniu do całkowitej powierzchni zalesienia (dla Szczyrku 0,92%, Wisły 0,22%, Ustronia 0,51%), to jednak skutki wyrębu przecinek prowadzą pośrednio do znacznych, przestrzennych procesów degradacji szaty leśnej (Kozak, Troll, Widacki 1995; Kozak 1996; Troll 1995).

Rozczłonkowanie zwartych kompleksów leśnych prowadzi bezpośrednio do powstania nowych ekotonów krajobrazowych, jakimi są granice lasu (Pietrzak 1998). Antropogeniczna granica lasu, jako strefa kontaktowa między fitocenozą leśną a zbiorowiskami nieleśnymi, użytkowanymi gospodarczo, ulega procesowi modyfikacji

Ryc. 56. Szczyrk - rozczłonkowanie zwartych kompleksów leśnych związane z rozwojem infrastruktury dla narciarstwa zjazdowego

Fig. 56. Szczyrk - dissection of the dense forest area as a result of the alpine ski infrastructure development

Ryc. 57. Tereny narciarskie na stokach Skrzycznego w Szczyrku

Fig. 57. Alpine ski areas at Mt Skrzyczne in Szczyrk

antropogenicznej, w układzie topicznym i chorycznym (Richling, Solon 1994). Jej rola polega, nie tylko na odgrywaniu dużego znaczenia ogólnoprzyrodniczego i krajobrazowego, w sensie funkcjonowania i wiązania przestrzennego układów ekologicznych, lecz także z punktu widzenia jakości krajobrazu - kompozycji i estetyki (Pietrzak 1998). Efekt wizualny w tym wypadku dotyczy obecności trwałych konstrukcji infrastrukturalnych w środowisku oraz zmiany struktury krajobrazu, a także kompozycji przestrzennej obszarów leśnych i polan górskich.

Łączna długość antropogenicznych granic lasu, powstałych w wyniku rozbudowy infrastruktury narciarskiej w poszczególnych miejscowościach wynosi

53,32 km, przy czym najdłuższy ich odcinek znajduje się w Szczyrku - 28,91 km, z czego w masywie Skrzycznego - 13,16 km, poza tym w Wiśle - 8,86 km oraz w Ustroniu - 6,62 km.

W efekcie nałożenia się perforacji - związanej z gospodarką pasterską - oraz dyssekcji zwartych kompleksów leśnych - w wyniku tworzenia terenów narciarskich - doszło do znacznej fragmentacji szaty leśnej, szczególnie na obszarze Szczyrku, co pociąga za sobą określone skutki przyrodnicze (Pietrzak 2000). Stworzenie szerokich korytarzy nartostrad powoduje niebezpieczne dla drzewostanu odsłonięcie ściany lasu, zmianę lokalnego mikroklimatu i siły wiatrów, a w konsekwencji zamieranie lasu wokół nartostrad (Widacki 1996). Wprowadzenie sztucznych korytarzy krajobrazowych oraz „szatkowanie” powierzchni leśnej (Mielnicka 1996) ma istotne konsekwencje także w postaci eliminowania typowo leśnych cieniolutnych gatunków roślin (Michalik 1996). Kozak (1996) przyczyny znacznej koncentracji uszkodzeń drzewostanu w rejonie masywu

Skrzycznego łączył m.in. z nagłym odsłonięciem - w wyniku budowy nartostrad - jednorodnych, położonych w głębi i odizolowanych kompleksów lasów świerkowych oraz z ich zwiększoną podatnością na czynniki degradacyjne. Antropogeniczne przekształcenia lasu, wynikające z rozwoju infrastruktury narciarskiej stanowią jeden z wielu czynników oddziałujących synergicznie w kierunku degradacji szaty leśnej na obszarze Beskidu Śląskiego (Kozak, Troll, Widacki 1995; Kozak 1996; Troll 1995).

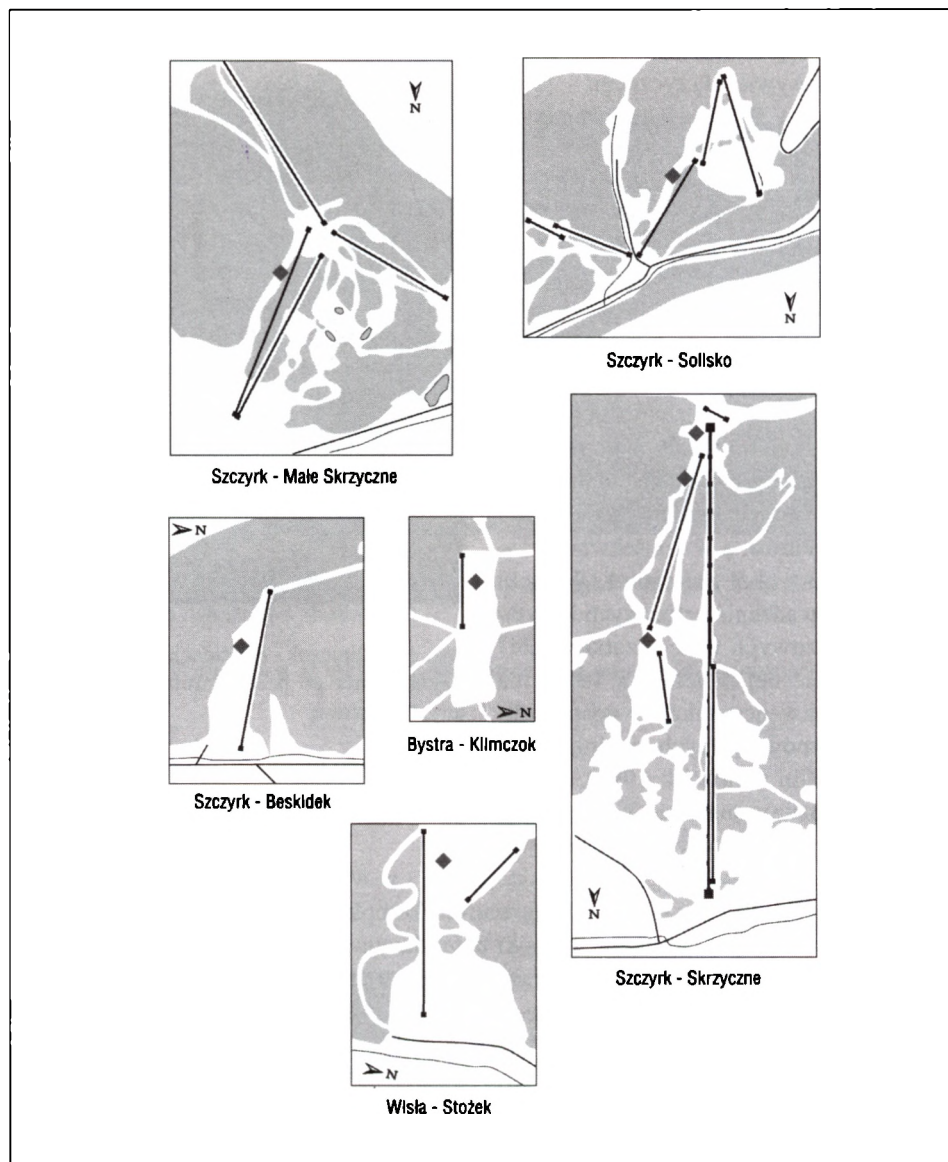
Zmiany w środowisku przyrodniczym związane z funkcjonowaniem i użytkowaniem infrastruktury narciarskiej wynikają z obciążenia poszczególnych tras zjazdowych ruchem narciarskim oraz morfologii stoku. Najintensywniej wykorzystywane są tereny narciarskie w Szczyrku (ponad 1 mln zjazdów w sezonie) oraz w Wiśle, głównie w wyniku sprzyjających warunków mikroklimatycznych oraz wydłużaniu sezonu narciarskiego przez stosowanie sztucznego naśnieżania (tabela 26).

Sztuczne naśnieżanie oraz tzw. uprawa śniegu w obrębie tras zjazdowych mają na celu wyrównanie oraz takie kształtowanie pokrywy śnieżnej, by zwiększyć jej miąższość powyżej obowiązującego minimum 20 cm (Łobożewicz 1979). Sztuczną uprawą śniegu objętych jest 27,2 km nartostrad, z czego w Szczyrku - 14,1 km, w Wiśle

Ryc. 58. Klimczok - degradacja stoku na skutek użytkowania go przez narciarstwo i górska turystykę pieszą

Fig. 58. Mt Klimczok - slope degradation connected with ski and mass mountain tourism

Ryc. 59. Miejsca trwałych ubytków pokrywy darniowej w obrębie terenów narciarskich w Beskidzie Śląskim

Fig. 59. Places of permanent sod reduction within the ski areas in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

- 9,5 km, a także w Ustroniu - 2,3 km. Jednakże ze względu na cel ekonomiczny należy liczyć się z upowszechnianiem się tej formy urządzania i przygotowania tras.

Mimo że ruch narciarski poza trasami zjazdowymi jest zabroniony, powszechnie jednak obserwowana jest duża dowolność wyboru zjazdu przez narciarzy. Technika jazdy powodująca odrzucanie śniegu jest przyczyną powstawania odsypów (wałów) na obrzeżach tras, a w części osiowej dochodzi do zmniejszania miąższości pokrywy śniegowej i powstawania jej przetopów. W sytuacji niewystarczającej miąższości pokrywy śnieżnej, zwłaszcza na wypukłych załomach stoku, dochodzi do odsłaniania pędów roślin, ich mechanicznego uszkodzania przez ślizgi i krawędzie nart, a także zdzierania darni oraz uszkodzania korzeni drzew. Szczególnie silne oddziaływanie i zniszczenia powoduje ruch narciarski w fazie zaniku pokrywy śnieżnej - tzw. narciarstwo śnieżnoblotne. Niszczeniu ulegają wówczas odsłonięte obszary pomiędzy płatami stagnującego śniegu (Łajczak 1996), dochodzi do intensywnego zdzierania darni, a lokalnie nawet do niszczenia pokrywy glebowej. Degradacja roślin i gleby wywołana jest także przez ratraki, które niszczą podłoże w miejscach z cieńszą pokrywą śnieżną. Czynnikiem sprzyjającym tego rodzaju negatywnym skutkom turystyki narciarskiej jest niestabilność pokrywy śnieżnej w ostatnich latach oraz wieloletnie nakładanie się tego typu presji turystycznej.

W pasie tras zjazdowych dochodzi do ścinania wierzchołków pędów podrostów drzew, krzewów i krzewinek, obcinanie gałęzi, a u starszych drzew uszkodzenia kory na pniu od strony nartostrady (Bandola-Ciołczyk, Kurzyński 1996). Notoryczne przycinanie pędów świerka prowadzi do powstania tzw. narciarskiej formy świerka (Skałwiński 1993).

Choć oddziaływanie narciarstwa zjazdowego na środowisko ma charakter sezonowy i dotyczy piętra roślinnego, w którym występują warunki do regeneracji szaty roślinnej, jednak w miejscach o większym nachyleniu i w obrębie tras o sztucznie wydłużanym sezonie narciarskim, dochodzi do trwałego ubytku darni, odsłonięcia poziomów glebowych i warstw zwietrzelinowych, a w efekcie do rozwoju procesów erozyjnych. Miejsca z wielkoobszarowymi zniszczeniami pokrywy darniowej powodowa-

Ryc. 60. Szczyrk - Beskidek, stok częściowo zdegradowany na skutek narciarstwa oraz pieszej i rowerowej turystyki górskiej

Fig. 60. Szczyrk - Beskidek, partially degraded slope as a result of simultaneous impact of ski and mountain and bike tourism

nymi przez narciarstwo są w okresach bez pokrywy śnieżnej modelowane przez splukiwanie, deflację, działalność lodu włóknistego i soliflukcję (Krzemiński 1997; Łajczak 1996b).

W trakcie badań terenowych oraz na podstawie informacji służb leśnych zinventaryzowano obszary trwałych ubytków szaty roślinnej na stokach użytkowanych przez narciarstwo. Znajdują się one na wypukłych załomach stoków, gdzie miąższość pokrywy śnieżnej w ciągu całego sezonu śnieżnego permanentnie jest redukowana na skutek wywiewania, ruchu narciarskiego oraz pracy ratraków. Miejscami efekt ten jest także wynikiem nakładania się oddziaływania turystyki pieszej w sezonie letnim. Najwięcej takich powierzchni zaobserwowano w Szczyrku (Skrzyczne, Małe Skrzyczne, Pośredni, Beskidek), prócz tego w rejonie Klimczoka i Stożka (ryc. 59). Obserwowane rozmiary degradacji pokrywy stokowej były zróżnicowane pod względem powierzchni - od kilkudziesięciu m² (np. Małe Skrzyczne - ok. 30 m², Beskidek - ok. 180 m²) do kilkuset m² (Klimczok - ok. 700 m²).

Oddzielną kwestią, którą do tej pory pomijano, jest powstawanie zanieczyszczeń powietrza (spalin) podczas pracy ratraków oraz pobór i jakość wody do naśnieżania. Zastrzeżenia może budzić jakość wody, z której wytwarzany jest śnieg, skoro zbiorniki wody do jego „produkcji” znajdują się często w bezpośrednim sąsiedztwie szamb. Według Łajczaka (1996) nie bez znaczenia jest także oddziaływanie na szatę roślinną substancji ropopochodnych pochodzących ze smarów służących do konserwacji lin kolei i elementów napędowych.

Pośredni efekt oddziaływania narciarstwa można wiązać z gromadzeniem na trasach narciarskich dużej ilości zagęszczonego śniegu, co powoduje opóźnienie jego tajania, powstawanie zmrzowisk, a w efekcie późniejszą wegetację traw (Skawiński, Krzan 1996). Na obszarach użytkowanych turystycznie notowano także zmniejszanie się liczebności gatunków i populacji pewnych grup ssaków (Adamski 1996), ptaków (Łajczak, Michalik, Witkowski 1996) i bezkręgowców (Witkowski, Kosior 1996).

7.3. Ocena stopnia oddziaływania rozwoju zagospodarowania turystycznego na środowisko przyrodnicze Beskidu Śląskiego

W badaniach geograficznych nad relacją człowiek-środowisko, kierunki i skutki wzajemnych interakcji między tymi systemami stają się częstym przedmiotem ewaluacji (Bartkowski 1986; Kostrowicki 1992).

Z próbami estymacji oddziaływania turystyki (antropopresji turystycznej) na środowisko przyrodnicze wiąże się kwestia przyjęcia określonych wskaźników oraz miar wyrażających rozmiary tej presji liczbowo, także celem przedstawienia jej gradacji oraz przestrzennego zróżnicowania. Wśród pozycji naukowych, opisujących relacje turystyka-środowisko, można odnaleźć dwie zasadnicze grupy wskaźników.

Pierwszą grupę stanowią wskaźniki (miary) granic korzystania ze środowiska przyrodniczego przez turystykę, rozumiane w sensie przyrodniczej chłonności (pojem-

ności) obszarów wykorzystywanych turystycznie (Kozłowski, Baranowska-Janota 1982; Jędrzejczyk 1995). Wskaźniki te wywodzą się od pojęcia *carrying capacity*, oznaczającego maksymalne dopuszczalne obciążenia środowiska przyrodniczego ruchem turystycznym, infrastrukturą turystyczną oraz inwestycjami turystycznymi. Metody wyznaczania wskaźników chłonności przyrodniczej terenu, stosując techniki symulacyjne, analizę *post factum* oraz monitoring, opierają się w głównej mierze na:

- badaniu stanu szaty roślinnej, jako indykatora antropizacji ekosfery (chłonność naturalna) (Faliński 1973; Kostrowicki 1970; Marsz 1972; Poleno 1988; Stalski 1970);
- wyrażaniu relacji między potrzebami inwestycyjnymi w turystyce a wielkością będących do dyspozycji zasobów naturalnych oraz określaniu wielkości zużytych zasobów środowiskowych dla realizacji określonych efektów ekonomicznych w turystyce (zasobochłonność gospodarki turystycznej) (Prudzienica 1991);
- określaniu opłacalności turystyki w kontekście rachunku korzyści i strat ekologicznych, ekonomicznych i społecznych, wg modelu wejścia-wyjścia (rachunek sozoeconomiczny) (Jędrzejczyk 2000);
- badaniu percepcji obszaru (krajobrazu) przez uczestników ruchu turystycznego i określaniu pojemności socjopsychologicznej, jako granicy wyznaczającej u tych osób subiektywne odczucie spadku atrakcyjności tego obszaru dla określonych form aktywności turystycznej (Kowalczyk 1992).

Drugą grupę stanowią miary stopnia wykorzystania środowiska przyrodniczego przez turystykę, w tym natężenia ruchu turystycznego, mierzonego liczbą uczestników (osób) tego ruchu (Matczak 1988; Pietrzak 1985), liczbą pojazdów oraz miary obciążenia środowiska przyrodniczego elementami zagospodarowania turystycznego (np. drugimi domami) (Coppock 1977; Kowalczyk 1994).

Wymienione wskaźniki chłonności (pojemności) turystycznej odnoszone są do określonych jednostek powierzchni, a w przypadku chłonności naturalnej obszaru zakłada się równomierny rozkład przestrzenny osób w obrębie terytorium użytkowanego rekreacyjnie (Kostrowicki 1992). Wydaje się, iż podejście takie nie do końca zgodne jest ze stanem faktycznym. Wiadomo bowiem, że szczególnie atrakcyjne, a przez co skupiające najwięcej wypoczywających, są granice (strefy kontaktu o charakterze ekotonalnym) kontrastowych jednostek krajobrazowych (np. las - łąka, las - jezioro) (Pietrzak 1998). Dodatkowo, wskaźniki te związane są na ogół z określonymi siedliskami roślinnymi, co utrudnia ich zastosowanie do oceny terenów użytkowanych turystycznie, a obejmujących zróżnicowane fitocenozы.

Dla celów niniejszego opracowania podjęto próbę skonstruowania wskaźnika określającego stopień obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego oraz stopnia jego użytkowania przez wybrane formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej. Podstawę przy konstruowaniu tego wskaźnika stanowiło wydzielenie powierzchni zagospodarowanych w wyniku rozwoju osadnictwa turystycznego, terenów rekreacji czynnej oraz innych terenów spełniających

Tabela 27

Formy użytkowania turystycznego środowiska przyrodniczego oraz ocena ich oddziaływania

Table 27

Tourist forms of use of the environment and their impact assessment

Forma użytkowania turystycznego <i>Forms of tourist use</i>	Rodzaj powierzchni <i>Type of surface</i>	Symbol powierzchni [P] <i>Surface symbol</i>	Charakter oddziaływania <i>Character of impact</i>	Symbol wartości bonitacyjnej [B] <i>Symbol for quality class</i>	Wartość bonitacyjna <i>Quality classes value</i>
osadnictwo turystyczne <i>tourist settlement</i>	tereny technogeniczne trwale zagospodarowane pod osadnictwem turystycznym	P_1	trwałe zmiany użytkowania ziemi, denaturalizacja środowiska	B_1	5
	szlaki górskie na podłożu biologicznie czynnym	P_2	morfogenetyczna działalność turystyki pieszej, rowerowej oraz pojazdów – tereny intensywnie modelowane przez czynniki naturalne	B_2	4
tereny rekreacji czynnej <i>areas of active recreation</i>	tereny użytkowane przez narciarstwo zjazdowe	P_3	uszkodzenie roślinności darniowej, młodych pędów drzew, sztuczne naśnieżanie, hałas	B_3	3
	tereny ośrodków kempingowych, pól biwakowych, pól namiotowych, tereny rekreacji wodnej	P_4	wydeptywanie, zaśmiecanie, hałas	B_4	2
pozostałe tereny o funkcji rekreacyjnej związane z osadnictwem turystycznym <i>other areas connected with tourist settlement</i>	działki rekreacyjne, tereny zielone wokół obiektów turystycznych	P_5	zmiana sposobu użytkowania terenów zielonych	B_5	1

Opracowanie własne

funkcje turystyczne (tabela 27).

Dla określenia wielkości powierzchni objętych zagospodarowaniem turystycznym posłużyły informacje ankietowe oraz dane uzyskane z pomiarów powierzchni na mapach, metodą pól geometrycznych (Ratajski 1989), z zastosowaniem siatki kwadratów.

Wydzielenie w obrębie poszczególnych miejscowości terenów o funkcji turystycznej miało na celu:

- określenie skali urbanizacji „fizycznej” środowiska przyrodniczego i jego technogenicznego przeobrażenia (denaturalizacji) w wyniku rozwoju osadnictwa turystycznego;
- określenie rozmiarów przestrzennych oddziaływania na środowisko przyrodnicze wybranych form aktywności turystyczno-rekreacyjnej, związanych z

użytkowaniem terenów rekreacyjnych, głównie wydeptywania i funkcjonowania turystyki narciarskiej;

- c) wyodrębnienie pozostałych terenów, które w wyniku rozwoju osadnictwa turystycznego zmieniły pierwotny sposób użytkowania i pełnią obecnie funkcję rekreacyjną (działki rekreacyjne, tereny zielone wokół obiektów turystycznych).

Celem rozróżnienia charakteru i kierunków oddziaływania na środowisko przyrodnicze zjawisk turystycznych w obrębie wydzielonych powierzchni, przyporządkowano im zróżnicowane wartości bonitacyjne (tabela 27). Z uwagi na znaczną leśistość obszaru (57,5%), jako jednostkę odniesienia dla sumy iloczynów poszczególnych rodzajów powierzchni i ich wartości bonitacyjnych przyjęto powierzchnię użytków rolnych poszczególnych miejscowości.

Wskaźnik ten stanowi próbę sumarycznego przedstawienia rozmiarów antropopresji turystycznej na środowisko przyrodnicze w poszczególnych miejscowościach na badanym obszarze, w wyniku rozwoju i użytkowania zagospodarowania turystycznego. Daje także możliwość określania kierunków zmian w odniesieniu do przedziałów czasowych, zważywszy na fakt, iż niektóre tereny mogą przestać pełnić funkcję rekreacyjną.

Wskaźnik przybiera postać:

$$K = \frac{\sum P_i \times B_i}{P_o}$$

gdzie:

K - stopień obciążenia środowiska przyrodniczego zagospodarowaniem turystycznym dla poszczególnych jednostek osadniczych;

P_i - rodzaj powierzchni zagospodarowania turystycznego;

P_o - powierzchnia jednostki odniesienia;

B_i - wartość bonitacyjna.

Wyliczone wartości wskaźnika wykazują znaczne zróżnicowanie w przedziale od 0,001 do 0,638 (tabela 28). Celem wydzielenia miejscowości cechujących się podobnym stopniem obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem i funkcjonowaniem zagospodarowania turystycznego, przyjęto odpowiednie przedziały klasowe (tabela 29).

W klasie I obejmującej przedział najwyższych wartości wskaźnika - powyżej 0,1 - znajduje się sześć miejscowości, w których rozwój funkcji turystycznej doprowadził do znaczących zmian w środowisku przyrodniczym. Z grupy tej zdecydowanie najwyższą wartość wskaźnika reprezentuje Szczyrk (0,638), poza tym: Brenna (0,147), Bystra (0,125), Mieszna (0,196), Ustroń (0,218) oraz Wisła (0,236).

W klasie II (przedział wartości wskaźnika 0,01 - 0,1) - miejscowościami, w których obserwuje się umiarkowane rozmiary presji turystycznej na środowisko przyrodnicze są: Cisownica, Górki, Istebna, Jaworze, Jaworzynka, Kamesznica, Koniaków, Laliki, Leszna Górna, Ostre oraz Węgierska Górka.

T a b e l a 28. Wskaźnik obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego

T a b l e 28. Tourist development impact on the environment indicator

Miejscowość Settlement	P_1 (ha)	P_2 (ha)	P_3 (ha)	P_4 (ha)	P_5 (ha)	$P_1 \times B_1$	$P_2 \times B_2$	$P_3 \times B_3$	$P_4 \times B_4$	$P_5 \times B_5$	$\sum P_i \times B_i$	Użytki rolne [P_{rol}] (ha) Farming land	Wartość wskaźnika [K] Indicator
BRENNA	13,22	3,27	28,34	9,42	80,42	66,1	13,08	85,02	18,84	80,42	263,46	1792	0,147
BYSTRA	1,34	2,11	9,32	1,02	9,63	6,7	8,44	27,96	2,04	9,63	54,77	438	0,125
CISIEC	0,46	0,18	0	0	3,94	2,3	0,72	0	0	3,94	6,96	1008	0,006
CISOWNICA	1,33	0,33	0	0	10,32	6,65	1,32	0	0	10,32	18,29	686	0,026
GÓRKI	2,52	1,17	0	2,48	19,32	12,6	4,68	0	4,96	19,32	41,56	1109	0,037
ISTEBNA	3,46	0,37	6,32	2,87	19,37	17,4	1,46	27,96	5,74	19,37	70,95	1020	0,069
JAWORZE	2,43	0,18	1,75	0,38	15,26	12,15	0,72	5,25	0,76	15,26	34,14	835	0,041
JAWORZYŃKA	0,64	0,28	2,42	0	4,82	3,2	1,12	7,26	0	4,82	16,4	1110	0,014
KAMIESZYNIA	0,9	1,37	2,23	3,45	7,41	4,5	5,48	6,69	6,9	7,41	71,57	1408	0,051
KONIAKÓW	0,48	0,09	10,3	0	3,93	2,4	0,36	30,99	0	3,93	37,68	1372	0,027
LALIKI	0,87	0	0	0	6,23	4,35	0	0	0	6,23	10,58	689	0,015
LESZNA GÓRKA	0,3	0,14	0	0	2,63	1,5	0,56	0	0	2,63	4,69	455	0,01
LIPÓWA	0,65	0,51	0	0	4,97	3,25	2,04	0	0	4,97	10,26	1562	0,006
MESZNA	2,33	0	2,84	0	16,39	11,65	0	8,52	0	16,39	36,56	187	0,195
NIELEWIA	0,07	0	0	0	0,85	0,35	0	0	0	0,85	1,2	669	0,001
OSTRE	0,06	0,53	0	0	0,63	0,3	2,12	0	0	0,63	3,05	112	0,027
PRZYBEDZA	0,4	0,28	0	0	2,99	2	1,12	0	0	2,99	6,11	615	0,009
RADZIECHÓWY	0,03	0,61	0	0	0,22	0,15	2,44	0	0	0,22	2,81	432	0,006
SŁOTWINA	0,04	0	0	0	0,42	0,2	0	0	0	0,42	0,62	142	0,004
SZARÉ	0,14	0	0	0	1,77	0,7	0	0	0	1,77	2,47	541	0,004
SZCZYRK	7,37	2,79	166,52	6,28	62,72	36,85	11,16	499,56	12,56	62,72	622,85	976	0,638
TWARDORZECZKA	0,08	0	0	0	1	0,4	0	0	0	1	1,4	174	0,008
USTRÓŃ	7,19	5,21	67,81	28,6	212,85	35,95	20,84	203,43	57,2	212,85	530,27	2426	0,218
WĘBIERSKA GÓRKA	1,38	0,11	0	1,8	8,12	6,9	0,44	0	3,6	8,12	19,06	284	0,067
WISŁA	10,27	13,67	97,41	7,34	110,1	51,35	54,68	292,23	14,68	110,1	523,04	2208	0,236

Opracowanie własne

Tabela 29

Przedziały klasowe wskaźnika stopnia obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego

Table 29

Classes for degree of environment loading by tourist infrastructure indicator

Klasa Class	Stopień obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego Degree of environment loading by tourist infrastructure	Przedział wartości wskaźnika [K] [K] indicator range
I	„znaczny” „high”	> 0,1
II	„umiarkowany” „medium”	0,1 – 0,01
III	„nieznaczny” „low”	< 0,01

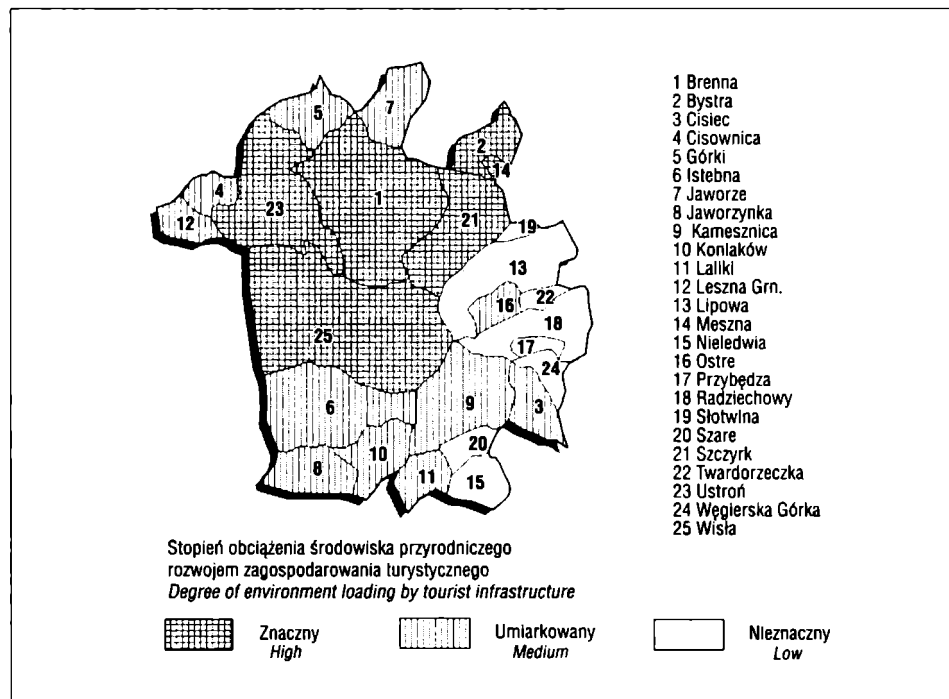
Opracowanie własne

W klasie III (wartości wskaźnika poniżej 0,01) - miejscowości, w których rozwój zagospodarowania turystycznego nie doprowadził do znaczących zmian w środowisku przyrodniczym to: Cisiec, Lipowa, Przybędza, Radziechowy, Slotwina, Szare oraz Twardorzeczka (ryc. 61).

Przestrzenne zróżnicowanie wskaźnika obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego wykazuje znaczną korelację liniową (współczynnik korelacji = 0,59) ze wskaźnikiem rozwoju funkcji turystycznej Warszńskiej (1985), mierzonym liczbą miejsc noclegowych przypadających na jednostkę powierzchni. Potwierdza to tezę, że rozwój funkcji turystycznej na obszarze recepcji turystycznej odbywa się kosztem środowiska przyrodniczego - co miało i ma obecnie miejsce na obszarze Beskidu Śląskiego, ale także sytuuje rozwój bazy noclegowej w roli czynnika indukującego dalsze przemiany w środowisku przyrodniczym, wynikające m.in. z rozwoju bazy towarzyszącej turystyce.

Uwzględniając stosunek wielkości powierzchni zajętej przez osadnictwo turystyczne do wielkości powierzchni terenów rekreacyjnych, wśród jednostek osadniczych o „znaczny” i „umiarkowany” stopniu obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego można wyróżnić:

- miejscowości, dla których dominującym czynnikiem oddziaływania na środowisko jest osadnictwo turystyczne: Brenna, Mieszna, Ustroń, Cisownica, Górk, Istebna, Jaworze, Laliki, Leszna Górna, Węgierska Górka;
- miejscowości, w których wielkość terenów użytkowanych rekreacyjnie przeważa nad powierzchnią zajęłą przez osadnictwo turystyczne: Szczyrk, Koniaków, Ostre;

Ryc. 61. Klasyfikacja przestrzenna miejscowości Beskidu Śląskiego ze względu na stopień obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego

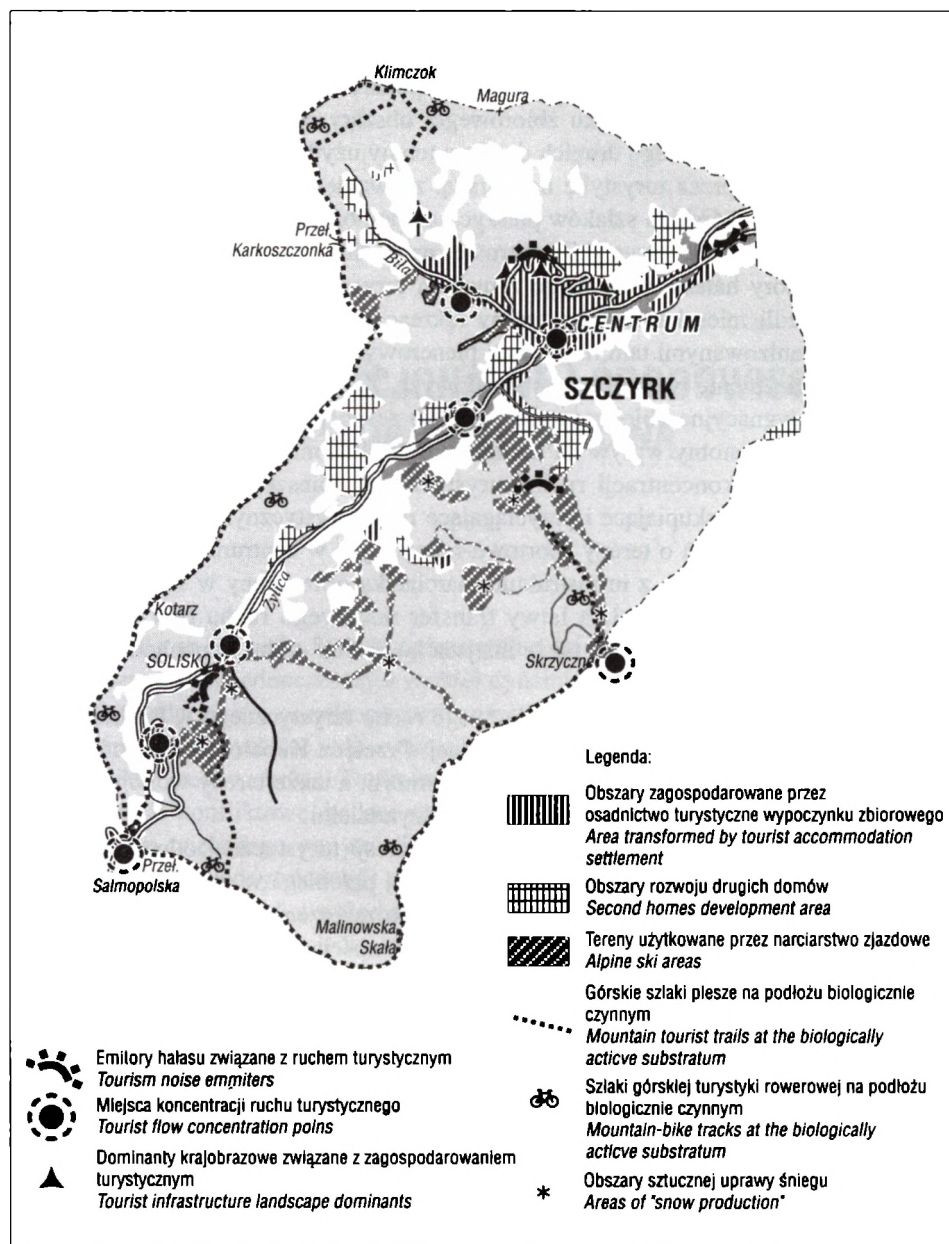
Fig. 61. Spatial classes for the degree of environment loading by tourist infrastructure in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

c) miejscowości, dla których omawiane rodzaje powierzchni mają wielkości zbliżone: Bystra, Wisła, Kamesznica.

Przedstawione wartości wskaźnika obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego nie wyczerpują wszystkich aspektów oddziaływania turystyki. Jako miary użytkowania turystycznego środowiska przyrodniczego odnoszą się do powierzchni kontrolnej, nie wskazują jednak na dokładną (precyzyjną) lokalizację określonej presji turystycznej. Nie obejmują też zagadnienia oceny wizualnej krajobrazu oraz nierównomiernego rozkładu przestrzennego ruchu turystycznego.

Jako przykład przestrzennego ujęcia problematyki relacji turystyka a środowisko przyrodnicze może posłużyć prezentacja kartograficzna przedstawiona na ryc. 62. Przedstawiony na tej rycinie przestrzenny obraz użytkowania środowiska przyrodniczego przez turystykę na obszarze Szczyrku stanowi próbę ukazania antropopresji turystycznej

Ryc. 62. Przestrzenny obraz antropopresji turystycznej na obszarze Szczyrku

Fig. 62. Spatial image of tourist anthropopression in Szczyrk

Opracowanie własne

wynikającej z procesu zagospodarowania przestrzeni dla potrzeb rozwoju funkcji turystycznej oraz użytkowania tej przestrzeni przez różne formy ruchu turystycznego.

W treści mapy wyróżniono: obszary zagospodarowane w wyniku rozwoju osadnictwa turystycznego wypoczynku zbiorowego; obszary objęte intensywnym rozwojem osadnictwa turystycznego drugich domów; tereny użytkowane rekreacyjnie, w tym tereny użytkowane przez turystykę narciarską, z uwzględnieniem sztucznej „uprawy śniegu”; fragmenty górskich szlaków pieszych na podłożu biologicznie czynnym; oraz odcinki szlaków górskiej turystyki rowerowej na podłożu biologicznie czynnym.

Jako emitory hałasu związanego z ruchem turystycznym przyjęto odcinki dróg w pobliżu osiedli mieszkaniowych, tereny rekreacyjne w centrach miejscowości, w związku z organizowanymi tam imprezami plenerowymi oraz tereny narciarskie, gdzie stosuje się nagłośnienie w obrębie tras zjazdowych. Za dominanty krajobrazowe przyjęto wielokondygnacyjne obiekty turystyczne lub zespoły tych obiektów położone na stokach, a mające istotny wpływ na kształtowanie fizjonomii krajobrazu.

Jako miejsca koncentracji ruchu turystycznego (pieszego i samochodowego) wyznaczono obszary skupiające i przyciągające ruch turystyczny. Chodzi w tym wypadku przede wszystkim o tereny sportowo-rekreacyjne w centrum miejscowości, tereny rekreacyjne związane z infrastrukturą narciarską oraz tereny w sąsiedztwie górskich kolejek, które umożliwiają łatwy transfer masowego ruchu turystycznego w wyższe partie gór (Skrzyczne), a także miejsca kumulacji ruchu samochodowego, np. Przełęcz Salmopolska.

Innymi miejscami koncentracji masowego ruchu turystycznego w Beskidzie Śląskim są także centra Wisły, Ustronia i Brennej, Przełęcz Kubalonka, Ustroń Polana, teren wokół letniego toru saneczkowego na Czantorii, a także tereny wokół łatwo dostępnych schronisk górskich na Równicy i na Szyndzielni.

Proponowane kartograficzne ujęcie antropopresji turystycznej odnosi się do terenów górskich, na których oddziaływanie turystyki przebiega w sposób odmienny od obszarów o innych warunkach krajobrazowych. Rozszerzenie możliwości aplikacyjnych tego typu prezentacji wiązałoby się z koniecznością wyboru oraz standaryzacji stosowanych znaków, a także z wypracowaniem rozwiązań w zakresie kartograficznych metod prezentacji zjawisk, które ujmowałyby specyfikę antropopresji turystycznej także na obszarach nadmorskich lub pojeziernych. Koniecznym byłoby także poszerzenie zakresu tematu prezentacji, np. o kwestie związane z gospodarką odpadami w obiektach turystycznych, szczególnie problem zrzutu ścieków do oczyszczalni ścieków przy tych obiektach oraz oczyszczalni komunalnych, jak również ukazanie presji turystycznej w obrębie ośrodków kempingowych, pól namiotowych, plaż itp.

8. KONFLIKTY FUNKCJONALNE I ŚRODOWISKOWE ZWIĄZANE Z FUNKCJĄ TURYSTYCZNĄ

Nakładanie się wielu funkcji związanych z działalnością człowieka w przestrzeni geograficznej, przy jednoczesnej wysokiej dynamice środowiska przyrodniczego oraz jego niskiej odporności na antropopresję, często skutkuje pojawieniem się różnorodnych konfliktów, określanых też w literaturze jako sytuacje konfliktowe (Kołodziejski 1983) lub konflikty środowiskowe (Dutkowski 1996).

Sytuacje konfliktowe, będące na ogół cechą rozwoju społeczno-gospodarczego, są wynikiem większego popytu niż podaży na określone walory przestrzeni. Bez względu na względny niedobór przestrzeni staje się przyczyną powstawania konfliktów działalności ludzkiej z walorami i zasobami przestrzeni (konflikt człowiek-środowisko), jak i konfliktów między różnymi funkcjami społeczno-gospodarczymi (konflikty funkcjonalne), w tym także funkcjami ochronnymi, zlokalizowanymi w tej samej przestrzeni (Kasprzak 2000).

Konflikty funkcjonalne należy rozumieć jako sprzeczności w celach reprezentowanych przez różne grupy osób, pragnących wykorzystać środowisko przyrodnicze do realizacji swoich zamierzeń (Kozłowski 1994). Najczęstszą przyczyną powodującą powstanie konfliktów funkcjonalnych jest sytuacja, w której działania jednego użytkownika (funkcji) wyczerpują zasoby, ograniczają dostęp lub niszczą walory środowiska niezbędne dla drugiego użytkownika (Dutkowski 1996). Wystąpienie konfliktów funkcjonalnych jest częstą przyczyną degradacji środowiska przyrodniczego, wywołuje także negatywne skutki dla społeczności lokalnych w sferze społecznej i gospodarczej (Kistowski i in. 2001).

W ujęciu przyrodniczym pojęcia „konflikt” używa się do opisu pewnego rodzaju relacji energomaterialnych w systemie człowiek-środowisko. „Człowiek” pojmowany

jest jako system złożony z podsystemu antropogenicznego środowiska człowieka (zwanego też społeczno-gospodarczym lub technicznym) i jego elementu sterującego - społeczeństwa. Termin „środowisko” oznacza środowisko przyrodnicze człowieka (Dutkowski 1996). Chodzi w tym przypadku o wzajemne zakłócenia między środowiskiem sztucznym a przyrodniczym, w obrębie ograniczonego przestrzennie fragmentu środowiska człowieka. Stronami sytuacji konfliktowych są więc społeczno-gospodarcza działalność człowieka i środowisko przyrodnicze, a ich treścią wzajemne destrukcyjne oddziaływania na strukturę i stwarzanie ograniczeń w funkcjonowaniu (Przewoźniak 1989).

W relacji człowiek-środowisko użycie terminu „konflikt” zakłada cele, interesy bądź przekonania stron. Pod pojęciem tym rozumiana jest rozbieżność „interesów”, a zatem niezgodność pomiędzy dążeniami ludzkimi a „interese środowiska” (Balon 2002). Można założyć, że w interesie podsystemu przyrodniczego leży zachowanie wysokiego poziomu i wzrost własnego potencjału samoregulacyjno - odpornościowego, czyli zdolności do przeciwdziałania i neutralizacji - spowodowanych przyrodniczymi i antropogenicznymi bodźcami - zmian jego struktury materialnej i charakteru funkcjonowania (Dutkowski 1996). Biorąc zaś pod uwagę funkcjonowanie obszarów chronionych określenie „interes środowiska” wiąże się z zachowaniem, możliwie w pełni, unikatowych walorów przyrody w celu ich wszechstronnego badania i rozsądnego udostępniania współczesnym i przyszłym pokoleniom człowieka (Balon 2002). Termin „konflikt środowiskowy” określa takie relacje człowiek - środowisko, które oceniane są, w świetle przyjętych kryteriów, jako nieprawidłowe. W ogólnym sensie każdy konflikt środowiskowy jest przestrzenny, gdyż dobra środowiskowe są zlokalizowane i zajmują jakiś fragment przestrzeni (Dutkowski 1996).

W przestrzeni geograficznej, w której funkcjonuje przestrzeń turystyczna, obserwuje się współistnienie, nakładanie się i wzajemne przenikanie przestrzeni (pól) innych gałęzi życia społeczno-ekonomicznego, politycznego i kulturowego (Liszewski, Baczwarow 1998). Turystyka jako element wielostronnego użytkowania przestrzeni napotyka lub stanowi konkurencję dla innych, koniecznych dla egzystencji człowieka form użytkowania (Warszyńska, Jackowski 1979). Zwiększony popyt i zapotrzebowanie na tereny rekreacyjne ogranicza możliwości produkcyjne obszaru (np. w dziedzinie rolnictwa czy leśnictwa). Konflikt między funkcją turystyczną a innymi funkcjami gospodarczymi obszaru narasta wraz z postępującym procesem urbanizacji (Krzymowska-Kostrowicka 1979). Według Liszewskiego i Baczwarowa (1998) konflikt taki zachodzi w sytuacji nakładania się w określonej przestrzeni stref (obszarów) realizacji potrzeb turystycznych (egzogenicznych) oraz potrzeb ludności miejscowej (popytu endogenicznego) i zaspakajaniu potrzeb pierwszych kosztem drugich.

Oprócz konfliktów w relacjach między funkcją turystyczną a innymi funkcjami gospodarczymi oraz ochronnymi obszaru, ujawniają się również konflikty zachodzące „wewnątrz” turystyki, wynikające ze zróżnicowania form ruchu turystycznego, realizowanych potrzeb turystów oraz sposobów korzystania ze środowiska przez określone zachowania turystyczno-rekreacyjne (Warszyńska, Jackowski 1979; Krzymow-

ska-Kostrowicka 1997).

W relacji turystyka - środowisko, już w samym założeniu użytkowania przestrzeni przez turystykę tkwi pierwiastek konfliktu między dążeniem do zachowania dla jej realizacji nienaruszonych wartości środowiska, a koniecznością przeprowadzania, związanych z zagospodarowaniem, zabiegów technicznych, wprowadzających nieuchronne zmiany krajobrazowe. Konflikt zaostrza się w miarę nasilania się ruchu turystycznego i towarzyszącego mu rozwoju infrastruktury (Donenellan 1997; Goode 2000; Hunter, Green 1995; Warszńska 1999).

Według Warszńskiej (1999) w samej turystyce, której realizacja zależy od różnych czynników natury obiektywnej, do których należą wszelkiego rodzaju uwarunkowania przestrzenne, a także subiektywne, dotyczące indywidualnego wyboru przez turystów czasu, odległości, sposobu i miejsca pobytu, istnieje szereg zagrożeń i sytuacji konfliktowych. Znajduje to swój szczególny wyraz w przypadku wzajemnego nakładania się na siebie zasięgów różnych stref i rodzajów turystyki.

Zróżnicowanie zachowań turystyczno-rekreacyjnych oraz ich kolejności w łańcuchu działań powoduje, że każdy typ aktywności turystyczno-rekreacyjnej ma swój określony sposób użytkowania dóbr przyrody, nieraz sprzeczny ze sposobami właściwymi innym typom. Powstające w ten sposób kolizje mają swoją przyczynę w sprzeczności interesów oraz w konkurencji między nimi, prowadzącej do „walki” o dane dobro przyrody czy też obiekt. Konflikty te są zazwyczaj efektem nadmiernej liczby uczestników lub też niewłaściwego programu użytkowania środowiska. W przypadku całkowitej konkurencji ujawniająca się sprzeczność możliwa jest do przezwyciężenia często jedynie poprzez usunięcie z danego obszaru (terytorium) lub obiektu któregoś z przeciwstawnych sobie typów (Krzymowska-Kostrowicka 1995).

8.1. Rodzaje konfliktów

Identyfikacja, hierarchizacja oraz określenie obszarów występowania aktualnych konfliktów funkcjonalnych i środowiskowych stanowi podstawę prawidłowego kształtowania ładu przestrzennego oraz wprowadzenia działań mających na celu ograniczanie negatywnych skutków rozwoju turystyki, a tą drogą do właściwego zarządzania terytorialnymi formami organizacji zjawisk turystycznych lub - szerzej - funkcjonowania terytorialnego systemu rekreacyjnego w miejscowościach turystycznych (Kasprzak 2000; Krzymowska-Kostrowicka 1999).

Analiza procesu rozwoju zagospodarowania turystycznego, cech towarzyszącego mu ruchu turystycznego oraz sposobów i kierunków oddziaływania tych zjawisk na środowisko przyrodnicze pozwoliła na wyróżnienie głównych rodzajów konfliktów funkcjonalnych i środowiskowych (przyrodniczych) na obszarze Beskidu Śląskiego.

Zidentyfikowano tylko konflikty aktualne, a więc takie, które już zaistniały w badanej przestrzeni i środowisku przyrodniczym, a których skutki można stwierdzić obecnie lub też wystąpią one w bliskiej przyszłości. Nie brano natomiast pod uwagę

konfliktów potencjalnych.

Ze względu na stopień rozwoju zagospodarowania turystycznego w analizie konfliktów rozpatruje się turystykę jako element ograniczający rozwój innych funkcji społeczno-gospodarczych, zaś w ujęciu geoekologicznym stosuje się tu podejście synekologiczne (Krzymowska-Kostrowicka 1999), rozumiane jako oddziaływanie na środowisko przyrodnicze określonej formy jego użytkowania.

Wyróżniono konflikty typu nakładania się, w których zasoby występują na tym samym obszarze oraz konflikty typu graniczenia (sąsiedztwa), gdzie korzystanie z zasobów konkretnego obszaru ogranicza korzystanie z nich na terenie z nim sąsiadującym (Kassenberg, Marek 1986).

Konflikty funkcjonalne

1) Konflikty funkcjonalne „wewnątrz” funkcji turystycznej

A. Konflikt pomiędzy pobytową turystyką wczasową a turystyką weekendową (nakładania się)

Przyczyną tego konfliktu jest przede wszystkim natężenie przyjazdów krótkookresowych, związanych z turystyką weekendową lub świąteczną, przybierających, szczególnie w Ustroniu, Wisle i Brennej, charakter masowego ruchu turystycznego. Sytuacja taka powoduje odczucie obniżenia jakości wypoczynku u osób przyjeżdżających na okresy pobytowe dłuższe niż 2-3 dni, np. w celu regeneracji sił, kontaktu z naturą itp. Taki układ czasowo-przestrzenny form ruchu turystycznego i ich wzajemne nakładanie się powoduje dyskomfort u przyjezdnych, a także odczucie obniżenia się jakości walorów środowiskowych (Warszyńska 1999).

B. Konflikt pomiędzy intensywnym rozwojem budownictwa drugich domów a turystyką przyjazdową (nakładania się)

Można w tym przypadku wyodrębnić dwa zasadnicze aspekty sytuacji konfliktowej. Pierwszym jest fakt, że głównym celem posiadania drugiego domu przez mieszkańców miast jest wypoczynek oraz rekreacja w miejscach oddalonych od uciążliwości, jakie niesie życie w aglomeracjach wielkomiejskich. Turystyka o charakterze masowym natomiast, jest nośnikiem negatywnych zjawisk społecznych i przestrzennych, szczególnie komunikacyjnych - czyli w sensie ogólnym „tego” - co sprzeczne jest z intencjami i oczekiwaniami osób posiadających drugi dom.

Po drugie - intensywny rozwój zjawiska drugich domów i postępująca urbanizacja terenów wiejskich powoduje kurczenie się przestrzeni rekreacyjnej, obniżając tym samym atrakcyjność środowiska przyrodniczego dla upra-

wiania różnych form turystyki. Skutkuje to zazwyczaj zmniejszeniem liczby osób przyjeżdżających do miejscowości turystycznych (Kowalczyk 1993; 1994).

Z takiego punktu widzenia rozwój zjawiska drugich domów, na skalę, jaką obserwuje się w niektórych z badanych miejscowości, stoi w sprzeczności z rozwojem funkcji turystycznej (głównie wypoczynkowej), uznawanej przez władze lokalne za strategiczną dziedzinę lokalnej gospodarki, mającą spełniać określone funkcje ekonomiczne, m.in. przez rozwój miejscowej przedsiębiorczości. Wydaje się, iż opisywana kolizja funkcji stanowi jeden z najważniejszych i najpoważniejszych konfliktów funkcjonalnych na obszarze Beskidu Śląskiego, który rozwija się współcześnie - jak wynika z przeprowadzonych badań - poza świadomością przedstawicieli miejscowych władz.

C. Konflikt pomiędzy masowym ruchem turystycznym, głównie samochodowym a turystyką uzdrowiskową (graniczenia, nakładania się)

Masowy ruch turystyczny oraz jego przyrodnicze i przestrzenne konsekwencje są sprzeczne (kolidują) z celami przyjazdów kuracjuszy (Groch 1991; Ptaszycka-Jackowska 1999). Intensywny ruch turystyczny jest przyczyną pogarszania się jakości środowiska w uzdrowiskach, co z kolei skutkuje ograniczeniem możliwości spełniania przez to środowisko roli czynnika regeneracji sił i organizmu u kuracjuszy. Pośrednio ujawnia się tu również konflikt funkcji uzdrowiskowej miasta Ustronia z innymi funkcjami miastotwórczymi (Pietraszek, Wiśniewski 2001). Mimo że dzielnica uzdrowiskowa Ustronia stanowi wydzieloną, część miasta, jej dotychczasowa jednorodność morfologiczna i fizjonomiczna zostaje zaburzana poprzez rozwój budownictwa mieszkaniowego (w tym drugich domów) w najbliższym sąsiedztwie, a od kilku lat także w strefie A uzdrowiska. Otwarcie części strefy uzdrowiskowej A dla innych form budownictwa niż uzdrowiskowe prowadzi do ubytku terenów zielonych, zagęszczania zabudowy, a tym samym kurczenia się przestrzeni wypoczynku dla kuracjuszy. Dodatkowo znaczny ruch samochodowy w obrębie dzielnicy uzdrowiskowej stanowi źródło zanieczyszczeń gazowych i hałasu.

D. Konflikt pomiędzy intensywnym zagospodarowaniem turystycznym a górską turystyką krajoznawczą (nakładania się)

Intensywne zagospodarowanie, a miejscami także „przeinwestowanie” niektórych obszarów w Beskidzie Śląskim stanowi czynnik obniżający atrakcyjność tego regionu dla turystyki krajoznawczej (górskiej). Z konfliktem tym wiąże się potrzeba określenia oraz weryfikacji granicy (granic) pojemności socjopsychologicznej wśród osób biorących udział w tej formie ruchu turystycznego. Subiektywne odczucie spadku atrakcyjności obszaru dla realizowania

określonych potrzeb przez turystów, połączone z rezygnacją z przyjazdu i pobytu dotyczy także innych form turystyki i wymaga podjęcia szczegółowych badań na obszarze Beskidu Śląskiego.

2) Konflikty funkcji turystycznej z innymi funkcjami gospodarczymi i ochronnymi

A. Konflikt użytkowania ziemi między osadnictwem turystycznym a rolnictwem (nakładania się)

Przyjmuje się na ogół, iż koegzystencja turystyki i rolnictwa polega na nierywalizowaniu ze sobą tych dwóch funkcji pod względem lokalizacji przestrzennej (Kurek 1990). Dla turystyki atrakcyjne są bowiem obszary peryferyjne, o urozmaiconej rzeźbie, dla rolnictwa zaś obszary o równinnym ukształtowaniu powierzchni. Jednakże obserwowane na terenach wiejskich Beskidu Śląskiego rozprzestrzenianie się zabudowy drugich domów, posiadającej cechy typowo miejskiej struktury sieci osiedleńczej - takie jak obszary źródłowe tej ekspansji - odbywa się często w oderwaniu od lokalnych układów osadniczych, co wiedzie do konfliktów funkcjonalno-przestrzennych (Bartkowski 1986). Organizacja i zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej przez mieszkańców miast odbywa się według modelu miejskiego (Dziegieć 1995). Trwałe zmiany w użytkowaniu ziemi związane z procesem urbanizacji turystycznej prowadzą do wyłączenia coraz większego obszaru z produkcji rolniczej. Główną więc przyczyną zachodzenia tego rodzaju sytuacji konfliktowej jest rozwój przestrzeni turystycznej, który odbywa się kosztem przestrzeni użytkowanej rolniczo.

B. Konflikt użytkowania ziemi między infrastrukturą narciarską a rolnictwem (nakładania się)

Konflikt ten ma ograniczony zasięg przestrzenny - występuje miejscowo, na terenach użytkowanych przez narciarstwo. Jego podłożem jest przede wszystkim sztuczne wydłużanie sezonu narciarskiego przez stosowanie naśnieżania stoków i ubijanie śniegu. Opóźniona wegetacja wpływa na skrócenie okresu produkcji rolniczej tych terenów. Inną kwestią sporną wokół narciarstwa jest natomiast nieuporządkowany status własnościowo-prawny terenów wykorzystywanych dla potrzeb uprawiania tej dziedziny sportu. Społeczny konflikt środowiskowy, przejawiający się w formie protestu właścicieli gruntów w obrębie tras zjazdowych, skutkuje czasowym wyłączeniem z działalności niektórych wyciągów narciarskich w Szczyrku, Brennej, Istebnej, Koniakowie i Bystrej.

C. Konflikt pomiędzy funkcją turystyczną a funkcją ochronną parku krajobrazowego i rezerwatów przyrody (nakładania się, graniczenia)

Sytuacja ta jest częścią szerszego konfliktu między swobodą działalności gospodarczej a potrzebą ochrony i zachowania obszarów cennych przyrodniczo (Jędrzejczyk 2000; Ptaszycka-Jackowska 1993). Powołanie Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego nie wyklucza rozwoju funkcji turystycznej, jednakże stopień rozwoju zagospodarowania turystycznego oraz żywiołowość użytkowania przestrzeni turystycznej na tym obszarze wydają się być sprzeczne z założeniami ochrony parku krajobrazowego, a także charakterem i zasadami funkcjonowania gospodarki turystycznej w jego obrębie (Baranowska-Janota 2002; Ptaszycka-Jackowska, Baranowska-Janota 1996).

D. Konflikt pomiędzy funkcją turystyczną a gospodarką leśną (nakładania się, graniczenia)

Gospodarka leśna Beskidu Śląskiego prowadzona jest w oparciu o zasady wynikające z programu działania Leśnego Kompleksu Promocyjnego. Zakłada ona podejście proekologiczne w stosunku do całego ekosystemu leśnego (Pulinowa 2002). Skala zjawisk turystycznych, zachodzących w obrębie terenów leśnych oraz w ich bezpośrednim sąsiedztwie stanowi przeszkodę we wdrażaniu ochronnych form gospodarowania lasem. Chodzi w tym przypadku przede wszystkim o niekontrolowany rozwój osadnictwa turystycznego w bezpośrednim sąsiedztwie lasu, kwestie utylizacji odpadów z obiektów turystycznych, niekontrolowane rozprzestrzenianie się odpadów stałych na terenach leśnych, użytkowanie szlaków górskich przez pojazdy motorowe, a także samowolny wyręb drzewostanu w lasach prywatnych.

Konflikty środowiskowe (przyrodnicze)

A. Konflikt pomiędzy intensywnym rozwojem osadnictwa turystycznego a stanem środowiska przyrodniczego (nakładania się)

Wymieniona sytuacja konfliktowa wynika z tempa oraz rozmiarów przestrzennych rozwoju osadnictwa turystycznego, głównie drugich domów. Sytuacją pogłębiającą ten rodzaj konfliktu jest fakt, iż osadnictwo turystyczne jest czynnikiem indukującym rozwój miejscowego osadnictwa. Ekologicznymi konsekwencjami tak szybkiego rozwoju osadnictwa na obszarach wiejskich, któremu towarzyszą niedobory infrastruktury społeczno-technicznej są, m.in. szybko postępująca urbanizacja środowiska, rozprzestrzenianie się dzikich wysypisk śmieci, pogorszenie stanu czystości wód powierzchniowych i podziemnych oraz wzrost niskiej emisji (problem przedstawiony w rozdziale 7.1.).

- B. Konflikt pomiędzy funkcjonowaniem obiektów turystycznych a stanem czystości wód i powietrza (nakładania się, graniczenia)

Głównymi przyczynami tej sytuacji konfliktowej są: niewłaściwie prowadzona gospodarka wodno-ściekowa i odpadami oraz rodzaj stosowanego opału w obiektach turystycznych, które stają się powodem miejscowego skażenia środowiska. Konflikt ten ma charakter punktowy, choć jego konsekwencje mają szerszy zasięg przestrzenny. Problem ten został szczegółowo omówiony w rozdziale 7.1.2.

- C. Konflikt pomiędzy intensywnym ruchem samochodowym a stanem środowiska (graniczenia)

Konflikt ten związany jest ze znaczącym oddziaływaniem środków transportu samochodowego na środowisko przyrodnicze, które jest bezpośrednim rezultatem funkcjonowania na badanym obszarze turystyki o charakterze masowym. Przejawia się ono głównie poprzez emisję spalin samochodowych, olejów i innych substancji toksycznych, wprowadzanie do środowiska chlorków wapnia i sodu, obecność hałasu i wibracji, a także zaśmiecanie i dewastację szaty roślinnej (Lubczyński, Widacki 1999).

- D. Konflikt pomiędzy funkcjonowaniem infrastruktury narciarskiej a stanem środowiska przyrodniczego (nakładania się, graniczenia)

Sytuacja ta związana jest z negatywnym oddziaływaniem turystyki narciarskiej na środowisko, a także z przyrodniczymi konsekwencjami (bezpośrednimi i pośrednimi) rozwoju i funkcjonowania koniecznej infrastruktury. Najgroźniejszym przejawem tej sytuacji konfliktowej jest udział rozwoju infrastruktury narciarskiej w przestrzennej degradacji lasów w Beskidzie Śląskim, szczególnie masywu Skrzycznego (szerzej omówione w rozdziale 7.2.2.).

- E. Konflikt pomiędzy intensywnym użytkowaniem terenów rekreacyjnych a stanem środowiska w ich obrębie (nakładania się, graniczenia)

Konflikt ten wynika z silnej presji turystycznej na środowisko przyrodnicze na terenach czynnej rekreacji. Widocznym przejawem tego rodzaju konfliktu są zmiany jakościowe środowiska przyrodniczego, mające miejsce szczególnie w obrębie górskich szlaków turystyki pieszej, punktów widokowych oraz wokół schronisk górskich. Przyczyną pogłębiania się tego rodzaju sytuacji konfliktowej jest wykorzystywanie górskich szlaków dla celów turystyki rowerowej, konnej oraz rajdów motocrossowych, a także modelowanie tych obszarów przez naturalne czynniki morfogenetyczne, co zostało szczegółowo

przedstawione w rozdziale. 7.2.1.

F. Konflikt pomiędzy masowym ruchem turystycznym a występowaniem i zachowaniem się flory i fauny (nakładania się, graniczenia)

Konflikt ten stanowi jeden z „ukrytych” i najtrudniejszych do zaobserwowania charakterów oddziaływania turystyki na środowisko przyrodnicze (Pawlarczyk 2002). Dotyczy zmian parametrów struktury oraz przestrzennej organizacji populacji zwierząt i roślin. Najpowszechniejszym przejawem tego konfliktu jest synantropizacja szaty roślinnej, związana np. z zawlekaniem przez turystów gatunków obcych siedliskowo, zaś dla świata zwierząt zmiany w funkcjonowaniu zoocenoz, wynikające m.in. ze znacznej antropofobii niektórych gatunków, co skutkuje np. spadkiem sukcesu lęgowego niektórych ptaków (Michalik 1996; Mirek 1996; Mirek, Piękoś-Mirkowa 1979; Pawlarczyk 2002). Według Nowickiego (1999) na występowanie ssaków w Beskidach Zachodnich decydują w głównej mierze czynniki antropogeniczne. Obecność człowieka w środowisku leśnym oraz rozwijające się osadnictwo (np. drugich domów) w najbliższym sąsiedztwie granicy lasu staje się m.in. powodem płoszenia zwierząt, tzw. „cofania się” życia zwierzęcego w głąb lasu oraz ich „niewłaściwego przystosowywania się” do nienaturalnych źródeł pożywienia. Celem identyfikacji cech i skutków tego rodzaju wpływu turystyki na florę i faunę konieczne jest podjęcie badań szczegółowych.

G. Konflikt między zagospodarowaniem turystycznym a jakością krajobrazu (nakładania się)

Krajobraz, w ujęciu ekologii krajobrazu, nie tylko oddziałuje na turystów „przyciągająco”, poprzez swoją atrakcyjność i stwarza „fizyczne” podstawy lokalizacji różnych form turystyki, ale zawiera także walory estetyczne (pejzażowe), tzw. *scenic quality* (Pietrzak 1998). Z punktu widzenia atrakcyjności krajobrazu dla turystyki szczególne znaczenie mają jego architektura, fizjonomia, kompozycja, estetyka oraz uporządkowanie (ład i harmonia) (Rihling, Solon 1998). Ocena estetyczna krajobrazu, wynikająca z jego percepcji przez turystów wpływa na podejmowanie w nim aktywności turystyczno-rekreacyjnych. Współcześnie kryteria estetyczne, głównie poprzez bodźce wzrokowe, przyjmowane są za ważne przesłanki kształtowania krajobrazu, szczególnie na obszarach użytkowanych turystycznie (Kowalczyk 1992). Pozwalają one wizualnie, bezpośrednio ocenić czy obszar jest zagospodarowany prawidłowo, czy też nie; czy potencjał użytkowy środowiska wykorzystany jest racjonalnie czy nieracjonalnie. Stan krajobrazu i jego architektura są wskaźnikami uporządkowania przestrzeni. Wskaźniki te mają tę wartość, że nie dają się zafałszować (Kostrowicki 1992). Problem jakości przestrzeni turystycznej,

dotyczący architektury turystycznej, ma bezpośredni związek z rozwojem turystyki (Szalewska 1998). Sposobu zagospodarowania przestrzeni turystycznej nie regulują współcześnie żadne normy, poza technicznymi.

Negatywnie z punktu widzenia jakości krajobrazu na obszarze Beskidu Śląskiego może być ocenione np. znaczne nasycenie krajobrazu obiektami i urządzeniami turystycznymi, współistnienie w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów o znacznych dysproporcjach kubaturowych i materiałowych, tworzenie dominant krajobrazowych wpływających na układ panoram oraz obecność zdewastowanych, często nie pełniących już swojej funkcji, sezonowych obiektów noclegowych.

Usunięcie z przestrzeni obiektów nie spełniających standardów estetycznych, sanitarnych i normatywnych, określanych jako „zanieczyszczenie architektoniczne”, wymaga zdecydowania w polityce lokalnej i państwa. Kształtowanie architektonicznego wizerunku miejscowości turystycznej powinno iść w kierunku wzrostu różnorodności form funkcjonalnych i architektonicznych, będącą jedną z podstawowych cech jakości krajobrazu, która znajduje swoje odbicie w atrakcyjności turystycznej. Wydaje się, iż podnoszenie jakości przestrzeni, z której korzysta turystyka oraz jakości architektury turystycznej są jednymi z warunków ciągłości rozwoju funkcji turystycznej w Beskidzie Śląskim.

8.2. Przestrzenne zróżnicowanie występowania konfliktów oraz możliwości ich rozwiązania

Występowanie wymienionych konfliktów w poszczególnych miejscowościach prezentuje tabela 30. Liczba sytuacji konfliktowych w poszczególnych miejscowościach jest zróżnicowana. Związana jest ze stopniem rozwoju ich funkcji turystycznej oraz stopniem rozwoju i rodzajem zagospodarowania turystycznego. Najwięcej konfliktów funkcjonalnych obserwuje się w miejscowościach, których funkcja turystyczna jest funkcją podstawową lub jedną z głównych w ich strukturze funkcjonalnej. Najwyraźniej zarysowują się konflikty między intensywnym rozwojem budownictwa drugich domów a turystyką przyjazdową oraz osadnictwem turystycznym a rolnictwem, co potwierdza wysoką rangę osadnictwa turystycznego w kształtowaniu przestrzeni społeczno-gospodarczej analizowanego obszaru. W miejscowościach o znacznym nasileniu ruchu przyjazdowego (Wisła, Ustroń, Szczyrk, Brenna) źródłem konfliktu jest czasowe i przestrzenne nakładanie się ruchu weekendowego oraz turystyki pobytowej (wczasowej). Rozkład przestrzenny występowania sytuacji konfliktowych pomiędzy funkcją turystyczną a gospodarką leśną i funkcjami ochronnymi uzależniony jest od występowania zwartych kompleksów leśnych oraz przebiegu granicy Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego.

Tabela 30

Konflikty funkcjonalne i środowiskowe związane z rozwojem turystyki w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego

Table 30

Functional and environmental conflicts connected with the tourism development in the towns and villages of the Silesian Beskid Mts

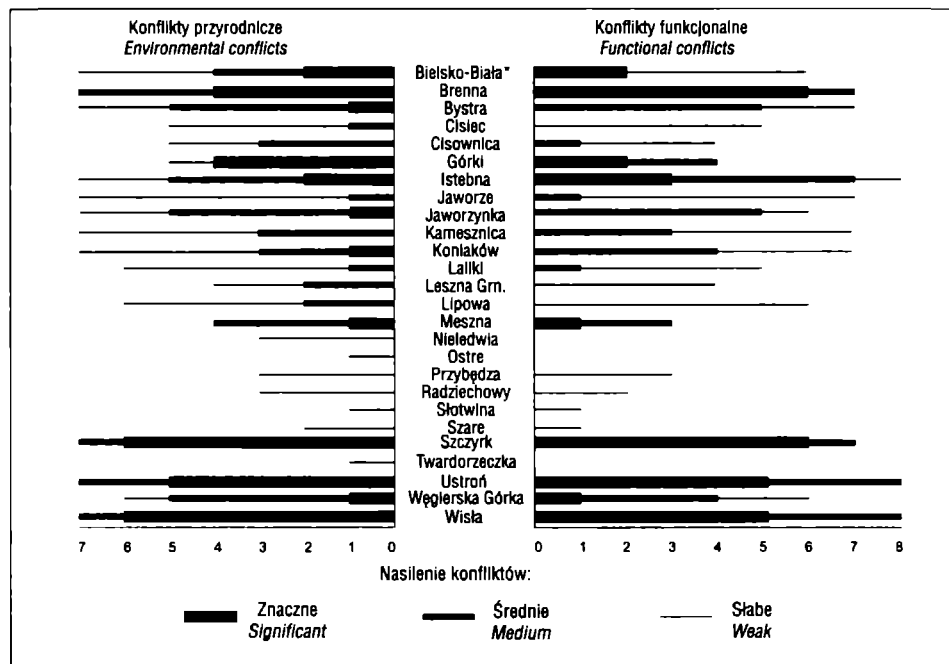
Konflikty środowiskowe (przyrodnicze) Environmental conflicts							Miejscowość Settlement	Konflikty funkcjonalne Functional conflicts							
								Konflikty „wewnątrz” funkcji turystycznej Conflicts inside tourist function				Konflikty funkcji turystycznej z innymi funkcjami Conflicts between tourist function and other functions			
A	B	C	D	E	F	G		A	B	C	D	A	B	C	D
+	+	+	+++	+++	++	++	BIELSKO-BIAŁA*	+	+	-	+	-	+	+++	+++
+++	++	+++	++	++	+++	+++	BRENNA	+++	+++	-	+++	+++	++	+++	+++
++	+	++	++	+++	++	+	BYSTRA	++	++	++	+	+	-	++	++
+	+	++	-	-	+	+	CISIEC	+	+	-	-	+	-	+	+
++	++	++	-	-	+	+	CISOWNICA	-	+	-	-	++	-	+	+
+++	+	+++	-	-	+++	+++	GÓRKI	-	+++	-	-	+++	-	++	++
++	+++	+++	+	+	++	++	ISTEBNA	+++	+++	++	+	+++	++	++	++
+	+	++	+	+	+	+	JAWORZE	++	+	+	+	+	-	+	+
++	+++	++	+	+	++	++	JAWORZYŃKA	++	++	-	+	++	-	++	++
++	++	+	+	+	++	+	KAMESZNICA	++	++	-	+	++	+	+	+
++	+++	+	+	+	++	+	KONIAKÓW	++	++	-	+	++	++	+	+
++	+	+	-	+	+	+	LALIKI	-	+	-	+	++	-	+	+
++	-	++	-	-	+	+	LESZNA GÓRNA	-	+	-	-	+	-	+	+
+	+	+	-	++	++	+	LIPOWA	+	+	-	+	+	-	+	+
+++	-	++	-	-	++	++	MESZNA	-	-	-	-	+++	-	++	++
+	-	+	-	-	+	-	NIELEDWIA	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	+	-	-	-	-	OSTRE	-	-	-	-	-	-	-	-
+	-	+	-	-	+	-	PRZYBĘDZA	+	+	-	-	+	-	-	-
+	+	+	-	-	-	-	RADZIECHOWY	-	-	-	-	-	-	+	+
-	-	+	-	-	-	-	SŁOTWINA	-	-	-	-	-	-	+	-
+	-	+	-	-	-	-	SZARE	-	-	-	-	-	-	+	-
+++	++	+++	+++	+++	+++	+++	SZCZYRK	+++	+++	-	+++	++	+++	+++	+++
-	-	+	-	-	-	-	TWARDORZECZKA	-	-	-	-	-	-	-	-
+++	++	+++	++	+++	+++	+++	USTRŃ	+++	+++	++	+++	++	++	+++	++
++	++	++	-	++	+++	+	WĘGIERSKA GÓRKA	++	++	-	+	+	-	+++	++
+++	++	+++	+++	+++	+++	+++	WISŁA	+++	+++	++	+++	++	+	+++	+++

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Nasilenie konfliktu / Conflict intensity:

„+” - słabe / weak; „++” - średnie / medium; „+++” - znaczne / high; „-” - brak / no conflict

Opracowanie własne

* - dla części miasta położonej w obrębie Beskidu Śląskiego / for the part of the city located in the Silesian Beskid Mts

Ryc. 63. Przestrzenne zróżnicowanie nasilenia konfliktów funkcjonalnych i środowiskowych na obszarze Beskidu Śląskiego

Fig. 63. Spatial diversity of functional and environmental conflicts intensity connected with the tourism development in the Silesian Beskid Mts

Opracowanie własne

Miejscowościami z największą liczbą oraz najbardziej intensywnym przebiegiem konfliktów funkcjonalnych i środowiskowych są: Brenna, Szczyrk, Ustroń i Wisła (ryc. 63). Licznie reprezentowane są także różnego rodzaju sytuacje konfliktowe na obszarze Węgierskiej Górki, Istebnej, Jaworzynki, Koniakowa oraz Górek. Marginalne rozmiary opisywane konflikty przybierają w miejscowościach o słabo bądź jeszcze nie rozwiniętej funkcji turystycznej (Nieledwia, Radziechowy, Słotwina, Szare, Twardorzeczka). Jednakże m.in. w związku z nasilającą się presją ze strony popytu na zakup działek letniskowych oraz niedorozwojem infrastruktury komunalnej można uważać, iż wsie te stanowią obszar potencjalnych sytuacji konfliktowych.

O ile konflikty funkcjonalne dotyczą przestrzeni funkcjonalnej i nakładania się zasięgów określonych funkcji społeczno-gospodarczych, o tyle konflikty środowiskowe

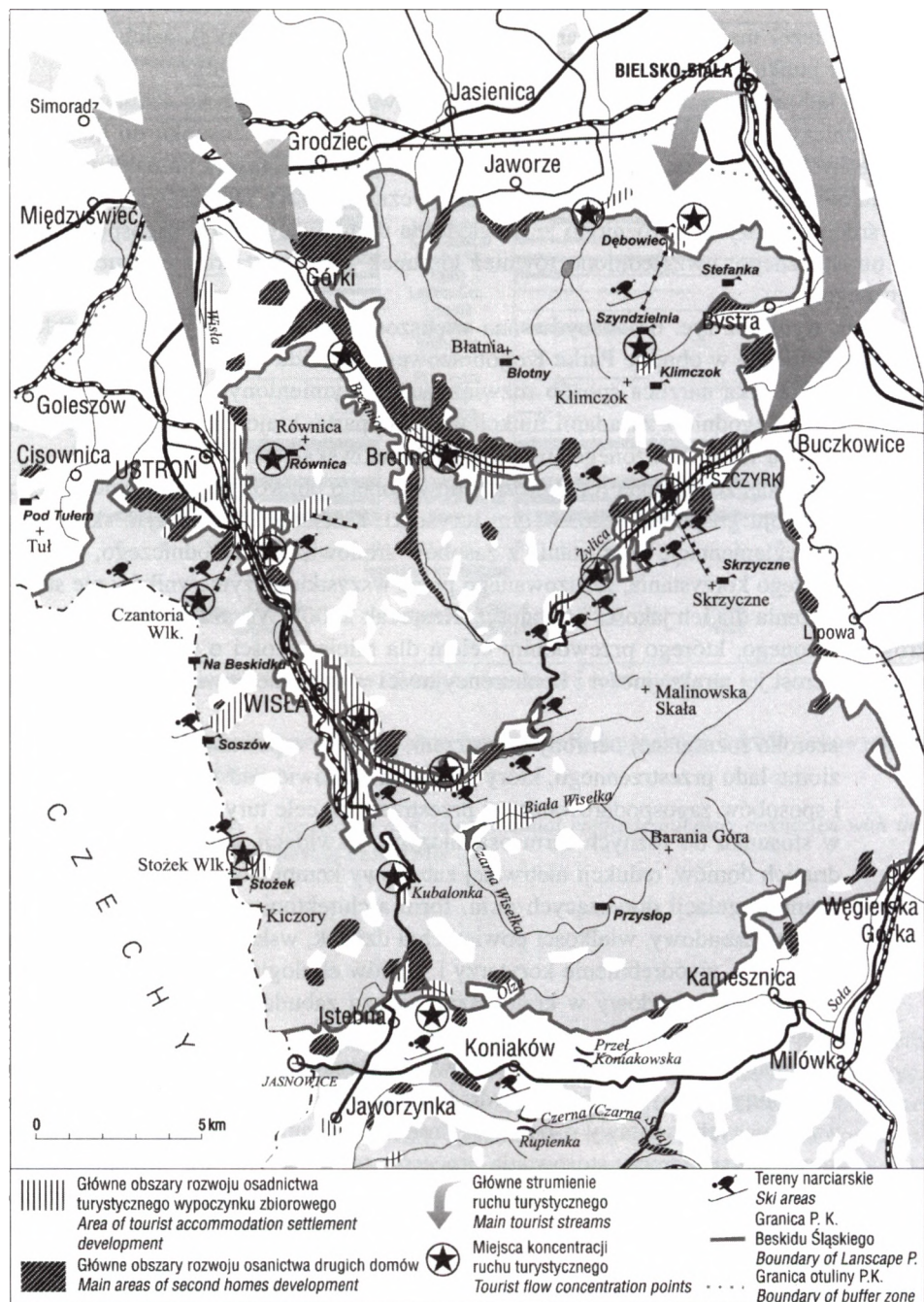
(przyrodnicze) mają swój wymiar w przestrzeni realnej (fizycznej), a ich układ ma charakter punktowy, liniowy i powierzchniowy (Kostrowicki 1992).

Układ przestrzenny występowania konfliktów między turystyką a środowiskiem przyrodniczym w Beskidzie Śląskim oraz ich usytuowanie w stosunku do kompleksów leśnych i obszarów chronionych przedstawia ryc. 64. Z uwagi na nakładanie się (kumulowanie) różnych rodzajów presji turystycznej obszary występowania konfliktów środowiskowych wyróżniono ze względu na dominujący rodzaj zagospodarowania turystycznego; uwzględniono również kierunek głównych strumieni ruchu turystycznego.

Jak wynika z ryc. 64 zdecydowana większość omawianych sytuacji konfliktowych znajduje się w obrębie Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego oraz jego otuliny. Sytuacja taka narzuca sposób rozwiązywania wymienionych powyżej sytuacji konfliktowych zgodnie z zasadami funkcjonowania parku krajobrazowego, w oparciu o ideę rozwoju zrównoważonego (trwałego) (Baranowska-Janota 2002).

Zakłada się, że strategia rozwoju zrównoważonego pozwoli na wdrażanie takiego modelu rozwoju gospodarczego, w tym turystyki, który zapewni na tyle skuteczną regulację i reglamentację korzystania z zasobów środowiska przyrodniczego, aby rodzaj i skala tego korzystania, realizowanego przez wszystkich użytkowników nie stwarzały zagrożenia dla ich jakości i trwałości (Kasprzak 2000). Wdrażanie zasad rozwoju zrównoważonego, którego przewodnim celem dla miejscowości o funkcji turystycznej jest wzrost jej atrakcyjności i konkurencyjności w regionie powinno iść w kierunku:

- szeroko rozumianej ochrony przestrzeni, poprzez zapewnienie wysokiego poziomu ład przestrzennego, który powinien stanowić podstawę dla kierunków i sposobów zagospodarowania tej przestrzeni na cele turystyczne, szczególnie w stosunku do różnych form osadniczych, likwidacji samowoli budowlanej drugich domów, redukcji nietrwałej zabudowy kempingowej, a także wprowadzenie regulacji dotyczących m.in. form architektonicznych dla różnych rodzajów zabudowy, wielkości powierzchni działek, wskaźników intensywności zabudowy, wyodrębnienie korytarzy i węzłów ekologicznych, nieprzekraczalnej linii dla zabudowy w krajobrazie, zakazu zabudowy tymczasowej na terenach rolniczych;
- eliminacji problemów w gospodarowaniu przestrzenią wobec nowych inwestycji turystycznych, poprzez wdrażanie instrumentów ochrony środowiska, wynikających z ustawy o ochronie środowiska, np. obowiązku oszczędnego korzystania z terenu, stosowania procesów technologicznych najmniej uciążliwych dla środowiska, racjonalnego rozwiązywania problemów z odpadami i ściekami, wykonania w ramach inwestycji przewidzianych prawem urządzeń ochronnych;
- rozwoju nowych urządzeń turystycznych w oparciu o zasady sektorowego podziału przestrzeni i rozszerzenia zasad teorii lokalizacji o kryteria pozaekonomiczne, które może być osiągnięte np. poprzez procedury OOŚ;

Ryc. 64. Główne obszary antropopresji turystycznej w Beskidzie Śląskim
Fig. 64. Main areas of the tourist anthropopression in the Silesian Beskid Mts
Opracowanie własne

- pełnego urządzenia i przystosowania terenów rekreacyjnych, przyciągających i skupiających masowy ruch turystyczny, szczególnie w centrach miejscowości turystycznych oraz sąsiedztwie tzw. „atrakcji turystycznych”;
- wprowadzenia monitoringu ruchu turystycznego pieszego i samochodowego, ukierunkowanego na rozpoznanie skali oraz specyfiki penetracji turystycznej w obrębie badanej przestrzeni;
- ograniczenia degradacji walorów przyrodniczych, poprzez odpowiednie zabiegi techniczne, np. sztuczne umocnienie stoków degradowanych przez narciarstwo, utwardzenie terenów w obrębie szlaków górskich, ograniczenie ruchu samochodowego w dzielnicy uzdrowiskowej Ustronia, prawidłowe przygotowanie parkingów przy wyciągach, a także, w miarę możliwości, miejscowe odtworzenie stanu naturalnego;
- pełnej sanitacji wsi, a także wdrażania systemu norm jakościowych, szczególnie norm środowiskowych zgodnych z ISO 14000 dla przedsiębiorstw komunalnych;
- wzmocnienia opieki konserwatorskiej nad całością dziedzictwa środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz dalszego rozwoju możliwych form ochronnych;
- stworzenia przymusu podjęcia inwestycji proekologicznych wobec podmiotów gospodarczych (obiektów turystycznych), działających w obrębie parku krajobrazowego, jako formy interwencjonizmu państwowego, realizowanego np. przez służby ochrony i kontroli środowiska;
- podjęcia kompleksowych studiów dotyczących strategii rozwoju turystyki, a w tym zagospodarowania turystycznego, w miejscowościach turystycznych (Jędrzejczyk 1995, 2000; Baranowska-Janota 2002, Kasprzak 2000; Kurek 2003; Ptaszycka-Jackowska 1993; Ptaszycka-Jackowska, Baranowska-Janota 1996; Zimniewicz 2002).

Ścisły związek turystyki ze środowiskiem oznacza więc - w kontekście zasad zrównoważonego rozwoju - konieczność proekologicznego rozwoju obszarów recepcji turystycznej. Wprowadzenie powyższych rozwiązań na obszarze Beskidu Śląskiego może być jednak w najbliższym okresie znacznie utrudnione z uwagi na istnienie barier o charakterze formalno-prawnym, finansowym i społecznym.

Wyraźne ograniczenia możliwości wdrażania proponowanych rozwiązań wynikają z silnego niedorozwoju infrastrukturalnego obszaru badań, przede wszystkim, jeśli chodzi o infrastrukturę komunalną oraz stan i przepustowość sieci drogowej.

Szczególną trudnością jest brak właściwej współpracy samorządu terytorialnego z dyrekcją parku krajobrazowego, która jest warunkiem koniecznym dla osiągnięcia wymienionych celów. Niepokój budzi fakt niezrozumienia idei parku krajobrazowego wśród znacznej części miejscowych władz i traktowania jej w kategoriach konfliktu interesów. Z drugiej strony konieczne jest także zrozumienie ze strony władz parku priorytetów rozwojowych miejscowości turystycznych Beskidu Śląskiego, celem osiągnięcia koniecznego porozumienia i zagwarantowania trwałości rozwoju funkcji turystycznej.

Zbyt słaba współpraca między gminami i miastami regionu jest przeszkodą dla pozyskiwania funduszy ze źródeł zewnętrznych, szczególnie istotnych dla finansowania inwestycji proekologicznych oraz na rzecz rozwoju lokalnej przedsiębiorczości.

Konieczność ponoszenia nakładów finansowych i technicznych przekracza obecne możliwości finansowe gmin i miast. Oprócz rozwoju infrastruktury społecznej i technicznej, ważnym zadaniem lokalnych władz jest także propagowanie idei ekologicznych źródeł ciepła wśród mieszkańców, co z jednej strony utrudnia słabo rozwinięta sieć gazowa, a także powrót do tradycyjnych jego źródeł ze względu na wysokie ceny gazu ziemnego.

Poważną barierą dla wdrażania racjonalnego i trwałego rozwoju jest traktowanie przez miejscową ludność sprzedaży gruntów pod zabudowę drugich domów jako sposobu na zapewnienie tymczasowego dochodu. Fakt ten dotyczy szczególnie terenów objętych bezrobociem, a posiadających atrakcyjne warunki dla rozwoju budownictwa letniskowego - południowa i południowo-wschodnia część Beskidu Śląskiego. Często wywierana jest przez mieszkańców presja na władze lokalne, aby udostępniały w planach zagospodarowania przestrzennego coraz więcej terenów rolniczych pod zabudowę. Zaniżane są także ceny gruntu, co stanowi dodatkowy czynnik pobudzający popyt na tereny rekreacyjne.

Również sterowanie potokami ruchu turystycznego, w celu ograniczenia niekontrolowanych szkód przyrodniczych, przy obserwowanej masowości zjawiska jest w praktyce trudne do osiągnięcia. Dotyczy to także eliminacji z terenów górskich szczególnie uciążliwych form rekreacji jakimi są rajdy motokrosowe czy intensywnie uprawiana górską turystyka rowerowa.

9. ZAKOŃCZENIE

Proces urbanizacji turystycznej w Beskidzie Śląskim stymulowany był w głównej mierze przez czynniki egzogeniczne oraz silne powiązania administracyjne i gospodarcze z górnośląskim regionem przemysłowym.

Biegunami wzrostu dla całego regionu były Wisła, Ustroń i Szczyrk, jako tradycyjne ośrodki turystyczne, wyspecjalizowane w obsłudze wypoczynku zorganizowanego. W sąsiednich miejscowościach rozwinęła się z kolei przestrzeń głównie wypoczynku indywidualnego.

Decydujące znaczenie dla rozwoju turystyki w Beskidzie Śląskim odegrały dwie grupy czynników. Pierwszą z nich stanowiły czynniki natury społecznej, mające swoje źródło w rozwoju ludnościowym pobliskich ośrodków miejskich, z czym wiązał się wzrost zapotrzebowania na krótkotrwały wypoczynek podmiejski, najczęściej weekendowy i świąteczny. Druga grupa czynników wynikała natomiast z dużej atrakcyjności środowiska przyrodniczego tego regionu, która stanowiła podstawę rozwoju długookresowego ruchu turystycznego, wypoczynkowego, kwalifikowanego, o zasięgu ogólnokrajowym.

Sytuacja taka doprowadziła do nakładania się na obszarze Beskidu Śląskiego zasięgów przyjazdów turystycznych o niejednakowej strukturze i zmiennym rytmie czasowym. Przyczyniło się to do wytworzenia skomplikowanego układu powiązań rekreacyjnych, o złożonej organizacji czasowo-przestrzennej oraz równoczesnego występowania w obrębie jednej przestrzeni zróżnicowanych form turystyki - nierzadko wobec siebie konkurencyjnych z punktu widzenia motywów oraz oczekiwań osób wypoczywających. Ten wewnętrzny konflikt w turystyce, trwający od lat 70. XX w., nabiera współcześnie coraz większego znaczenia z punktu widzenia ciągłości funkcji regionu jako obszaru recepcji turystycznej.

O charakterze funkcji turystycznej Beskidu Śląskiego zdecydował jego historyczny, przestrzenny i kapitałowo uwarunkowany związek z górnośląskim regionem gospodarczym. Przejawem tego związku był przede wszystkim rozwój zakładowych i branżowych ośrodków czasowych w okresie rozwoju turystyki socjalnej (1945-1989 r.), współcześnie zaś intensywny rozwój osadnictwa drugich domów.

Owo ciążenie grawitacyjne w stosunku do konurbacji górnośląskiej, jako głównego generatora ruchu turystycznego oraz rozwój indywidualnej motoryzacji przesądziły, jak się zdaje, o przyszłości Beskidu Śląskiego jako regionu turystycznego. Już współczesne cechy funkcjonalne tego regionu wskazują na jego charakter metropolitalny (podmiejski), z przewagą turystycznych pobytów krótkookresowych mieszkańców pobliskich aglomeracji. Ruch turystyczny o zasięgu ogólnokrajowym, coraz wyraźniej ogranicza się do form turystyki kwalifikowanej, głównie narciarskiej (Szczyrk, Wisła) oraz zdrowotnej (Ustroń) i biznesowej (szkolenia-konferencje), co tym samym powoduje obniżanie rangi Beskidu Śląskiego, jako obszaru wypoczynku w skali ogólnopolskiej.

Przedstawiony proces przystosowania przestrzeni geograficznej Beskidu Śląskiego dla potrzeb ruchu turystycznego oraz analiza natężenia zjawisk turystycznych zachodzących współcześnie potwierdzają szczególną rolę procesu urbanizacji turystycznej w przemianach środowiska przyrodniczego (krajobrazu). Główne zmiany dotyczyły struktury krajobrazu, jego fizjonomii, a także funkcjonowania, na skutek rozprzestrzeniania się osadnictwa turystycznego oraz urządzania terenów rekreacji czynnej.

Rozprzestrzenianie się osadnictwa turystycznego w Beskidzie Śląskim i towarzyszące temu trwałe zmiany użytkowania ziemi doprowadziły do przeobrażenia krajobrazów wiejskich (rolniczych) w krajobrazy o cechach zurbanizowanych, miejscami silnie zurbanizowanych. Postępujące zagospodarowanie terenów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie lasów i cieków płynących doprowadziło do wytworzenia się specyficznej mozaikowości krajobrazu, na skutek usytuowania kontrastowych jednostek krajobrazowych w obrębie niewielkich przestrzeni. Stan taki znajduje zapewne odzwierciedlenie w zmianie postrzegania walorów wypoczynkowych tego regionu przez część uczestników ruchu turystycznego.

Jedną z najpoważniejszych barier dla przyszłego rozwoju turystyki w Beskidzie Śląskim jest kurczenie się przestrzeni rekreacyjnej. Rozbieżność pomiędzy dorywczymi celami ekonomicznymi części miejscowej ludności (wyprzedaż gruntów) a zachowaniem walorów przyrodniczych i przestrzeni dla turystyki, rodzi uzasadnioną obawę aby proces intensywnego i niekontrolowanego rozwoju zagospodarowania turystycznego - szczególnie osadnictwa drugich domów - nie doprowadził do „krytycznego” obniżenia naturalnych walorów turystycznych regionu. Skutkiem takiej sytuacji byłoby dalsze zmniejszenie turystycznego ruchu przyjazdowego.

Znaczące ograniczenie ekspansji osadnictwa drugich domów poprzez wprowadzenie ograniczeń formalno-prawnych ze strony władz lokalnych jest raczej niemożliwe, głównie z uwagi na żywiołowość tego zjawiska, szybkie tempo powstawania nowych budynków, ich trwały charakter oraz rozwój w obrębie zatwierdzonych planów

osadnictwa stałego. Regulacje prawne mogą objąć jedynie rozwój budownictwa nie-trwałego (typowo letniskowego) oraz kwestie funkcjonowania tych obiektów z punktu widzenia utylizacji odpadów.

Presja społeczna na wyłączenie coraz większej powierzchni gruntów z produkcji rolniczej ma swoją przyczynę w sytuacji społeczno-ekonomicznej regionu, a instytucjonalne wprowadzanie ograniczeń w obrocie gruntami nie znajduje akceptacji społecznej.

Wydaje się, iż tak postępująca urbanizacja turystyczna środowiska górskiego tej części polskich Karpat może być zahamowana jedynie poprzez ogólną poprawę sytuacji gospodarczej ludności miejscowej oraz ograniczenie popytu na działki rekreacyjne w ramach mechanizmów wolnorynkowych.

Dojrzałość rozwojowa Beskidu Śląskiego pod względem funkcji turystycznej oraz ujawniające się sytuacje konfliktowe rodzą pytania o kierunki rozwoju tejże funkcji w przyszłości. Zagrożenie stagnacją rozwojową, choć oparte na hipotetycznym modelu Butlera, znajduje potwierdzenie w opinii miejscowych przedsiębiorców turystycznych, którzy wskazują na fluktuacyjny, z tendencją do zmniejszania się ruch turystyczny w ostatnich latach. Skądinąd problem stagnacji rozwojowej dotyka wiele tradycyjnych obszarów recepcji turystycznej na świecie, które w latach 60. i 70. XX w. objęte były intensywnym rozwojem infrastruktury dla turystyki masowej.

Przyczyny zmniejszania się wielkości turystyki przyjazdowej w przypadku Beskidu Śląskiego nie są tylko kwestią wahań koniunkturalnych. Należy ich szukać w zespole synergicznie oddziałujących czynników, związanych z jednej strony z uwarunkowaniami zewnętrznymi, szczególnie jeśli chodzi o sytuację społeczno-gospodarczą kraju, a z drugiej z uwarunkowaniami wewnętrznymi, mającymi związek z nieuporządkowanym system lokalnej gospodarki turystycznej, a także obecnością konfliktów funkcjonalno-przestrzennych związanych z turystyką.

Znaczący i bezpośredni wpływ na obniżenie poziomu popytu na usługi turystyczne ma sytuacja kryzysu społeczno-ekonomicznego w regionie górnośląskim - głównym obszarze generującym ruch turystyczny w Beskidzie Śląskim oraz obszarze źródłowym kapitału dla inwestycji turystycznych.

Jednym z powodów zmniejszenia się tempa rozwoju turystyki w Beskidzie Śląskim jest upadek w latach 90. XX w. modelu wypoczynku opartego na turystyce socjalnej. Równocześnie nie wykształcił się - jak dotąd - model wypoczynku w nowych warunkach społeczno-gospodarczych, głównie ze strony popytu turystycznego, czego przyczyny tkwią m.in. w nieunormowanym rynku pracy, braku stabilności finansowej większości rodzin, braku planowania wypoczynku itp.

Spuścizną minionego systemu jest nadmierny rozwój dużych obiektów noclegowych w Wiśle, Ustroniu i Szczyrku, powstałych dla obsługi masowej turystyki socjalnej. Taki stan rozwoju nie odpowiada obecnym potrzebom i skutkuje niepełnym wykorzystaniem oraz niską rentownością tych obiektów. Warunki wolnorynkowe zmuszają gestorów do podejmowania działań dostosowawczych, związanych z podniesieniem standardu oferowanych usług, czemu zazwyczaj towarzyszy transformacja

własnościowa tych obiektów.

Istotnym zagrożeniem dla dalszego rozwoju funkcji turystycznej na tym obszarze jest występowanie konfliktów między funkcją turystyczną a innymi funkcjami gospodarczymi i ochronnymi, w tym również konfliktów zachodzących „wewnątrz” turystyki. Konflikty te narastać będą wraz z postępującym procesem urbanizacji turystycznej. Niestety, aktualne możliwości rozwiązywania konfliktów funkcjonalnych i środowiskowych zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju są ograniczone ze względu na masowość oraz żywiołowość zjawisk turystycznych, a także istnienie barier o charakterze formalno-prawnym, finansowym i społecznym.

Kolejną przeszkodą w rozwoju ekonomicznym regionu jest funkcjonowanie większości obiektów turystycznych wypoczynku zbiorowego oraz części obiektów bazy towarzyszącej, w tym głównie narciarskiej, poza układem lokalnej gospodarki. Brak istotnych powiązań ekonomicznych między tego typu podmiotami branży turystycznej a ich lokalnym otoczeniem jest poważną barierą dla rozprzestrzeniania się efektów mnożnikowych wewnątrz regionu na skutek odpływu środków finansowych. Sytuacja ta jest pozostałością relacji własnościowych sprzed 1989 r. i nie zmienia się, choć zmieniły się warunki gospodarcze.

Doświadczenia wskazują, że partycypacja społeczności lokalnych w bezpośrednich dochodach z turystyki ogranicza się do zysków z wynajmu pokoi w kwaterach prywatnych, gospodarstwach agroturystycznych, w niektórych pensjonatach, a także zysków z działalności części obiektów bazy gastronomicznej. Nie wykształcił się jak dotąd system wsparcia rozwoju lokalnej przedsiębiorczości w sferze turystyki, co jest m.in. wynikiem braku lokalnej polityki turystycznej.

Współcześnie pojawiają się także pewne, choć nie do końca jeszcze potwierdzone, symptomy zagrożenia wiążące się ze skutkami globalnego ocieplania klimatu i coraz częściej pojawiającymi się anomaliami pogodowymi. Wzbudzają one szczególnie niepokój ze względu na podwyższanie się temperatury w okresie zimowym, co wpływa na skracanie okresu zalegania pokrywy śnieżnej. Utrzymywanie się takiej sytuacji ograniczyłoby niewątpliwie możliwość uprawiania narciarstwa, co z kolei znacząco obniżyłoby rentowność istniejących w Beskidach terenów narciarskich. Konsekwencje takie byłyby szczególnie groźne dla „uzależnionego” od turystyki zimowej Szczyrku.

Oczekiwania wobec turystyki, jako strategicznej dziedziny lokalnej gospodarki potwierdzają ustalenia oraz zapisy w miejscowych strategiach rozwoju. Zmieniające się warunki zewnętrzne oraz wzrastająca konkurencja innych regionów - także ze strony blisko położonych regionów turystycznych w Czechach i na Słowacji, która nasili się wraz z powstaniem sieci dróg szybkiego ruchu - powoduje konieczność podjęcia szeroko zakrojonych działań, ukierunkowanych na ożywienie turystycznego ruchu przyjazdowego do miejscowości Beskidu Śląskiego lub przynajmniej nie dopuszczenia do jego krytycznego obniżenia.

Działania podejmowane przez władze samorządowe na rzecz rozwoju turystyki w gminach Beskidu Śląskiego, w minionej dekadzie, ograniczały się do sfery promocji i informacji turystycznej oraz rozwoju infrastruktury komunalnej. Polityka planowe-

go działania w sferze gospodarki turystycznej została dopiero zapoczątkowana. Główną barierą dla inwestycji komunalnych są ograniczone możliwości finansowe samorządów, niedobór terenów gminnych będących w bezpośredniej dyspozycji miejscowych władz oraz trudności w uzyskaniu porozumienia społecznego na prowadzenie inwestycji o charakterze komunalnym na terenach prywatnych. Stanowi to także poważną przeszkodę w realizacji inwestycji turystycznych podnoszących atrakcyjność tych miejscowości.

Polityka turystyczna może być skutecznie prowadzona i rozwijana jedynie na kanwie współpracy międzygminnej oraz współpracy między samorządami a przedsiębiorcami branży turystycznej. Powinna zmierzać w kierunku stworzenia zintegrowanego systemu organizacji turystyki, zmiany wizerunku regionu w skali ogólnopolskiej oraz działań na rzecz poprawy wewnętrznej dostępności komunikacyjnej, poprzez uregulowanie miejscowego systemu transportowego. Konieczne wydaje się powołanie lokalnych menedżerów turystyki, którzy odpowiedzialiby za planowanie turystyczne w gminach, wspólną politykę promocyjną oraz monitoring zjawisk turystycznych. Współpraca powinna być także podjęta pomiędzy miejscowymi przedsiębiorstwami branży turystycznej, które tworząc klastry bądź inne formy powiązań gospodarczych, mogłyby oferować produkty lepsze jakościowo i bardziej atrakcyjne cenowo.

Pierwszorzędne znaczenie, jakie odgrywa turystyka w lokalnej gospodarce miejscowości Beskidu Śląskiego narzuca konieczność utrzymania jej charakteru masowego, z zastrzeżeniem jednak, że będzie się to odbywać zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Turystyka zrównoważona, jako idea „nowego” podejścia do organizacji ruchu turystycznego oraz sposobu użytkowania walorów turystycznych nie wyklucza bowiem utrzymania masowości ruchu turystycznego. Integrowanie rozwoju turystycznego z miejscowym rozwojem społecznym i gospodarczym oraz ochroną przyrody nie zapewni pełnej koegzystencji różnorodnych funkcji, pozwoli jednak na ograniczanie skali zachodzących obecnie konfliktów przestrzennych oraz konfliktów natury społecznej, w relacji goście-gospodarze, które nie wchodziły w zakres rozważań tego opracowania.

Osiągnięcie trwałego rozwoju funkcji turystycznej w Beskidzie Śląskim, będące zarazem gwarantem dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego całego regionu jest możliwe, pomimo wspomnianych barier i zagrożeń. W związku z tym, że podstawą rozwoju turystyki w Beskidzie Śląskim są walory przyrodnicze, poprawa jakości środowiska przyrodniczego wydaje się być sprawą priorytetową. Zarządzanie rozwojem turystyki na poziomie lokalnym i regionalnym powinno stać się jednym ze sposobów gospodarowania środowiskiem przyrodniczym, a zachowanie dyspozycyjności walorów przyrodniczych pozwoli na ograniczenie przyszłych kosztów rozwojowych regionu.

Cel, jakim jest trwałość rozwoju funkcji turystycznej, narzuca także konieczność wypracowania nowych relacji (powiązań) organizacyjno-funkcjonalno-przestrzennych wewnątrz regionu pomiędzy jego biegunami wzrostu, czyli tradycyjnymi miejscowościami turystycznymi - Wisła, Ustroń, Szczyrk - a pozostałymi miejscowościami.

Szczególne role w tym względzie przypadają będzie samorządom lokalnym, które w małych miastach i gminach - w dobie zachodzących przemian społecznych i gospodarczych - są często głównym podmiotem procesów rozwojowych, a ich wpływ na rozwój układów lokalnych bywa decydujący.

LITERATURA

- Absalon D., 1990, *Zróżnicowanie odpływu w zlewni Żylicy*, Geographia, Studia et Dissertationes, 14, Uniwersytet Śląski, Katowice, 7-29.
- Absalon D., Jankowski A., Sadowski S., Trembaczowski J., 1990, *Wpływ ruchu turystycznego na zmiany wybranych elementów środowiska geograficznego na obszarze miasta Szczyrk*, Geographia, Studia et Dissertationes, 14, Uniwersytet Śląski, Katowice, 30-52.
- Adamski P., 1996, *Drobne ssaki obszaru podszczytowego Pilska oraz ocena wpływu ruchu turystycznego na teriofaunę*, [w:] Łajczak A., Michalik S., Witkowski Z. (red.), *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Pilska*, Studia Naturae 41, 197-203.
- Allan N. J. R. (red.), 1995, *Mountains at risk: current issues in environmental studies*, Monohar Publ., New Delhi.
- Allan N. J. R. 1986, *Accessibility and altitudinal zonation models of mountains*, Mountain Research and Development, 6, 185-194.
- Allan N. J. R., 1989, *Highways to the sky: impact of tourism on south asian mountain culture*, [w:] Singh T.V. (red.), 1989, *Impact of Tourism on the Mountain Environment*, Research India, Meerut, 290-304.
- Alpenreport*, 1998, Haupt., Bern, Wien, 670.
- Ammer U., 1998, *Freizeit, Tourismus und Umwelt*, Economica-Verl., Bonn, 296.
- Ammer U., Pröbstl U., 1991, *Freizeit und Natur: Probleme und Lösungsmöglichkeiten einer ökologisch verträglichen Freizeitnutzung*, Parey, Hamburg, 228.
- Andronikou A., 1987, *Cyprus: management of the tourist sector*, Tourism Management, 7, 2, s. 127-129.
- Archer E., 1992, *Marine pollution from land-based sources*, Industry and Environment, 15, (1-2), UNEP, Paris, 22-28.
- Aronson L., 2000, *The development of sustainable tourism*, Continuum, London, s. 193.
- Ashworth G. J., Dietvorst A. G. J., 1995, *Tourism and spatial transformations: implications for policy and planning*, CAB International, Wallingford, 347.
- Atlas województwa bielskiego, 1981, Instytut Geografii UJ, Kraków.

- Bachleitner R., 1992, *Der alpine Skisport: eine sozial-, wirtschafts- und ökowienschaftliche Dokumentationsstudie*, Aufl. - Thaur: Wort-u.-Welt-Verl, Innsbruck, 168.
- Baker M. L., 1982, *Traditional landscape and mass tourism in Alps*, *The Geographical Review*, 72, 4, 395-415.
- Balon J., 1983, *Rodzaje i formy antropogenicznej degradacji stoku jako efektu taternictwa*, *Parki Narodowe i Rezerваты*, 4, 1.
- Balon J., 2002, *Regionalne zróżnicowanie konfliktów człowiek-środowisko na obszarze Tatrzańskiego Parku Narodowego*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 715-722.
- Balon J., German K., Kozak J., Malara H., Widacki W., Ziaja W., 1995, *Regionalizacja fizycznogeograficzna Polskich Karpat*, [w:] Warszzyńska J. (red.), *Karpaty Polskie*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 117-129.
- Balon J., German K., Maciejowski W., Ziaja W., 2001, *Współczesne przemiany środowiska przyrodniczego i ich wpływ na funkcjonowanie Karpat polskich*, [w:] German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 10, Kraków, 553-561.
- Bandola-Ciołczyk E., Kurzyński J., 1996, *Stan zdrowotny, żywotność, oraz uszkodzenia mechaniczne świerka i kosodrzewiny na obszarach użytkowanych przez narciarzy i turystów na Pilsku*, [w:] Łajaczak A., Michalik S., Witkowski Z. (red.), *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Pilska*, *Studia Naturae* 41, 183-195.
- Baranowska-Janota M., 1991, *Zasady turystycznego użytkowania i ochrony parków krajobrazowych*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Kraków, 71.
- Baranowska-Janota M., 2002, *Turystyka w zapisie ustaleń planu ochrony parku krajobrazowego*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 81-90.
- Baranowska-Janota M., Kozłowski J., 1984, *Krańcowe progi przyrodnicze w rozwoju turystyki*, Instytut Kształtowania Środowiska, Warszawa.
- Barke M., 1996, *Tourism in Spain: critical issues*, CAB International, Wallingford.
- Barker M. L., 1980, *National Parks, conservation and agrarian reform in Peru*, *The Geographical Review*, 70, 1-18.
- Bartkowski T., 1986, *Zastosowanie geografii fizycznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 398.
- Bätzing W., 1991, *Die Alpen, Entstehung und Gefährdung einer europäischen Kulturlandschaft*, C. H. Beck, München, 287.
- Baumgart-Kotarba M., 1974, *Rozwój grzbietów górskich w Karpatach fliszowych*, *Prace Geograficzne IGiPZ PAN*, 106.
- Baumgart-Kotarba M., Gil E., Kotarba A., 1969, *Rola struktury w ewolucji rzeźby obszarów źródłowych Wisły i Olzy*, *Studia Geomorphologica Carpato-Balcanica*, 3.
- Bayfield N., Barrow G., 1985, *The ecological impacts of outdoor recreation on mountain areas in Europe and North America: an account of the Recreation Ecology Research Group meeting held at Brathay Hall, Ambleside, Cumbria*, Wye, Kent.
- Benninghoff W.N., 1985, *Man's impact on the Antarctic environment: a procedure for evaluating impacts from scientific and logistic activities*, Scientific Committee on Antarctic Research, Scott Polar Research Institute, Cambridge.
- Biesik T., 1999, *Schroniska górskie dawniej i dziś, Beskid Mały, Śląski i Żywiecki*, Logos, Bielsko-Biała, 195.
- Błasiak W., Szczepański M. S., Wódz J., 1990, *Szczyrk - miasto w sytuacji inwazji turystycznej*, ŚIN, Katowice.

- Bogucki J., 1990, *Rekreacyjne użytkowanie lasów*, Z warsztatów badawczych AWF w Warszawie, Wydawnictwo AWF, Warszawa.
- Bolland A., 1982, *Ruch turystyczny w Pienińskim Parku Narodowym - stan obecny i próba jego programowania w aspekcie potrzeb ochrony środowiska przyrodniczego, Zachowanie walorów przyrodniczych a pojemność turystyczna górskich parków narodowych w Polsce*, *Studia Naturae* 22, 197-226.
- Boo E., 1990, *Ecotourism: the potentials and pitfalls, Country case studies*, World Wildlife Fund, Washington.
- Bratton S. P., Hickler M. G., Graves J. H., 1978, *Visitor Impact on Backcountry Campsites in the Rocky Mountains*, *Environmental Management* 2, 431-442.
- Briassoulis H., Van Der Straaten J., 1992, *Tourism and the Environment: Regional, Economic and Policy Issues*, *Environment & Assessment*, 2, Kluwer Academic Pub, Dordrecht, 169.
- Briguglio L. (red.), 1996, *Sustainable tourism in islands and small states case studies*, Island studies series, London.
- Brown J.H., Kalisz S.P., Wright W., 1977, *Effects of Recreational Use on Forest Sites*, *Environmental Geology* 1, 425-431.
- Brugger E. A. (red.), 1984, *The Transformation of Swiss Mountain Regions*, Paul Haupt, Bern.
- Burden R.F., Randerson P. F., 1972, *Quantitative Studies of the Effects of Human Trampling on Vegetation as an Aid to the Management of Seminaturnal Areas*, *Journal of Applied Ecology* 9, 439-457.
- Burger T., 1981, *The effect of human activity on birds on coastal bay*, *Biological Conservation* 21, 231-241.
- Butler R. W., 1985, *Evolution of Tourism in Scottish Highlands*, *Annals of Tourism Research*, 12, 371-391.
- Butler R. W., 1988, *Tourism and recreation in rural areas*, Wiley, New York, 261.
- Butler R. W., 1993, *Pre- and post-impact assessment of tourism development*, [w:] Pearce D. G., 1993, *Tourism research: critiques and challenges, Issues in tourism series*, Routledge, London, 152-187.
- Bywater M., 1991, *Prospects for Mediterranean beach resorts: an Italian case study*, *Travel and Tourism Analyst* 5, 75-89.
- Cater E., 1987, *Tourism in the least developed countries*, *Annals of Tourism Research* V. 14, 202-226.
- Cater E., Lowman G. (red.), 1994, *Ecotourism: a sustainable option?*, Published in association with the Royal Geographical Society, Wiley, Chichester, New York, 218.
- Chubb M., 1989, *Tourism patterns and determinants in the Great Lake Region: Populations, Resources, Roads and Perceptions*, *Geojournal* 19, 3, 297-302.
- Ciepał R., Palowski B., Łukasik I., 2000, *Obciążenie metalami ciężkimi i siarką wybranych rezerwatów Beskidu Śląskiego*, [w:] German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 10, Kraków, 736-741.
- Coccossis H., Nijkamp P., 1995, *Sustainable tourism development*, Aldershot, Avebury, 198.
- Cohen E., 1978, *The Impact of Tourism on the Physical Environment*, *Annals of Tourism Research* 5 (2), 215-237.
- Coppock J.T., 1977, *Second homes: curse or blessing?*, Oxford Press, Oxford.
- Czapski Z., Mizgajska H., 1996, *Biologiczne skażenie szlaków turystycznych Tatrzańskiego Parku Narodowego*, [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a człowiek*, 3, *Wpływ człowieka*, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane, 46-47.

- Czeppe Z., German K., 1981, *Regiony fizyczno-geograficzne*, [w:] Atlas województwa bielskiego, Mapa w skali 1:1 000 000, IG UJ, Kraków.
- Czeppe Z., Malara H., 1992, *Zagrożenie jakości i równowagi przyrodniczego środowiska człowieka w polskich Karpatach Zachodnich*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne, 88, 16-29.
- Czochański J., Szydarowski W., 1996, *Turystyka piesza i jej wpływ na środowisko przyrodnicze Tatrzańskiego Parku Narodowego*, [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a człowiek*, 3, *Wpływ człowieka*, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane, 43-45.
- Czochański J., Szydarowski W., 2000, *Geneza i typologia form morfologicznych związanych z oddziaływaniem turystyki pieszej*, [w:] Praca zbiorowa, *Współczesne przemiany środowiska przyrodniczego Tatr*, Zakopane, 93-99.
- Davidson R., 1998, *Travel and tourism in Europe*, Longman, London, s. 238.
- De Groot R. S., 1983, *Tourism and conservation in the Galapagos Islands*, *Biological Conservation* 26, 291-300.
- Denisiuk Z., 1983, *Potencjalna roślinność naturalna województwa bielskiego*, [w:] *Środowisko fizyczno-geograficzne województwa bielskiego*, *Folia Geographica, Series Geographica-Physica*, XV, 75-94.
- Dębski L.A., 1975, *Górskie osadnictwo wczasowe*, IT, Warszawa.
- Dickinson G., 1996, *Environmental degradation in the Countryside: Loch Lomond, Scotland*, [w:] Priestley G. K., Edwards J. A., Coccossis H., *Sustainable Tourism?: European Experiences*, C A B Intl, Wallingford, 22-34.
- Długosz Z., 1985, *Charakterystyka migracji ludności na obszarze Karpat Polskich*, *Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica*, 18.
- Dobja A., 1981, *Sezonowa zmienność odpływu w zlewni górnej Wisły (po Zawichost)*, *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne* 53, 51-112.
- Dobja A., 1983, *Stosunki wodne województwa bielskiego*, [w:] *Środowisko fizyczno-geograficzne województwa bielskiego*, *Folia Geographica, Series Geographica-Physica*, XV, 49-66.
- Donnellan C. (red.), 1997, *The impact of tourism*, Independence, Cambridge.
- Douriens C., Naquet P. V., 1978, *Residences secondaires tourisme rural et enjeux locaux*, Centre d'Etude du Tourisme, Faculte des Sciences Economiques de l'Universite Aix Marseille.
- Dowling R., 1991, *Tourism and the natural environment: Shark bay, western Australia*, *Tourism Recreation Research* 16, 2, 44-48.
- Drzewiecki M., 1992, *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Dutkowski M., 1996, *Konflikty środowiskowe w ujęciu wielodyscyplinarnym*, *Biuletyn KPZK* 174, 29-48.
- Dynowska I., 1981, *Zasoby wód powierzchniowych w województwie bielskim*, *Studia nad ekonomiką regionu* 11, SIN, 105-129.
- Dysarz R., 1975, *Degradacja środowiska przyrodniczego obszarów turystycznych*, *Zeszyty Naukowe PAN*, 1(10), Warszawa.
- Dysarz R., 1980, *Zmiany w środowisku geograficznym ośrodków wypoczynkowych zachodzące pod wpływem ruchu turystycznego*, *Przegląd Geograficzny*, LII, 1, s. 127- 140.
- Dysarz R., 1993, *Charakter przekształceń środowiska geograficznego obszarów użytkowanych rekreacyjnie na wybranych przykładach w strefie pojezierzy*, *WSP, Bydgoszcz*, 129.
- Dziegieć E., 1995, *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, *Turyzm* 5, 1, Łódź, 5-56.

- Edington J. M., Edington M. A., 1986, *Ecology, recreation, and tourism*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 200.
- Eggers R., 1993, *Skisport und Ökologie*, Hofmann, Schorndorf, 138.
- Erize F., 1987, *The impact of tourism on the Antarctic environment*, *Environment International* 13, 1, 133-136.
- Faliński J. B., 1973, *Reakcja runa leśnego na wydeptywanie w świetle badań eksperymentalnych*, *Phytocoenosis*, 2, 3, Warszawa-Białowieża.
- Fiejdasz W., Kozak J., Troll M., Widacki W., 1995, *Analiza sieci rzecznej zlewni Czarnej i Białej Wisłki*, [w:] Wróbel S. (red.), *Zakwaszenie Czarnej Wisłki i eutrofizacja zbiornika zaporowego*, Centrum Informacji Naukowej, Kraków, 15-22.
- Galicz J., 1931a, *Przewodnik po Beskidzie Śląskim od Baraniej Góry po Ostrawicę i Śląsk Cieszyński*, PTT Beskid Śląski w Cieszynie, Cieszyn.
- Galicz J., 1931b, *Turystyka w Beskidzie Śląskim*, Wierchy, 9, 47-62.
- Gartner W., 1986, *Environmental Impacts of Recreational Home Developments*, *Annals of Tourism Research*, 13, 38-57.
- Gartner W., 1996, *Tourism Development, Principles, Processes and Policies*, Van Nostrand Reinhold, New York, London.
- Gerlach T., 1976, *Współczesny rozwój stoków w Polskich Karpatach fliszowych*, *Prace Geograficzne IG PAN*, 122.
- German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 10, IG i GP UJ, Kraków.
- German K., Malara H., 1993, *Zaśmiecanie środowiska przyrodniczego gór*, *Wiadomości Ziem Górskich*, Polskie Towarzystwo Rozwoju Ziem Górskich, 2, 29-33.
- Gerstmannowa E., 2000, *Ochrona wybrzeży mierzejowych przed antropopresją turystyczną, na przykładzie Parku Krajobrazowego „Mierzeja Wiśłana”*, *Rozprawa doktorska IGiGP UJ, Kraków (maszynopis)*.
- Gibiec J., 1984, *Zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne zachodniej części Beskidu Śląskiego*, *Rozprawa doktorska AWF w Krakowie*, Kraków, (maszynopis).
- Glasson J., Therivel R. L., Chadwick A., 1999, *Introduction to environmental impact assessment: principles and procedures, process, practice and prospects*, *The natural and built environment series*, UCL, London, 496.
- Goetel W., 1938, *Turystyka a ochrona przyrody*, *Turyzm Polski*, 1.
- Gomez-Limon F. J., Lucio J. V., 1995, *Recreational activities and loss of diversity in grasslands in Alta Manzanares National Park, Spain*, *Biological Conservation* 74 (2), 99-105.
- Godde P. M., 2000, *Tourism and development in mountain regions*, CABI Publ., Wallingford, 357.
- Gorczyca E., 2000, *Wpływ ruchu turystycznego na przekształcenie rzeźby wysokogórskiej na przykładzie masywu Czerwonych Wierchów i Regli Zakopiańskich (Tatry Zachodnie)*, *Prace Geograficzne IG i GP UJ*, 105, Kraków, 369-388.
- Gormsen E., 1997, *The impact of tourism on coastal areas*, *Geojournal* 42,1, 39-54.
- Gosar A., 1989, *Second homes in the Alpine region of Yugoslavia*, *Mountain Research and Development* 9, 2, 165-174.
- Górz B., Prochownikowa A., 1985, *Wsie polskie w procesie przemian po II wojnie światowej*, *Folia Geographica*, Series Geographica-Oeconomica, 18.
- Greenwood D., 1977, *Tourism as an agent of change*, *Annals of Tourism Research* 3, 128-142.
- Groch J., 1991, *Badania diagnostyczne uzdrowisk polskich z zastosowaniem metod wielowymiarowej analizy porównawczej*, *Rozprawy habilitacyjne nr 220*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

- Groch J., 1997, *Uzdrowiska i lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w okresie transformacji systemu ekonomicznego państwa (na przykładzie uzdrowisk karpackich)*, [w:] Geografia-Człowiek-Gospodarka, Instytut Geografii UJ, 257-264.
- Gurung C. P., De Coursey M., 1996, *The Annapurna Conservation Project*, [w:] Cater E., Lowman G. (red.), *Ecotourism: a sustainable option?*, Published in association with the Royal Geographical Society, Wiley, Chichester, New York.
- Guzik M., Skawiński P., Wężyk P., 2002, *Oddziaływanie narciarstwa zjazdowego na szatę roślinną Doliny Goryczkowej w Tatrach*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 723-733.
- Guzikowa M., 1982, *Wpływ pieszego ruchu turystycznego na szatę roślinną*, [w:] Zabierowski K. (red.), *Zachowanie walorów przyrodniczych a pojemność górskich parków narodowych w Polsce*, Studia Naturae, A, 22, 227-241.
- Halemba P., 1994, *Początki polskiej turystyki nieorganizowanej w Beskidzie Śląskim w pierwszej połowie XIX*, [w:] Rechowicz H. (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki*, Katowice, 107-117.
- Hammit W. E., Cole D. N., 1987, *Wildland recreation: ecology and management*, Wiley, New York.
- Hannenberg P. (red.), 1994, *Tourism and Environment. Ecotourism*, Enviro, Stockholm.
- Harrison L. C., 1996, *Practising responsible tourism: international case studies in tourism planning, policy and development*, Wiley, New York.
- Hashimoto A., 1996, *A cross-cultural study of attitudes towards the natural environment and tourism development Northern Europe and East Asia*, University of Surrey, Surrey.
- Hawkins J. P., Roberts C. M., 1992, *Effects of recreational scuba diving on fore-reef slope communities of coral reef*, Biological Conservation 62, 171-178.
- Henry B., 1988, *The environmental impact of tourism in Jamaica*, World Leisure and Recreation 29, 19-21.
- Herbin J., 1995, *Mass Tourism and Problem of Tourism Planning in French Mountains*, [w:] Ashworth G. J., Dietvorst A. G. J., *Tourism and spatial transformations: implications for policy and planning*, CAB International, Wallingford.
- Herma J., 1979, *Struktura społeczna korzystających z kwater prywatnych na terenie województwa bielskiego*, [w:] *Turystyka na terenach wiejskich województwa nowosądeckiego*, Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie, 20, 85-90.
- Hess M., 1965, *Piętra klimatyczne w polskich Karpatach Zachodnich*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne, 11.
- Holden A., 2000, *Environment and tourism*, Routledge, London, 225.
- Holden A., 2000, *Winter tourism and the environment in conflict: the case of Cairngorm, Scotland*, International Journal of Tourism Research, 2, 4, 247-260.
- Holder J. S., 1988, *Pattern and impact of tourism on the environment of Caribbean*, Tourism Management, 9, 2, 119-127.
- Holeksa I., Holeksa Z., 1981, *Oddziaływanie turystyki na roślinność Babiogórskiego Parku Narodowego*, Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody, 2 (1), 3-24.
- Hopfenbeck W., Zimmer P., 1993, *Umweltorientiertes Tourismusmanagement: Strategien, Checklisten, Fallstudien*, Verl. Moderne Industrie, Landsberg am Lech.
- Homung M., 1986, *Główne problemy przestrzenne budownictwa letniskowego na terenach górskich województwa bielskiego*, [w:] Sacha S. (red.), *Zagospodarowanie turystyczne ziem górskich województwa bielskiego*, Zeszyty Naukowe AWF 37, Kraków, 56-80.
- Hunter C., 1995, *Environmental impact assessment and tourism development*, [w:] Hunter C.,

- Green H., *Tourism and the environment a sustainable relationship?*, Routledge, London.
- Hunter C., Green H., 1995, *Tourism and the environment a sustainable relationship?*, Routledge, London.
- Hus S., 1994, *Ocena wpływu gospodarki wodno-ściekowej wsi górskiej na jakość wód powierzchniowych*, Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, 37, 217-229.
- Inskip E., 1991, *Tourism planning: an integrated and sustainable development approach*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Inskip E., 1994, *National and regional tourism planning*, Routledge, London, 249.
- Jackowski A., 1989, *History of Tourism in Polish Carpathians*, Karpacka Konferencja Turystyczna, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne, 80, Kraków, 75-83.
- Jenner P., Smith C., 1992, *The tourism industry and the environment*, Economist Intelligence Unit, London.
- Jędrzejczyk I., 1995, *Ekologiczne funkcje i uwarunkowania turystyki*, Śląsk, Katowice.
- Jędrzejczyk I., 2000, *Nowoczesny biznes turystyczny, Ekostrategie z zarządzaniu firmą*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 234.
- Jodłowski M., 2001, *Antropogeniczne przemiany środowiska Tatr pod wpływem turystyki*, [w:] German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 10, Kraków, 796-806.
- Kamieniecka J., 1998, *Ekopolityka w turystyce. Raport o zmianach możliwych i potrzebnych*, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, 2, Warszawa, 84.
- Kariel H. G., Draper D., 1992, *Outdoor recreation in Mountains*, GeoJournal 27,1, 97-104.
- Kasprzak K., 1999, *Oceny oddziaływania na środowisko (OOŚ) inwestycji turystycznych*, [w:] Pietrzak M. (red.), *Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu ekologicznego*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 5, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 206-229.
- Kasprzak K., 2000, *Instrumenty formułowania polityki przestrzennej w planowaniu lokalnym- mechanizmy przeobrażeń zagospodarowania turystycznego*, [w:] Bosiacki S. (red.), *Gospodarka turystyczna u progu XXI wieku*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań, 153-169.
- Khan S. A., 1994, *Tourism and the European Strategy for the Alpine Environment*, [w:] Cater E., Lowman G. (red.), *Ecotourism: a sustainable option?*, Published in association with the Royal Geographical Society, Wiley, Chichester, New York, 103-110.
- Kimaszewski M., 1946, *Podział morfologiczny południowej Polski*, Czasopismo Geograficzne, 17.
- Kimaszewski M., 1948, *Polskie Karpaty Zachodnie w okresie dyluwialnym*, Prace Wrocław. Tow. Nauk., Ser. B, 7.
- Kirstges T., 1992, *Sanfter Tourismus: Chancen und Probleme der Realisierung eines ökologieorientierten und sozialverträglichen Tourismus durch deutsche Reiseveranstalter*, Oldenbourg, München, Wien, 155.
- Kistowski M., Fiutowska G., Mączka E., Ruczyńska J., 2001, *Dynamika środowiska przyrodniczego strefy nadmorskiej a konflikty funkcjonalne na obszarze nadmorskiego parku krajobrazowego*, [w:] German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 10, Kraków, 53-61.
- Klama H., Włochowicz A., Żarnowiec J. (red.), 1996, *Przyroda województwa bielskiego - stan poznania, zagrożenia a ochrona, materiały z konferencji*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej Filii w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała.
- Kocasoy G., 1989, *The relationship between coastal tourism, sea pollution and public health: a case study from Turkey*, Environmentalist 9, 4, 245-251.

- Kocych-Imielska M., 1971, *Z dziejów uzdrowiska w Jaworzu*, Wierchy, 39, s. 197-203.
- Köhn J. (red.), 1997, *Tourismus und Umwelt*, Analytica-Verl.-Ges., Berlin, 116.
- Kołodziejki J., 1983, *Geneza, funkcjonowanie oraz ocena sytuacji konfliktowych w gospodarce przestrzennej Polski*, Biuletyn KPZK PAN, 123, 134-148.
- Komornicki T., 1983, *Gleby województwa bielskiego*, [w:] *Środowisko fizyczno-geograficzne województwa bielskiego*, Folia Geographica, Series Geographica-Physica, XV, 67-75.
- Komornicki T., Skiba S., 1996, *Gleby*, [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane, 215-226.
- Kondracki J., 1988, *Geografia fizyczna Polski*, PWN, Warszawa, 463.
- Kornak A. S., Rapacz A., 2001, *Zarządzanie turystyką i jej podmiotami w miejscowości i regionie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, 229.
- Kornak A.S., 1988, *Naruszenie środowiska przyrodniczego i środowiska społecznego w turystyce*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu, 404, Wrocław.
- Kostrowicki A. S., 1970, *Zastosowanie metod geobotanicznych w ocenie potrzeb przydatności terenu dla potrzeb rekreacji i wypoczynku*, Przegląd Geograficzny, 42, 4, 631-345.
- Kostrowicki A. S., 1981, *Metoda określania odporności roślin na uszkodzenia mechaniczne powstałe na skutek wydeptywania*, [w:] Kostrowicki A. S. (red.), *Wybrane zagadnienia teorii i metod oceny oddziaływania człowieka na środowisko*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, 139, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 39-69.
- Kostrowicki A. S., 1992, *System człowiek-środowisko w świetle teorii ocen*, Prace Geograficzne IGiPZ PAN, 156, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław-Warszawa- Kraków - Gdańsk - Łódź, 116.
- Kowalczyk A., 1990, *Badania geograficzne osadnictwa letniskowego w strefie górskiej w wybranych krajach europejskich*, Turyzm, 6, Łódź, 21-42.
- Kowalczyk A., 1992, *Metodologia i metodyka badań percepcji krajobrazu z punktu widzenia potrzeb turystyczno-wypoczynkowych*, *Metody oceny środowiska przyrodniczego*, Gea, 2, 25-33.
- Kowalczyk A., 1993, *Percepcja jakości wypoczynku w drugim domu (na przykładzie strefy podmiejskiej Warszawy)*, Turyzm, 3, 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 33-48.
- Kowalczyk A., 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska drugich domów*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 165.
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 287.
- Kownacki A., 1977, *Biocenosis of a high mountain stream under the influence of tourism. The bottom fauna of the stream Rybi Potok (the High Tatra Mts)*, Acta Hydrobiol. 19,3.
- Kownacki A., Kawecka B., Kot M., Wojtan K., Żurek R., 1996, *Wpływ człowieka na ekosystemy wodne* [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane.
- Kozak J., 1996, *Przestrzenny model degradacji lasów Beskidu Śląskiego*, [w:] Domański R. [red.], *Nowa generacja w badaniach gospodarki przestrzennej*, Biuletyn PAN Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa, 174, 511-538.
- Kozak J., Troll M., Widacki W., 1995, *The Anthropogenic Upper Treeline in the Silesian Beskid Mts.*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Geograficzne, 98, 199-207
- Kozłowski J., Baranowska-Janota M., 1982, *Metoda wyznaczania turystycznej chłonności przyrodniczej parków narodowych. Propozycje teoretyczne i próba zastosowania na*

- przykładzie Tatrzańskiego Parku Narodowego, Człowiek i Środowisko, 6, 1-2.
- Kozłowski S., 1994, *Droga do ekorozwoju*, PWN, Warszawa.
- Krippendorf J., Zimmer P., Glauber H., 1988, *Fur einen anderen Tourismus, Problemen - Perspektiven - Ratschlage*, Fischer Verl., Frankfurt am Main.
- Krusiec M., 1996, Wpływ ruchu turystycznego na przekształcenie rzeźby Tatr Zachodnich na przykładzie Doliny Chocholowskiej, *Czasopismo Geograficzne* 67, 3-4, 303-320.
- Krygowski W., 1973, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, Sport i Turystyka, Warszawa.
- Krzan Z., Skawiński P., Kot M., Evans R., 1993, Zmiany przestrzennego rozkładu pokrywy śnieżnej na terenach narciarskich Kasprowego Wierchu w sezonach 1990/91 i 1991/92, *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody*, 12, 2, 63-77.
- Krzemiński K., 1995, Morfologiczne skutki gospodarki turystycznej w obszarze wysokogórskim na przykładzie masywu les Monts Dor, *Geografia, człowiek, gospodarka*, Instytut Geografii UJ, 277-287.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1979, *Rekreacja a system użytkowania obszarów wiejskich. Turystyka na terenach województwa nowosądeckiego*, Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji Praktyczno-Naukowej, AWF, Kraków, 187-194.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1980, *Terytorialny system rekreacyjny. Analiza struktury i charakteru powiązań*, *Prace Geograficzne*, IGiPZ PAN, 138, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław-Warszawa- Kraków - Gdańsk - Łódź.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1995, *Z problematyki badawczej zachowań turystyczno-rekreacyjnych w środowisku przyrodniczym*, *Turyzm*, 5, 2, 65-75.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1997, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1999, *Geoekologia turystyki - nowy kierunek badawczy w geografii turystyki*, *Turyzm*, 9, 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 29-36.
- Książkiewicz M., 1953, *Karpaty fliszowe między Olzą a Dunajcem*, *Geologia Regionalna Polski, Karpaty*, II, PWN, Warszawa.
- Kurek W., 1990, *Wpływ turystyki na przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich polskich Karpat*, *Rozprawy habilitacyjne UJ*, 194, Kraków, 136.
- Kurek W., 1997, *Rozwój gospodarczy a problemy ochrony środowiska na obszarach górskich* [w:] *Geografia, człowiek, gospodarka*, Instytut geografii UJ, Kraków, 247-255.
- Kurek W., 2003, *Turystyka zrównoważona - turystyka przyszłości*, [w:] Biliński J., Sawaryn D. (red.), *Turystyka czynnikiem integracji międzynarodowej*, WSiLiZ, Rzeszów, 105-114.
- Kurzyński J., Mielnicka B., 2002, *Turystyczna funkcja parków krajobrazowych*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 485-498.
- Lauterwasser E., 1990, *Skisport und Umwelt: ein Leitfaden zu den Auswirkungen des Skisports auf Natur und Umwelt*, *Der Umweltbeirat d. Dt. Skiverb.*, Stöppel Weilheim, 127.
- Lennartz S. (red.), 1995, *Tourismusentwicklung in den Alpen: Bilanz, Gefahren, Perspektiven*, *Dokumentation eines Studienprojekts der Thomas-Morus-Akademie*, Bensberg, 160.
- Leszczycki S., 1937, *Znaczenie gospodarcze ruchu uzdrowiskowo-turystycznego na Śląsku*, Instytut Śląski, Katowice.
- Leszczycki S., 1938, *Wyręczne gospodarki uzdrowiskowo-lotniskowej w Karpatach*, *Komunikaty Studium Turyzmu*, 12, Kraków.
- Leszczycki S., 1939a, *Z geografii uzdrowisk Polski*, *Turyzm Polski*, 5, II, 96-102.
- Leszczycki S., 1939b, *Rozwój ruchu uzdrowiskowego w Polsce*, *Turyzm Polski*, 9, II, 111-118.
- Leszczycki S., Treter B., 1934, *Plany regulacyjne i ochrona krajobrazu w uzdrowiskach oraz*

- gminach posiadających walory krajobrazowe, Komunikat w sprawie Planu Regionalnego Nr 1, Urząd Wojewódzki, Kraków.
- Leśniak B., 1980, *Pokrywa śnieżna w dorzeczu Górnej Wisły*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne, 51, 75-127.
- Leśniak B., Obrębska-Starkłowa B., 1983, *Klimat województwa bielskiego*, [w:] *Środowisko fizyczno-geograficzne województwa bielskiego*, Folia Geographica, Series Geographica-Physica, XV, 21-48.
- Lewicki S. A., Orłowicz M., Praschil T., 1912, *Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicji*, Krajowy Związek Zdrojowisk i Uzdrowisk we Lwowie, Lwów.
- Liddle M. J., 1975, *Selective Review of The Ecological Effects Of Human Trampling on Natural Ecosystems*, Biological Conservation, 7, 17-34.
- Liddle M. J., Scorgie H. R. A., 1980, *The effect of recreation on freshwater plants and animals; a review*, Biological Conservation, 17, 183-206.
- Liddle M., 1997, *Recreation ecology: the ecological impact of outdoor recreation and ecotourism*, Chapman & Hall, London.
- Lindberg K., Hawkins D. E., 1993, *Ecotourism: a guide for planners and managers*, Ecotourism Society, North Bennington.
- Liszewski S., 1991, *Osadnictwo turystyczne*, Problemy Turystyki, 1/2, Wydawnictwo Instytutu Turystyki, Warszawa, 65-75.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, Turyzm, 5, 2, 7-19.
- Liszewski S., Baczarow M., 1998, *Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej*, Turyzm, 8, 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 39-65.
- Lubczanski D., Widacki W., 1999, *Antropogeniczna degradacja krajobrazu*, [w:] Widacki W. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego zachodniej części Beskidów pod wpływem antropopresji*, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 105-124.
- Lukashina N., Amirkhanov M. M., Anisimov V., Trunev A., 1996, *Tourism an environmental degradation in Sochi, Russia*, Annals of Tourism Research, 23, 3, 654-665.
- Łajczak A., Michalik S., Witkowski Z. (red.), 1996, *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Piłska*, Studia Naturae, 41, 255.
- Łajczak A., 1996, *Oddziaływanie narciarstwa na pokrywę śnieżną na obszarze podszczytowym Piłska*, [w:] Łajczak A., Michalik S., Witkowski Z. (red.), *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Piłska*, Studia Naturae, 41, 103-130.
- Łajczak A., 1996, *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na erozję gleby w obszarze podszczytowym Piłska*, [w:] Łajczak A., Michalik S., Witkowski Z. (red.), *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Piłska*, Studia Naturae, 41, 131-160.
- Łajczak A., 1996, *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na erozję gleby w obszarze podszczytowym Piłska*, Studia Naturae, 41, 131-160.
- Łobożewicz T., 1979, *Warunki rozwoju turystyki i sportu narciarskiego w Polsce w świetle badań śniegowych*, Instytut Turystyki, Warszawa, 299.
- MacCool S., F., 2001, *Tourism, recreation and sustainability, linking culture and environment*, CABI Int., Wallingford, 355.
- Maciaszek W., 1991, *Wpływ turystyki pieszej oraz gospodarczo-leśnej działalności człowieka na wybrane gleby górskie Polski południowej*, Zagospodarowanie Lasów Górskich, AR, Kraków, 15-25.
- Maciaszek W., Zwydak M., 1992a, *Degradacja górskich gleb leśnych w pobliżu szlaków turystycznych*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie, Leśnictwo, 22, 3-16.
- Maciaszek W., Zwydak M., 1992b, *Turystyczna degradacja gleb w punktach widokowych na wybranych szczytach beskidzkich*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Kra-

- kowe, Leśnictwo, 22, 17-28.
- MacIntyre G., 1993, *Sustainable tourism development: guide for local planners*, World Tourism Organization, Madrid.
- Manfredo M. J., 1992, *Influencing human behaviour: theory and applications in recreation, Tourism, and Natural Resources Management*, Sagamore Publ., Champaign.
- Manning R. E., 1979, *Impact of recreation on riparian soils and vegetation*, Water Resources Bull. 15, 1.
- Marsz A. A., 1972, *Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na Niżu*, Prace Kom. Geogr.- Biolog. PTPN, 12, 3, Poznań.
- Matczak A., 1986, *Budownictwo lotniskowe w strefie podmiejskiej Łodzi*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica, 7, 137-165.
- Matczak A., 1988, *Chłonność naturalna środowiska przyrodniczego w strefie podmiejskiej Łodzi*, Folia Geographica, Acta Universitatis Lodziensis, 9, 143-154.
- Matczak A., 1991, *Przemiany przestrzenne wsi położonych w strefie podmiejskiej Łodzi na przykładzie rejonu Grotnik*, Folia Geographica, Acta Universitatis Lodziensis, 14, 55-85.
- Matczak A., 1992, *Model badań ruchu turystycznego, Studium metodologiczne*, Acta Universitatis Lodziensis, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 241.
- Matczak A., 2002, *Metodyka badań ruchu turystycznego na obszarach chronionych*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 17-22.
- Mathieson A., Wall G., 1992, *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts*, Longman Publ. Group, New York.
- McKercher B., 1992, *Tourism as a conflict land use*, Annals of Tourism Research, 19, 467-481.
- Medlik S., 1991, *Managing tourism*, Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Medwecka-Kornaś A., 1972, *Zespoły leśne i zaroślowe*, [w:] Praca zbiorowa, *Szata roślinna Polski*, I, Warszawa.
- Medwecka-Kornaś A., Denisiuk Z., Dziewolski J., 1981, *Potencjalna roślinność naturalna*, [w:] *Atlas województwa bielskiego*, Instytut Geografii UJ, Kraków.
- Messerli P., 1987, *The development of tourism in the Swiss Alps: Economic, societal and environmental effects*, Mountain Research and Development, 7, 1, 13-23.
- Michalik S., 1996, *Oddziaływanie narciarstwa i turystyki pieszej na szatę roślinną szczytowej części masywu Pilska*, [w:] Łajczak A., Michalik S., Witkowski Z. (red.), *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Pilska*, Studia Naturae, 41, 161-182.
- Mieczkowski Z., 1990, *World trends in tourism and recreation*, Lang, New York, 370.
- Mieczkowski Z., 1995, *Environmental issues of tourism and recreation*, Univ. Press of America, Lanham, 552.
- Mielnicka B., 1990, *Zagrożenie rezerwatów przez ruch turystyczny*, [w:] Praca zbiorowa, *Ochrona rezerwatowa w Polsce, stan aktualny i kierunki rozwoju*, PAN - Zakład Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych, Wrocław.
- Mielnicka B., 1991, *Ruch turystyczny w polskich parkach narodowych i jego przyrodnicze konsekwencje*, Ochrona Przyrody, 49, II, 163-176.
- Mielnicka B., 1992, *Problemy turystyczne górskich parków narodowych, Problemy zagospodarowania ziem górskich*, 35, PAN Komitet Zagospodarowania Ziem Górskich, 111-121.
- Mika M., Pawlusiński R., 2002, *Możliwości współpracy samorządów lokalnych na rzecz rozwoju turystyki w Polsce*, Zeszyty Naukowe WSBiF w Bielsku-Białej, 1, 74-84.
- Mika M., 1997, *Drugie domy w Beskidzie Śląskim*, Turyzm, 7, 1, Łódź, 25-42.
- Mika M., 2000, *Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego - stan badań*, [w:] Domański B. (red.), *Studia nad rozwojem lokalnym i regionalnym*, Prace Geograficzne IG i GP UJ, Kraków, 73-95.

- Mika M., 2001, *Współczesne przemiany i zagrożenia środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego związane z turystyką*, [w:] German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 10, Kraków, 742-748.
- Miodowicz W., Augustynowicz M., 1928, *Przewodnik narciarski po Beskidzie Zachodnim*, Kolo Narciarzy przy Oddziale PTT w Żywcu, Kraków.
- Mirek Z., 1996a, *Antropogeniczne zagrożenia i kierunki zmian środowiska przyrodniczego Tatrzańskiego Parku Narodowego*, [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a człowiek*, 3, *Wpływ człowieka*, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane, 9-19.
- Mirek Z., 1996b, *Zagrożenia i przekształcenia szaty roślinnej*, [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane.
- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H., 1979, *Oddziaływanie turystyki na szatę roślinną Tatr*, Wierchy, 48, 20-34.
- Mirowski W., 2000, *Gospodarka turystyczna a rozwój ekologicznie zrównoważony*, [w:] Bosiacki S. (red.), *Gospodarka turystyczna u progu XXI wieku*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań, 27-32.
- Morrison P., Selman P., 1991, *Tourism and the environment: a case study from Turkey*, The Environmentalist, 11, 2, 113-129.
- Mowforth M., Munt I., 1998, *Tourism and sustainability: new tourism in the Third World*, Routledge, London.
- Nelson J. G., Butler R., Wall G., 1993, *Tourism and sustainable development: monitoring, planning, managing*, University of Waterloo, Dept. of Geography Waterloo, 284.
- Niedźwiedz T., 1981, *Sytuacje synoptryczne i ich wpływ na zróżnicowanie przestrzenne wybranych elementów klimatu w dorzeczu górnej Wisły*, Rozr. habilitacyjne UJ, 58.
- Nowicki P., 1999, *Wpływ antropogenicznych zmian na występowanie dużych ssaków*, [w:] Widacki W. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego zachodniej części Beskidów pod wpływem antropopresji*, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 85-104.
- Nuorteva P., 1980, *Loma-asutuksen tihennemisen aiheuttamat haitat luonnontaloudele ja ihmisen viihtyvyydelle*, Kansanterveys, 21(2-3), 57-129.
- Obrębska-Starkłowa B., 1977, *Typologia i regionalizacja fenologiczno-klimatyczna na przykładzie dorzecza górnej Wisły*, Rozprawy habilitacyjne UJ, 11.
- OECD, 1980, *The impact of tourism on the environment: General report*, Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris.
- Okolów C. 1986, *Turystyka w Białowieckim Parku Narodowym*, Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody, 7, 2, 61-72.
- Olaczek R. (red.), 1983, *Roślinność a rekreacja*, Acta Univ. Lodzensis, Folia Zoologica 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Olaczek R. (red.), 1988, *Gospodarowanie w parkach narodowych i rezerwach przyrody*, Wyd. LOP, Warszawa.
- Orczewska A., 1993, *Walory przyrodnicze doliny Wapienicy w Beskidzie Śląskim*, [w:] *Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych*, UŚ WBiOŚ, WNOZ, Katowice-Sosnowiec, 53-57.
- Orzechowska-Kowalska K., 1986, *Sieć drogowa i kolejowa górskich terenów województwa bielskiego*, Zeszyty Naukowe AWF, 37, Kraków, 81-114.
- Pacione M., 1984, *Rural Geography*, Harper & Row Publ., London.
- Pacione M., 1977, *Tourism: its effects on the traditional landscape in Ibiza and Formentera*, Geography, 62, 43-47.
- Partyka J. (red.), 2002, *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 770.

- Paska I., 1988, *Turystyka w Beskidzie Śląskim wczoraj i dziś*, Prace Baraniogórskie, Wisła.
- Pawlarczyk P., 2002, *Modele oddziaływań człowiek-przyroda jako podstawa określania pojemności turystycznej parku narodowego*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 23-50.
- Pawłowski J., 1972, *Szata roślinna gór polskich*, [w:] Szafer W., Zarzycki K. (red.), *Szata roślinna Polski*, II, PWN, Warszawa.
- Pawłowski J., 1983, *Zróżnicowanie faunistyczne województwa bielskiego*, [w:] *Środowisko fizyczno-geograficzne województwa bielskiego*, Folia Geographica, Series Geographica-Physica, XV, 97-108.
- Pawson I. G., Stanford D.D., Adams V. A., Norbu M., 1984, *Growth of tourism in Nepal's Everest region: Impact on the physical environment and structure of human settlements*, Mountain Research and Development, 4, 3, 237-246.
- Pearce D. G., 1991, *Tourist development*, London, Longman, 341.
- Pearce D. G., 1993, *Tourism research: critiques and challenges*, Issues in tourism series, Routledge, London, 227.
- Pietraszek B., Wiśniewski E., 2001, *Konflikt funkcji uzdrowiskowej z innymi funkcjami miastotwórczymi w Kołobrzegu*, [w:] Boruszcak M (red.), *Perspektywy rozwoju uzdrowisk polskiego wybrzeża Bałtyku*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Sopocie, Gdańsk, 99-105.
- Pietrzak M., 1998, *Syntezy krajobrazowe - założenia, problemy, zastosowania*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 158.
- Pietrzak M., 2000, *Przemiany krajobrazu - główne procesy przestrzenne*, [w:] German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 10, Kraków, 28-36.
- Piękoś-Mirkowa H, Mirek Z., 1982, *Flora synantropijna w otoczeniu obiektów turystycznych w Tatrach*, [w:] Zabierowski K. (red.), *Zachowanie walorów przyrodniczych a pojemność górskich parków narodowych w Polsce*, Studia Naturae, A, 22. 133-196.
- Pilch J., 1989, *Rozwój Ustronia jako letniska i uzdrowiska do 1939 r.*, Pamiętnik Ustroński Nr 2, Towarzystwo Miłośników Ustronia, Ustroń, 3-14.
- Pilch M., 1992, *Schroniska na Czantorii i Równicy*, Pamiętnik Ustroński Nr 5, Towarzystwo Miłośników Ustronia, Ustroń, 79-81.
- Pillmann W., Predl S., 1992, *Strategies for reducing the environmental impact of tourism*, ENVIROTOUR, International Society for Environmental Protection, Vienna, 766.
- PIOŚ, 1989, *Ocena wypełniania wymagań ochrony środowiska na terenach rekreacyjno-turystycznych, Raport z cyklu kontrolnego*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa, 38.
- Poleno Z., 1988, *Wpływ masowej turystyki na roślinność i glebę*, [w:] Olaczek R. (red.), *Zasoby glebowe i roślinne - użytkowanie, zagrożenie i ochrona*, PWRiL, Warszawa, 470-485.
- Potoniec A., 2001, *Przyrodnicze konsekwencje antropopresji na Jaworzynie Krynickiej w Beskidzie Sądeckim*, [w:] German K., Balon J. (red.), *Przemiany środowiska przyrodniczego i jego funkcjonowanie*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 10, Kraków, 707-712.
- Prędko R., 2000a, *Przemiany właściwości powietrzno-wodnych gleb w obrębie pieszych szlaków turystycznych Bieszczadzkiego Parku Narodowego*, Roczniki Bieszczadzkie, 9, 225-236.
- Prędko R., 2000b, *Ocena zniszczeń środowiska przyrodniczego Bieszczadzkiego Parku Narodowego w obrębie pieszych szlaków turystycznych w latach 1995-1999 - porównanie wyników monitoringu*, Roczniki Bieszczadzkie, 8, 343-352.

- Prędko R., 2002, *Wpływ ruchu turystycznego na teksturę oraz właściwości wodne gleb w obrębie szlaków pieszych Bieszczadzkiego Parku Narodowego*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 763-770.
- Price L.W., 1981, *Mountains & man: a study of process and environment*, University of California Press, Berkeley.
- Price M. F., 1992, *Patterns of the development of tourism in mountain environments*, *Geojournal* 27, 1, 87-96.
- Priestley G. K., Edwards J. A., Coccossis H., 1996, *Sustainable Tourism?: European Experiences*, CAB Intl., Wallingford, 212.
- Pröbstl U., 1990, *Skisport und Vegetation: die Auswirkungen des Skisports auf die Vegetation der Skipiste*, Der Umweltbeirat des Deutschen Skiverbandes, Stöppel Weilheim, 127.
- Prudzienica J., 1991, *Skutki ekologiczne rozwoju turystyki w Sudetach*, *Gospodarka turystyczna*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 573, Wrocław, 103-118.
- Ptaszycka-Jackowska D., 1984, *Problemy ochrony parków narodowych przed zagrożeniami zewnętrznymi*, *Biuletyn IKŚ*, 3/4.
- Ptaszycka-Jackowska D., 1993, *Kształtowanie stref ochronnych przyrodniczych obszarów ochronnych*, Wydawnictwo Instytutu Kształtowania Środowiska, Warszawa, Kraków.
- Ptaszycka-Jackowska D., 1999, *Lecznictwo uzdrowiskowe a turystyka*, *Turyzm*, 9, 1, 201-207.
- Ptaszycka-Jackowska D., Baranowska-Janota M., 1989, *Zasady korzystania z przyrodniczych obszarów chronionych*, Zakład Wydawnictw Instytutu Kształtowania Środowiska, Warszawa, s. 105.
- Ptaszycka-Jackowska D., Baranowska-Janota M., 1996, *Przyrodnicze obszary chronione. Możliwości użytkowania*, Instytutu Kształtowania Środowiska, Warszawa, 133.
- Pulinowa M. Z., 2002, *O głębszy wymiar edukacji w lasach państwowych*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 499-512.
- Putkowska-Mitka M., Kantor-Pietraga I., 1996, *Turyści zmotoryzowani w Szczyrku*, [w:] Runge J. (red.), *Szczyrk, ośrodek wypoczynkowy*, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec, 97-106.
- Ratajski L., 1989, *Metodyka kartografii społeczno-gospodarczej*, PPWK im. E. Romera, Warszawa, 338.
- Richling A., Solon J., 1994, *Ekologia krajobrazu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 229.
- Rodriguez S., 1987, *Impact of the ski industry on the Rio Hondo watershed*, *Annals of Tourism Research*, 14, 88-103.
- Rogalewska B., 1980, *O strukturze przestrzennej budownictwa letniskowego w Polsce*, *Przegląd Geograficzny*, 3.
- Rogalewski O., 1974, *Zagospodarowanie turystyczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Romeril M., 1989, *Tourism and the Environment - Accord or Discord*, *Tourism Management*, 10 (3), 204-208.
- Rouphael A. B., Inglis G. J., 1997, *Impact of recreational scuba diving at sites with different reef topographies*, *Biological Conservation*, 82 (3), 329-336.
- Róg Z., 1985, *Wpływ turystyki na leśne środowisko glebowe*, *Zesz. Nauk. Politechniki Białostockiej, Inżynieria Środowiska*, 1, 1-147.
- Runge J. (red.), 1996, *Szczyrk, ośrodek wypoczynkowy*, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec.
- Ruszkowski J., Studnicki T., 1988, *Wpływ funkcji turystyczno-wypoczynkowych na degradację środowiska człowieka*, *Zeszyty Naukowe AE w Katowicach*, 112, Katowice.
- Sacha S., 1986, *Zarys warunków rozwoju turystyki na ziemiach województwa bielskiego*,

- [w:] Sacha S. (red.), *Zagospodarowanie turystyczne ziem górskich województwa bielskiego*, Zeszyty Naukowe AWF, 37, Kraków, 11-24.
- Sharpley R., Sharpley J., 1997, *Rural tourism*, Thomson Business Press, London, 165.
- Sharpley R., Sharpley J., 1997, *Sustainability and the Consumption of Tourism*, [w:] Stabler M. J. (red.), *Tourism and sustainability: principles to practice*, CAB Internat, Wallingford, 65-89.
- Shelby B., Heberlein T. A., 1986, *Carrying capacity in recreation settings*, Oregon State Univ. Press, Corvallis.
- Shipp D., 1993, *Loving them to death?: sustainable tourism in Europe's nature and national parks*, Federation of Nature and National Parks of Europe, FNNPE, Grafenau.
- Siarzewski W., 1996, *Degradacja środowiska przyrodniczego jaskiń tatrzańskich*, [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a człowiek*, 3, Wpływ człowieka, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane, 48-50.
- Sikora S., 1985, *Tradycje turystyki polskiej na Śląsku Cieszyńskim, Od PTT do PTTK na Ziemi Cieszyńskiej*, Oddział PTTK „Beskid Śląski” w Cieszynie, Cieszyn.
- Singh T. V. (red.), 1989, *Impact of Tourism on the Mountain Environment*, Research India, Meerut.
- Singh T. V., 1989, *The Kulu valley: impact of tourism development in the mountain areas*, Himalayan Books, New Delhi.
- Skawiński P., 1993, *Oddziaływanie człowieka na przyrodę kopuły Kasprowego Wierchu oraz Doliny Goryczkowej w Tatrach*, [w:] Cichocki W. (red.), *Ochrona Tatr w obliczu zagrożeń*, Wydawnictwo Muzeum Tatrzańskiego, Zakopane, 179-226.
- Skawiński P., Krzan Z., 1996, *Narciarstwo*, [w:] Mirek Z. (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane, 697-716.
- Smith S., 1990, *Dictionary of concepts in recreation and leisure studies*, Greenwood Press, Westport.
- Smith V. L., Eadington W. R., 1994, *Tourism alternatives: potentials and problems in the development of tourism*, Wiley, Chichester, 253.
- Sokolowski A.W., 1981, *Turystyka w parkach narodowych i jej wpływ na przyrodę parków*, Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody, 2, 1, 25-29.
- Sosna W., 1989, *Z dziejów poznania Baraniej Góry i źródeł Wisły*, Prace Baraniogórskie, Wisła.
- Speight M. C. D., 1973, *Outdoor Recreation and its Ecological Effects, A bibliography and review*, [w:] *Discussion Papers in Conservation*, 4, University College, London.
- Stabler M. J., 1997, *Tourism and sustainability: principles to practice*, CAB Internat, Wallingford, 381.
- Staffa M., 1997, *Problemy turystyki w Tatrzańskim Parku Narodowym*, [w:] Mirek Z., Krzan Z. (red.), *Kultura a natura*, Materiały Sesji Naukowej 9-11 X 1997 w Zakopanem, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane.
- Stański M., 1970, *Metoda określania chłonności turystycznej wybranego obszaru*, Przegląd Geograficzny, 42, 4, 703-712.
- Starkel L., 1960, *Rozwój rzeźby Karpat fliszowych w holocenie*, Prace Geograficzne IG PAN, 22.
- Starkel L., 1972, *Charakterystyka rzeźby polskich Karpat i jej znaczenie dla gospodarki ludzkiej*, Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, 10.
- Starkel L., 1983, *Rzeźba województwa bielskiego*, [w:] *Środowisko fizyczno-geograficzne województwa bielskiego*, Folia Geographica, Series Geographica-Physica, XV, 5-20.
- Stasiak A., 1997, *Turystyka w parkach narodowych - obszary konfliktów*, Turyzm, 7, 2, 5-24.

- Stonehouse B., 1994, *Ecotourism in Antarctica*, [w:] Cater E., Lowman G. (red.), *Ecotourism: a sustainable option?*, „Published in association with the Royal Geographical Society.”, Wiley, Chichester, New York, 95-106.
- Stroud H. B., 1983, *Environmental problems associated with large recreational subdivisions*, *Professional Geographer*, 35 (3), 303-313.
- Swarbrooke J., 1999, *Sustainable tourism management*, CABI Publ., Wallingford, s. 384.
- Swearingen W. D., Bencherifa A. (red.), 1996, *The North African environment at risk*, Oxford Westview Press, Boulder, 286.
- Szafer P., 1997, *Architektura a natura*, [w:] Mirek Z., Krzan Z. (red.), *Kultura a natura*, Materiały Sesji Naukowej 9-11 X 1997 w Zakopanem, Tatrzański Park Narodowy, Kraków-Zakopane.
- Szafer W., Pawłowski B., 1972, *Geobotaniczny podział Polski*, [w:] Szafer W., Zarzycki K. (red.), *Szata roślinna Polski*, II, PWN, Warszawa.
- Szalewska E., 1998, *Problem jakości przestrzeni turystycznej i architektury turystycznej*, [w:] Praca zbiorowa, *Strategia rozwoju turystyki przez podnoszenie jakości*, Instytut Turystyki, 45-46.
- Szwichtenberg A. 1993, *Turystyka alternatywna i ekoturystyka - Nowe pojęcia w geografii turystyki*, *Turyzm*, 3, 2, Łódź, 51-59.
- Theobald W. F., 1994, *Global tourism: the next decade*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 406.
- Travis A. S. (red.), 1992, *Alternative tourism in Europe*, World Tourism Organisation and European Coordination Centre for Research and Documentation in the Social Sciences, 170.
- Troll M., 1995, *Degradacja lasów masywu Skrzycznego (Beskid Śląski) i jej związek z orografią terenu*, *Sylwan*, CXXXIX, 7, 87-92.
- Tschurtschenthaler P., 1986, *Das Landschaftsproblem im Fremdenverkehr: dargestellt anhand der Situation des Alpenraums; eine ökonomische Analyse*, Haupt, Bern, 380.
- Turystyka a ochrona środowiska naturalnego*, 1975, Materiały IV Zielonogórskiej Konferencji Naukowej, 22-24 IX 1975, 1-3, Zielona Góra, Wyd. Komitetu Organizacyjnego.
- Uthof D., 1996, *From the traditional use to total destruction, Form and extend of economic utilization in the Southeast Asian mangroves*, *Natural Resources and Development*, 43/44, 58-94.
- Volk H. Spahl H., 1988, *Einflüsse von Freizeitaktivitäten auf die Vegetation - Massnahmen zur Verminderung der Schaden*, Deutsche Naturschutz Verl., Berlin.
- Waksmudzki K., 1968, *Z badań hydrograficznych dorzecza górnej Wisły*, *Prace Geograficzne PAN*, 21.
- Waksmudzki K., 1983, *Problemy zoologii województwa bielskiego*, [w:] *Środowisko fizyczno-geograficzne województwa bielskiego*, *Folia Geographica*, Series Geographica-Physica, XV, 108-121.
- Wall G., 1977, *Impacts of outdoor recreation on the environment*, Council of Planning Librarians, Monticello.
- Wall G., Wright C., 1977, *The environmental impact of outdoor recreation*, Publication series of Department of Geography, Faculty of Environmental Studies, University of Waterloo, Waterloo.
- Warszyńska J., 1981, *Atrakcyjność turystyczna środowiska naturalnego miejscowości województwa bielskiego*, *Studia nad Ekonomiką Regionu* 11, SIN, 150-184.
- Warszyńska J., 1985, *Funkcja turystyczna Karpat Polskich*, *Folia Geographica*, Series Geographica-Oeconomica, XVIII, 79-104.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa, 337.
- Warszyńska J., 1999, *Główne problemy badawcze geografii turystyki*, *Turyzm*, 9, 1, Wy-

- dawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 37- 50.
- Watson A., 1985, *Soil erosion and vegetation damage near ski lifts at Cairgorn, Scotland*, Biological Conservation 33, 363-381.
- Werner Z. T., 1999, *Baza noclegowa w Polsce i jej wykorzystanie w 1998 roku*, Zeszyty Statystyczne, Instytut Turystyki, Warszawa, 117.
- Wheatcroft S., 1991, *Airlines, Tourism and the environment*, Tourism Management, 12, 2, 119-124.
- Whelan T., 1991, *Nature tourism: managing for the environment*, Island Press, Washington.
- Wiatrak A.P., 2000, *Problemy ekologizacji turystyki wiejskiej*, [w:] Bosiacki S. (red.), *Gospodarka turystyczna u progu XXI wieku*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań, 71-78.
- Widacki W. (red.), 1999, *Przemiany środowiska przyrodniczego zachodniej części Beskidów pod wpływem antropopresji*, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Wilkinson P. F., 1978, *Environmental impact of outdoor recreation and tourism*, Monticello, Ill., Vance.
- Willard B.E., Marr J.W., 1970, *Effects of human activities on alpine tundra ecosystems in Rocky Mountain National Park, Colorado*, Biological Conservation, 2, 257-265.
- Witkowski Z., Kosior A., 1996, *Wpływ narciarstwa na wybrane grupy chrząszczy (Coleoptera), pszczołowatych (Apiodea) i motyli (Lepidoptera) partii szczytowych Pilska*, [w:] Łajczak A, Michalik S., Witkowski Z. (red.). *Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Pilska*, Studia Naturae, 41, 205-220.
- Wohler K., 1997, *Jakość środowiska w marketingu turystycznym*, Ekonomia a środowisko, 1.
- Wong P. P., 1994, *Tourism vs environment: the case for coastal areas*, Kluwer, Dordrecht, 225.
- Wróbel S. (red.), 1995, *Zakwaszenie Czarnej Wisłki i eutrofizacja zbiornika zaporowego*, Centrum Informacji Naukowej, Kraków, 15-22.
- Wyrzykowski J., 1989, *Aktualne zagospodarowanie turystyczne i pożądane kierunki rozwoju turystyki w polskich Karpatach*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne, 80, 139-151.
- Zabierowski K. (red.), 1982, *Zachowanie walorów przyrodniczych a pojemność turystyczna górskich parków narodowych w Polsce*, Studia Naturae, A, 22, 277.
- Zahradnik J., 1932, *Ustroń nad Wisłą*, Kronika Śląska Cieszyńskiego, powiatów Biała i Żywiec, 115-139.
- Zanetto G., Soriani S., 1996, *Tourism and Environmental Degradation: the Northern Adriatic Sea*, [w:] Priestley G. K., Edwards J. A., Coccossis H., *Sustainable Tourism?: European Experiences*, CAB Intl., Wallingford, 137-152.
- Ziemniewicz K., 2002, *Zarządzanie parkiem krajobrazowym w warunkach zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Ziemońska Z., 1973, *Stosunki wodne w polskich Karpatach Zachodnich*, Prace Geograficzne IG PAN, 103.
- Ziętara T., 1968, *Rola gwałtownych ulew i powodzi w modelowaniu rzeźby Beskidów*, Prace Geograficzne IG PAN, 60.

Inne opracowania:

Analiza stanu środowiska, WIOŚ, Bielsko-Biała, 2001.

Podstawowe dane o gminach i województwie, Samorząd Województwa Bielskiego, Urząd Statystyczny, 1998.

- Profil społeczno-gospodarczy Powiatu Cieszyńskiego, 2001.*
Program zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Powiatu Bielskiego, 2001.
Raport o stanie środowiska naturalnego Ustronia, Polski Klub Ekologiczny koło w Ustroniu, 1996.
Raport o stanie środowiska Powiatu Bielskiego, 2001.
Strategia rozwoju gminy Brenna do 2015 r.
Strategia rozwoju gospodarczego Ziemi Cieszyńskiej, 2001.
Strategia rozwoju Powiatu Bielskiego, 2001.
Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Istebna, 2000.
Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania miasta i gminy Skoczów.
Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania miasta Wisły, 1999.
Turystyka i wypoczynek w latach 1991-1996, Urząd Statystyczny w Bielsku-Białej, 1997.
Założenia do strategii rozwoju gminy Lipowa.

Tourism and the environmental change in the Silesian Beskid Mountains

Summary

Present studies of tourist regions, particularly the regions of high tourist development, underline the close union among possibilities for their further development and the necessity of preservation of quality of the natural environment. Tourism, mainly the mass tourism, is a factor for significant changes in the natural environment in tourist reception areas, contributing to decline in quality of recreation

The Silesian Beskid Mts is at present one of the most developed tourist regions of the Polish Carpathians. Development of tourism, lasting for over a century, contributed to significant changes in the natural environment. For the main causative factors of these transformations, the intensive tourist urbanization of rural areas since the 1960's century as well as mass tourist flow are considered.

In the second half of the twentieth century the development of tourism in the area of Silesian Beskid Mts was mostly stimulated by exogenous factors as well as the strong administrative and economic connections with the Upper Silesian industrial region. The main symptoms of this relationship were the development of social holiday resorts in the period of social tourism development (1945-1989 r.) and today the intensive development of the second homes phenomenon.

According to the Butler's lifecycle of tourist region, it is possible to distinguish eight stages of tourist function development of the Silesian Beskid Mts. region, such as: the initial stage, stage of first introduction, first development, stage of collapse, second introduction, second development, consolidation and presently the stage of saturation. The evident reduction in the growth of number of beds recorded in the 1990's can be considered as a symptom of the region's development reaching critical level. Assuming that the level of tourist numbers will not be carried, further tourist development of the region may take a turn for the permanent stagnation. The factors confirming such state of threat for the future of tourist development may have been appearing in tourist urbanization space in the 1990's, in traditional tourist resorts as Wisła, Szczyrk or Ustroń. Accordingly to the theory of tourist colonization by Liszewski (1995), tourist urbanization space represents the final stage of tourist development, connected with tourist settlement. It manifests itself in collapse of tourist function of some tourist objects, as well as immigration for permanent settlement previous tourists, etc.

Contemporary image of tourist function of the region should be analyzed from the point of view of recreation in suburban area of the Upper Silesian and Bielsko-Biała agglomerations.

Significant changes in tourist infrastructure of the region were connected with the process of socio-economic transition of Poland in the 1990's

The main changes in tourism and tourist infrastructure in the 1990's concerned:

- limitation of growth of reception capacity in accommodation base;
- ownership transformation of factory social holiday resorts and health resorts;
- liquidation of some accommodation, mostly summer resorts and limitation of accommodation capacity in seasonal resorts;
- decrease in number of tourists in accommodation, compared to the 1980's. and decrease in demand for beds;
- growth in number of beds in health resorts, mostly in Ustroń;
- growth of importance of short-term tourist stay, mostly weekend breaks;
- general improvement of service quality in accommodation and other services for tourists;
- quick development of guest-houses and agro-farms and their rise in importance in the structure of reception capacity;
- loss of traditional character of holiday centres by such tourist centres as Wilsa, Ustroń and Szczyrk, and also growth of importance of Brenna village for tourist reception in the region.

Intense development of factory social holiday resorts for workers, was led scheduled from the 1960's till the 1990's and encompassed areas not yet urbanized. The entrance of tourist investments into the natural environment or rural landscapes mainly concerned the rising of complexes of holiday resorts in the forms of „resorts districts” as well as the isolated resorts located outside the local, permanent settlement. Originally isolated in location resorts for decades was a gravity and inducing factor for other tourist objects and permanent settlement development (fig. 39). Presently the fastest growing element of tourist infrastructure is the second homes settlement. The research showed that in the 26 towns and villages situated in the Silesian Beskid Mts, in 2001 there were 3.646 second homes having the total capacity of around 10 thousand beds. A predominant factor conducive to the development of second homes of the area under discussion was the close location to the Upper Silesian conurbation, favorable conditions of the transport system and a considerable demand for that kind of tourist accommodation. In the spatial distribution of second homes (table 12) it is noticeable that the majority of second homes appear in the northern and western part of the Silesian Beskid Mts, with the particular example of Brenna village (fig. 28). The highest density of second homes - over 150 objects per 1 km² - occurs in the northern part of the Silesian Beskid Mts, with villages of Meszna and Brenna, and Szczyrk town. The lowest values can be observed in the places located near the eastern and southern borders of the Silesian Beskid Mts.

The number of second homes in relation to 100 permanent houses (fig. 26) is

highest in Brenna (101,3). A high percentage is observed also in the small village of Meszna (63,1). The eastern region can be considered as a potential area for an intensive second homes development in the future, due to the phenomenon of purchase of plots of land for recreation purposes. As far as the size of the second homes is concerned, there is a slight tendency towards houses of 31-70 m² (34,8%). Buildings smaller than 30 m² are fewer than in other regions of Poland (25%), and there are more houses larger than 110 m² (17,6%). Most buildings are new, built of brick, equipped with all the facilities. There is a small percentage of adapted buildings (7%). The owners of the second houses are mostly the inhabitants of the Upper Silesian region, constituting 87,5% of all the persons owning second houses in Silesian Beskid Mts. One of the important reasons for building a second house for these people is the intention of moving in permanently in the future.

Among the negative aspects of the type of buildings under discussion, one can count the excessive density of second homes, which leads to overfilling the space with buildings and to the architectural chaos of the second houses, destroying the order and beauty of the mountain landscape. Particularly dangerous cases are those where the building exceeds the scheduled area limits and takes up agricultural or forest areas, becoming an element of danger for the natural environment. Another significantly negative aspect is the underdevelopment of the sewers infrastructure, frequent cases of negligence and lack of control over waste utilization, as well as excessive tourist traffic and the fumes emission and noise following it. A lot of negative phenomena connected with the building of second houses lead to the development of erosive processes in the environment, abnormalities in water levels, changes in their morphology, as well as the devastation of the natural world due to the penetration of sewage into the ground and flowing waters, and to the impairment of the neighbouring forest areas. In the landscape, the second homes development spreads out into the areas of highest recreational values - at slopes, in close distance to the forest boundaries and also in the stream valleys. The tendency to the clustering of second homes (fig. 44) is observed due to: a) selling neighbouring plots by the same farmer; b) reduction of investment expenses by the second homes owners, c) rising land prices; d) safety reasons; and e) in the past fixing areas for second homes development in local plans. The favourable factor for second homes development is liberalization of law in land turnover after 1989, and also recognizing by local people selling the recreational plots as a source for temporary income.

Lasting for decades - in some cases over century- use of mountain tourist trails caused the activation of degradation processes. At present, mountain tourist trails in the Silesian Beskid Mts are forest tracks intensely modeled by the natural morphogenic processes. The most degraded tourist trails sections are in the area of tops of Szyndzielnia (fig. 50), Klimczok (fig. 51), Magura, Skrzyczne (fig. 52), Karkoszczonka Pass (fig. 53), Równica (fig. 54), Czantoria and Stożek. There is also a strong tourist pressure on the territories around the upper stations of tourist chair and gondola lifts at Szyndzielnia (fig. 15), Czantoria (fig. 16) and Skrzyczne.

Development of alpine ski facilities - lifts and ski runs - was a result of direct and indirect changes in the natural environment. Direct impact was connected with the loss of forest lands and changes in morphology of slopes. Fragmentation of forest cover due to introduction of ski infrastructure is a factor contributing to spatial forest degradation in such areas as Skrzyczne or Stożek, by exposing the inner parts of woodlands to impact of wind and pests. Direct impact of ski tourism is also associated with mechanical damage to plants and soil cover within the areas of the ski traffic. Snow production and long lasting of snow cover (in some places until April and May) is the reason for delay in vegetation processes. The negative effects of ski tourism are also connected with insufficient and improperly prepared car infrastructure (i.e. car parks) in the neighborhood of ski areas.

Overlapping and interpenetration of the tourist space, and the other socio-economic branches in the Silesian Beskid Mts are the reason for the conflicts between the tourist function and the economic and environmental functions of the region as well as the conflicts inside the tourist function, resulting from diversity of tourist forms - in some cases mutually exclusive within the same space. These conflicts will grow with the progression of tourist urbanization.

In use of the tourist space also occur the environmental conflicts in human-environment relation. The symptoms of such conflicts are connected with the scale of impact of tourism on the environment and the environmental change that this causes. The highest level of environmental loading by tourist infrastructure (fig. 61) takes place in Szczyrk (fig. 62), Brenna, Bystra, Meszna, Ustroń ad Wisła. Changes in the environment relate mainly to the level of tourist traffic (around 4 million tourists every year, 8 thousand cars during some weekends), expansion and utilization of the tourist infrastructure (second homes, tourist facilities, skiing resorts, mountain trails), undeveloped local infrastructure, as well as insufficient local governments' initiatives. The possibilities to resolve these conflicts, according to the sustainable development, are presently limited due to the scale of mass tourist flow, spontaneous and in some cases insufficiently controlled character of development of tourist settlement and the formal, social and financial barriers.

The main cause for concern for the future of the region that emerges from the consequences of intensive and unsupervised process of tourist development in the Silesian Beskid tourist region, is a gradual reduction in value and quality of leisure of the natural environment. The consequence of critical lowering of the tourist attractiveness of environment would be loss of competitiveness of the region and continued reduction in tourist movement. This point of view shows that the improvement of natural environment conditions seems to be the vital issue for the further shaping of the tourist function in the Silesian Beskid Mts.

Spis rycin

List of figures

Ryc. 1. Beskid Śląski - położenie.....	27
Fig. 1. Localization of Silesian Beskid Mts.....	27
Ryc. 2. Obszar badań.....	28
Fig. 2. Investigated area.....	28
Ryc. 3. Ustroń - widok z Czantorii na pasmo Równicy oraz północną granicę Beskidu Śląskiego.....	30
Fig. 3. Ustroń - panorama of Równica range and the northern boundary of Silesian Beskid Mts from Czantoria Mtn.....	30
Ryc. 4. Wielkość opadów w roku.....	32
Fig. 4. Annual precipitation total.....	32
Ryc. 5. Średnia temperatura roku oraz kierunki wiatrów.....	34
Fig. 5. Annual mean temperature and wind directions.....	34
Ryc. 6. Przykład inwersji temperatury w Kotlinie Istebniańskiej.....	35
Fig. 6. Example of temperature inversion at Istebniańska Basin.....	35
Ryc. 7. Potencjalna roślinność naturalna.....	39
Fig. 7. Potential vegetation.....	39
Ryc. 8. Stan czystości głównych cieków wodnych w Beskidzie Śląskim.....	45
Fig. 8. Water quality in main streams in the Silesian Beskid Mts.....	45
Ryc. 9. Cykl rozwoju regionu turystycznego wg Butlera.....	51
Fig. 9. Butler«s destination life-cycle model.....	51
Ryc. 10. Wielkość ruchu turystycznego w miejscowościach uzdrowiskowych Beskidu Śląskiego na tle innych polskich uzdrowisk karpaccich w 1938 r.....	60
Fig. 10. Tourist traffic in spa resorts in the Silesian Beskid Mts at the background of other spas in Polish Carpathians in 1939.....	60
Ryc. 11. Turystyka w Beskidzie Śląskim w 1939 r.....	66
Fig. 11. Tourism in the Silesian Beskid Mts in 1939.....	66
Ryc. 12. Zespół obiektów turystycznych (tzw. „dzielnica wczasowa”) w Ustroniu-Jaszowcu.....	71
Fig. 12. Complex of tourist holiday resorts (so-called „holiday district”) in Ustroń-Jaszowiec.....	71
Ryc. 13. Dzielnice wczasowe „aglomeracji turystycznej Ustroń-Wisła-Szczyrk”.....	74
Fig. 13. Holiday districts of „the tourist agglomeration of Ustroń-Wisła-Szczyrk”.....	74
Ryc. 14. Struktura własnościowa miejsc noclegowych w Beskidzie Śląskim w latach 1989 i 2001.....	81
Fig. 14. Ownership structure of accommodation base in the Silesian Beskid Mts. in 1989 and 2001.....	81
Ryc. 15. Bielsko-Biała - górská kolejka gondolowa na Szyndzielnię.....	85
Fig. 15. Gondola-lift onto Szyndzielnia mountain in Bielsko-Biała.....	85
Ryc. 16. Ustroń - górská kolejka krzesełkowa oraz letni tor saneczkowy na Czantorii.....	87
Fig. 16. Ustroń - chairlift and summer tobogganing run at the Czantoria mountain.....	87
Ryc. 17. Struktura wielkościowa bazy noclegowej według liczby miejsc noclegowych w poszczególnych rodzajach obiektów.....	90
Fig. 17. The size structure of the accommodation objects by the number of beds in different types of the base.....	90

Ryc. 18. Udział poszczególnych miejscowości w strukturze wielkościowej bazy noclegowej.....	91
Fig. 18. Share of towns and villages in the capacity of the accommodation base.....	91
Ryc. 19. Dzielnica uzdrowiskowa Zawodzie w Ustroniu (część południowa).....	94
Fig. 19. The southern part of Zawodzie spa district in Ustroń.....	94
Ryc. 20. Mapa gęstości miejsc noclegowych na obszarze Beskidu Śląskiego (2000 r.).....	95
Fig. 20. Map of density of accommodation beds in the Silesian Beskid Mts (2000).....	95
Ryc. 21. Struktura wielkościowa obiektów zakwaterowania zbiorowego wg przedziałów liczby miejsc noclegowych (2000 r.).....	97
Fig. 21. The size structure of accommodation objects by number of beds (2000).....	97
Ryc. 22. Wykorzystanie bazy noclegowej wg rodzaju obiektu (2000 r.).....	97
Fig. 22. Level of use of the accommodation objects.....	97
Ryc. 23. Wisła - hotel „Gołębiwski”, najnowsza duża inwestycja w bazie hotelowej.....	99
Fig. 23. Wisła - „Gołębiwski” hotel, the most recent big investment in the hotel base.....	99
Ryc. 24. Ruch turystyczny w bazie noclegowej na obszarze Beskidu Śląskiego w 2001 r.....	100
Fig. 24. Tourist movement in the accommodation base in the Silesian Beskid Mts in 2001.....	100
Ryc. 25. Sezonowość ruchu turystycznego w poszczególnych miejscowościach Beskidu Śląskiego w 2000 r.....	102
Fig. 25. Seasonality of tourist movement in towns and villages in the Silesian Beskid Mts in 2000.....	102
Ryc. 26. Drugie domy w Beskidzie Śląskim w 2001 r.....	107
Fig. 26. Second homes in the Silesian Beskid Mts in 2001.....	107
Ryc. 27. Mapa gęstości drugich domów w Beskidzie Śląskim (2001 r.).....	110
Fig. 27. Map of density of second homes in the Silesian Beskid Mts (2001).....	110
Ryc. 28. Brenna (część północna) - tereny objęte intensywną zabudową drugich domów.....	111
Fig. 28. Brenna (northern part) - areas of intensive second homes development.....	111
Ryc. 29. Struktura wielkościowa drugich domów wg powierzchni użytkowej.....	112
Fig. 29. The size structure of second homes by living surface.....	112
Ryc. 30. Miejsce stałego zamieszkania właścicieli drugich domów w Beskidzie Śląskim.....	113
Fig. 30. Place of permanent residence of the owners of second homes in the Silesian Beskid Mts.....	113
Ryc. 31. Klasyfikacja przestrzenna miejscowości Beskidu Śląskiego ze względu na stopień rozwoju funkcji turystycznej.....	118
Fig. 31. Spatial classification of towns and villages in the Silesian Beskid Mts by the level of tourist function development.....	118
Ryc. 32. Fazy ewolucji regionu turystycznego Beskidu Śląskiego.....	120
Fig. 32. Stages of the Silesian Beskid tourist region development.....	120
Ryc. 33. Model kształtowania się przestrzeni turystycznej na obszarze Beskidu Śląskiego.....	122
Fig. 33. Model of tourist space development in the Silesian Beskid Mts.....	122
Ryc. 34. Ustroń-Polana, przykład tworzących się zatorów drogowych w czasie ruchu wyjazdowego w weekendy.....	127
Fig. 34. Example of tourist traffic congestion at weekends in Ustroń-Polana.....	127
Ryc. 35. Przełęcz Kubalonka - jeden z punktów koncentracji ruchu turystycznego na obszarze Beskidu Śląskiego.....	128
Fig. 35. Kubalonka Pass - one of the example of tourist traffic concentration points in the Silesian Beskid Mts.....	128
Ryc. 36. Wybrane problemy gospodarki komunalnej w Beskidzie Śląskim.....	130
Fig. 36. Selected problems of local public utilities management in the Silesian Beskid Mts.....	130
Ryc. 37. Szczyrk - domczasowy „Orle Gniazdo” oraz fragment osiedla drugich domów.....	142
Fig. 37. Szczyrk - „Orle Gniazdo” holiday resort and the part of second homes cluster.....	142
Ryc. 38. Szczyrk, dolina potoku Biła - przykład obszaru w Beskidzie Śląskim intensywnie	

zagospodarowanego przez osadnictwo turystyczne.....	143
Fig. 38. Szczyrk, the Biła valley - example of densely tourist developed area by tourist settlement in the Silesian Beskid Mts.....	143
Ryc. 39. Charakterystyczne cechy lokalizacyjne osadnictwa turystycznego wypoczynku zbiorowego w Beskidzie Śląskim (objaśnienia w tekście).....	144
Fig. 39. Tourist accommodation settlement localization patterns in the Silesian Beskid Mts (explanation in the text).....	144
Ryc. 40. Hotel „Klimczok” położony w górnym odcinku doliny Bilej w Szczyrku (C).....	145
Fig. 40. „Klimczok” hotel situated in the upper part of Biła valley in Szczyrk (C).....	145
Ryc. 41. Spełnianie wymagań ochrony środowiska przez obiekty turystyczne w Beskidzie Śląskim.....	147
Fig. 41. The meeting of environmental requirements by the tourist objects in the Silesian Beskid Mts.....	147
Ryc. 42. Przykład zwartej osiedli drugich domów w Szczyrku.....	150
Fig. 42. Example of densely developed second homes cluster in Szczyrk.....	150
Ryc. 43. Brenna - osiedle drugich domów położone poza obszarem stałej zabudowy.....	151
Fig. 43. Brenna - the second homes cluster situated outside the permanent settlement.....	151
Ryc. 44. Charakterystyczne cechy lokalizacyjne drugich domów w Beskidzie Śląskim (objaśnienia w tekście).....	152
Fig. 44. The second homes localization patterns in the Silesian Beskid Mts (explanation in the text).....	152
Ryc. 45. Brenna - osiedle drugich domów powstające w bezpośrednim sąsiedztwie lasu.....	153
Fig. 45. Brenna - the second homes cluster developing in contact with the forest boundary.....	153
Ryc. 46. Brenna - charakterystyczne skupiska drugich domów (A1; B).....	154
Fig. 46. Brenna - examples of the second homes clusters (A1; B).....	154
Ryc. 47. Szczyrk - drugie domy w bezpośrednim sąsiedztwie lasu (A1; B).....	154
Fig. 47. Szczyrk - second homes in contact with the forest boundary (A1; B).....	154
Ryc. 48. Zależność uszkodzeń szaty roślinnej od nachylenia stoku wg Kostrowickiego (1992).....	157
Fig. 48. Dependence between plant cover degradation and the slope angle by Kostrowicki (1992).....	157
Ryc. 49. Przyrodnicze skutki działalności turystyczno-rekreacyjnej człowieka.....	158
Fig. 49. Environmental impact of tourist-recreation human activity.....	158
Ryc. 50. Turystyczny szlak górski w rejonie Szyndzielni.....	159
Fig. 50. Tourist mountain trail in the Mt. Szyndzielnia area.....	159
Ryc. 51. Turystyczny szlak górski w rejonie schroniska na Klimczoku.....	161
Fig. 51. Tourist mountain trail in the area of the Klimczok mountain hut.....	161
Ryc. 52. Zdegradowany obszar wzdłuż kolejki górskiej na Skrzyczne (Szczyrk).....	161
Fig. 52. Degraded area alongside the cable-lift onto Mt. Skrzyczne (Szczyrk).....	161
Ryc. 53. Przełęcz Karkoszczonek - szlak górski silnie zdegradowany.....	162
Fig. 53. Karkoszczonek Pass - degraded tourist mountain trail.....	162
Ryc. 54. Intensywna presja turystyczna wokół schroniska na Równicy.....	163
Fig. 54. Intensive tourist pressure at the area round the mountain hut at Równica.....	163
Ryc. 55. Szczyrk - Solisko, tereny narciarskie sztucznie dośnieżane.....	164
Fig. 55. Szczyrk - Solisko, ski area with snow production.....	164
Ryc. 56. Szczyrk - rozczłonkowanie zwartych kompleksów leśnych związane z rozwojem infrastruktury dla narciarstwa zjazdowego.....	166
Fig. 56. Szczyrk - dissection of the dense forest area as a result of the alpine ski infrastructure development.....	166
Ryc. 57. Tereny narciarskie na stokach Skrzycznego w Szczyrku.....	166

Fig. 57. Alpine ski areas at Mt Skrzyczne in Szczyrk.....	166
Ryc. 58. Klimczok - degradacja stoku na skutek użytkowania go przez narciarstwo i górską turystykę pieszą.....	167
Fig. 58. Mt Klimczok - slope degradation connected with ski and mass mountain tourism.....	167
Ryc. 59. Miejsca trwałych ubytków pokrywy darniowej w obrębie terenów narciarskich w Beskidzie Śląskim.....	168
Fig. 59. Places of permanent sod reduction within the ski areas in the Silesian Beskid Mts.....	168
Ryc. 60. Szczyrk - Beskidek, stok częściowo zdegradowany na skutek narciarstwa oraz pieszej i rowerowej turystyki górskiej.....	169
Fig. 60. Szczyrk - Beskidek, partially degraded slope as a result of simultaneous impact of ski and mountain and bike tourism.....	169
Ryc. 61. Klasyfikacja przestrzenna miejscowości Beskidu Śląskiego ze względu na stopień obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego.....	176
Fig. 61. Spatial classes for the degree of environment loading by tourist infrastructure in the Silesian Beskid Mts.....	176
Ryc. 62. Przestrzenny obraz antropopresji turystycznej na obszarze Szczyrku.....	177
Fig. 62. Spatial image of tourist anthropopression in Szczyrk.....	177
Ryc. 63. Przestrzenne zróżnicowanie nasilenia konfliktów funkcjonalnych i środowiskowych na obszarze Beskidu Śląskiego.....	190
Fig. 63. Spatial diversity of functional and environmental conflicts intensity connected with the tourism development in the Silesian Beskid Mts.....	190
Ryc. 64. Główne obszary antropopresji turystycznej w Beskidzie Śląskim.....	192
Fig. 64. Main areas of the tourist anthropopression in the Silesian Beskid Mts.....	192

Spis tabel

List of tables

Tabela 1. Ruch turystyczny w miejscowościach uzdrowiskowych Beskidu Śląskiego w latach 1931-1938.....	61
Table 1. Tourist numbers in spa villages in the Silesian Beskid Mts between 1931 and 1938.....	61
Tabela 2. Stan bazy turystycznej w poszczególnych miejscowościach Beskidu Śląskiego w okresie 1918-1939 r.....	62
Table 2. Tourist infrastructure in the Silesian Beskid Mts at the period 1918-1939.....	62
Tabela 3. Baza schronisk górskich w okresie 1918-1939 r. na obszarze Beskidu Śląskiego.....	65
Table 3. Mountain huts in the Silesian Beskid Mts at the period 1919-1939.....	65
Tabela 4. Baza wczasowa i sanatoryjna w Beskidzie Śląskim w 1989 r.....	73
Table 4. Holiday and health resorts base of the Silesian Beskid Mts in 1989.....	73
Tabela 5. Infrastruktura narciarska w Beskidzie Śląskim w 1989 r.....	76
Table 5. Alpine ski infrastructure in the Silesian Beskid Mts in 1989.....	76
Tabela 6. Baza gastronomiczna w Beskidzie Śląskim w 2001 r.....	82
Table 6. Catering base in the Silesian Beskid Mts in 2001.....	82
Tabela 7. Baza sportowo-rekreacyjna w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego w 2001 r.....	84
Table 7. Sports and recreation facilities in the Silesian Beskid Mts in 2001.....	84
Tabela 8. Liczba obiektów noclegowych w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego w 2000 r.....	92
Table 8. Number of accommodation objects in towns and villages in the Silesian Beskid Mts in 2000.....	92
Tabela 9. Liczba miejsc noclegowych wg rodzaju bazy w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego w 2000 r.....	93
Table 9. Number of beds by type of objects in towns and villages in the Silesian Beskid Mts in 2000.....	93
Tabela 10. Struktura wielkościowa bazy noclegowej wg liczby miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego (2000 r.).....	96
Table 10. The size structure of accommodation base by number of beds in different types of objects in towns and villages in the Silesian Beskid Mts (2000).....	96
Tabela 11. Ruch turystyczny w bazie noclegowej na obszarze Beskidu Śląskiego w 2000 r.....	98
Table 11. Number of tourists in the accommodation objects in the Silesian Beskid Mts in 2000.....	98
Tabela 12. Drugie domy w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego w 2001 r.....	106
Table 12. Second homes in towns and villages in the Silesian Beskid Mts in 2001.....	106
Tabela 13. Wskaźniki rozwoju funkcji turystycznej dla poszczególnych miejscowości na obszarze Beskidu Śląskiego.....	116
Table 13. The indicators of tourist function development in towns and villages in the Silesian Beskid Mts.....	116
Tabela 14. Wskaźniki rozwoju funkcji turystycznej.....	117
Table 14. Indicators of tourist function development level.....	117

Tabela 15. Klasyfikacja miejscowości Beskidu Śląskiego ze względu na stopień rozwoju funkcji turystycznej.....	117
Table 15. Classification of towns and villages in the Silesian Beskid Mts by the level of tourist function development.....	117
Tabela 16. Relacje między typami przestrzeni turystycznej wg Liszeskiego (1995) a zagospodarowaniem turystycznym.....	121
Table 16. Relation between types of tourist space by Liszewski (1995) and tourist infrastructure.....	121
Tabela 17. Fazy rozwoju regionu turystycznego i przestrzeni turystycznej Beskidu Śląskiego.....	123
Table 17. Stages of tourist region development and tourist space in the Silesian Beskid Mts.....	123
Tabela 18. Natężenie ruchu samochodowego w wybranych punktach pomiarowych w Beskidzie Śląskim.....	126
Table 18. Traffic density in selected days at the measurement points in the Silesian Beskid Mts.....	126
Tabela 19. Oczyszczalnie komunalne przyjmujące ścieki z obszaru Beskidu Śląskiego.....	131
Table 19. Public sewage treatment plants receipting sewages from the territory of the Silesian Beskid Mts.....	131
Tabela 20. Oczyszczalnie ścieków przy obiektach turystycznych na obszarze Beskidu Śląskiego w 2001 r.....	132
Table 20. Sewage treatment plants in tourist objects in the Silesian Beskid Mts in 2001.....	132
Tabela 21. Formy współpracy samorządowej w dziedzinie gospodarki turystycznej.....	134
Table 21. Forms of local government co-operation in the field of tourism economy.....	134
Tabela 22. Wybrane działania samorządów lokalnych w zakresie rozwoju turystyki i gospodarki komunalnej w okresie 1989-2001 r.....	136
Table 22. Selected local government actions in scope of tourist development in the period 1989-2001.....	136
Tabela 23. Zmiany użytkowania ziemi związane z rozwojem osadnictwa turystycznego w Beskidzie Śląskim.....	155
Table 23. Land use changes connected with the tourist settlement development in the Silesian Beskid Mts.....	155
Tabela 24. Szlaki turystyki górskiej na podłożu biologicznie czynnym w Beskidzie Śląskim.....	160
Table 24. Tourist mountain trails on the biologically active substratum in the Silesian Beskid Mts.....	160
Tabela 25. Zagospodarowanie dla turystyki narciarskiej na obszarze Beskidu Śląskiego.....	164
Table 25. Alpine ski facilities development in Silesian Beskid Mts.....	164
Tabela 26. Wybrane formy antropopresji w obrębie terenów narciarskich w Beskidzie Śląskim.....	165
Table 26. Selected forms of tourist anthropopression within the ski areas in the Silesian Beskid Mts.....	165
Tabela 27. Formy użytkowania turystycznego środowiska przyrodniczego oraz ocena ich oddziaływania.....	172
Table 27. Tourist forms of use of the environment and their impact assessment.....	172
Tabela 28. Wskaźnik obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego.....	174
Table 28. Tourist development impact on the environment indicator.....	174
Tabela 29. Przedziały klasowe wskaźnika stopnia obciążenia środowiska przyrodniczego rozwojem zagospodarowania turystycznego.....	175
Table 29. Classes for degree of environment loading by tourist infrastructure indicator.....	175
Tabela 30. Konflikty funkcjonalne i środowiskowe związane z rozwojem turystyki w poszczególnych miejscowościach na obszarze Beskidu Śląskiego.....	189
Table 30. Functional and environmental conflicts connected with the tourism development in the towns and villages of the Silesian Beskid Mts.....	189

ISBN 83-88424-38-6